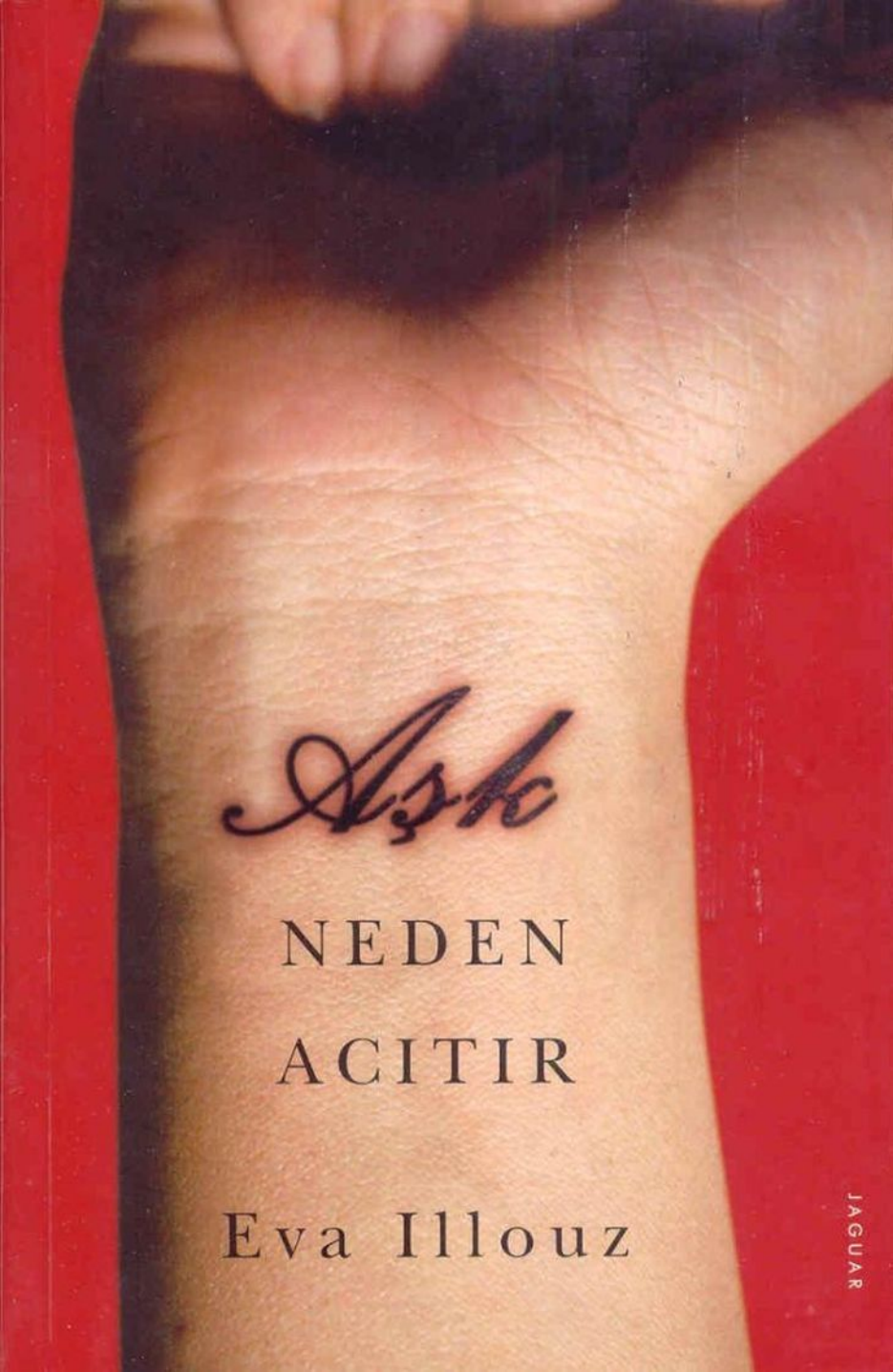

NEDEN ACITIR

Eva Illouz

JAGUAR

EVA ILLOUZ

30 Nisan 1961 tarihinde Fas'ta doğdu. On yaşındayken ailesiyle birlikte Fransa'da yaşamaya başladı. Paris'te sosyoloji, edebiyat, iletişim okudu. Çeşitli ödüller aldı, iki kitabı Amerikan Sosyoloji Derneği tarafından onur ödülü ve en iyi kitap ödüllerine layık bulundu. 2009 yılında önde gelen Alman gazetesi *Die Zeit* tarafından "yarının düşünce biçimini değiştirebilecek yaşayan on iki düşünür"den biri seçildi. Kudüs İbrani Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü, Bezalel Güzel Sanatlar ve Tasarım Akademisi'nin ilk kadın başkamdır. 80 makale ve kitap bölümü, 7 kitap yazan Eva Illouz'un kitapları 15 dile çevrilmiştir.

ÖZGE ÇAĞLAR AKSOY

İstanbul Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bölümünden mezun oldu, Boğaziçi Üniversitesi'nde dilbilim alanında yüksek lisans yaptı. Boğaziçi Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapan Özge Çağlar, halen Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisidir. Aynı zamanda Lancaster Üniversitesi'nde Söylem Analizi bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. Çeşitli kanallar için İngilizceden belgesel çevirileri, çok sayıda makaleye ek olarak *Zehirlenen Çocukluk, Ebeveynin Ölümü, Soğuk Yakınlıklar* ve *Virginia Woolf-Bloomsbury ve Ötesi* (İletişim Yayınları) isimleriyle yayımlanan dört ve yayıma hazırlanan iki çevirisi bulunmaktadır.

Aşk Neden Acıtır
Eva Illouz

Kitabın Özgün Adı
Why Love Hurts

© Eva Illouz
© Jaguar Kitap, 2013

1. Baskı: Aralık 2013, İstanbul

Çeviren
Özge Çağlar Aksoy

Editör
Özge Dinç

Sayfa Tasarım
Mahmut Hakan Güngör

ISBN: 978-605-63743-5-7

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. No:32 Kapı No:4 G Büyükçekmece/İstanbul
Sertifika No: 20699

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Jaguar Kitap tarafından Suhrkamp Verlag'dan alınmıştır. Kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar haricinde yayıncının izni olmaksızın hiçbir surette kullanılamaz.

JAGUAR KİTAP
Prof. Dr. Cemal Birsel Cad. Sayan Han No: 8/22
Eminönü/İstanbul
Tel: 0 212 522 94 22
www.jaguarkitap.com
e-mail: iletisim@jaguarkitap.com
Sertifika No: 27215

AŞK NEDEN ACITIR

SOSYOLOJİK BİR AÇIKLAMA

EVA ILLOUZ

Çeviren Özge Çağlar Aksoy

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 9
1. GİRİŞ: AŞKTA MUTSUZLUK 13
Modernite Nedir? 22
Modernitede Aşk, Modernite Olarak Aşk 27
Sosyoloji Neden Gereklidir ve
Neden Gerekli Olmaya Devam Edecektir? 31
Sosyoloji ve Acı Çekmek 34

2. AŞKTAKİ BÜYÜK DEĞİŞİM YA DA
EVLİLİK PİYASASININ ORTAYA ÇIKIŞI 39
Karakter ve Romantik Seçimin Ahlaki Ekolojisi 44
Karakterin Aşkı, Aşkın Karakteri 46
Sosyal Bir Ağ Olarak Flört 53
Toplumsal Kurallar 56
Semiyotik Tutarlılık 60
Tutku Olarak Çıkar 62
İtibar ve Sözünde Durmak 65
Roller ve Bağlanma 69
Romantik Ekolojideki Büyük Dönüşüm:
Evlilik Piyasalarının Ortaya Çıkışı 74
Romantik Seçimlerin Cinselleşmesi ve Psikolojikleşmesi 75
Evlilik Piyasaları ve Cinsel Alanlar 91
Sonuç 101

3. BAĞLANMA FOBİSİ VE
ROMANTİK SEÇİMİN YENİ MİMARİSİ 103
Kadının Duygularını Gizlemesinden Erkeğin Kayıtsızlığına 108
Maskülenlik ve Bağlanmanın Önemini Yitirmesi 125
Kadınların Seçici Stratejilerinin Dinamiği 129
Hedonik (Hazza Dayalı) Bağlanma Fobisi 137
İsteksizliğe Bağlı Bağlanma Fobisi 150
Romantik Seçimin Yeni Mimarisi ya da İradedeki Çözülme 154
Sözünde Durmak ve Modern Seçimin Mimarisi 167
Cinsel İlişkilerin Çokluğu ve Duygusal Eşitsizlikler 173
Sonuç 180

4. ONAYLANMA TALEBİ: AŞKIN VE
KİŞİNİN SAVUNMASIZLIĞI 183
Aşk Neden İyi Hissettirir? 186

Sınıfın Onaylanmasından Kişinin Onaylanmasına 188
Modernitede Onaylanma ve Varoluşsal Güvensizlik 203
Onaylanmaya Karşı Özerklik 216
Kendini Sevmekten Suçlamaya 233
Kendini Suçlamanın Ahlaki Yapısı 242
Sonuç 251

5. AŞK, MANTIK VE İRONİ 253
Büyülü Aşk 257
Aşkı Bilimselleştirmek 263
Politik Özgürleşmenin Akılcılaşması 273
Güç Kavramındaki Değişimler 276
İş Hayatının Duyguları Gölgede Bırakması 278
Prosedürler ve Tarafsız Dil Kullanımı 279
Yeni Eşitlik İlkeleri 282
Seçim Teknolojileri 284
Eros ve İroni 297
Erotizmdeki Yoğun Değişim 298
Erotizm ve Süreklilik 300
Teslim Olma ve Kendinden Vazgeçme 301
Aşkta İsraf 303
Semiyotik Kesinlik 305
Belirsizlik, İroni ya da Eşitliğin Yol Açtığı Sorunlar 308
Sonuç 314

6. ROMANTİK FANTEZİDEN HAYAL KIRIKLIĞINA 317
Hayal Gücü ve Aşk 318
Kurgusal Duygular 333
Canlılık 335
Anlatılarla Özdeşleşme 336
Kültürel Bir Uygulama Olarak Hayal Kırıklığı 342
Hayat ve Hayal Kırıklığı 345
Günlük Hayattaki Başarısızlıklar 347
Küçük Sıkıntılar 350
Psikolojik Varoluş Biçimi 353
Hayal Gücü ve İnternet 359
Ototelik Arzu 367
Sonuç 373

SONSÖZ 375
DİZİN 389

TEŞEKKÜR

Bu kitabı aklımda yazmaya uzun yıllar önce, ergenlik dönemindeyken başladığımı söyleyebilirim. Kitap, çağdaş romantik ve cinsel ilişkileri etkisi altına alan kaosla ilgili yakın arkadaşlarla ve üçüncü kişilerle ettiğim, şaşkınlık uyandıran ve kafamı karıştıran yüzlerce, hatta binlerce sohbetin ürünüdür. Hayatım boyunca yaşadığım dört ülkedeki kadınlar (Fransa, Amerika, İsrail ve Almanya) güçlü ve bağımsız olmalarına rağmen neden erkeklerin anlaşılmaz ve kaçamak davranışları yüzünden şaşkınlık içindedir? Erkekler neden kadınlar için sürekli bir kafa karışıklığı nedeni ve bilmece hâline gelmiştir? Ve geçmişteki kadınlarla erkekler modern kadınlar ve erkeklerle aynı şekilde mi acı çekmiştir? Bizi çevreleyen kültür bu soruların cevabını çoğunlukla çocukluğumuzun gizli geçmişinde arar ve aşk ilişkilerindeki karışıklıkları ruhlarımızın kusurlu olmasıyla açıklar. Bu kitap genellikle üzerine düşünülmeyen bu varsayımı sorgulama arzusundadır. Aşkın neden acıttığını ilişkilerin psikolojik değil, sosyolojik bağlamının altını çizerek aydınlatma arzusundadır.

Bu kitap uzun saatler süren samimi ve özel sohbetler sayesinde ortaya çıkmıştır; ancak daha az özel olmakla birlikte bir o kadar önemli olan başka sohbetlere de çok şey borçludur. İlk olarak, 2007-2008'de kutsal bir huzur ve sakinlikle bir on sekizinci yüzyıl toplantı salonunun yoğun sohbetlerine ev sahipliği yapan Wissenshaftskolleg zu Berlin'e teşekkür etmek isterim. İlgi uyandıran düşünceleri, soruları ve zekice önerileri için Dale Bauer, Ute Frevert, Sven Hillerkamp, Axel Honneth, Tom Laqueur, Reinhart Merkel, Reinhart Meyer-Kalkus, Susan Neiman, John Thompson ve Eitan Wilf'e teşekkür ederim. Mattan Shackak bu kitabın yazılması sürecinde son derece yardımcı oldu; olağanüstü bir öğrencinin ve asista-

nın öğretmeni olma keyfini her gün yaşamamı sağladığı için ona teşekkür borçluyum. Ori Schwarz, Dana Kaplan ve Zsuza Berend birçok bölümü okudu ve yorumlarının kitabı geliştirmemde çok önemli katkıları oldu. Olağanüstü entelektüel cömertlikleri için teşekkürlerimi sunarım. Harika bir psikanalist olan kızkardeşim Nathalie-Myriam Illouz ve yazar arkadaşım Beatrice Smedley ile aşkın görkemi ve acısı hakkında bitmek bilmeyen konuşmalar yaptık. Analizlerinin inceliğine ve ustalığına yaklaşabildiğimi umuyorum.

Kitap özel bir ticari üründür: Uzman beyinler ve eller tarafından üretilmekle kalmamalı, aynı zamanda ona inanılmalıdır. Polity Press düşüncelerin dünya çapında dolaşımını sağlamaya olan derin bağlılığıyla ve bir kitabın üretilmesi sürecinde gösterdiği içten ve etkileyici özenle oldukça değerli bir yayıncıdır. John Thompson bu kitabı tüm kalbiyle desteklediği için ayrıcalıklı olduğumu düşünüyorum. Gösterdiği büyük özen ve katkı onu sıradışı bir yayıncı yapıyor. Justin Dyer harika bir editördü; Jennifer Jahn ve Clare Ansell'in yardımcı editör ve yapımcı editör olarak oldukça büyük katkıları ve yardımları oldu.

Bana bazen çaresizlik içinde, çoğunlukla da umut ve güvenle içini döküp sırlarını paylaşan ve hikâyelerini anlatan herkese, yakın arkadaşlarıma ve üçüncü kişilere teşekkür ediyorum. Bu kitabı uzun bir zaman acı çekerek ve çekmeyerek sevmeye devam edeceğim kadınlara ve erkeklere adıyorum.

Hiç de soğuk olmayan, sevgilisine yanıp tutuşan bir kız,
İlk defa âşık olan bir oğlan okusun isterim yazdıklarımı,
Arzunun anatomisini inceleyen benim gibi acı çeken biri
Kendi tutkusunun yansımasını görüp, şaşkınlıkla haykırır:
Gönül maceralarım hakkında yazan bu yazar bozuntusu da kimdir?

Ovidius
Aşk Sanatı

Kitapta yer alan edebi eserlerden yapılan alıntılar, aksi belirtilmedikçe, Özge Çağlar Aksoy tarafından çevrilmiştir.

1. GİRİŞ: AŞKTA MUTSUZLUK

Fakat aşkta mutluluk nadir görülür: Her başarılı çağdaş aşk deneyimi için, her kısa süreli duygusal zenginlik için, örseleyici on tane aşk deneyimi söz konusudur; aşk sonrası uzun süren "bunalımlar" çoğunlukla bireyin örselenmesine veya en azından tekrar âşık olmayı zorlaştıran ya da tamamen imkânsızlaştıran duygusal bir sinizme yol açar. Eğer ki mutsuzluk aşk sürecinin doğasında olan bir şey değilse, bu neden böyle olmak zorundadır?

Shulamith Firestone,
Cinselliğin Diyalektiği: Kadın Özgürlüğü Davası[1]

Uğultulu Tepeler romanı (1847), aşkı kahredici derecede acı veren bir duygu olarak betimleyen uzun bir edebi geleneğin örneklerinden birisidir.[2] Romanın ünlü kahramanları Heathcliff ve Catherine, beraber büyürken birbirlerine karşı güçlü bir aşk beslemektedirler. Ne var ki Catherine, toplumsal açıdan daha uygun bir eş olan Edgar Linton ile evlenmeye karar verir. Catherine'in, onunla evlenirse kendisini küçük düşürmüş olacağını söylemesine kulak misafiri olan Heathcliff'in gururu incinir ve oradan kaçar. Catherine kırlarda onu arar, bulamaz ve ağır hasta düşer.

Daha ironik bir tarzı olan *Madame Bovary* (1856), karısının hayli romantik ve toplumsal içerikli hayallerini doyuramayan,

1 S. Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* (New York: Bantam, 1970), s. 129.) Türkçesi için: Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği: Kadın Özgürlüğü Davası*, Çev.: Yurdanur Salman, Payel Yayınları, İstanbul 1993.

2 E. Brontë, *Wuthering Heights* (Oxford: Oxford University Press, 2008 [1847]). Türkçesi için: Emily Brontë, *Uğultulu Tepeler*, Çev.: Naciye Akseki Öncül, Can Yayınları, İstanbul 2013.

iyi kalpli fakat sıradan bir taşra doktorunun duygusal karısıyla yaşadığı mutsuz evliliği anlatır. Kitaba adını veren kadın kahraman, romanlarda okuduğu ve hayalini kurduğu erkeği çekici bir toprak sahibi olan Rodolphe Boulanger'da bulduğunu düşünür. Üç yıl süren bir ilişkiden sonra gizlice kaçmaya karar verirler. O uğursuz günde Emma; Rodolphe'un, verdiği sözden döndüğünü anlatan mektubunu alır. Burada anlatıcı, kadın kahramanının romantik hislerini her zamanki ironisiyle tarif ederken yaşanan acıyı da merhametle anlatır:

> Çatı penceresinin aralığına dayanmıştı, mektubu yeniden okuyor, öfkeyle gülümsüyordu. Ama ne kadar dikkat ederse kafası da o kadar karışıyordu. Onu yeniden görüyordu, sesini duyuyordu, iki koluyla sarıyordu, göğsünün altını koç başları gibi döven yürek çarpıntıları, birbirini tutmayan aralıklarla, gittikçe hızlanıyorlardı. Toprak çöksün isteğiyle çevresinde dolaştırıyordu gözlerini. Niçin bitirmemeliydi? Kim tutuyordu onu? Hürdü. İlerlerdi. Kaldırım taşlarına baktı:
>
> —Hadi! Hadi! diye söylendi.[1]

Günümüz standartlarına göre Catherine ve Emma'nın acılarının aşırı olduğu düşünülse de, yine de bu duyguyu anlaşılır bulabiliriz. Bununla birlikte, bu kitapta iddia ettiğim üzere, bu iki kadının da içinde bulunduğu romantik acının içeriği, rengi ve dokusu değişikliğe uğramıştır. İlk olarak, çektikleri acının ortaya koyduğu, toplum ve aşk arasındaki zıtlık, modern toplumlarda neredeyse hiç görülmez. Aslına bakılırsa gerek Catherine'in, gerek Emma'nın, âşık oldukları kişilerin ilk ve tek tercihleri olmasına engel olacak çok az ekonomik engel veya yasak söz konusuydu. Aksine çağdaş uygunluk anlayışımız bize sosyal çevreyi değil, kalbimizin sesini dinleme-

1 G. Flaubert, *Madame Bovary* (New York: Courier Dover Publications, 1996 [1857]), s. 145.) Çeviri şu kitaptan alınmıştır: Gustave Flaubert, *Madame Bovary*, Çev.: Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul 1960.

mizi emrederdi. İkincisi, günümüzde Emma'nın heyecansız evliliğini ve kararsızlık yaşayan Catherine'i kurtarmak için yığınla uzman seferber olurdu: Psikolojik danışmanlar, çift terapistleri, boşanma avukatları ve insan ilişkileri uzmanları eş adaylarının ya da evliliğinden sıkılan eşlerin yaşadığı kişisel ikilemleri büyük ölçüde sahiplenir ve karara bağlardı. Uzman yardımı olmadığında (veya bu yardımlara ek olarak) Emma ve Catherine'in modern dönemdeki çağdaşları, aşk sırlarını başkalarıyla -muhtemelen kadın arkadaşları- veya en azından internette bulunan rastgele kimselerle paylaşırdı ve böylece tutkularının neden olduğu yalnızlık duyguları büyük ölçüde hafiflerdi. Arzuları ve çaresizlikleri arasında yoğun bir kelime akışı, kişisel analiz dökümü, dost veya uzman tavsiyesi olurdu. Çağdaş Catherine veya Emma, uzunca bir zamanı acıları hakkında düşünerek ya da konuşarak geçirir ve bu acının nedenlerini kendilerinin (veya sevgililerinin) sorunlu çocukluk döneminde bulurdu. Yaşadıkları üzüntüyle değilse bile kişisel gelişimle ilgili bir yığın terapötik teknik sayesinde acılarının üstesinden gelmekten gurur duyarlardı.

Modern çağda romantik acı, amacı hem nedenlerini anlamak hem de kökünden halletmek olan neredeyse sonsuz açıklama ve yorum üretir. Ölümün, intiharın ve kaçışın artık kültürel repertuvarımızda yer almadığını söyleyebiliriz. Burada bizim, başka bir ifadeyle "post" ya da "geç" modernlerin şiddetli aşk acısı hakkında bir şey bilmediğini söylediğim düşünülmesin. Aslına bakılırsa bununla ilgili olarak muhtemelen bizden öncekilerden daha fazlasını biliyoruz. Ancak şunu söyleyebiliriz ki romantik acının toplumsal yapısı ciddi şekilde değişime uğramıştır. Bu kitap; söz konusu değişimlerin doğasını, kişinin geçirdiği üç farklı ve çok önemli değişikliği inceleyerek anlamaya çalışacak: İrade (bir şeyi nasıl isteriz), tanı(n)ma duygusu (değer duygumuz için önemli olan nedir) ve arzu (neyi, nasıl isteriz).

Aslına bakılırsa günümüzde sadece az sayıda insan, yakın ilişkilerin neden olduğu şiddetli acıdan kaçabilmiştir. Bu acılar çok çeşitlidir: Prens/prenses bulma yolunda öpülen çok sayıda

kurbağa; internet üzerinden, işe yaramayan çok sayıda arayış, barlardan, partilerden ya da tanışma randevularından yalnız dönmek gibi. Acı, bir ilişki kurulduğunda da yok olmaz, çünkü kişi ilişki yaşarken de can sıkıntısı, kaygı veya öfke hissedebilir; acı verici tartışmalar ve çatışmalar yaşayabilir ya da sonunda, kafa karışıklığı, kişinin kendisiyle ilgili şüpheleri ve ayrılıklar ya da boşanmalar nedeniyle depresyon söz konusu olabilir. Bunlar aşk arayan çok az sayıda kadın ve erkeğin kaçabildiği acı verici zor deneyimlerden sadece bazılarıdır: Eğer sosyologlar aşkı arayan kadın ve erkeğin seslerini duyabilselerdi, uzun uzun süreli ve yüksek sesli inleme ve sızlanma ayinleri işitirlerdi.

Bu deneyimlerin alabildiğine yaygın ve neredeyse ortak olan tüm özelliklerine rağmen, kültürümüz bunların sorunlu veya yeterince olgunlaşmamış bir ruh yapısının sonucu olduğunda ısrar eder. Çok sayıda kişisel gelişim kitabı ve seminer, kendi yenilgilerimizi farkında olmaksızın düzenleme biçimlerimiz hakkında bizi bilinçlendirerek romantik hayatlarımızı daha iyi yönetmemize yardımcı olma iddiasındadır. Etkisi altında çokça kaldığımız Freudyen kültür, cinsel çekimin en iyi şekilde ancak geçmiş deneyimlerimizle açıklandığı ve aşk tercihinin yaşamın erken dönemlerindeki çocuk ve ebeveynleri arasındaki ilişkide şekillendiği yönünde güçlü bir iddiada bulunur. Aşk hayatının aile tarafından şekillendirildiğini savunan Freudyen görüş, birçok kişi için aşkı bulamama ya da ayakta tutamamanın neden ve nasıllarının temel açıklaması olmuştur. Freudyen kültür daha da ileri giderek partnerimizin, ebeveynlerimize ister zıt ister benzer olsun, çocukluk deneyimlerimizin doğrudan bir yansıması ve hatta ebeveynlerimizin romantik kaderimizi aydınlatmakta kilit unsur olduğunu iddia eder. Freud, *tekrarlama saplantısı*[1] kavramıyla

1 *Repetition Compulsion*: Bu kavram belli bir davranışı tekrarlamaya, geçmişi yeniden yaşamaya yönelik karşı konulmaz bir arzuyu anlatır. Geçmişte yaşanan duygusal deneyimler ya da çoğunlukla travmaların kişi tarafından yeniden, tekrar yaratılması ve yaşanması konusunda bir dürtü/zorlama söz konusudur. TDK bu terim için "yineleme zorlanımı" karşılığını kullanmıştır. (ç. *n.*)

bir adım daha ileri giderek, erken dönemde yaşanan kayıp deneyimlerin, ne kadar acı verici de olsa, yetişkin yaşamı boyunca yaşananlar üzerinde hâkimiyet kurmanın bir yolu olarak yeniden sahneye konacağını öne sürer. Bu kavramın romantik mutsuzluğun tedavi edilmesinde ve bu yönde kolektif bir görüş oluşmasında büyük bir etkisi olmuş ve Freud bu mutsuzluğun, olgunlaşma sürecinin faydalı ve geliştirici bir boyutu olduğunu ileri sürmüştür. Dahası Freudyen kültür şöyle der: Romantik mutsuzluk genel olarak kaçınılmazdır ve kişinin kendi kendisine yol açtığı bir durumdur.

Bu iddiada önemli bir rol oynayan (ve ona bilimsel meşruiyet kazandıran) klinik psikoloji, aşkın ve aşkta başarısız olmanın bireyin ruhsal geçmişiyle açıklanması gerektiği ve sonuç olarak kişinin kontrol sahasında olduğu yönünde bir görüş ortaya koymuştur. Freud'un "bilinçdışı" kavramı aslında sorumluluğun geleneksel olarak özneye ait olduğu görüşünü yok etmeyi hedeflemişse de uygulamada psikoloji, romantizm ve aşk alanını bireyin kişisel sorumluluğuna indirgemekte önemli rol oynamıştır. Planlı veya bunu amaçlamadan, psikanaliz veya psikoterapi bize romantik mutsuzluklarımız hakkında sürekli konuşmak ve bu mutsuzlukların kaçınılmaz sorumluları kılmak için şaşılacak derecede çok teknik sunmuştur.

Yirminci yüzyıl boyunca romantik mutsuzluğun kişinin kendisi tarafından yaratıldığı görüşünün tuhaf ve anlaşılmaz bir biçimde popüler olmasının nedeni, belki de psikolojinin aynı zamanda kişinin bu mutsuzluğun etkisinden kurtulabileceğine dair teselli edici bir vaatte bulunmasıdır. Acı veren aşk deneyimleri birçok uzmanı (psikanalist, psikolog ve çeşitli terapistler), yayıncılık endüstrisini, televizyonu ve çok sayıda başka medya mecrasını harekete geçiren güçlü ve etkili bir kaynaktı. Kişisel gelişim endüstrisinin olağanüstü bir başarı elde etmesi, yaşadığımız mutsuzlukların kendi ruhsal geçmişimizden kaynaklandığı, konuşmanın ve kendini tanımanın iyileştirici meziyetler olduğu ve mutsuzluklarımızın yapısıyla kaynaklarını belirlemenin bunları aşmakta bize yardımcı

olduğu yönündeki derin inanç sayesinde mümkün olmuştur. Aşk acısı artık sadece kişiye, kişinin kendi geçmişine ve kendisini şekillendirmekteki kapasitesine dikkat çekiyor.

Sosyolojinin görevi, tam da bireysel sorumluluk fikrinin hüküm sürdüğü bir zamanda yaşadığımız için hayati bir önem taşır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda fakirliğin, şüpheli bir ahlakın ya da zayıf karakterin değil, sistemli bir ekonomik sömürünün sonucu olduğunu iddia etmek ne kadar radikalse, aynı şekilde şimdi de özel hayatlarımızdaki başarısızlıkların zayıf bir ruhun sonucu olmadığını, daha ziyade geleneksel düzenlemeler tarafından biçimlendirilen duygusal hayatımızdaki ani değişikliklerinin ve mutsuzlukların sonucu olduğunu iddia etmek o denli zorunludur. Dolayısıyla bu kitabın amacı çağdaş ilişkilerdeki sorunların incelenme biçimini büyük ölçüde değiştirmektir. Yanlış olan sorunlu bir çocukluk dönemi ya da kendini yeterince tanımayan insan ruhu değil, modern kişiyi ve kimliği şekillendiren bir dizi toplumsal, kültürel gerilim ve çelişkilerdir.

Aslına bakılırsa bu önerme yeni değildir. Feminist yazar ve düşünürler aşkın tüm mutlulukların kaynağı olduğu yönündeki popüler inanca ve hem de aşkla ilgili mutsuzlukları yorumlayan psikolojik bireyciliğe uzun zamandır karşı çıkıyorlar. Popüler mitolojinin aksine feministler romantik aşkın; aşkınlığın, mutluluğun ve kendini gerçekleştirmenin kaynağı olmadığını savunur. Aşk daha ziyade, erkekler ve kadınlar arasındaki ayrımın başlıca nedenlerinden ve bunun yanı sıra kadınların erkeklere boyun eğmeyi kabul etmeye (ve bu teslimiyeti "sevmeye") zorlandığı kültürel uygulamalardan biridir. Zira âşıkken kadınlar ve erkekler kendi kimliklerinin simgesi olan köklü farklılıkları sergilemeyi sürdürürler: Simone de Beauvoir'ın ünlü sözleriyle, erkekler âşıkken bile bağımsızlıklarından vazgeçmezler, kadınlar ise kendilerinden vazgeçmeyi amaçlar.[1] Bu bölümün başında alıntılanan, tartışmalı

1 S. de Beauvoir, *The Second Sex* (New York: Vintage Books, 1970 [1949]). Türkçesi için: Simone de Beauvoir, *İkinci Cins*, Çev.: Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul 1993.

Cinselliğin Diyalektiği adlı çalışmasında Shulamith Firestone bir adım daha ileri giderek şunları söyler: "Erkeklerin toplumsal gücünün ve enerjisinin kaynağı, kadınların onlara sunduğu ve sunmaya devam ettiği aşktır; dolayısıyla aşk, erkek egemenliğinin görkemli binasının inşa edildiği çimentodur."[1] Romantik aşk, sınıf ve cinsiyet ayrımlarını sadece gizlemekle kalmaz, aslına bakılırsa bu ayrımları mümkün kılar. Ti-Grace Atkinson'ın çarpıcı ifadesiyle romantik aşk "kadınlara yapılan işkencenin psikolojik eksenidir."[2] Feministlerin en dikkat çekici iddiası, aşk ve cinselliğin temelinde güç mücadelesinin yattığı ve erkeklerin bu mücadelede bir adım önde olduğu ve olmaya devam ettiği, çünkü ekonomik ve cinsel güç arasında bir kesişme olduğudur. Erkeğin bu gücü, aşk nesnelerini belirleme, romantik duyguların ifade edilmesini ve flörtü yöneten kuralları oluşturma kapasitesine dayanır. Sonuç olarak erkeğin gücü, romantik duyguların ifade edilmesi ve yaşanması sırasında toplumsal cinsiyet kimlikleriyle hiyerarşinin oluşturulması ve yeniden üretilmesinde yatar; böylece romantik duygular daha genel ekonomik ve politik güç farklılıklarını ayakta tutar.[3]

Ancak gücün üstünlüğü hakkındaki bu varsayım, feminist aşk eleştirisinin birçok açıdan başlıca noktası hâline gelen konuda bir zayıflığa yol açar. Ataerkilliğin bugün olduğundan çok daha güçlü olduğu dönemlerde, aşkın erkeklerin ve

1 Bkz.: not 1.

2 T. G. Atkinson, "Radical Feminism and Love" (1974), Susan Ostrov Weisser (haz.), *Women and Romance: A Reader* (New York: New York University Press, 2001), s. 138-42.

3 C. A. MacKinnon, *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination* (New Haven: Yale University Press, 1979); A. Rich "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs*, 5 (4) (1980), 631-60; S. Schecter, "Towards an Analysis of the Persistence of Violence against Women in the Home", *Aegis: Magazine on Ending Violence against Women* (Temmuz/Ağustos 1979), s. 47; S. Schecter, *Women and Male Violence: The Visions and Struggles of the Battered Women's Movement* (New York: South End Press, 1983).

kadınların öznelliğindeki rolü çok daha *az* öne çıkıyordu. Dahası aşkın kültürel önemi ailede erkeğin gücünün azalmasıyla -artmasıyla değil- ve cinsiyetler arasında daha eşitlikçi ve simetrik ilişkilerinin yükselişiyle ilgili gibi görünmektedir. Öte yandan feminist teori büyük ölçüde gücün aşk ilişkilerinde (ve başka ilişkilerde) toplumsal ilişkilerin *temel yapı taşı* olduğu varsayımına dayanır. Dolayısıyla feminist teorinin aşkın güçten daha az önemli olmadığını ve aynı zamanda toplumsal ilişkilerin güçlü ve görünmez taşıyıcısı olduğunu ileri süren çok sayıdaki deneysel veriyi göz ardı ettiği söylenebilir. Feminist teori kadınların aşkını (ve âşık olma arzusunu) ataerkilliğe indirgemekle, aşkın modern kadınlar *kadar* erkekler üzerinde de böylesine güçlü bir şekilde egemen olma nedenlerini, aşk ideolojisindeki eşitlik gerilimini ve ataerkilliğin içeriden yıkma kapasitesini anlamakta başarılı olamaz. Ataerkillik kuşkusuz ki cinsiyetler arasındaki ilişkilerin yapısını ve heteroseksüelliğin bu ilişkiler üzerinde hâlâ sahip olduğu anlaşılmaz cazibeyi açıklamakta önemli bir yere sahiptir, ancak tek başına aşk idealinin kadınlar ve erkekler üzerindeki sıradışı gücünü açıklayamaz.

Buradan hareketle bu kitap, romantik mutsuzluğun kurumsal nedenlerini belirlemek için bir çerçeve çizme arzusundadır, ancak aşk deneyiminin salt "yanlış bilinç"le açıklanamayacak güçlü bir etkisi olduğunu tartışmasız kabul eder.[1] Bu, tartışmayı daha açmadan bitirmek olurdu. Buradaki iddiam, aşkın mutluluğumuz ve kimliğimiz için böylesine önemli olma nedeninin, aşk yaşamanın bu kadar zor olmasının nedeninden farklı olmadığıdır: Her ikisi de kişinin ve kimliğin modernitedeki kurumsallaşma biçimleriyle ilgilidir. Eğer birçoğumuz aşk hakkında "beynimizi kemiren bir tür endişe ya da tedirginlik" hissediyorsak ve aşkla ilgili konular bizi

1 A. Swidler'ın mükemmel cevabı için bkz. A. Swidler, *Talk of Love* (Chicago: University of Chicago Press, 2001).

–filozof Harry Frankfurt'un[1] ifadesiyle– "kederli, huzursuz ve kendimizden hoşnutsuz" yapıyorsa bunun nedeni, aşkın aynalar kullanması ve kişinin modernite kurumlarındaki "tutsaklığını" güçlendirmesidir.[2] Kurumlar, şüphesiz ki ekonomik ilişkiler ve toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından şekillendirilir. Karl Marx'ın ünlü deyişiyle, "İnsanoğlu geçmişini kendisi yaratır, ancak bunu pek de iradesiyle yapmaz, kendi seçimleriyle değil, daha çok o anda ortaya çıkan, belirli ve yaygın koşullar altında yapar."[3] Âşık olduğumuzda ya da küstüğümüzde, bunu var olan kaynakları kullanarak ve bizim oluşturmadığımız durumlarda yaparız; işte bu kitapta incelemek istediğim de bu kaynaklar ve durumlardır. İlerleyen sayfalarda genel olarak, moderniteyle birlikte romantik bireyin yapısında büyük değişimler meydana geldiğini savunuyorum. Bu değişim, kabaca romantik irademizdeki, yani ne istediğimiz ve isteklerimizi bir partnerle nasıl gerçekleştirdiğimiz konusundaki değişimler (2. ve 3. bölüm); kişiyi savunmasız kılan, başka bir ifadeyle kişiye kendisini değersiz hissettiren olgulardaki değişimler (4. bölüm) ve son olarak arzunun düzenlenmesindeki, erotik ve romantik arzularımızı harekete geçiren duygu ve düşüncelerin içeriklerindeki değişimler (5. ve 6. bölüm) olarak ifade edilebilir. İradenin nasıl şekillendirildiği, arzunun nasıl harekete geçirildiği ve tanı(n)manın nasıl oluştuğu, aşkın modernitede geçirdiği değişimlerinin incelenmesi için gereken üç temel başlığı oluşturmaktadır. Nihai amacım Marx'ın mülkiyete yaptığını aşka uygulamaktır: Aşkın eşitsiz bir rekabet hâlindeki aktörlerden oluşan bir piyasa dâhilinde

1 H. Frankurt, *The Reasons of Love* (Princeton: Princeton University Press, 2004), s. 5.

2 E. Chowers, *The Modern Self in the Labyrinth* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003).

3 P. Wagner'dan alıntılanmış ve çevrilmiştir: *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline* (London: Routledge, 1994), s. xiii. Türkçesi için: Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi, Özgürlük ve Cezalandırma*, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

dolaşımda olduğunu göstermek ve bazı insanların sevilme koşullarını belirlemekte diğerlerine kıyasla daha büyük bir kapasiteye sahip olduğunu öne sürmektir.

Böyle bir analizin ardında birçok sinsi tehlikenin yattığı söylenebilir. En belirgin olarak belki de "biz"leri -modernleri-, "onlar"dan -yani "pre-modernler"den- ayırarak farklılıkları abartmış olabileceğimle ilgilidir. Hiç kuşkusuz, çoğu değilse bile bazı okuyucular, aşk acısının kaynağının moderniteyle ilişkili olduğu yönündeki iddiamı sorgulamak için kendi karşıt örneklerini oluşturup dile getirecektir. Ne var ki bu ciddi itiraza hemen ve kolayca birkaç cevap verebilirim: Birincisi, aşk acısının yeni olduğu iddiasında değilim, sadece bu acıyı yaşama biçimlerimizden bir kısmının yeni olduğunu savunuyorum. İkincisi ise sosyologların çalışma tarzlarıyla ilgili: Sosyoloji bireylerin kişisel davranışlarından ve duygularından çok, bu davranışları ve duyguları oluşturan yapılarla ilgilenir. Yakın ve uzak geçmişimiz, mevcut duruma benzer örneklerle dolu gibi görünse de, çağdaş romantik uygulamaların ve acı çekmenin bizlere gösterdiği büyük ölçekli yapılara işaret etmezler. Dolayısıyla bu bağlamda geçmişi; yoğunluğu, karmaşıklığı ve hareketlerinden ziyade, modernitenin karakteristik özelliklerini vurgulamaya yardımcı olan belirli nedenleriyle arka plan olarak kullandığım için tarihçilerin beni affedeceğini umuyorum.

Diğer sosyologlar gibi aşkı, modernite süreçlerini anlamak için ayrıcalıklı bir küçük evren olarak görüyorum, ancak onlardan farklı olarak burada anlattığım, duygunun mantığa ve cinsiyet eşitliğinin cinsiyet istismarına karşı kahraman zaferinin hikâyesi değil, çok daha karmaşık başka bir hikâyedir.

Modernite Nedir?

Sosyoloji diğer disiplinlerden çok daha fazla bir şekilde, modernitenin anlamı ve sonuçları hakkındaki hummalı ve kaygılı sorgulamalardan doğmuştur: Karl Marx, Max Weber, Émile Durkheim ve Georg Simmel gibi isimlerin hepsi de "eski" dünyadan "yeni" dünyaya geçişin ne anlama geldiğini

kavramaya çalışmıştır. "Eski" olan din, cemaat, düzen ve istikrardı. "Yeni" ise nefes kesici değişim, sekülerlik, cemaat bağlarının çözülmesi, eşitlik taleplerinin artması ve kimlik hakkındaki rahatsızlık verici belirsizlikti. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından yirminci yüzyıla geçişe damgasını vuran sıradışı dönemden beri sosyoloji aynı göz korkutan sorularla meşgul: Dinin ve cemaatin önemini yitirmesi toplumsal düzeni tehlikeye atar mı? Kutsal olanın yokluğunda anlamlı hayatlar yaşayabilecek miyiz? Özellikle Max Weber, Dostoyevski'nin ve Tolstoy'un ortaya attığı sorularla uğraşıyordu: Şayet artık Tanrı'dan korkmuyorsak, bizi ahlaklı yapacak olan nedir? Eğer kutsal, ortak ve bağlayıcı anlamlarla meşgul değilsek ve onlar tarafından zorlanmıyorsak yaşamlarımızı anlamlı kılacak olan nedir? Eğer ahlakın temelinde -Tanrı yerine- birey varsa, dinlerin itici gücü olagelmiş "kardeşlik ahlakı"na ne olacaktır?[1] Aslına bakılırsa sosyolojinin görevi, ta en başından beri dinin önemini yitirmesinden sonra hayatın anlamının ne olabileceğini anlamak olmuştur.

Modernite, birçok sosyoloğun hemfikir olduğu üzere, heyecan verici ihtimaller teklif etmekle birlikte anlamlı hayatlar yaşama becerimize kaygı verici riskler de getirmiştir. Sosyologlar, modernitenin cehalet, müzmin fakirlik ve yaygın olarak özgürlükten yoksun olmak konusunda gelişim göstermek anlamına geldiğini kabul ediyor, modernitenin güzel hikâyeler anlatma kapasitemiz ve zenginçe dokunmuş kültürlerde yaşamamız için bir kayıp olduğunu düşünüyorlardı. Modernite, insanları yaşamlarındaki mutsuzlukları tahammül edilebilir kılan güçlü, hoş hayallerden ve yanılsamalardan uyandırmıştı. Bu fantezilerden yoksun kaldığımızda, yaşamlarımızı yüksek ilke ve değerlere teslim olmaksızın, kutsallık kavramının coşkusu ve ayakları yerden kesen tavrı, azizlerin kahramanlığı, ilahi emirlerin kesinliği ve sağladıkları çekidüzenden mah-

1 M. Weber, "Religious Rejections of the World and Their Directions", H. H. Gerth ve C.W. Milles (yay. ve çev.), *From Max Weber* içinde (London: Routledge, 1970 [1948]), s. 323-59.

rum bir şekilde; ancak en önemlisi, avutan ve güzelleştiren kurgular olmaksızın sürdürecektik.

Bu uyanışın, birkaç yüzyıldır şövalyelik, yiğitlik ve romantizm idealleri tarafından yönetilen Batı Avrupa aşk tarihindeki kadar başka hiçbir yerde belirgin olmadığı söylenebilir. Erkeksi şövalyelik idealinin önemli bir şartı vardı: Zayıfı cesaret ve sadakatle korumak. Dolayısıyla kadınların zayıflığının kabul edildiği ve yüceltildiği bir kültürel sistem söz konusuydu; çünkü erkeğin gücünü ve kadının kırılganlığını, biri için "korumacılık", diğeri içinse "yumuşaklık" ve "nezaket" gibi sevimli niteliklere dönüştürüyordu. Dolayısıyla kadınların toplumsal olarak ikinci sınıfa mensup olması, erkeğin kendisini tümüyle aşka adamasıyla değiş tokuş edilebiliyordu ve bu da aşkı erkeklerin erkekliklerini, üstün yeteneklerini ve onurlarını sergileyebilecekleri ve kullanabilecekleri bir alan yapıyordu. Dahası kadınların ekonomik ve politik haklarından yoksun olması durumuna, aşkta erkekler tarafından korunmakla kalmayıp onlardan üstün olacakları güvencesi eşlik ediyordu (ve büyük olasılıkla durum telafi edilmiş oluyordu). Bu nedenle aşkın tarih boyunca kadınlar için bu kadar güçlü bir şekilde baştan çıkarıcı olması şaşırtıcı değildi. Aşk, kadınların toplumda yoksun oldukları ahlaki statü ve saygınlığı vadediyor ve toplumsal kaderlerini yüceltiyordu: Anne, eş ve âşık olarak başkalarına bakmak ve sevmek. Dolayısıyla tarih boyunca aşkın son derece karşı konulmaz olmasının nedeni, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kalbindeki köklü eşitsizlikleri güzelleştirerek gizlemesiydi.

Yüksek ya da hiper-modernite –bu kitapta tam olarak 1. Dünya Savaşı'nı takip eden dönem olarak tanımlanmış ve kitap boyunca "modernite" olarak kullanılmıştır– erken moderniteye atfedilmiş olan toplumsal eğilimlerin radikalleşmesine damgasını vurmuş, aşk kültürünü ve onun içerdiği "toplumsal cinsiyet kimliği ekonomisi"ni kimi zaman köklü bir şekilde değişime uğratmıştır. Bu aşk kültürü, aşk idealini günlük

yaşamın sınırlarını aşabilecek bir güç olarak muhafaza etmiş ve hatta güçlendirmişti. Ancak cinsiyet eşitliği ve cinsel özgürlük gibi iki politik ideali yakınlığın merkezine koyarak, aşkı nezaket ve saygı ritüellerinden sıyırmış ve onun şimdiye dek büründüğü gizemli havayı dağıtmıştır. Aşkta kutsal olan her şey bayağılaşmış ve erkekler sonunda gerçek duygularıyla, kadınların yaşamlarının gerçekleriyle yüzleşmeye zorlanmışlardır. Çağdaş romantik kültürü betimleyen de işte tam da aşkın bu son derece bölünmüş ve ikili -hem varoluşsal aşkınlık kaynağı, hem de toplumsal cinsiyet kimliğinin sergilenmesi için oldukça tartışmaya açık bir alan- boyuta sahip oluşudur. Daha özele inersek: Toplumsal cinsiyet kimliği ve mücadelesini sahnelemek demek, modernitenin kurumsal ve kültürel temelinin çelişkilerini; sahicilik, özerklik, eşitlik, özgürlük, bağlanma ve kendini gerçekleştirmenin anahtar kültürel ve kurumsal nedenleri etrafında oluşan ikilemlerini sahnelemek demektir. Aşkı incelemek modernitenin özünün ve temelinin dışında değil *merkezindedir.*[1]

Heteroseksüel romantik aşk, moderniteyi böylesine karmaşık bir bakış açısıyla değerlendirmek için en iyi alanlardan biridir, çünkü geçtiğimiz kırk yıl romantik ilişkilerde özgürlük ve eşitliğin radikalleşmesine olduğu kadar cinsellik ve duygusallık arasında radikal bir ayrıma da tanıklık etmiştir. Heteroseksüel romantik aşk, yirminci yüzyılın en önemli iki kültürel devrimini içerir: Yaşam tarzlarının bireyselleşmesi, duygusal hayat projelerinin yoğunlaşmasıyla toplumsal ilişkilerin ekonomikleşmesi; başka bir ifadeyle kişileri ve onların duygularını şekillendiren ekonomik modellerin yaygınlaşması.[2] Seks ve cinsellik ahlaki normlardan kopuk hâle gelmiş

1 Bu ayrıca Giddens, Beck ve Gernsheim-Beck ve Bauman gibi çeşitli sosyologların kuramsal ve sosyolojik bakış açısıdır. Bkz. R. Bellah, W. Sullivan, A. Swidler ve S. Tipton, *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life* (Berkeley: University of California Press, 1985).

2 R. Bellah, W. Sullivan, A. Swidler ve S. Tipton, *Habits of the Heart.*

ve bireyselleşen yaşam tarzlarına ve yaşam projelerine dâhil olurken, kapitalist kültürel dil de heteroseksüel romantik ilişkilere büyük ölçüde nüfuz etmiştir.

Örneğin (heteroseksüel) aşk, romanın ana teması hâline geldiğinde, aşkın burjuva romanında ve genel olarak modernitede bir o kadar önemli olan bir başka temayla iç içe geçtiğini az kişi fark etmiştir: Toplumsal hareketlilik. Değindiğimiz Catherine ve Emma örneklerinde görüldüğü gibi romantik aşk, toplumsal hareketlilik meselesiyle neredeyse her zaman kaçınılmaz olarak iç içeydi. Romanda (ve sonrasında Hollywood sinemasında) sorulan belli başlı sorulardan biri, aşkın toplumsal hareketliliği, toplumsal hareketliliğinin aşkı alt edip edemeyeceği ve bunun hangi durumlarda olabileceğiydi. Modern bireyin şekillenmesi aynı anda hem duygusal ve ekonomik hem de romantik ve akılcıydı. Bunun nedeni aşkın evlilikteki (ve romandaki) önemli yerinin, evliliğin aile birliği için bir aracı olarak önemini yitirmesiyle aynı zamana rastlaması ve aşkın toplumsal hareketlilikteki yeni rolünü *göstermesidir*. Ancak ekonomik hesapların önemini yitirdiğini göstermek şöyle dursun, aslına bakılırsa kadınlar ve erkekler aşkın toplumsal simyası aracılığıyla toplumsal merdivende yukarı çıktıkça (ve aşağı indikçe) bu hesapları derinleştirmiştir. Aşk, evlilik ve sosyoekonomik yeniden üretim stratejileri arasındaki uyumu daha az belirgin ve resmi kıldığı için, modern çağda eş seçimi hem duygusal hem de ekonomik istekleri giderek bünyesinde topluyor ve harmanlıyordu. Aşk artık aktörlerin ekonomik ve duygusal eğilimlerini tek bir kültürel temelde birleştirerek akılcı ve stratejik çıkarları içerir hâle geliyordu. Dolayısıyla moderniteye eşlik eden önemli kültürel dönüşümlerden birinin aşk ve toplumsal hareketliliğin ekonomik stratejilerinin birbirine karışması ve iç içe geçmesi olduğu söylenebilir. Bu kitabın metodolojik anlamda birkaç önyargı içermesinin nedenlerinden biri de budur: Heteroseksüel aşk, homoseksüel aşktan daha ağırlıklı olarak ele alınır; çünkü heteroseksüel aşk, aşk nesnesi seçimindeki ekonomik desteklerin reddedilmesini içerdiğin-

den hem ekonomik hem de duygusal mantığı bir araya getirir. Bu iki mantık bazen uyumlu ve sorunsuz bir şekilde uzlaşır, ancak bazen de romantik duyguyu içeriden parçalar. Aşkın ve ekonomik hesapların iç içe geçmesi, aşkı modern hayatlar için son derece önemli hâle getirir ve aşkın boyun eğdiği birbiriyle çelişen baskıların tam merkezinde işte bu hesaplar yer alır. Dolayısıyla duygusal ve ekonomik alanın iç içe geçmesi; mantık, akılcılık, çıkar ve rekabetin partnerle karşılaşma, partner arama ve flört etme biçimlerini, kişinin duygularıyla ilgili olarak görüş alışverişinde bulunma ve karar verme süreçlerini nasıl değiştirdiğini göstererek aşkı modernite içinde yeniden yorumlamakta önerdiğim bağlantılardan biridir. Bu kitabın bir diğer önyargısı da aşkı daha belirgin olarak erkeklerden çok, özellikle evliliği, çocuk sahibi olmayı ve orta sınıf yaşam biçimini seçen kadınların bakış açısından ele almasıdır. Göstermeyi umduğum üzere bu isteklerin ve cinsel etkileşimlerin serbest piyasadaki konumlarının birleşmesi, erkeklerin kadınlar üzerinde duygusal hâkimiyet kurması için yeni yollar açar. Dolayısıyla bu kitabın birçok kadınla ilişkili olmakla birlikte elbette ki tümüyle (örneğin lezbiyenler, evli ya da çocuklu olsun olmasın aile hayatıyla ilgilenmeyen kadınlar) ilişkili olmadığı da söylenebilir.

Modernitede Aşk, Modernite Olarak Aşk

Modernitenin yükselişini açıklayan olağan şüpheliler; bilimsel bilgi, matbaanın, kapitalizmin gelişimi, sekülerizm ve demokratik görüşlerin etkisidir. Birçok açıklamada yer almayan dönüşümcü/dönüşümlü duygusal birey, daha önce de öne sürdüğüm üzere[1], modernitenin şekillenmesine eşlik etmiş; kendisini ve kimliğini öncelikli olarak duygusal bir dille -hislerinin yönetimine ve onaylanmasına odaklanarak- tanımlamıştır. Bu kitap kültürel aşk idealini ve romantik aşk deneyimini, modernitenin kültürel özünde, belirgin olarak da

1 E. Illouz, *Saving the Modern Soul: Theraphy, Emotions and the Culture of Self-Help*, (Berkeley: University of California Press, 2008).

yaşam öyküsünün şekillendirilmesindeki ve duygusal bireyin oluşmasındaki belirleyici öneminde konumlandırmaktadır. Ute Frevert'in de söylediği gibi, "Duygular tarih tarafından oluşturulmakla kalmaz, aynı zamanda tarihi oluştururlar."[1]

Filozof Gabriel Motzkin, uzun bir süreç sonunda modern bireyin oluşmasında aşkın rolünü düşünmek için bir çıkış noktası sunar. Motzkin'e göre Hıristiyanlık (Aziz Paul) inancı, aşk ve umut duygularını hem görünür hem de önemli hâle getirerek duygusal bir birey yaratmıştır (örneğin, entelektüel ya da politik birey yerine).[2] Motzkin'e göre kültürün sekülerleşmesi süreci, diğerlerinin yanında, dini aşkın sekülerleşmesine dayanır. Bu durum iki farklı şekilde ortaya çıkmıştır: Dünyevi aşkı kutsal bir duyguya (sonrasında romantik aşk olarak övülen) ve romantik aşkı dinin dayattığı yasaklara karşı çıkan bir duyguya dönüştürmüştür. Dolayısıyla aşkın sekülerleşmesi, dini otoriteden kurtulma sürecinde önemli rol oynamıştır.

Bu analizlere daha kesin bir zaman çizelgesi verecek olursak Protestan Devrimi'nin modern romantik bireyin biçimlenmesinde önemli bir aşama olduğunu söyleyebiliriz, çünkü devrim çiftlerin anlaşarak evlenmesi idealiyle ilgili yeni duygusal beklentiler ve ataerkillik arasında yeni bir dizi gerilime damgasını vurmuştur. "Püriten yazarlar evli çiftler arasındaki yakınlık ve duygusal yoğunluğun önemini vurgulayarak evlilikteki davranışlar için yeni ideallerin oluşmasına destek olmuşlardır. Kocalar, karılarının ruhsal ve psikolojik esenliğini önemsemeye teşvik ediliyordu."[3]

1 U. Frevert, "Was haben Gefühle in der Geschicte zu suchen?", *Geschichte und Gesellschaft*, 35 (2009), s. 183-208 (s. 202).

2 G. Motzkin, "Secularization, Knowledge and Authority". G. Motzkin ve Y. Fischer içinde (yay.), *Religion and Democracy in Contemporary Europe* (Jerusalem: Alliance Publishing Trust, 2008), s. 35–53.

3 M. MacDonald, *Mystical Bedlam: Madness, Anxiety and Healing in Seventeenth-Century England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 98.

Çok sayıda bilim insanı, tarihçi ve sosyolog; aşkın, özellikle Protestan kültürlerde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kaynağı olduğunu, çünkü beraberinde kadınlara yüksek değer biçilmesini getirdiğini öne sürer.[1] Kişinin eşini şefkatle sevmesi yönündeki dini emirlerle kadınlar, statülerinde ve erkeklerle eşit zeminde karar alabilme yeterliklerinde artış olduğunu gördüler. Dahası Anthony Giddens ve diğerleri aşkın kadının özerklik inşasında önemli bir rol oynadığını öne sürmüştür. Bunun kaynağı da on sekizinci yüzyılda romantik aşkın kültürel idealinin, dini ahlak sistemiyle bağlarını koparır koparmaz kadınları, tıpkı erkeklerin yaptığı gibi, aşk nesnelerini özgürce seçmeye davet etmesiydi.[2] Aslına bakılırsa aşk kavramı özgür iradeyi ve âşıkların özerk olmasını gerektirir. Hatta Motzkin "otoriteyle ilgili demokratik görüşlerin gelişiminin, kadınların duygusal açıdan özerk olması varsayımının uzun vadeli bir sonucu olduğunu"[3] ileri sürer. On sekizinci yüzyılın duygusal [Romantik] edebiyatı ve romanları bu kültürel eğilimi daha da vurgulamıştır, çünkü destekledikleri aşk ideali, teoride ve pratikte ebeveynlerin -özellikle babaların- kızlarının evliliklerinde uyguladıkları gücü sarsmaya katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla romantik aşk ideali kadınların özgürleşmesinde bir açıdan önemli bir etkendi: Kadınların bireyselleşmesinde ve özerkleşmesinde etkiliydi, bu özgürleşme ne kadar dolaylı olursa olsun. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda özel alan hayli değerli olduğundan, kadınlar Ann Douglas'ın, Harriet Beecher Stowe'un ifadesiyle "pembe ve beyaz tahakküm"ü uygulayabildiler: Diğer bir deyişle "on dokuzuncu yüzyıl Amerikan kadınlarının, kadın kimliğinin

1 F. Cancian, *Love in America* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987); A. Giddens, *The Transformation of Intimacy* (Cambridge: Polity Press, 1992). Türkçesi için: Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü, Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, Çev.: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010. L. Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800* (New York: Harper and Row, 1977).

2 Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü*.

3 Motzkin, "Secularization, Knowledge and Authority", s. 43.

istismarıyla güç kazanması."[1] Aşk, kadınları erkeklerin himayesi altına alıyor; ancak bunu özel hayatlarında, aile hayatlarında, bireysel olarak ve hepsinden önemlisi, duygusal olarak özerklik talep eden bir birey modelini meşrulaştırarak yapıyordu. Dolayısıyla romantik aşk, kamusal alanın özel alan içinde yükselişine eşlik etmiş olan ahlaki bireyciliği güçlendiriyordu. Aslına bakılırsa aşk, Giddens'ın eşit hak sahibi iki bireyin duygusal ve bireysel amaçlarla bir araya geldiği bir anlaşma olduğu varsayımına dayanarak "saf ilişki"[2] olarak adlandırdığı yeni bir sosyalleşme modelinin örneği ve gerçek lokomotifidir. Bu ilişki iki kişi tarafından kurulur ve istendiği gibi başlanıp bitirilir.

Ancak aşk, tarihçilerin "duygusal bireycilik"[3] adını verdiği kavramın oluşmasında dikkate değer bir rol oynamış olmakla birlikte modernitedeki aşk hikâyesi bunu kahramanca -esaretten bağımsızlığa doğru- sunma eğilimindedir. Hikâyeye göre aşk zafer kazandığında, çıkar evlilikleri yok olur; bireysellik, özerklik ve özgürlük galip gelir. Romantik aşkın hem ataerkilliğe hem de aile kurumuna meydan okuduğunda hemfikir olmakla birlikte, "saf ilişki" aynı zamanda özel alanı daha değişken kılmış ve romantizmi mutsuzluk olarak ifade etmiştir. Aşkın böylesine kronik bir sıkıntı, kafa karışıklığı ve hatta umutsuzluk kaynağı olması, kanımca, sadece sosyoloji tarafından, modernitenin kültürel ve kurumsal özünün

1 A. Douglas, *The Feminization of American Culture* (New York: A. A. Knopf, 1978), s. 6–7.

2 A. Giddens, *Modernity and Self-Identity* (Stanford: Stanford University Press, 1991), s. 70–108; Giddens, *The Transformation of Intimacy*, s. 49–64. Türkçesi için: Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü, Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, Çev.: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

3 *Affective Individualism*: Romantik bağlılığın evlilik bağı kurmanın temeli olduğu inancı. Kişisel ilişkilerde, bireylerin karşısındakine bakma, onu destekleme yükümlülüğünden çok, ilişkinin her iki birey açısından da ödüllendirici olmasını ve özerkliğin korunmasını vurgulayan bir yaklaşım. (*ç. n.*)

anlaşılmasıyla yeterince aydınlatılabilir. Bu analizin eşitliğe, anlaşmaya, erkek ve kadının kapitalist piyasada bütünleşmesine, kişinin temel özü olarak kurumsallaşmış olan "insan haklarına" dayanan modernitenin oluşmasına dâhil olan birçok ülkeyle ilişkili olduğuna inanıyorum: Dünya çapında birçok ülkede bulunabilecek bu transkültürel kurumsal temel, evliliğin geleneksel ekonomik işlevinin ve cinsel ilişkilerin düzenlendiği geleneksel biçimleri altüst etmiş ve değiştirmiştir. Bu temel, modernitenin oldukça karmaşık olan normatif yapısını derinlemesine düşünmemize imkân verir. Modernite koşullarındaki aşk analizim *eleştirel* olmakla birlikte akılcı *modernist* bakış açısından eleştireldir: Diğer bir deyişle Batı modernitesinin çokça yıkım ve mutsuzluğa neden olduğunu kabul etmekle birlikte, kilit değerlerinin (politik özgürleşme, sekülerleşme, akılcılık, bireycilik, ahlaki çoğulculuk, eşitlik) hâlihazırda daha üstün bir alternatif olmaksızın sürdüğünü kabul eden bir bakış açısı. Buna rağmen moderniteye arka çıkmak dikkatli ve ayakları yere basan bir girişim olmalıdır; çünkü Batı modernitesi, geleneksel yaşam alanlarının yıkılmasına neden olmuş, kendi duygusal mutsuzluk biçimlerini yaratmış, varoluşsal güvensizliği modern yaşamların kronik özelliği hâline getirmiş, kimlik ve arzunun düzenlenmesini giderek daha çok etkilemiştir.[1]

Sosyoloji Neden Gereklidir ve Neden Gerekli Olmaya Devam Edecektir?

Modern psikolojinin büyükbabası William James'e göre, psikologların göz önünde bulundurması gereken ilk gerçek, "bir tür düşünme eyleminin söz konusu olduğu"dur ve James, "Düşünmek," der, "kişiseldir: Her düşünce, bireyin dış dünyadaki hangi deneyimlerle ilgileneceğini ya da bu deneyimlerin

1 Bkz. R. Girard, *Le Sacrifice* (Paris: Bibliothèque nationale de France, 2003). Türkçesi için: Rene Girard, *Günah Keçisi*, Çev.: Işık Ergüden, Kanat Kitap, İstanbul 2005; R. Girard, *A Theatre of Envy: William Shakespeare* (New York: Oxford University Press, 1991).

hangilerini reddedeceğini seçmesini sağlayan kişisel bilincin bir parçasıdır."[1] Sosyolojinin esas göreviyse aksine, baştan beri inancın *toplumsal* temelini açığa çıkarmak olmuştur. Sosyologlara göre birey ve toplum arasında bir zıtlık söz konusu değildir; çünkü düşüncelerin, arzuların ve iç çatışmaların içeriği geleneksel ve ortak bir altyapıya sahiptir. Örneğin toplum ve kültür, yetişkin hayat modeli olarak hem yoğun romantik aşk tutkusunu hem de heteroseksüel evliliği teşvik ettiğinde salt davranışımızı değil, aynı zamanda isteklerimizi, umutlarımızı ve mutluluk hayallerimizi de şekillendirmiş olur. Ancak toplumsal modeller daha fazlasını yapar: Modern politikalar romantik aşk idealini evlilik kurumuyla yan yana koymakla toplumsal çelişkileri isteklerimize dâhil etmiştir, dolayısıyla çelişkiler psikolojik hayatın parçası hâline gelir. Evliliğin kurumsal düzeni (Tekeşlilik, birlikte yaşama ve parasal gücü arttırmak için ekonomik kaynakların ortak bir havuzda toplanması temeline dayanır) romantik aşkın yoğun ve her şeyi yok eden bir tutku olmaya devam etme ihtimalini ortadan kaldırır. Bu zıtlık, aktörlerin birbirine rakip iki kültürel çerçeveyi yönetmek ve uzlaştırmak adına ciddi anlamda kültürel çaba göstermesine neden olur.[2] Dolayısıyla iki kültürel çerçevenin bu şekilde yan yana gelmesi, aşkın ve evliliğin çoğunlukla doğasında olan öfke, hüsran ve hayal kırıklığının temelinde sosyal ve kültürel düzenlemelerin yattığını ortaya koyar. Çelişkiler kültürün kaçınılmaz parçasıyken ve insanlar genellikle onların içinde zahmetsizce ve kolayca hareket ederken bazılarının yönetilmesi diğerlerine kıyasla daha zordur. Çatışmalar, yaşanan deneyimi dile getirme ihtimaline temas ettiğinde, gündelik yaşamla sorunsuzca bütünleşmeleri daha zordur.

Bireylerin aynı deneyimi farklı yorumlamaları veya toplumsal deneyimleri çoğunlukla psikolojik kategoriler aracı-

1 W. James, *The Principles of Psychology*, 1. cilt (New York: Cosimo, 2007 [1890]), s. 224.

2 Bkz. Swidler, *Talk of Love*.

lığıyla yaşamamız, bu deneyimlerin bireysel ve kişiye özel olmasını gerektirmez. Deneyim daima kurumlar bünyesinde yaşanır ve onlar tarafından düzenlenir (hastanedeki hasta bir insan, okuldaki dikkafalı bir ergen, ailedeki sinirli bir kadın vs.) ve deneyimlerin, kurumların duygusal hayatı şekillendirme türlerinden kaynaklanan biçimleri, yoğunlukları ve dokuları vardır. Örneğin evlilikte yaşanan öfke ya da hayal kırıklıklarının büyük bölümü, evliliğin toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleme, kurumsal ve duygusal mantığı harmanlama biçimiyle ilişkilidir: Mesela cinsiyetsiz kaynaşma, eşitlik arzusu ve cinsiyet rollerinin icra edilmesinden dolayı kaçınılmaz olarak kaynaklanan uzaklık. Son olarak; yaşanan bir deneyim, kişinin kendisi ve başkaları tarafından anlaşılabilir olmak için var olan kültürel yapıların izinden gitmelidir. Hasta bir insan rahatsızlığını geçmişteki günahları yüzünden tanrısal bir ceza, biyolojik bir sorun ya da bilinçaltındaki ölüm isteğinden kaynaklandığı şeklinde açıklayabilir. Tüm bu yorumlamalar tarih boyunca insanlar tarafından kullanılan ve kabul edilen detaylı açıklayıcı modellerde ortaya çıkmış ve yer bulmuştur.

İnsanlar arasında önemli ruhsal farklılıklar olduğunu veya bu farklılıkların yaşamlarımızı belirlemekte önemli rol oynadığını inkâr etmek niyetinde olduğum sanılmasın. Asıl söylemek istediğim, şu an egemen olan psikolojik değerler ve inançlar sistemine üç açıdan itirazım olduğudur: Bireysel istek ve deneyimler aslında oldukça toplumsal ve ortak bir içeriğe sahiptir. Ruhsal farklılıklar –her zaman olmamakla birlikte– çoğunlukla sadece toplumsal konumlarla toplumsal isteklerdeki farklılıklardır ve son olarak, modernitenin kişinin ve kimliğin biçimlenmesi üzerindeki etkisi bireylerin ruhsal özelliklerini tümüyle açığa çıkarır ve hem romantik hem de toplumsal kaderlerini belirlemekte onlara toplumsal bir rol verir. Psikolojik varlıklar olduğumuz gerçeği –yani, psikolojimizin kaderimiz üzerinde büyük bir etkisi olması– *sosyolojik bir olgudur*. Modernite, ahlaki kaynakları ve bireylerin kendi sosyal çevrelerindeki manevralarını şekillendiren bir

dizi toplumsal kısıtlamayı azaltmakla bireylere *kendi* ruhsal yapılarını ifşa eder, böylece de insan ruhunu toplumsal kaderi karşısında hem savunmasız hem de oldukça etkin kılar. Dolayısıyla bireyin modernitedeki savunmasızlığı şöyle özetlenebilir: Güçlü kurumsal kısıtlamalar deneyimlerimizi şekillendirir; fakat bireyler bu deneyimlerle, sosyal rotalarını takip ederken biriktirdikleri ruhsal kaynakları kullanarak baş ederler. Kurumsal ve ruhsal arasına yerleşmiş olan modern toplumsal deneyimlerin bu ikili yönünü, aşk ve aşk acısıyla ilişkilendirerek ortaya koyma arzusundayım.

Sosyoloji ve Acı Çekmek

Başlangıçtan beri sosyolojik çalışmaların temel amacı, acının kolektif biçimlerini incelemektir: Eşitsizlik, fakirlik, ayrımcılık, hastalıklar, siyasi baskılar, büyük ölçekli silahlı çatışmalar ve doğal afetler insanların çektiği acıları incelemek için temel prizma olmuştur. Sosyoloji, acı çekmenin kolektif biçimlerinin analizinde oldukça başarılı olmakla birlikte, toplumsal ilişkilerin yapısında olan olağan ruhsal acının analizini göz ardı etmiştir: Kızmak, aşağılanmak ve karşılıksız arzu, gündelik ve görünmez acı türlerinden sadece birkaçıdır. Sosyoloji -haklı olarak klinik psikolojinin demirbaşı olarak görülen- duygusal acıyı, bireyci ve ruhsal bir toplum modelinin bulanık sularına sürüklenme ihtimali yüzünden kapsamına almakta isteksiz davranmıştır. Ancak eğer sosyoloji, modern toplumlarla ilişkili olmaya devam edecekse, geç modernite koşulları içindeki bireyin -hem kurumsal, hem de duygusal- savunmasızlığını yansıtan duyguları mutlaka araştırmalıdır. Elinizdeki kitap aşkın bu duygulardan biri olduğu ve aşkın ürettiği deneyimlerin dikkatli bir şekilde incelemesinin bizi sosyolojinin temel ve hâlâ son derece gerekli ve güçlü bir şekilde görevine geri götüreceği iddiasındadır.

"Toplumsal acı" kavramı, modernitedeki aşk acısı hakkında düşünmenin kabul gören yolu gibi görünebilir. Ne var ki bu kavram benim hedeflerim için pek de işe yaramıyor.

Çünkü antropologlara göre toplumsal acı; kıtlık, fakirlik, şiddet veya doğal afetlerin gözle görülen geniş kapsamlı sonuçlarına işaret eder[1]; dolayısıyla kaygı, değersizlik hissi ya da depresyon gibi, sıradan hayatın ve ilişkilerin bir parçası olarak daha az göze çarpan ve daha az somut olan acı türlerine değinmez.

Ruhsal acının iki temel özelliği vardır: İlki, Schopenhauer'ın öne sürdüğü üzere acının, "anılar ve beklentiler" aracılığıyla kendi yaşantımızdan kaynaklandığıdır.[2] Diğer bir deyişle imgelem -anılarımızı, beklentilerimizi ve özlemlerimizi oluşturan imgeler ve idealler- acıya aracılık eder.[3] Daha sosyolojik bir ifadeyle, acıya aracılık eden, bireyin kültürel tanımlarıdır. İkincisi, acı çekmeye tipik olarak o acıyı anlamlandırma kapasitemizdeki bir bozulmanın eşlik ettiğidir. Sonuçta Paul Ricoeur'a göre acı çekmek, çoğunlukla acının anlayışsızlığı ve gaddarlığı hakkında bir yakınma olarak karşımıza çıkar.[4] Acı çekmek akıldışılığın gündelik hayatı istila etmesi olduğundan, akılcı bir izahı, bu ceza hakkında bir açıklama yapılmasını gerektirir.[5] Başka bir deyişle çekilen acı, anlamlandırılamadığı ölçüde katlanılmaz olacaktır. Çekilen acı açıklanamadığında iki misli acı çekeriz: Yaşadığımız acı yüzünden ve ona anlam

1 A. Kleinman, V. Dass ve M. Lock (yay.) *Social Suffering* (Berkeley: University of California Press, 1997).

2 A. Schopenhauer, *Essays and Aphorisms* (Harmondsworth: Penguin, 1970), s. 44. Türkçesi için: *Yaşamı Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, Çev.: Mustafa Tüzel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

3 Örneğin eşitlikçi bir kültürel imgeye ve hareketli bir toplumsal yapıya sahip olan kültürlerin, bireylerin beklentilerinin az ya da daha az olduğu kast toplumlardan daha fazla ruhsal acı yarattığı yorumunda bulunabiliriz.

4 I. Wilkinson, *Suffering* (Cambridge: Polity Press, 2005), s. 43.

5 Bu, insanların neden acı çektiğini ve daha da önemlisi acı çekmelerinin neden doğru olduğunu açıklayan din biliminin başlıca görevi olmuştur. Klinik psikoloji romantizm alanında neden acı çektiğimizi açıklayarak din biliminin görevini üstlenmiştir; dolayısıyla acı çekmeyi sadece anlaşılabilir değil, aynı zamanda da kabul edilebilir yapmıştır.

veremediğimiz için. Dolayısıyla yaşanan her acı, bize bu acıyı açıklamakta kullanılan açıklama sistemlerini işaret eder. Ve acıyı açıklayan sistemler, acıyı anlamlandırma biçimlerinde farklılık gösterirler. Bu açıklama sistemleri, sorumluluk tayin etmeleri; acı çekme deneyiminin ele aldıkları yönü, vurguladıkları ve yaşanan acıyı başka bir deneyim kategorisine, örneğin "kefaret", "olgunlaşma", "büyüme" veya "bilgelik" gibi niteliklere dönüştürme (veya dönüştürmeme) yaklaşımları bakımından farklılaşırlar. Farklı fiziksel veya psikolojik tepkiler içerebilen *modern* ruhsal acı, bireyin -tanımı ve değer duygusuyla- benliğiyle doğrudan ilişkili olduğu gerçeğiyle tanımlanmasıdır.

Ruhsal acı, kişinin bütünlüğünü tehdit eden bir deneyimdir. Günümüzde yakın kişiler arasındaki ilişkilerde yaşanan acı, bireyin modernite koşullarındaki durumunu yansıtır niteliktedir. Romantik acının, acı çekmenin daha ciddi türleriyle aynı kategoride olmadığı söylenebilir, çünkü göstermeyi umduğum üzere, kişinin modernitedeki ikilemlerini ve güçsüzlüklerini sergiler. Çeşitli kaynakları (uzun uzadıya yapılan ikili görüşmeler, internet siteleri, *New York Times*'ın "Modern Love" köşesi, *Independent*'ın seks köşesi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl romanları, flört, aşk ve romantizm hakkındaki kişisel gelişim kitapları)[1] analiz ederek ortaya koyduğum

1 Kullandığım veriler çeşitlidir ve Avrupa, Amerika, İsrail'deki üç büyük şehir merkezinde yaşayan yetmiş kişiyle yapılan görüşmelerin, web tabanlı çeşitli destek gruplarının, on dokuzuncu yüzyıl ve çağdaş dönem romanlarının, romantizm, flört, evlilik ve boşanma hakkındaki geniş çağdaş rehber kitapların, internet flört sitelerinin, son olarak *New York Times* gazetesinin "Modern Love" adlı haftalık yayımlanan köşesinin iki yıllık analizini içerir. Görüşme yapılan kişilerden % 60'ı kadın, % 40'ı erkektir ve görüşme yapılan kişinin güvenilirliğini sağlamak için "kartopu yöntemi" kullanılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin yaşları 25 ve 67 arasında değişmektedir ve tümü üniversite mezunudur. Örneklem bekârlardan, dullar ve evli kişilerden oluşur. Kişileri korumak amacıyla tüm katılımcılar için takma isimler kullanılmıştır. Ulusal farklılıkların ele alınmamasının iki nedeni vardır: Birincisi erkeklerin ve kadınların karşı karşıya oldukları ikilemleri önemli ölçüde benzer buldum (ki bu

üzere terk edilme ve karşılıksız aşk deneyimleri, kişinin yaşam öykülerindeki diğer (politik veya ekonomik) toplumsal aşağılanma biçimleri kadar önemlidir.

Septikler haklı olarak şair ve filozofların aşkın yıkıcı etkilerinin uzun zamandır farkında olduklarını, acı çekmenin aşkın başlıca mecazlarından biri olduğunu ve olmaya devam ettiğini; acı çekmenin, aşk ve acının karşılıklı olarak birbirlerini yansıttığı ve tanımladığı Romantizm hareketinde doruğa ulaştığını iddia edebilirler. Ne var ki bu kitap, aşkın neden olduğu acının *modern* çağdaki tecrübe edilme sürecinde niteliksel olarak yeni bir şeyler olduğunu iddia ediyor. Modern romantik acıdaki değişimlerin inceleneceği alanlar şunlardır: Evlilik piyasasının yeniden düzenlenmesi (2. bölüm), eş seçiminin mimarisindeki değişimler (3. bölüm), toplumsal değer duygusunun oluşturulmasında aşkın büyük önemi (4. bölüm), tutkunun akılcılaşması (5. bölüm) ve romantik imgelemin kullanılma biçimleri (6. bölüm). Bu kitap romantik acıda tamamen yeni ve modern olanın ne olduğunu anlamakla ilgili olmakla beraber, amacı romantik acının tüm biçimlerini etraflıca ele almak değildir, sadece bir kısmına değinir; diğer yandan birçok kişinin mutlu aşk yaşantıları olduğu gerçeğini de görmezden gelmez. Buradaki iddiam, hem romantik mutsuzluk hem de mutluluğun belirli bir modern biçimi olduğudur ve bu kitap bu biçimle ilgilenme arzusundadır.

---

başlı başına bir bulgudur); ikincisi de eğer tüm araştırmalar bir olgunun belli yönlerine odaklanmak ve diğerlerini göz ardı etmek gibi bir seçim yapmak anlamına geliyorsa, benim tercihim, bu erkeklerin ve kadınların tecrübelerini farklı ulusal bağlamlarda bölmekten çok, birleştiren şeye odaklanmaktır.

2. AŞKTAKİ BÜYÜK DEĞİŞİM YA DA EVLİLİK PİYASASININ ORTAYA ÇIKIŞI

"Neden beni görmeye BİZZAT gelmiyorsun?" "Sevgilim, insanlar ne der? Gelebilirdim ama avluyu geçerek oraya gelmem demek, insanların bizi fark etmeye ve sorular sormaya başlaması demek. Dedikodu çıkardı ve ilişkimiz gerçek anlamından çok daha farklı yorumlanırdı. Hayır küçük meleğim, yarın Vespers'ta görüşsek çok daha iyi olur."

Fyodor Dostoyevski, *İnsancıklar*[1]

1951 yılıydı [...]. Winesburg Koleji'nde hangi kız bir erkeği "çekici" bulabilirdi? En azından ben Winesburg'de ya da Newark'ta ya da hiçbir yerde bir kızın böyle hisler beslediğini duymamıştım. Bildiğim kadarıyla, kızlar bu gibi arzularla yanıp tutuşmazdı; onları harekete geçiren şeyler sınırlar, yasaklar, kesin tabulardı ve hepsi de, nihayetinde, Winesburg'de çağdaşlarım olan kız öğrencilerin çoğunun, başlıca tutkuları olan şeye hizmet ediyordu: Bu koleje gelmeden önce geçici olarak ayrıldıkları aile hayatına benzer bir hayatı güvenilir, genç, maaşlı bir erkekle kurmak ve bunu olabildiğince çabuk yapmak.

Philip Roth, *Öfke*[2]

1 F. Dostoyevski, *Poor Folk* (Teddington, UK: Echo Library, 2003 [1846]), s. 16–17. Çeviri şu kitaptan alınmıştır: Fyodor Mihailoviç Dostoyevski, *İnsancıklar*, Çev.: Nihal Yalaza Taluy, Varlık Yayınları, İstanbul 1995.

2 P. Roth, *Indignation* (New York: Houghton Mifflin, 2008), s. 58. Türkçesi için: Philip Roth, *Öfke*, Çev.: Şeyda Öztürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

Aşk uzun zamandır iradeyi etkisi altına alan ve devre dışı bırakan bir deneyim, kişinin karşı koyamayacağı bir güç olarak tasvir edilmiştir. Ancak bu ve bundan sonraki bölümde farklı bir iddiada bulunuyorum: Aşkın modernitede geçirdiği değişimi anlamanın en iyi yollarından biri seçim kategorisidir. Bunun nedeni âşık olmanın yalnızca ihtimaller arasından bir kişiyi seçmek anlamına gelmesi ve dolayısıyla kişinin bireyliğini *bir aşk nesnesi seçerek oluşturması değil*; aynı zamanda birine âşık olmanın kişiyi seçim yapmakla ilgili sorularla karşı karşıya bırakması demek olmasıdır. "O doğru kişi mi?" "Bu insanın benim için doğru olduğunu nasıl bileceğim?" "Karşıma daha iyi biri çıkmaz mı?" Bu sorular hem duygularla hem de farklılaşan bir eylem türü olan seçimle ilgilidir. Modern bireylerin seçim yapma, en belirgin olarak tüketim ve politika alanında talep ve haklarıyla tanımlanmaları gibi aşk da seçimin modernitedeki toplumsal temeli hakkında önemli bilgiler verebilir.

Seçim modernitenin belirleyici bir kültürel işaretidir; çünkü en azından ekonomik ve politik alanlarda, sadece özgürlüğün kullanılmasını değil, aynı zamanda onu haklı gösteren ve savunan iki yetinin kullanılmasını da içerir: Akılcılık ve özerklik. Bu anlamda modern bireyi şekillendiren en güçlü kültürel ve kurumsal vektörlerden biridir; seçim hem bir hak hem de bir yeterlik türüdür. Eğer seçim modern bireyin temel özelliğiyse, insanların bir ilişkiye başlamayı *nasıl* ve *neden* seçtiği ya da seçmediği, aşkı modernitenin bir deneyimi olarak anlamak için çok önemlidir.

Ekonomistler, psikologlar ve hatta sosyologlar seçimi, tercihleri değerlendirme, hiyerarşik bir şekilde sürekli olarak düzenlenen bu tercihlere dayanarak hareket etme ve en etkili araçları kullanarak seçim yapma kapasitesi olarak tanımlanan akılcılığın doğal bir özelliği, zihnin bir çeşit değişmez niteliği olarak düşünme eğilimindedir. Ancak seçim sadece bir kategori olmaktan uzaktır ve kültür tarafından en az diğer eylemler kadar şekillendirilir. Seçimin, seçimin kendisini

zorunlu kılabilecek türde akılcı düşünceler ve duygular arasında bir hiyerarşi anlamına geldiği ve seçim kapasitesiyle sürecini düzenleyen bilişsel mekanizmalara dayandığı göz önüne alındığında diyebiliriz ki, seçim kültürel ve toplumsal olarak şekillendirilir, çevrenin ve kişinin seçim *hakkındaki* düşüncelerinin ve inançlarının bir özelliğidir.[1]

Aşkın modernitede geçirdiği başlıca değişimlerden biri de romantik seçimlerin yapıldığı koşullardır. Bu koşullar iki şekilde karşımıza çıkar. İlki *seçim ekolojisi*, yani kişiyi belli bir yönde seçim yapmaya iten toplumsal çevredir. Örneğin endogamik (içevlilikle ilgili) kurallar seçimin toplumsal çevre tarafından nasıl kısıtlanabileceğine çok iyi bir örnektir: Endogamide aynı aileye, ırk ya da etnik gruba mensup olmayan kişiler potansiyel partner olarak görülmez. Alternatif olarak cinsel devrim, partner seçimindeki birçok yasağı ortadan kaldırarak cinsel seçim ekolojisini değiştirmiştir. Seçim ekolojisi planlı ve bilinçli olarak tasarlanmış bir politikanın[2] sonucu olabileceği gibi, plansız toplumsal dinamiklerin ve süreçlerin neticesi de olabilir.

Bununla birlikte seçim, *seçim mimarisi*[3] adını vermeyi önerdiğim bir başka boyuta daha sahiptir. Seçim mimarisi öznenin doğasında olan ve kültür tarafından şekillendirilen mekanizmalarla ilgilidir: Hem kişinin bir nesneyi (sanat eseri, diş macunu, gelecekteki eş...) değerlendirdiği ölçütler hem de kişinin bir karara varmak için duygularına, sahip olduğu

1 H. M. Markus ve S. Kitayama, "Models of Agency: Sociocultural Diversity in the Construction of Action", V. Murphy-Berman ve J. Berman (yay.), *Cross-Cultural Differences in Perspectives on the Self* içinde (Lincoln: University of Nebraska Press, 2003), s. 1–58.

2 Bkz. C. R. Sunstein ve R. H. Thaler, *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness* (New Haven: Yale University Press, 2008). Türkçesi için: Cass R. Sunstein ve Richard H. Thaler, Dürtme: *Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak*, Çev.: Enver Günsel, Pegasus Yayınları, İstanbul 2013.

3 Bu görüş Sunstein ve Thaler'ın kavramından bağımsız olarak şekillendirilmiştir (bkz. önceki dipnot) ve farklı bir görüş ortaya koyar.

bilgilere ve geleneksel akıl yürütmeye başvurmasını içeren kendisine danışma biçimleri buna dâhildir. Seçimin mimarisi birtakım bilişsel ve duygusal süreçlerden oluşur; özellikle karar verirken hangi duygusal ve akılcı düşünme biçimlerinin önemli olduğu, göz önüne alındığı ve izlendiğiyle ilgilidir. Seçim, ayrıntılı ve titiz bir kendine danışma sürecinin ya da izlenen alternatif yolların sergilenmesinin ya da "anlık" verilen hızlı kararların sonucu olabilir; ancak bu yöntemlerin her biri belirli kültürel yollar izler ve bunların aydınlatılması gereklidir.

Seçim mimarisinde altı soru ve kültürel unsur göze çarpar. İlk soru şudur: Seçim yapmak kişinin kararlarının dolaylı ve uzak sonuçları[1] hakkında düşünceleri içerir mi, eğer içeriyorsa hangi sonuçlar düşünülür ve hayal edilir? Örneğin boşanma oranlarındaki artış, büyük olasılıkla evlilik kararı alırken evliliğin sonuçları hakkında yeni bir fikir oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla risk almaktan hoşlanmama ve pişman olma öngörüsü, bazı kararlarda (evlilik gibi) kültürel olarak öne çıkabilir ve böylece seçim sürecini değişime uğratır. Öte yandan bazı kararlar eylemlerin dolaylı ve uzak sonuçlarını düşünerek ya da düşünmeksizin verilebilir (Örneğin Wall Street'teki finans dâhileri muhtemelen mali krizden sonra, 2008 krizinden önce yaptıkları seçimlerin sonuçlarını daha çok fark etmişlerdir). Dolayısıyla hangi sonuçların karar alma sürecinde ön plana çıktığı ya da çıkmadığı kültürel olarak değişkenlik gösterir.

İkincisi karar vermek için kullanılan danışma, nasıl bir yol izler? Örneğin kişi kesin kuralların mı, yoksa sezgilerinin mi

1 Kişinin davranışlarının uzak sonuçlarını ele almasındaki artışın örnekleri için bkz. N. Elias, *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (Oxford: Blackwell, 1969 [1939]). Türkçesi için: Norbert Elias, *Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*, Çev.: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul 2007. T. L. Haskell, "Capitalism and the Origins of the Humanitarian Sensibility", 1. bölüm, *The American Historical Review*, 90 (2) (1985), 339–61, T. L. Haskell, "Capitalism and the Origins of Humanitarian Sensibility", 2. bölüm, *The American Historical Review*, 90 (3) (1985), 547–66.

izinden gider? Kişi karar vermek için bir uzmana mı danışır (işi bilen bir kimse, astrolog, haham, papaz, psikolog, avukat, finans danışmanı) ya da mahalle baskısını ve toplumsal kuralları mı takip eder? Kişi uzmana danıştığında, karar alma sürecinde netleşen tam olarak nedir: Kişinin "geleceği" (örneğin bir astroloğa danışıldığında), hukuk, kişinin gerçek bilinçdışı arzuları ya da kişinin akılcı kişisel çıkarları mı?

Üçüncüsü karar vermek için kullanılan kendine danışma yöntemleri nelerdir? Kişi kendisinin dünya hakkındaki sezgisel, var olan bilgisine dayanabilir, alternatif olarak mevcut seçeneklerin zihinsel bir haritasıyla ya da böyle bir harita olmadan, sistemli bir arayış yürütebilir ve farklı yol haritalarını değerlendirebilir. Ya da kişi tanrısal bir vahyin izinden giderek karar alabilir. Örneğin modern erkek ve kadınlar duygularını anlamak adına psikolojik modelleri kullanmakta, giderek daha fazla iç gözlem yapmaktadırlar. Bu gibi kişinin kendisine danışma süreçleri tarihsel ve kültürel olarak değişiklik gösterir.

Dördüncüsü, kişinin isteklerini şüpheli görecek kültürel norm ve tekniklerin varlığından söz edilebilir mi? Örneğin Hıristiyan kültürü kişinin kendi isteklerine (cinsel ve diğer istekler) dair yerleşik şüpheler içerirken kendini gerçekleştirmeyi öne çıkaran tüketici kültürü tam tersine arzunun seçim için haklı bir zemin olduğu görüşünü destekler. Kültürel olarak yaratılmış olan şüphelerin varlığı (ya da yokluğu) kararların seyrini ve sonucunu şekillendirebilir.

Beşincisi karar almak için kabul gören dayanaklar nelerdir? Akılcı ya da duygusal değerlendirmeler seçim yapmak için meşru, haklı gerekçeler midir ve hangi seçim alanlarında etkili olabilirler? Örneğin ev satın alma ve eş seçimi gibi kararların akıl ve duygular tarafından farklı şekilde işlendiği görülür. Pratikte emlak piyasasında çok daha "duygusal" ya da evlilik piyasasında daha "akılcı" olduğumuzu kabul etmek istemesek bile, duygu ve akılcılığın kültürel modelleri karar verme ve algılama biçimimizi etkiler.

Son olarak seçim kendi başına değerli midir? Modern tüketim kültürü ve haklara dayanan kültür bu anlamda premodern kültürlerden önemli ölçüde ayrılır. Dahası örneğin Tayvan'da, Birleşik Devletler'in aksine, eş seçimi sürecinde bir başka insana bağlanmak çoğunlukla çiftle ilgisi olmayan faktörlere dayanır (toplumsal normlar, sosyal ağlar ya da koşullar)[1]. Seçim kategorisi iki kültürde de son derece farklıdır.

İnsanların tercihlerini anlamaları –bu tercihleri ister psikolojik olarak ve duygusal, ister akılcı şekilde ifade ediyor olsunlar– tercihleri hakkında iç gözlem yapma biçimleri seçimin mimarisini oluşturan birey diliyle şekillendirilir.[2] Seçimin mimarisini oluşturan bilişsel ve duygusal ayrıntılar tarihsel ve kültürel açıdan çeşitlilik göstermesine rağmen modern birey, ayırt edici özellikleri olan seçimlerin bulunduğu şartlar ve seçimin yapılma biçimiyle tanımlanır. Bu ve bundan sonraki bölümde romantik seçimin ekolojisindeki ve mimarisindeki dönüşümü anlatmaya çalışacağım.

Karakter ve Romantik Seçimin Ahlaki Ekolojisi

Modern dönemde çağdaş aşk seçimlerinin (*differentia specifica*) ayırt edici özelliğini anlamak için, tam tersi (*a contrario*) geri gitmek ve duygusal bireycilik modellerine uyacak kadar modern, bununla birlikte çağdaş romantik uygulamalarımızın ayırt edici unsurlarını daha çarpıcı hâle getirmek için bizimkinden yeterince farklı olan bir kültürel prototipe odaklanmak istiyorum. Bu analiz için ağırlığı edebiyat metinlerine

1 S. C. Chang ve C. N. Chan, "Perceptions of Commitment Change during Mate Selection: The Case of Taiwanese Newlyweds", *Journal of Social and Personal Relationships*, 24 (1) (2007), 55–68. Karşılaştırma için bkz. D. Lehmann ve B. Siebzehner, "Power, Boundaries and Institutions: Marriage in Ultra-Orthodox Judaism", *European Journal of Sociology*, 50 (2) (2009), 273–308.

2 Bkz. K. Savani, H. Markus ve A. Conner, "Let Your Preference Be Your Guide? Preferences and Choices are More Tightly Linked for North Americans Than for Indians", *Journal of Personality and Social Psychology*, 95 (4) (2008), 861–76.

veriyorum; çünkü bu metinler, kültürel modelleri ve ideal örnekleri diğer verilere kıyasla daha iyi ortaya koyuyor. Özellikle Jane Austen'ın birçok kişi tarafından bilinen, evlilik, aşk ve toplumsal statüyle ilgili olan edebiyat dünyasını seçtim.

Bu metinleri romantik uygulamaların gerçek tarihî belgeleri olarak değil, erken dönem ve orta dönem on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin kişiyi, ahlak anlayışını ve kişilerarası ilişkileri düzenleyen varsayımlarının kültürel kanıtları olarak kullanıyorum. Dolayısıyla bu romanlar, 1811-1820 yıllarındaki evlilik uygulamalarının tarihî karmaşıklığının bir kanıtı olarak kullanılmıyor. Geleneksel bir edebiyat okumasında şüphesiz tercih edileceği gibi Austen'ın olay örgülerinin ve roman karakterlerinin çok yönlü yapısını vurgulamak niyetinde de değilim. Benim daha kısıtlı yaklaşımım metinlerin çok katmanlılığını göz ardı ederek Austen'ın dünyasında ele alınan orta sınıf evlilik-romantizm uygulamalarını düzenleyen kültürel varsayımlar *sistemine* odaklanmayı tercih eder. Austen çöpçatanlığı yöneten yaygın kişisel çıkar kavramını herkesin bildiği üzere eleştirmiş ve duygusal yakınlık, karşılıklı saygı ve duygulara dayanan (ne var ki toplumda kabul gören kurallara dayanan) yeni bir evlilik görüşünü desteklemiştir. Ancak söz konusu metinlerin ilgi çekici olmasının nedenleri, özellikle sınıf kavramınca düzenlenen evlilik ve duygusal bireysel seçim hakkında bilinçli bir yansıma sunmaları, bu iki eylem biçimi arasında bir "uzlaşma" yolu önermeleri ve İngiltere'de erken dönem ila orta dönem on dokuzuncu yüzyıl Romantik duygularının düzenlendiği kültürel sistemi anlamak için iyi bir giriş noktası ortaya koymalarıdır.

Edebiyat metinleri birey, ahlak ya da davranış ritüelleri hakkında sistematik olarak kodlanmış kültürel varsayımlar içerdikleri ölçüde sosyologların ideal türler olarak adlandırdığı şeyi, bizimkine alternatif kültürel modelleri oluşturmamıza yardımcı olabilir, ki bu da farklılıkları karşılaştırma yaparak görmek yoluyla kendi romantik uygulamalarımızı incelememize yardımcı olabilir. Austen'ın kültürel modeli ve

on dokuzuncu yüzyılın orta ve üst orta sınıf güncel flört uygulamaları arasında paralellikler çizerek, evliliğin modern toplumsal düzeninin bazı unsurlarını anlamayı umuyorum. Ressamların resimlerinin ön planında yer alan nesneleri iyice belirginleştirmek için parlak arka plan renkler kullanmaları gibi, Austen'ın dünyası burada toplumsal düzeni ve çağdaş romantik uygulamalarda çift olmanın temel yapısını daha iyi ortaya koymak için renkli bir tablo olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle analizim belli durumların ayrıntılı incelemesini yapmaktan çok, yapısal eğilimlerin ve değişen kültürel yapıların altını çizmektedir.

Karakterin Aşkı, Aşkın Karakteri

Jane Austen'ın başyapıtı *Emma*'da (1816), Mr. Knightley'in Emma'ya duyduğu aşkın doğası şöyle anlatılır:

> [Emma] çoğu zaman umursamaz ve inatçı davranmıştı, [Knightley'in] tavsiyelerini küçümsemiş, hatta ısrarla tavsiyelere karşı çıkmıştı, onun erdemlerinin yarısını bile bildiği söylenemezdi. Onunla kendi yanlış ve küstah düşüncelerini kabul etmediği için tartışırdı; ama yine de Knightley aile bağından, alışkanlıktan ve aklının mükemmelliğinden dolayı onu seviyordu; küçük bir kız olduğu yıllardan beri Emma'yı gelişmesi için çaba harcayarak ve doğru olanı yapması isteğiyle izliyordu, bu da başka hiç kimsenin paylaşmadığı bir şeydi.[1]

Burada ana hatlarıyla çizilen aşk, doğrudan doğruya on dokuzuncu yüzyıl erkek ve kadınlarının "karakter" adını verdiği şeyden doğar. Aşkı kişinin muhakeme kapasitesinden üstün ve aşk nesnesini körlük noktasına dek idealleştirmiş

1 J. Austen, *Emma* (Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2004 [1816]), s. 325. Türkçesi için: Jane Austen, *Emma*, Çev.: Nihal Yeğinobalı, Can Yayınları, İstanbul 2008.

bir duygu olarak sunan uzun Batı geleneğine rağmen aşkın buradaki dayanak noktası Knightley'in muhakeme kapasitesidir. Bu nedenle Emma'nın kusurları da en az erdemleri kadar vurgulanır. Emma'ya âşık olan kişi aynı zamanda onun hatalarını gören tek kişidir. Birine âşık olmak ona apaçık ve farkında olan gözlerle bakmak *demektir*. Ve bugünkü beklentimizin aksine, bu muhakeme kapasitesi (ve karşıdakinin kusurlarının farkında olmak) Knightley'in Emma hakkında çelişkili ya da karmaşık duygular beslemesine neden olmaz. Aksine Knightley'in üstün kişiliği Emma'nın hatalarını bağışlamaya, Emma'mn kendi "akıl mükemmelliğini"[1] farkına varması, karakterini gayretle ve hatta tutkuyla geliştirmek için çaba göstermesine iter. Emma'nın hatalarını anlayışla karşılamanın Knightley'in ona derinden bağlı olmasıyla çeliştiği söylenemez; çünkü her ikisi de aynı ahlaki kaynaktan doğar. Knightley'in aşk anlayışının ahlaki olmasının nedeni sadece aşkının nesnesinin ahlaki bir kurala uymasını sağlamak değil, aynı zamanda Emma'ya âşık olmanın Emma'nın zihnini biçimlendirmek gibi ahlaki bir projeyle iç içe geçmiş olmasıdır. Emma'ya istekle baktığında içinde cinsel arzu değil, onun doğru olanı yaptığını görme arzusu vardır. Bu aşk kavramında söz konusu olan, âşık olduğumuz kişinin özgün ve kendisi olmasından çok bizim ve başkalarının saygı duyduğu değerleri savunma kapasitesidir. Daha da ilginç olan ise Knightley'in eleştirileri karşısında mahcup olmak ya da küçük düşmek bir yana Emma'nın bu eleştirileri kabul etmesidir. Aslına bakılırsa Emma'nın Knightley'i her ikisinden de üstün olan ahlak kurallarına uygun davranmasını sağlayacak tek kişi olduğu için sevdiği ve saygı duyduğu yorumunu yapabiliriz. Emma bu ahlak kurallarına öyle bağlıdır ki, günümüzde Knightley'in onu narsisistik olarak incitmesi adını vereceğimiz durumu ve Emma'nın kendisi hakkındaki iyi düşünceleri sorgulamasını, Knightley'le paylaştığı erdemler adına kabul eder. Knightley tarafından sevilmek, onun tarafından sorgulanmak, onun ve

1 *a. g. e.*

kendi ahlaki standartlarını kabul etmek gibi zor bir görevin üstesinden gelmektir. Birine âşık olmak onun aracılığıyla ondaki iyiyi sevmektir. Gerçekten de "Hıristiyan ve Yahudilik geleneğinde [...] karakter (ya da karakterin 'mükemmelliği') kişiyi iyi bir hayat yaşamaya sevk eden erdemlerin ve ahlaki hedeflerin istikrarlı olması şeklinde tanımlanmıştı"[1] ve bu istikrar, gönül meseleleri de dâhil her konuda beklenirdi. On yedinci yüzyıldan beri geçerli ve yaygın olan anlayışın (en belirgin olarak Fransa'da) aksine burada kalp, anlaşılmaz, mantık ve ahlakla açıklanamayan, kendi başına bir alan değildir. Daha ziyade onlarla sıkı sıkıya iç içe geçmiş ve onlar tarafından düzenlenmiştir. Son olarak bu, "sevgi bağı ve alışkanlık"tan doğan bir aşktır, ilk görüşte aşkın ayırt edici özelliği olan ani çekim duygusundan tamamen farklıdır. Aşk kişinin varlığındaki bir kırılma ya da ihlal olarak yaşanmaz. Daha ziyade zaman, yakınlık, tarafların birbirlerinin ailesi ve günlük yaşamıyla iç içe geçmesi, onlar hakkında bilgi sahibi olmasıyla gelişir. Çiftler o kadar yakındır ki modern anlayışa göre Knightley'in "[Emma'yı] küçük bir kız olduğu yıllardan beri izlemesinde" belli belirsiz ensest bir durum vardır. Bu, kişinin karşısındakinin günlük yaşamına ve ailesine çoktan dâhil olduğu ve onun karakterini gözlemlemek, bilmek ve sınamak için zaman içinde birçok fırsatı olduğu bir aşktır. James Hunter'ın ifadesiyle, "Karakter [...] kişisel çıkara karşıdır."[2] Kierkegaard'ın karakterden bahsederken kullandığı metafor karakterin kişide kazınmış olmasına işaret eder.[3] Aşk karaktere bağlı olduğundan burada birden istila eden bir durum değildir, giderek artar ve uzun vadede gerçekleşir.

Böyle bir aşkın çağdaş yorumu Knightley'in Emma'ya olan duygularını ataerkil ve kontrolcü olmakla itham edebilir ve "karakter" ya da "erdem" kavramlarını kadınların

1 J. D. Hunter, *Death of Character: Moral Education in an Age without Good or Evil* (New York: Basic Books, 2000), s. 21.

2 *a. g. e.*, s. 19.

3 *a. g. e.*'den alıntılanmıştır.

ataerkil olarak kontrol altında tutulması için anahtar kelimeler olarak görebilir. Ne var ki böyle bir yorum Austen'ın kadın kahramanlarının gönül meselelerindeki tuhaf bağımsızlığını *(souveraineté)* göz ardı etmiş olacaktır. Bu *bağımsızlık* Austen'ın kadınlarının tekrarlanan özelliğidir ve bunu çözmenin anahtarı bu kadınların kişiliğini düzenleyen ve oluşturan derin kültürel varsayımlarda bulunabilir. *Gurur ve Önyargı*'nın (1813) kahramanı Elizabeth Bennet, Darcy'nin onun dış görünüşüyle ilgili kibirli ve küçümser yorumlarını ("İdare eder; ama *beni* cezbedecek kadar hoş değil..."[1]) neden hayal kırıklığı ya da küçük düşme hisleriyle değil de cesurca ve gülerek karşılar? Çünkü Darcy'nin küçümser davranışları Elizabeth'in benlik ve değer algısını oluşturmaz, etkilemez ya da sarsmaz. Darcy yakın çevresindeki açık ara en çekici koca adayı olmasına rağmen Elizabeth duygularını tamamen kontrol altında tutar ve sadece Darcy *kendi* aşk görüşüne ve tanımına uyduğunda açıklar.

İkna (1818) romanının başkahramanı Anne Elliot, dokuz yıldır görmediği Kaptan Wentworth'ün eskisi kadar güzel olmadığını düşündüğünü öğrenir. Anne hâlâ Wentworth'e âşıktır; ancak beklenenin aksine yıkılmak yerine "[bunları] duyduğuna memnun olmaya başlamıştı. Aklını başına getirmişti; endişelerini hafifletmişti ve bu, sonuç olarak onu mutlu etmeliydi."[2] Âşık olduğunuz adamın sizi eskisi kadar çekici bulmaması karşısında memnun olmaktan daha kendine hâkim ve serinkanlı bir tepki verilebileceğini düşünmek zordur.

Son bir örnek verecek olursak, *Akıl ve Tutku*'nun (1811) kahramanı Elinor Dashwood, Edward Farrars'a âşıktır. Ancak

1 J. Austen, *Pride and Prejudice* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010 [1813]), s. 40. Türkçesi için: Jane Austen, *Gurur ve Önyargı*, Çev.: Hamdi Koç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

2 J. Austen, *Persuasion* (Oxford: Oxford University Press, 2004 [1818]), s. 54. Türkçesi için: Jane Austen, *İkna*, Çev.: Meral Gaspıralı, Turkuvaz Kitap, İstanbul 2007.

Edward'ın Lucy adlı başka bir kadınla gizlice nişanlandığını öğrenir. Sonrasında Edward'ın nişanını bozmadığı kendisine söylendiğinde (Bu, Lucy ile evleneceği anlamına geliyordu) Edward'ın ahlak güzelliği karşısında mutlu olur; çünkü verdiği sözü tutmaması Edward'ı ahlaki açıdan değersiz kılardı. Görüldüğü gibi Elinor'ın ahlak ilkelerine olan bağlılığı, Edward'a olan aşkından önce gelir; tıpkı Edward'ın Lucy ile nişanının Elinor için olan duygularından önce gelmesi gerektiği gibi. Knightley, Wentworth ve Anne Elliot gibi karakterler ahlaki görev duyguları ve tutkuları arasında bir çatışma varmış gibi hareket etmezler. Gerçekten de davranışlarında hiçbir çelişki yoktur, "çünkü şahsiyet bir bütündür."[1] Diğer bir deyişle ahlaki duygulardan ayırmak imkânsızdır; çünkü duygusal hayatı düzenleyen ahlaki boyuttur ve burada buna toplumsal boyut da dâhildir.

Modern anlayışa göre Jane Austen'ın kadın kahramanları sadece kendisine hâkim değildir; aynı zamanda taliplerı tarafından modern tabirle "onaylanma" ihtiyacından da garip bir şekilde bağımsızdırlar. Örneğin Wentworth'ün güzelliğini kaybettiği yönündeki değerlendirmesine Anne'in verdiği tepkiye bakalım. Burada kadınların kişilikleri, modern kadınlara kıyasla erkeğin bakışına daha az bağlı gibi görünmektedir (bkz. 4. bölüm). Bu, kadınların o dönemlerde yasal olarak haklarından mahrum ve bağımlı oldukları göz önüne alındığında şaşırtıcı görünebilir. Duruma basit bir açıklama sunabiliriz: Bu, tamamen karakterlerinde; yani iç ve dış dünyalarını, hem arzularından hem de çıkarlarından üstün bir ahlaki hedefle biçimlendirme kapasitelerinde yatar. İç dünyaları ve değer duyguları onlara herhangi biri tarafından bahşedilmez, daha ziyade kısmen nesnel bir yapısı olan ahlaki mecburiyetlerin farkında olma ve bunları hayata geçirme kapasitelerinden kaynaklanır. Bu anlamda, içsel değer tamamen kendi kişisel arzularını bir kenara koyma ve kendi ahlak ilkelerinin

1 A. O. J. Cockshut, *Man and Woman: A Study of Love and the Novel, 1740–1940* (Oxford: Oxford University Press, 1978), s. 67.

aşkta ve başka konularda, ister kendileri ister başkaları tarafından kusursuz bir şekilde uygulandığını görme isteğinden kaynaklanır. Şu hâlde "karakter" bir bakıma arzuların ve ahlaki amaçların örtüşmesine dayanır. Dolayısıyla karakter bir grubun elinde tuttuğu değerlerin bir tür somutlaştırılmış ve dışsallaştırılmış hâlidir. Kişinin temel, varoluşsal tanımına değil, daha ziyade deneyime dayanır: Doğası gereği gözle görülür olmalıdır ki başkaları görebilsin ve onaylayabilsin; kişinin kendisine has psikolojik yaradılışına ve hislere değil (ya da en azından temel olarak değil), davranışlara bağlıdır; kişinin kendisine has ve özgün olmasıyla değil, daha ziyade herkesçe bilinen ve sınanan erdemleri sergileme kapasitesiyle ilgilidir. Dolayısıyla karakter iç dünyadan çok, kişiyle toplumsal değerler ve kurallar dünyası arasında köprü kurma kapasitesine bağlıdır. Kişinin belli bir kişi tarafından bahşedilen kişisel duygusal "onaylama"dan çok toplumsal davranış kuralları tarafından düzenlenen itibar ve şeref kavramlarına bağlı olmasını gerektirir. Aşk ve flört bağlamında karakter her iki sevgilinin de kişisel değer duygularını bir talip tarafından özbenliklerine verilen değerle değil, doğrudan ahlak kuralları ve ideallerini hayata geçirme kapasiteleriyle belirlenir. Bir kadının değerinin, talibinin ona gösterdiği (ya da göstermediği) saygıdan tümüyle bağımsız oluştuğu söylenebilir. Bu ahlaki ekonomide hem talip hem de kadın kim olduklarını, toplumsal, ahlaki değerlerini bilirler ve karşılıklı aşkları da bu bilgiden doğar (işe yarar bir karşılaştırma için bkz. 4. bölüm). Görüldüğü üzere kişiler, benzer seçenekler arasında çekim, hoşlanma ya da âşık olma duygularıyla ayrım yaparlar. Ancak seçimde önceden var olan ahlaki ve toplumsal kurallara bağlı kalınır ve aktörler de bu kuralları başarıyla hayata geçirme kapasiteleriyle değer duygusu elde ederler. Bu anlamda birbirlerine verdikleri değer, bütünüyle değilse bile, en azından nesnel bir temele dayanır.

Ancak kadınların sadece karakterleriyle açıklanması önerisi akla başka bir soru getirir: Kişinin kendisine verdiği değerle

flört sürecinin bu şekilde ayrılmasına imkân veren nedir?[1] Bazı filozofların ve toplumcu sosyologların yaptığı gibi, karakterin böyle oluştuğunu iddia etmek söz konusu tartışmaya bir şey katmayacaktır. Karakterin insan yaradılışını yansıttığı ve insanın kendisinin oluşturduğu bir değer duygusuna sahip olma kapasitesine bağlı olduğunu iddia etmek, bunu *nasıl* yaptığı sorusunu ortaya atar. Dolayısıyla karakterin toplumsal olarak paylaşılan ahlak kurallarına bağlı olmasını açıklayan içsel eğilimlerden oluştuğu gibi oldukça naif sayılabilecek görüşe aykırı olarak hem ahlak kurallarından değer duygusu elde etme kapasitesinin hem de ahlaki karakter sergilenmesinin psikolojik ya da ahlaki değil, bir dizi *toplumsal* mekanizmayla mümkün olduğu görüşündeyim. Karakter sadece bir dizi eğilim ve ahlak normlarının doğrudan içselleştirilmesinden kaynaklanan zihinsel alışkanlıklar değildir. Daha ziyade karakter, hatta ahlaki türü bile, kişide yerleşik belli toplumsal düzenlemelerin olduğunu gösterir ve bu düzenlemeler sayesinde, özellikle de duyguların çok kapsamlı seçim ekolojisine dâhil olmasıyla oluşur. Bir filozof ya da tarihçi, aşkın ahlaki çerçevelerle iç içe geçtiği gözlemiyle yetinse de, bir sosyolog için açıklanması gereken tam da bu gözlemdir. Aşk ve ahlak birbiriyle *nasıl* iç içe geçmiştir: Yani aşkın, ahlaki birey projesine koşulmasına imkân veren sosyal mekanizmalar nelerdir? Bana göre ahlaki birey ve duygular olarak adlandırdığımız şeyler belirli bir *seçim ekolojisi ve mimarisi*ne bağlıdır; bu seçim ekolojisi ve mimarisinde kişisel ve toplumsal seçimler

1 Karakter kavramı Wahrman'ın on sekizinci yüzyıldaki kimliğin sonrasında modern, içselleştirilmiş, kendine özgü bireye dönüştüğü "eski rejim *[ancien régime]*" görüşünden ayrı tutulmalıdır. Wahrman'ın görüşüne göre, "*eski rejim*" kimliklerin "içi boş" olduğu ya da özbenlik diye bir şeyin olmadığı yönünde geniş kapsamlı bir kültürel anlayıştır ya da: "Gerçek bir özü, karşılığı ya da gerçek değeri olmayan yüzeysel bir oyun." (D. Wahrman, *The Making of the Modern Self: Identity and Culture in Eighteenth-Century England* [New Haven: Yale University Press, 2004], s. 207). Buna karşın benim ele aldığım karakter kavramı edimsel olarak sergilenmesi ve onaylanması gerekmesine rağmen daha değişmez bir öze sahiptir.

arasında büyük bir uyum vardır ve kişisel duyguların kaynağı toplumsal bir varlık olan bireydir. Austen'ın karakterleri, kuşkusuz, yoğun bir iç dünyaya sahip olmakla birlikte bu iç dünya toplumsal ritüeller dünyası ve rollere uygun davranma çabası açısından bizimkinden farklıdır. Bu uyuma hangi toplumsal mekanizmaların olanak sağladığı açıklanmalıdır.

Sosyal Bir Ağ Olarak Flört

Diğer Austen romanları gibi, *Emma* da flörtün akrabalar ve komşular çerçevesinde yürütülen bir süreç olduğunu gözler önüne serer. Burada demek istenen bu denetimin bir kontrol uyguladığı ve seçimleri kısıtladığı olmamakla birlikte açıkçası bunu yapmıştır. Demek istediğim, flörtü kadının kuşkusuz sosyal çevresi, ailesi ve akrabalarının ağında olduğu ve onlar tarafından korunduğu bir aktiviteye dönüştürmüştür. Austen'ın (ve birçok diğer yazarın) tanımladığı flört sürecinde mercek altına alınan, kadından çok erkektir. Erkek, flörtünü başkalarının dikkatli bakışları altında yürütür ve dolayısıyla kadına çeşitli toplumsal ilişkiler "aracılık eder". Edebiyat eleştirmeni James Wood'un gözlemlediği üzere, *Akıl ve Tutku*'da Elinor'un "[Willoughby'ın] karakteri hakkındaki kesin kararını kendi gözlemlerinin ve başkalarının aklının ona verebileceği her yeni ışığı izleyerek olduğu kadar, kızkardeşine davranışlarını izleyerek verdiği"[1] anlatılır. Bir erkeği tanımak, çoğunlukla onu başkalarının gözünden tanımakla mümkün olur. Colorado'nun sınır bölgesinde yaşayan Mollie Dorsey Sanford 1860 yılında günlüğüne şöyle yazar: "Büyükannem sevgili ihtiyar kafasına onun benim sevgilim olduğunu sokmuş ve [...] onun ben olduğuna inanıyorum. Bugün buraya geldiğinde anladım ki, uzun zamandır görüşmemiştik, ondan çok hoşlanıyorum."[2]

1 J. Wood, "Inside Mr Shepherd", *London Review of Books*, 26 (11) (2004), 41–3.

2 M. D. Sanford, *Mollie: The Journal of Mollie Dorsey Sanford in Nebraska and Colorado Territories, 1857–1866* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2003), s. 57.

Büyükannesinin aracılık ettiği aşkı onun için bir aydınlanma, açığa çıkma durumudur ve bu aydınlanma erkeğin, kadının günlük yaşamının ve aile ilişkilerinin bir parçası olmasından kaynaklanır. Müstakbel eş hakkındaki bu tür yakın bilgiler, iki kişinin sosyal ve psikolojik uyumu hakkında güven oluşturmak için gerekliydi. Örneğin *İkna*'daki Anne Elliot, ilk (ve tek gerçek aşkı) Kaptan Wentworth'ün Anne için uygunsuz bir talip olduğunu düşünen Lady Russell'dan ciddi şekilde etkilenir. Modern anlayışımız bize sadece Lady Russell'ın Wentworth hakkındaki olumsuz değerlendirmesinin Anne'i aşkından vazgeçmeye mecbur ettiğini düşündürebilir. Ancak başka bir açıdan Lady Russell'ın hatası, Anne'in akraba ilişkileriyle bütünleşmiş olması nedeniyle sıkı sıkıya korunmasından kaynaklanır. Austen bu sistemin sınırlarını Anne'in çevresinin toplumsal statüyü, kişinin değerinden ayıramadığını öne sürerek gösterir. Bununla birlikte Anne ve okuyucu Wentworth hakkındaki düşünce ve değerlendirmelerine güvenirler; çünkü bunu doğrulamak için birçok fırsatları olmuştur. Aslına bakılırsa flört hem İngiltere'de hem de Birleşik Devletler'de çoğunlukla taliplerin yeterliklerinin ve taleplerin onaylanması sürecini gerektirir. "[Flört] yalanlarla, sığ kandırmacalarla ve ikna edici tatlı sözlerle dolu bir oyundu. Bu nedenle sahtekârlıkları meydana çıkarmak ve 'karşıdakinin' gerçekten de uzun yıllar boyunca insanın en yakın arkadaşı olarak kalacağından emin olmak gerekiyordu."[1]

Erkeklerin bu şekilde dikkatle izlenmesine örnek olarak kızın ailesinin, taliplerin itibarları hakkında yaptıkları araştırmalar verilebilir. Örneğin Olivia Langdon'a kur yapmadan ve evlenme teklif etmeden önce Samuel Clemens (Mark Twain) aileye talepleri üzerine hakkında yazılmış tavsiye mektupları sunmak zorunda kalır. Süreç sona erdikten sonra, Clemens kendisi hakkında şunları söyler:

1 A. MacFarlane, *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction, 1300–1840* (Oxford: Basil Blackwell, 1986), s. 294.

> Sanırım hakkımda bilgi veren herkes hiçbir zaman aşağılık, yanlış ya da suç teşkil eden bir şey yapmadığımı söyleyebilir. Yedi yıl önce bana açılan kapıların hâlâ açık olduğunu, yedi yıl içinde edindiğim *tüm* arkadaşların hâlâ arkadaşım olduğunu, gittiğim her yere tekrar alnım açık, başım dik gidebileceğimi söyleyebilirler.[1]

Bu örnek, flört sırasında kadının yakın ilişkilerinde tamamen "bir kılıf gibi sarmalandığını", bu ilişkilerin talibin değerlendirilmesi ve onunla bir ilişki kurulması süreçlerinde aktif rol oynadığını gösterir. Talibin, yani müstakbel eşin değerlendirilmesi ve hakkında bir karara varılması toplumsal görevine birden fazla insan dâhil olduğundan kadının fikri, toplumsal ağlarının yansıması ve uzantısıdır. Kadının erkek için beslediği duygular, başkalarının erkek hakkında ifade ettiği düşüncelerle harekete geçiyordu. Hislerin ve kararların, kişisel duyguların ve toplu gözlemin iç içe geçmiş olması, âşık olunduğunda ve sonunda müstakbel eş hakkında karar verildiğinde, kişi başkalarıyla ilişkilerinin ağında hareket eder. Âşık olan kişi, erkek ve kadın, ahlaki ve toplumsal normların hakemleri ve uygulayıcıları olarak davranan diğer insanların yoğun varlığının bir parçasıdır ve onlar tarafından korunur.[2] Bu durum on dokuzuncu yüzyıla kadar geçerli olmuştur.

---

1 S. Harris, *The Courtship of Olivia Langdon and Mark Twain* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s. 72.

2 Bu aynı zamanda evlilikte değiş tokuş edilecek çok az toprağı olan ya da hiç olmayan fakir sınıflar için de geçerliydi. Aslına bakılırsa on yedinci yüzyılın başlarında farklı türde sıkıntıları tedavi eden bir doktor/astrolog hakkındaki çalışmasında Michael MacDonald ebeveynlere ve toplum standartlarına itaat etmenin, pratikte yerine getirilmese bile, her zaman genç insanların evlenme kararının ön ya da arka planında yer aldığını öne sürer. Bkz. M. MacDonald, *Mystical Bedlam: Madness, Anxiety, and Healing in Seventeenth-Century England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 96–7.

Toplumsal Kurallar

Austen'ın dünyasında flört çok sayıda yazılı olmayan kural tarafından düzenlenir. Sosyolog olmayanlar kuralların kısıtlayıcı olduğunu düşünme eğilimindedir. Ancak sosyologlar için kurallar aynı zamanda kolaylaştırıcıdır, aktörlerin birbirleriyle ilişki kurduğu, birbirleri hakkında beklentiler oluşturduğu ve birbirleriyle iyi bildikleri yollarda yürüdükleri bir araçtır.[1] Ritüeller, ilişkilere başlamak ya da bitirmek için aktörler tarafından bilinen bir dizi kural, ihtimaller ormanında son derece iyi çizilmiş düzgün bir patikaya benzer. Bundan sonra olabilecekler ya da olması gerekenler hakkında beklentiler oluştururlar.[2] Başka bir deyişle ritüeller, bilinmezliğin yarattığı kaygıları engellemek için güçlü sembolik araçlardır. Dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılda varlıklı sınıflarda titizlikle uyulan kurallar değilse de, en azından ilişkileri düzenleyen, erkeklerin ve kadınların birbirleri için değerli olduğunu gösterdikleri için saygı gösterilmesi gereken kurallar ve davranış ritüelleri söz konusuydu.

Ziyaret bu ritüellerden biriydi. Kızın evinde gerçekleştiğinden ("kız" demek için hâlâ yeterince genç olduğunda) erkeğin ziyaret konusunda karar vermesi uygun görülmezdi. Erkek bir kıza onu sevdiğini gösterebilirdi, ancak erkeğin ziyaret et-

1 A. Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Cambridge: Polity Press, 1986). Türkçesi için: Anthony Giddens, *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*, Çev.: Hüseyin Özel, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

2 *Sahilde* adlı romanında Ian McEwan bir çiftin düğün gecesini –uzun zamandır beklenen ve korkulan cinsel ilişki eyleminin öncesini– anlatır. Düğün gecesi fiyaskoyla sonuçlanır (çift karı koca olmaz) ve anlatıcının ritüellerle dolu "eski" cinsel ahlaktan "yeni" cinsel ahlaka geçişi yansıtması için bir vesiledir: "Edward ve Florence yalnızken hile, kaynağı belli olmayan binlerce kural yine de geçerliydi. Yetişkin olduklarından, başkalarının hazırlamak için zahmete girdiği bir yemeği terk etmek gibi çocukça bir şey yapmadılar. Her şeye rağmen yemek zamanıydı." Bkz. I. McEwan, *On Chesil Beach* (New York: Vintage, 2008), s. 8. Türkçesi için: Ian McEwan, *Sahilde*, Çev.: İlknur Özdemir, Turkuvaz Kitap, İstanbul 2008.

mesini istemek kızın "ayrıcalığı" idi.[1] Orta sınıfta bir kadını ziyaret etme uygulaması ebeveynlere ve kadına flört sürecinde kontrolle güç sağlıyordu[2] ve bu kontrol tartışmaya açık değildi. Benzer şekilde bir beyefendi partide dans etmek üzere bir hanımefendiyle tanıştırıldığında, bu tanışıklığı direkt sokakta devam ettiremezdi. Ortak bir arkadaş tarafından tekrar tanıştırılması ve ilişkiyi devam ettirmek için kadının izni olması gerekirdi. Burada ele aldığım konu için daha önemli olan ise şudur: Flört başladıktan sonra belli belirsiz aşamalarla ilerlerdi; çiftler ilk önce konuşur, sonra birlikte yürüyüşe çıkar ve sonunda beğenilerinin karşılıklı olduğu kesinleştiğinde arkadaşlık ederlerdi. Diğer bir deyişle duygusal ilgi dikkatle izlenirdi ve kişilerin herkesçe bilinen ritüeller zincirini takip etmesi gerekirdi.

Bu ritüelleşmiş romantik düzende duyguları davranışlar ve açıklamalar izlerdi (Ya da hemen hemen aynı anda gerçekleşirlerdi); ancak doğrusunu söylemek gerekirse duygular, davranış ve açıklamaların ön koşulu değildi. Duyguların bu şekilde düzenlenmesine *duyguların edimselliği rejimi* adını veriyorum: Yani duygulara ritüelleşmiş davranışların ve hislerin neden olduğu bir rejim. Duygularımız daima başkalarının duygularıyla tetiklenir.[3] Ancak romantik etkileşim farklı bir sorun ortaya atar; çünkü duyguların karşılıklı olması çok önemlidir ve kişi duygusunu dışa vurmakla bu duyguların karşılıksız olduğunu görme riskini göze alır. Edimsel (yani ritüelleşmiş) duygular rejiminde, kişi duygularını ancak davranış ritüellerinin yerine getirilmesinden ve anlamlarının

1 S. Coontz, *Marriage, a History: From Obedience to Intimacy or How Love Conquered Marriage* (New York: Viking, 2005), s. 199.

2 Bunun bir nedeni de, en azından Amerikan İç Savaşı'na dek, erkeklerin çoğu alanda kadınlardan sayıca üstün olmasıydı.

3 W. M. Reddy, "Emotional Liberty: Politics and History in the Anthropology of Emotions", *Cultural Anthropology* 14 (2) (1999), 256–88; W. M. Reddy, "Against Constructionism: The Historical Ethnography of Emotions", *Current Anthropology*, 38 (3) (1997), 327–51.

deşifre edilmesinden sonra açıkça ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda hissetmeye başlar. Dolayısıyla bu, çoğunlukla karşıdaki kişinin aşkın uygun sinyallerini ve şifrelerini kullanmasıyla başlayan ve aşama aşama artan bir süreçtir. İki kişinin paylaştığı belli belirsiz sinyal alışverişinin sonucudur. Bu rejimde iki taraftan biri karşıdakinin duygularını tetikleme rolünü üstlenmişti ve bu rol erkeğe düşüyordu. Edimsel duygular rejiminde kadın aşk nesnesinin etkisi altında ya da ona kapılmış değildi ve belki de olamazdı; flört taahhüt ve yükümlülük kurallarını izlerdi, yani kadın yakın ve yoğun bir ilişkiye aşama aşama girerdi. Kadın, ifade modelleri iyi prova edilmiş duygu işaretlerine karşılık verirdi.

On dokuzuncu yüzyıldaki flört uygulamaları hakkında çalışan tarihçi Ellen Rothman, Eliza Sourthgate'den şöyle bir alıntı yapar: "Hiçbir kadın kendisine yönelik bir duygusal yakınlık olduğu ortaya çıkmadan birine âşık olmayı düşünemez." Rothman şöyle devam eder: "Kadının kendisine bile itiraf etmeden önce duygularının karşılıklı olduğundan emin olana dek beklemesi gerekirdi."[1] Aşkın son derece ritüelleşmiş olması, kadınları kendilerini etkisi altına alabilecek duygular alanından korurdu. Aslına bakılırsa *Akıl ve Tutku* romanı tam da kişinin gönül ilişkilerinde izlemesi gereken *aşamalar* hakkındadır. Elinor tutku yerine mantığı telkin eden biri değildir; aksine ritüelleşmiş bir aşk biçimini simgeler ve savunur: Yoğun duyguların ancak uygun bir hoşlanma, flört ve bağlanma aşamasından sonra gösterildiği ve dile getirildiği bir aşk. Ritüelleşmiş aşk modelinde duyguların bağlanmayı pekiştirmesi kadar bağlanma da duyguları pekiştirir. Yani içtenlik ve gerçek duygular meselesi edimsel/ritüelleşmiş romantik düzende de açıkça var olmasına rağmen bunların yerini büyük ölçüde duyguların doğru sırayı izlemesi kaygısı almıştır: "Erkek kur yaptığı kızdan yeterince cesaret aldığında uygun olan, evlenme teklifinde bulunmadan önce kızın babasının onayını

1 E. K. Rothman, *Hands and Hearts: A History of Courtship in America* (New York: Basic Books, 1984), s. 34.

almasıydı. [...] Kadın gerçek duygularını ifade etmeden önce erkeğin aşkını açıklamasını beklemeliydi."[1]

Bu rejim, modern ilişkileri etkisi altına alan *duygusal sahicilik rejimiyle* tezat oluşturur. Sahicilik, aktörlerin kendi duygularını bilmelerini, bu duygulara dayanarak davranmalarını –ki bu duygular sonra ilişkinin gerçek yapı taşları olacaktır– insanların duygularını kendilerine itiraf etmelerini (ve tercihen başkalarına da açıklamalarını), ilişkileri hakkında karar alma ve bu duygulara dayanarak birine bağlanmalarını gerektirir. Duygusal sahicilik rejimi insanların ilişkinin önemi, yoğunluğu ve gelecekteki önemi hakkında karar vermek için kendisinin ve karşısındakinin duygularını dikkatle incelemeye iter. "Ona *gerçekten* âşık mıyım, yoksa sadece heves mi?" "Eğer ona âşıksam aşkım ne kadar derin, yoğun ve gerçek?" "Bu aşk sağlıklı mı, yoksa bencilce mi?" Bu sorular sahicilik rejimine ait sorulardır. Geleneksel toplumlarda sahiciliğin insan idealleri sözlüğünde yeri yoktur. Burada erkekler toplumsal sistemin onlara sunduğu yaşam seçeneklerinden memnundur: "'Belirli bir toplumsal görevin yerine getirilmesinin'[2] [...] en büyük kazançları olduğunu düşünürler." Sahicilik genel anlamda hislerin, özelde de aşkın ifade edilmesinin aşk deneyimini düzenleyen, yönlendiren kurallardan üstün ve bu kuralların ötesinde gerçek (duygusal) bir varoluş olduğunu varsayar. Dolayısıyla sahicilik rejimi öznenin kendi duyguları hakkında netlik kazanması için izleyebileceği iki olası yol olduğunu öne sürer: Ya yoğun bir kendini inceleme aracılığıyla, duyguların yapısı ve "gerçek" nedenleri özne için çok önemli hâle geldiğinden ya da tam tersine kendisini yoğunluğuyla

1 M. Yalom, *A History of the Wife* (New York: HarperCollins, 2001), s. 206. Türkçesi: Marilyn Yalom, *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, Çev.: Neşenur Domaniç, Zeynep Yelçe, Çitlembik Yayınevi, İstanbul 2002.

2 M. Berman, *The Politics of Authenticity: Radical Individualism and the Emergence of Modern Society* (New York: Atheneum, 1970), s. xix. Türkçesi için: Marshall Berman, *Özgünlüğün Politikası: Radikal Bireycilik ve Modern Toplumun Ortaya Çıkışı*, Çev.: Nursel Yıldız, Sel Yayıncılık, İstanbul 2011.

empoze eden çok kuvvetli bir aydınlanma sayesinde (örneğin "ilk görüşte aşk"). Kendini inceleme, kendini tanımanın duygularımızın "gerçek doğası"nı anlamaya yardımcı olacağını ileri sürer; *epifani* (aydınlanma) ise kişinin duygu yoğunluğunun ve akıldışılığının (akla dayanmamasının) gerçek duyguların yeterliliğinin göstergesi olduğunu öne sürer. Kişinin romantik duygularının sahiciliğini belirleyecek bu iki yol çağdaş kültürde yan yanadır ve izlendiklerinde, ritüele dayanan kurallardan çok, duygusal iç dünyaya dayanan bir romantik ilişkiyle sonuçlandıkları görülür.

Semiyotik[1] Tutarlılık

Edimsel duygular rejiminde aslolan, kişinin davranışlarının niyetiyle örtüşmesi gerektiği yönündeki kritik toplumsal kuraldır. Örneğin 1879 tarihli bir görgü kuralları el kitabı şu talimatları verir:

> *Bir beyefendinin hanımefendilere yönelik davranışları.* Beyefendiler hanım arkadaşlarını konsere, operaya, baleye vs. davet etmekte, evlerinde ziyaret etmekte, onlarla birlikte at ve araba yolculuğu yapmakta ve arkadaşlıklarının uygun olduğu tüm genç hanımlarla anlaşmakta özgürdürler. Ne var ki genç bir beyefendi tek bir genç hanıma yakın ilgi göstermek suretiyle diğerlerini göz ardı eder etmez, o genç hanıma ondan hoşlandığını farz etmesi için bir sebep sunmuş olur ve nişanlanacaklarına inanmasına neden olabilir, böyle bir şey söylememesine rağmen. Evlilik düşünmeyen bir beyefendi herhangi bir hanıma özel bir ilgi göstermemelidir.[2]

Bu ahlaki düzen temelde aktörlerin davranışlarının sadece duygularını değil, aynı zamanda niyetlerini de yansıtmak

1 *Göstergebilim, işaretbilimi.* Semiyotik, sembol, kod ve işaretlerin yorumlanmasını veya üretilmesini sistematik bir şekilde inceleyen bir araştırma sahasıdır. (*e. n.*)

2 J. H. Young, *Our Deportment* (Charleston, SC: BiblioBazaar, 2008 [1879]), s. 155.

zorunda olduğu semiyotik bir düzen tarafından desteklenmiştir. *Akıl ve Tutku*'nun yeterince ortaya koyduğu üzere bir yanda kelimeler, diğer yanda davranışlar arasındaki uyumsuzluk, ahlaki ve toplumsal bir çöküntü olarak görülür (Willoughby'nin sorunu duygu eksikliğinden çok -zira Marianne'a âşıktır- davranışlarının gerçek niyetinin *sinyallerini* vermemesidir). Ahlaki açıdan uygun bir talip, sergilediği davranışları ve içindeki niyeti arasında azami tutarlılık olması için gayret ederdi. Ahlaki açıdan övgüye değer karakterlerin bu uygunluk için nasıl çaba sarf ettiğine bir örnek daha verebiliriz: *İkna* romanında Anne tarafından sevilmediğini düşünen Wentworth, Louisa'ya kur yapar. Oysaki ilerleyen sayfalarda Wenthorth'le birlikte okuyucu da Wentworth'ün Anne'e hâlâ âşık olduğunu ve ona bağlı kalmak istediğini anlamaya başlar. Ancak davranışları Louisa'ya kur yaptığı izlenimini doğurduğundan Wentworth kendisini yaşadığı şehirden geçici olarak ayrılmaya mecbur hisseder. "Sözün kısası, kendisini içinden çıkılmaz bir duruma soktuğunu çok geç fark etmişti ve Louisa'ya hiç ilgi duymadığına tamamen inanmasına rağmen eğer Louisa'nın duyguları Harvillelerin sandığı gibiyse ona bağlı kalmaya mecburdu."[1] Flört burada oldukça iyi kodlandığından ve kullandığı göstergeler hisleriyle örtüşmediğinden Wentworth birine var olan düzene uymadan kur yaptığı için onursuz bir davranış sergilediğinin bilincindedir. Bu kurallar özellikle de İngiliz seçkinleri arasında çok ciddiye alınırdı. Kurallar Atlantik'i aşmıştır ve bunun hiç de şaşırtıcı olmadığı söylenebilir.

Boston'daki elit tabakanın flört uygulamalarıyla ilgili analizinde Timothy Kenslea "dostlar", yani flört hakkında çokça düşünen ve konuşan bir grup genç kadını ele alır. Bu grubun içinde "henüz olgunlaşmamış bir mimik ya da ifade, hatta uygunsuz bir ses tonu bile hiç öyle bir niyet olmamasına rağmen bağlılık sözü olarak yorumlanabilir."[2]

1 Austen, *İkna*, s. 195.

2 T. Kenslea, *The Sedgwicks in Love: Courtship, Engagement and Marriage in the Early Republic* (Boston: Northeastern University Press, 2006), s. 7.

Aşk ritüellerinin kanunlaşmasının önemli bir etkisi vardı: Duygular alanını açık işaret sistemlerine sıkıca bağlayarak belirsizliği uzak tutmak ya da azaltmak. Duygular işaretleri hem besliyor hem de onlardan besleniyordu; çünkü işaretlerin yeterince üretilmesi hem ritüeli yerine getiren kişide hem de alıcıda belli duygular uyanmasına neden oluyordu. Duygu işaretlerinin böylesine detaylı bir şekilde kanunlaşmasının ve ritüelleşmesinin, duyguların giderek karşılıklı olması gibi duygusal bir dinamiğin düzenlenmesini doğrudan sağladığı söylenebilir: Yani hislerin belli belirsiz ve üstü kapalı aşamalarla ifade edilmesi hem kişide hem de karşıdakinde daha da fazla duygu uyandırıyor ve hislerin ritüellerle ifade edilmesine neden oluyordu.

Tutku Olarak Çıkar

Pre-modern dönemde flörtün çok ciddiye alınmasının nedeni, özellikle de evlilik durumunda kadının mal varlığı erkeğe geçtiği için, birçok insanın yaşamı için en önemli ekonomik faaliyet olmasıydı. Bundan çıkarılabilecek üç önemli sonuç vardır:

Birincisi kişinin duyguları, genel toplumsal ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde düzenleniyordu. Hem sosyoloji içinde hem de dışında yaygın geçerliliği olan görüşe göre kişinin çıkarlarına dayanarak hareket etmesi tutkuya ters düşer. Bana göreyse, çıkar, tutkuyla çelişmek şöyle dursun, aslında tutkuyu harekete geçiren ve devam ettiren itici güçtür. Ekonomist Robert Frank'in öne sürdüğü üzere duygular çıkarlarımıza olan bağlılığımızın işaretidir ve bu çıkarları savunmak için uygun davranışlarda bulunmakta önemli rol oynarlar. "Tutkular aslında çoğunlukla çıkarlarımıza son derece iyi hizmet ederler,"[1] der Frank. Austen tarzı duyguları özellikle yoğun yapan, dayanak noktalarının *tamamen* mantık ve çıkar olmasıdır; dolayısıyla mantık ve çıkar duyguların güçlü bir katali-

1 R. H. Frank, *Passions within Reason: The Strategic Role of the Emotions* (New York: Norton, 1988), s. 4.

zörü olmuşlardır. Bu görüş diğer sınıflar için de genellenebilir: Evlilik ekonomik açıdan hayatta kalmak için çok önemli olduğundan duygusal bağlanma biçimleri yaratıyordu. Bu, teoride birbirinden ayrı olan tutkuların ve çıkarların birbirlerini karşılıklı olarak destekleyebildiği ve pekiştirebildiği bir düzendir: Küçümseme (örneğin Darcy gibi) ya da aşk (Emma ve Knightley gibi) sınıf endogamisini (içevlilik) muhafaza etmek için bir araç görevi görüyordu.

Evliliğin dayanak noktasının ekonomik çıkar olmasının ikinci olası sonucu da evlilik teklifinin çoğunlukla toplumsal konum ya da servet nedeniyle kabul edilmesi ya da reddedilmesiydi. On yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaygın ve orta sınıfta, "Ebeveynler koca adaylarını genellikle yeterince varlıklı olmadıkları için geri çevirirlerdi."[1] Eğer Austen'ın flört sisteminde sahip olduğu kimlik ve değerle birey, modern bireye kıyasla daha savunmasız idiyse bunun nedeni Fransız antropolog Louis Dumont'un terminolojisini kullanacak olursak *a priori* (önceden) *derecelendirilmeleriydi.*[2] Aslına bakılırsa Austen'ın toplumsal konumdan yoksun olarak sunduğu karakterler tekrar tekrar aşağılanan ve gülünçlük ya da ahlaksızlık sınırlarında olan karakterlerdir (*Emma*'daki Harriet Smith ya da *İkna*'daki William Elliot gibi). Austen, romantik düzende başarılı olanların kendi toplumsal konumlarını bilenler ve bunun yukarısına ulaşma ya da altına inmeye heveslenmeyenler olduğunu ifade eder. Diğer bir deyişle, insanları derecelendirmek için kullanılan ölçütler bilindiğinden ve herkesçe paylaşıldığından, evlenme kararı bariz bir biçimde (en azından bir dereceye kadar) sosyal sınıfa dayandığından eş adayı olarak reddedilmek kişinin iç dünyasına değil, sadece konumuna bağlıydı. Kendisine kur yapan ve açıkça hoşlandığı Tom Lefroy ile bir daha görüşmemesi istendiğinde Austen bu kararı itirazsız kabul etmiştir; çünkü

1 MacDonald, *Mystical Bedlam*, s. 94.

2 Louis Dumont, *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications* (Chicago: University of Chicago Press, 1970 [1966]).

her ikisinin de parasız olduğunun bilincindedir. Filozof Thomas Carlyle'ın evlenme teklifi ilk başta Jane Welsh tarafından geri çevrildiğinde Carlyle reddedilmesini kişiliğine ya da çekiciliğine değil, istikrarsız mali imkânlarına yükleyebilirdi ve yüklemişti de. Öte yandan kişi özüne indirgendiğinde[1], aşk kişinin sınıf ve konumuyla değil, iç dünyasıyla ilgili olarak tanımlandığında, aşk doğrudan kişiye değer bahşedilmesi anlamına gelir ve reddedilmek, kişinin reddedilmesi demek olur. (bkz. 4. bölüm).

Son olarak pre-modern dönemdeki flörtlere ekonomik faktörlerin hâkim olması aynı zamanda değerlendirme kıstaslarının daha "nesnel" olması anlamına geliyordu, yani eş adayının -sosyal çevresince bilinen ve kabul edilen- (az çok) nesnel statüsüne ve sınıfına dayanıyordu. Dolayısıyla kadının çeyizi onun evlilik piyasasındaki değerini belirliyordu. "Çeyiz genç bir kadının evlilik için uygunluğunu belirleyen ve dolayısıyla geleceğini etkileyen en önemli faktördü."[2] Statü elde etmekte ve aile birliğinin kurulmasında kilit rol oynuyordu. "Çeyizin miktarı gelinin toplumsal ve ekonomik durumunun göstergesiydi."[3] Çoğunlukla çeyizleri üzerinde doğrudan kontrolü olmayan kadınlar bile "ayrılma ya da boşanma durumunda bunları talep edebiliyordu." Marion Kaplan bu durumun "erkeğin geçici hevesini dizginleyerek kadınları korumuş"[4] olabileceğini ifade eder. Çeyizin eş seçiminde önemli rol oynaması kadının evlilik için uygun olmasının "nesnel" ölçütlere dayandığı anlamına geliyordu: Yani, kişinin kendisine has benliğinden bağımsız ölçütler. Arkadaşı Harriet Smith'i sosyal statüsünü yükseltmeye çalışan bir papaz yardımcısı olan Elton ile evlendirmeye çalışan Emma -Jane Austen'ın kahramanı-

1 Wahrman, *The Making of the Modern Self*.

2 M. Kaplan, *The Marriage Bargain: Women and Dowries in European History* (New York: Harrington Park Press, 1985), s. 2.

3 *a. g. e.*, s. 4.

4 *a. g. e.*, s. 9.

Harriet'in dış görüntüsünü ya da karakterini yanlış değerlendirdiği için değil, daha ziyade Harriet'in Elton'ın yükselme hırsıyla *nesnel* uyumunu yanlış değerlendirdiği için suçludur. Emma'nın hatası iki kişinin birbirine uygun olup olmadığını değerlendirmek için nesnel ölçütler kullanmamasıdır ve bu da Austen'ın romantik flörtünün tamamen sınıf endogamisi çerçevesinde düzenlendiğini ortaya koyar. Dolayısıyla nesnel ölçütler kullanmak kişisel bir seçimi, toplumsal sınıf düzenine ve toplumsal değere dayandırıyordu. Bu anlamda eş adayının sosyal olarak uygun olup olmadığını değerlendirmek kişisel değil, toplumsal bir değerlendirme eylemidir. Değerlendirmenin altında yatan belirsizlik, bu değerlendirmenin birçok insanca yapılan bir iş olması ve herkesçe bilinen ölçütlere dayanması gerçeğiyle azalır (bu ölçütler hakkında daha fazla detay için bkz. 5. bölüm).[1]

İtibar ve Sözünde Durmak

Bu ahlaki, semiyotik ve ekonomik sistemin odak noktasında, sözünde durmak yer alır. Birçok insanın genel olarak bakıldığında hayatı boyunca evlenmek için az seçeneği olduğundan ve var olan bir anlaşmayı bozmak ciddi sonuçlar doğurabileceğinden eş seçimi için itibar önemli bir araçtı. Verilen sözün tutulması itibarın temel unsuruydu. Verilen sözlerin kişinin kişisel çıkarlarını karşısındakinin çıkarlarıyla birleştirmek olduğu düşünüldüğünde, Hume'un iddiasını hatırlayacak olursak[2], sözünde durmak insanları ilk

1 Değineceğimiz kavramlar ve analizler, değerlendirme repertuvarlarının kimlik oluşumu, toplumsal yapılar ve kültürel sınırlar için önemini gösteren Michèle Lamont'un çığır açan çalışmasına dayanır. Bkz. M. Lamont, "National Identity and National Boundary Patterns in France and the United States", *French Historical Studies*, 19 (2) (1995), 349–65; M. Lamont ve L. Thévenot, *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

2 R. Craig, *Promising Language: Betrothal in Victorian Law and Fiction* (Albany: State University of New York Press, 2000), s. 58.

"yeterince iyi" seçenekte karar kılmaya iten bir mekanizmaydı. Aslına bakılırsa Jane Austen'ın romanlarında hoş olmayan karakterlerin tümünün ortak bir özelliği vardır: Hepsi de daha iyi biriyle evlenmek için verdikleri sözden dönerler. *Northanger Manastırı*'ndaki (1818) Isabella Thorpe, *Akıl ve Tutku*'daki Lucy ve Willoughby, evlilik sayesinde kişisel çıkarlarını mümkün olduğunca yükseltme arzularının sonucu olarak, verdikleri sözü tutmak konusundaki âcizlikleriyle betimlenirler. Bu, Steven Shapin'in on yedinci ve on sekizinci yüzyılda İngiliz beyefendilerinin ahlak düzenlerinin sözünde durma ve dürüstlükle betimlendiği yönündeki görüşüyle benzerdir.[1]

Austen'ın dünyasında sözünde durmamak hem kadının hem erkeğin itibar ve onuru için ciddi bir ihlaldir. Austen'ın verdiği en çarpıcı örnek, *İkna*'da Kaptan Wentworth ile nişanlı olan, ancak gördüğümüz gibi arkadaşı ve koruyucusu Lady Russell uygun olmadığını düşündüğü için nişanı bozan Anne Elliot'tır. Anne artık varlıklı ve soylu kuzeni William'dan ilgi görmektedir. Yazar, Anne için şunları yazar: "Kaptan Wentworth olmasaydı nasıl hissederdi, bunu sorgulamaya değmezdi; çünkü Kaptan Wentworth vardı: Ve yaşadığı kararsızlığın iyi ya da kötü sonucu olarak, Anne sonsuza dek ona ilgi duyacaktı. Ayrılmış olmaları da, tıpkı evlenmiş olsalardı olacağı gibi, Anne'i başka erkeklerden ayırıyordu."[2] Bu, duygular alanında çıkarlarını olabildiğince arttırmaya yönelik davranışlara karşı bir manifestodur ve kadınlarla erkekleri ileride karşılarına parasal açıdan daha iyi adaylar çıkabilecek bile olsa sözlerinde durmaya davet eder. Wentworth, Anne'in sadakat ve istikrarının erkek karşılığıdır. Anne'in davranış ve duygularıyla tutarlı olarak Wentworth hakkında şunları öğreniriz:

1 S. Shapin, *A Social History of Truth* (Chicago: University of Chicago Press, 1994).

2 Austen, *İkna*, s. 155.

[Anne'in] yerini tutan asla olmamıştı. Ona denk birini göreceğine hiç inanmamıştı. Dolayısıyla gerçekten de kabul etmeye mecburdu -bilinçsizce hep onu unutmak istemişti ve böyle olması gerektiğine inanmıştı. Umursamadığını sanmıştı, ama sadece öfkeliydi ve Anne'in değerlerine haksızlık etmişti; çünkü onlar yüzünden acı çekmişti. Anne'in karakteri artık aklında mükemmelliğin timsali, yüreklilik ve nezaketin en hoş dengesi olarak yer etmişti.[1]

Sözünde durma kuralının yirminci yüzyılın ilk yıllarına kadar ne kadar etkili olduğuna son bir örnek verelim: Edith Wharton'ın *Yaz Bitince* adlı kitabının (1917) kadın kahramanı Charity Royall âşık olduğu ve evlenmeyi umduğu Harney'in aslında Annabel Balch ile nişanlı olduğunu öğrendiğinde ona şöyle yazar: "Eğer söz verdiysen Annabel Balch ile evlenmeni isterim. Sanırım üzüleceğimden korktun. Doğru olan neyse onu yapmanı tercih ederim. Seni seven CHARITY."[2] Burada kadının kendi aşkından ve gelecekteki mutluluğundan erkeğin verdiği sözün bozulmaması adına vazgeçtiğini görürüz; çünkü sözünde durmak karakterin nihai hedefidir ve ahlaki, toplumsal düzen için esastır.

Sözünde durmanın temelinde kişinin süreklilik sergileme kapasitesine ilişkin önemli bir varsayım yer alır. Örneğin Samuel Clemens, Olivia'nın babası Jervis Langdon'a şöyle bir açıklamada bulunur: "Size olan saygımla tek arzum, *geçmişte ve şu anda nasıl biri olduğumu ve gelecekte nasıl biri olacağımı*, olabilecek hiçbir kuşkuya yer bırakmadan göstermek için yeterince zaman geçmesidir. Aksi takdirde benden tatmin

1 *a. g. e.*, s. 194.

2 E. Wharton, *Summer* (Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2004 [1917]), s. 105. Türkçesi için: Edith Wharton, *Yaz Bitince*, Çev.: İlknur Özdemir, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011.

olmazsınız, ben de kendimden."[1] Clemens açıkça görüldüğü gibi sürekliliğini, gelecekte de şu anda olduğu kişi olma (ya da daha iyi olma) kapasitesini sergileyerek karakterini ortaya koymaya ve ispatlamaya çalışmaktadır. Karakter kendisini istikrar ve kişinin geçmişte kim olduğu, şu anda kim olduğu ve gelecekte ne olacağını iradenin merkezinde birleştirme kapasitesiyle ispatlar.

Austen'ın dünyasında bu istikrar kendisini karakterlerin "daha iyi" fırsatları tepmesi gibi gösterişli bir şekilde ortaya koyar. Partner arayışını sonlandıran ve kişinin çıkarlarını olabildiğince yükseltme arzusunu engelleyen bir mekanizma olan sözünde durmak, bağlanmanın temelinde yer alıyordu. Aslına bakılırsa verdikleri sözü tutmayanlar da yok değildi; örneğin on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'si mahkemeler tarafından hükme bağlanan evlilik sözü ihlallerine[2] tanıklık etmiştir. Öte yandan verilen sözlerin ihlalinin dava konusu olması, başlı başına ne kadar ciddiye alındıklarının bir kanıtıdır. Dahası bu gibi durumlara oldukça ender rastlanırdı; çünkü erkeğin ya da kadının itibarı evlilik konusunda nasıl davrandığıyla yakından ilgiliydi. Evlenme sözünü çiğnemek ahlaki düzen için o kadar ciddi bir ihlal olarak görülürdü ki, Anthony Trollope'nin *Doctor Thorne* (1858) adlı eserinde Henry Thorne, Mary Scatcherd'i baştan çıkarıp evlenme sözü verdikten sonra terk ettiğinde Mary'nin erkek kardeşi tarafından öldürülür. Erkek kardeş mahkemeye çağrıldığında Trollope/anlatıcı alaycılıkla şöyle düşünür: "Adam öldürmekten suçlu bulundu ve altı ay hapse mahkûm edildi. Okuyucularımız muhtemelen cezanın çok ağır olduğunu düşüneceklerdir."[3]

1 M. Twain, *Mark Twain's Letters: 1867–1868*, 2. cilt, yay. E. M. Branch, M. B. Frank ve K. M. Sanderson (Berkeley: University of California Press, 1988), s. 357.

2 G. S. Frost, *Promises Broken: Courtship, Class and Gender in Victorian England* (Charlottesville: University of Virginia Press, 1995).

3 A. Trollope, *Doctor Thorne* (London: J. M. Dent and Sons, 1953 [1858]), s. 19.

Bu toplumsal düzen duyguları, ahlaklı bireyi ve zamanı tek bir eksende birleştiriyordu.

Roller ve Bağlanma

Edith Wharton'ın ünlü kitabı *Masumiyet Çağı*'nda (1920) kahraman Newland Archer, Ellen Olenska'ya duyduğu derin tutkudan vazgeçmeye ve May Welland'a önceden verdiği söze bağlı kalmaya karar verir. Sınıf ahlakına uygun bir kadınla yapacağı evliliğe bakışı şöyledir:

> May'in sahip olduğunu düşündüğü özgürlüğünü, sadece tek bir biçimde, kendisini bir eş olarak adama sunağında kurban etmek biçiminde kullanabileceğini uzun zaman önce anlamıştı. [...] May'in sahip olduğu kaygıdan yoksun ve karmaşık olmayan evlilik anlayışına göre ancak Archer'ın davranışlarındaki açık, rezilce bir hareket yüzünden bir kriz çıkabilirdi ki genç kadının ona olan duygularının saflığı ve güzelliği bunu olanaksız kılıyordu. *Ne olursa olsun genç kadının her zaman sadık, saygılı ve alınganlığa kapılmayan biri olacağını ve kendisine her zaman aynı erdemli davranışları sergilemeyi vadettiğini biliyordu.*[1]

Romanda gelişen olaylar, Archer'ın May ile evlenme sözü ve Ellen için beslediği tutkuyu yaşama yönündeki kişisel, geleneksel olmayan arzusu arasında bir zıtlık ortaya koyar. Bu tür bir evlilikte kişinin iç dünyasındaki duygular evliliğin meşruluğu ya da en azından tek meşruluğu değildir. Duygular daha ziyade herkesçe bilinen roller aracılığıyla ve kişinin bu rolleri yaşamı boyunca sürekli olarak yerine getirme kapasitesiyle yaşanır. Dahası bu evliliğin değerini ve kalitesini belir-

1 E. Wharton, *The Age of Innocence* (Ware, UK: Wordsworth, 1994 [1920]), s. 198. Türkçesi için: Edith Wharton, *Masumiyet Çağı*, Çev.: Ayşe Erbora, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 1998.

leyecek olan, karakterlerin her birinin evlilikte kendi gerçek benliğini ifade edip etmemesi ve derinlerde gömülü iç dünyasının farkına varıp varmaması değildir. İyi bir evlilik, kişinin rolünü başarıyla oynama kapasitesine, yani rolüne eşlik eden duyguları hissetmesi ve sergilemesine bağlıdır. Rollerin yerine getirilmesinde yol gösterici olan genel kültürel ve ahlaki çerçeve için bağlanmak, kişinin başkasına verdiği sözü tutması, kişinin toplumsal rolünü oynaması, buna eşlik eden (gerçek) duyguları hissetmesi şarttı.

Dolayısıyla bağlanma, duygulara hem evlilik öncesinde hem de evlilik sırasında yol gösteren ve aktörleri yapmaları gerekenin ne olduğu sorusuyla iç dünyaları hakkında düşünmeye iten ahlaki bir yapıdır. Bu, insanların iç dünyaları ya da duyguları olmadığı anlamına gelmez, daha ziyade bu iç dünya deontolojik[1] bir yapıya sahiptir ve kişilerin ne yapmaları, ne olmaları gerektiği bilgisi tarafından belirlenir. Örneğin kocasının hatrı için gittiği sınır bölgesinde yaşayan Mollie Dorsey Sanford, 1860 yılında (Colorado'da) günlüğüne şunları yazar: "Böylesine vatan hasreti çektiğim için utanç duyuyorum. Elbette ki buraya yazdığım her şeyi *dile getiriyor* değilim. [...] By'nin [kocası] hatrı için neşeli olmaya gayret ediyorum, onunla mutlu olmadığımı düşünmesinden korkarak. O benim sahip olduğum aile bağlarına sahip değil ve bunu anlayamaz."[2] Bu kısa satırları modern anlayışımız açısından yabancı kılan, duygularının gerçek benliği adını vereceğimiz şeyle değil, eş rolüne bağlılığı tarafından yönlendiriliyor olmasıdır. Aslına bakılırsa modern çağda bir genç kadının vatanını özlemekten utanması oldukça ihtimal dışıdır. Mollie'nin buradaki utancı esasında bir eş olarak *rolüne* uygun yaşamadığı duygusundan kaynaklanır. Şüphesiz ki bunun "eşler arasındaki geleneksel Viktorya dönemi işbölümünün ve otoritenin Atlantik'ten

1 Deontoloji, bir davranışta bulunurken uyulması gereken ahlaki değer ve kuralları inceleyen bilim dalıdır. Temelinde insanın belli ödevleri olduğunu varsayan ahlak öğretileri vardır (ç. *n.*).

2 Sanford, *Mollie*, s. 145.

Pasifik'e evliliğin belkemiği olduğunun"[1] bir örneği olduğu söylenebilir. Aksine modern kadının duyguları büyük ölçüde kabul görür, onaylanır ve toplumsal rolünden önce gelirdi. Dahası evliliğin modern tanımlarında kocanın bu gibi duyguları bilfiil dikkate alması ve desteklemesi, yani onları önemsemesi, kabul etmesi ve onaylaması beklenir. Modern yakınlık, duyguların sözlü olarak açıklanmasını içerir; ancak aynı zamanda ve hatta belki daha da önemlisi, bu gibi duyguların "destek" ve kabul görmek için duygusal benliğin açıkça ortaya konmasıyla partnerle paylaşılmasını da içerir. Dolayısıyla modern anlayışla aralarındaki bir diğer dikkat çekici fark da bu kadının gerçek hislerini açmasının uygun olmadığını düşünmesidir. Aksine burada yeterli olmak, bu hisleri neşeli olduğu görüntüsü altında saklamaktır. Bu rolü inandırıcı şekilde oynamak, kocasının kocalık rolünü oynamasına yardım etmesine bağlıdır ve kadın ancak bundan tatmin olur, yeterlik duygusu elde eder. Dahası bu kadının gerçek hislerini anlamaya ve ifade etmeye çalışmadığı bile söylenebilir. Olumsuz hislerini dışa vurmak ve kocasının onu mutlu etme kapasitesinin yetersiz olduğunu hissetmesine yol açabileceğiyle daha çok ilgilenmektedir. Başka bir deyişle kocanın karısını mutlu etme kapasitesi olarak tanımlanan yeterlik duygusunu korumayı *kendi* sorumluluğu olarak görür. Son olarak ve belki de en ilginci kocasının onu anlayamayacak olmasını tarafsız bir şekilde ifade etmesidir. Aslında bunu yapma nedeni, kocasının kendi kişisel sıkıntısının bir parçası yapılamayacağını açıklamak ve bunu mazur göstermektir. Bu durum modern erkeklerin, ancak özellikle kadınların, kendi kişisel dünyalarını ortaya koyma ve partnerlerinin dünyasıyla iç içe geçmesi yönündeki beklentilerine taban tabana zıttır. Pre-modern çağdaki evlilik ilişkileri kişilerin birbirine girift bir şekilde bağlı olmasını gerektirir, ancak bu karşılıklı bağlanmada kişi ne çıplak, ne de sahicidir. Burada bu iki kişi, modern standartlara göre, birbirlerine duygusal olarak uzak olmalarına rağmen (Birbirlerinin

1 Yalom, *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, s. 260.

düşünce ve duygularına göz atmalarına izin vermezler); yine de ayrılmaz şekilde iç içe geçmişlerdir ve birbirlerine bağlıdırlar. Tersine modern bireyler birbirlerinin duygusal anlamda çıplak ve yakın, ancak bağımsız olmasını bekler. Modern evlilikte bir araya gelen son derece bireyselleşmiş ve farklı iki kişidir[1]; evliliği başarılı yapansa iki farklı kişinin ince ayarlı uyumudur, rollerin sergilenmesi değil. İki kişinin duygusal yapısının ince ayarı, yakınlığın temeli hâline gelir.

Bağlanmanın doğasını daha fazla anlamak adına Amartya Sen'in duygudaşlık ve bağlanma arasında yaptığı ilgi çekici ayrıma bakabiliriz. "Başkalarının işkence gördüğü fikrinden son derece rahatsızsam," diye yazar Sen, "bu bir duygudaşlık durumudur. Öte yandan eğer bu düşünce beni kişisel olarak rahatsız ya da sıkıntılı yapmıyor, yine de bunda ciddi şekilde bir sorun olduğunu düşünmeme yol açıyorsa bu da bir bağlanma durumudur. Dolayısıyla bağlılığa dayanan bir davranış kelime anlamıyla ve ahlaki olmayan anlamda tamamen bencillikten uzaktır, yani kişinin özünü etkilemez."[2] Bu tanımın izinden giderek bağlanmanın öncelikli olarak ya da başlı başına bireysel duygular tarafından harekete geçirilmediği söylenebilir. Benzer bir farkın bağlanmaya ve gerçek duygulara dayanan evliliği betimlediği söylenebilir. İkincisi, iki bağımsız duygusal bireyi uzlaştırma ve bağdaştırma çabasına dayanır ve her şeyden önce bir araya gelme nedenleriyle aynı duygusal koşulları sürekli olarak yeniden yaratmalıdır. Buna karşın bağlanma, bireyselleşmiş duygusal benlikten kaynaklanmaz ve süregelen duygusal istekleri tatmin etme amacı taşımaz. Duygular bir ön koşul değil, toplumsal rollerin sonucudur.

1 R. Bellah, W. Sullivan, A. Swidler ve S. Tipton, *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life* (Berkeley: University of California Press, 1985).

2 A. Sen, "Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory", *Philosophy and Public Affairs*, 6 (4) (1977), 317–44 (s. 326).

Dolayısıyla flört ve evlilik uygulamalarını düzenleyen "karakter" ve bağlanma, aktörlerin psikolojik özelliklerinin ve daha ahlaki bir kültürün işareti olarak değil, belirli toplumsal mekanizmaların[1] sonucu olarak görülmelidir: Kişiyi bir kılıf gibi saran ve koruyan yoğun toplumsal ağlar, eş seçimindeki ölçütlerin nesnel olması (yani görece öznel olmaması), ölçütlerinin açıkça endogamik olması, yani sosyo-dini-ekonomik statünün eş seçiminde açık ve meşru bir seçenek olması, ritüellerin düzenlediği edimsel duygular rejimi, verilen sözü tutmanın itibar oluşturmaktaki rolü, bağlanmanın toplumsal rollerle mümkün kılınması gibi. Burada amaç kesinlikle geçmişi övmek *olmadığı* gibi on dokuzuncu yüzyıl insanlarının daha iyi ya da ahlaklı olduklarını iddia etmek hiç değildir; daha ziyade ahlak filozoflarının ya da toplumcuların ahlaki eğilimler olarak görebileceği şeylerin, erkeklerin ve kadınların duygusal etkileşimlerini kısmen de olsa toplumsal ritüeller ve rollerle düzenleyen toplumsal mekanizmalarla açıklandığıdır. Sonuç olarak kişi başkalarının bakışı ve onaylaması karşısında çok da savunmasız değildi; çünkü aktörlerin duyguları iç dünyalarından kaynaklanmıyordu. Değerlendirme için kullanılan yöntem ve ölçütler, aşkı ayakta tutma kapasitesi, kişinin aşk tecrübesine tamamen inanması ve dolayısıyla eğilimleri "erdemlere" dönüştüren toplumsal mekanizmalar tarafından şekillendirilir. Orta ve üst orta sınıflardaki eş seçimini, en azından dünyanın İngilizce konuşulan kısmında, neredeyse on dokuzuncu yüzyıla dek düzenlemiş olan da işte aynı anda hem toplumsal ve ahlaki hem de kişisel ve toplumsal olan bu mekanizmalardır. Modernitede kesin olarak değişen de aşk seçimlerinin yapıldığı bu koşullardır.

1 Bu mekanizmaların Protestan ülkelerde bulunma olasılığı, evliliğin temelini dostça sevginin oluşturması idealinin daha az önemli olduğu Katolik ülkelerden daha fazladır.

Romantik Ekolojideki Büyük Dönüşüm: Evlilik Piyasalarının Ortaya Çıkışı

Evlilik seçiminin aşka dayandığı toplumların bireyci olduğu iddiası bilinen bir gerçektir: Yani evlenme kararı verenler çevreleri ya da aileleri değil bireylerdir; böylece duygusal özerklik meşruluk kazanır. Ancak duygusal "bireycilik" kavramının Batı Avrupa'da en az üç yüzyıldır[1] söz konusu olduğu dikkate alındığında, modern çağdaki duygusal etkileşimleri betimlemek ve ayırt edici özelliklerini ortaya koymak için bu kavram fazlasıyla genel ve belirsiz kalır. On dokuzuncu yüzyılda İngiltere ve Amerika'da romantik seçim kültürü bireyciydi; ancak bu bireyciliğin yapısı ve anlamı bugünkünden önemli ölçüde farklıydı. Ben bu farkın seçimlerin yapıldığı kültürel düzene odaklanarak daha iyi anlaşılabileceği kanısındayım. Buraya dek erkekleri ve kadınları uzun bir pazarlık, biçimsel ve kurallara bağlı bir içgözlem süreci, serbest piyasada çok sayıda potansiyel eş adayı arasından seçim yapılabileceği yönünde zihinsel bir kurgu olmadan ve toplumun standartlarını yansıtan değerlendirme ölçütleriyle birbirlerinde karar kılmaya iten toplumsal mekanizmaları anlattık. Ciddi bir değişim geçirmiş olan, aşağıdaki ve sonraki bölümlerde değindiğim üzere, seçimlerin yapıldığı koşullardır: yani *hem romantik seçimin ekolojisi hem de mimarisi.*

Çarpıcı bir öneride bulunmama izin verin: Romantik seçimlerin geçirdiği değişim, Karl Polanyi'nin ekonomik ilişkileri anlattığı ve "büyük dönüşüm"[2] adını verdiği sürece benzerdir. Ekonomik ilişkilerin "büyük dönüşümü", kapitalist piyasanın ekonomik eylemi toplumdan ve ahlaki/normatif çerçevelerden kopardığı, ekonomiyi kişinin kendisi tarafından düzenlenen bir piyasada düzenleyen ve toplumu ekonomi

1 L. Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800* (New York: Harper and Row, 1977).

2 K. Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 1944). Türkçesi için: Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev.: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

altında sınıflandırmaya başlayan bir süreçten bahseder. Cinsiyetler arası ilişkilerde romantik aşkın "zaferi" adını verdiğimiz durum, her şeyden önce, bireysel romantik seçimlerin grubun ahlaki ve toplumsal dokusundan kopmasına ve kişinin kendisi tarafından düzenlenen ilişki piyasasının ortaya çıkmasına dayanır. Aşk nesnesini değerlendirmek için kullanılan modern ölçütler, toplumsal olarak herkesçe paylaşılan ahlaki çerçevelerden kopmuştur. Bu kopuşun nedenleri eş seçimindeki ölçütlerin değişmesiydi, ölçütler hem fiziksel/cinsel hem öznel hem de duygusal/psikolojik ve bireysel hâle gelmişlerdi.

Aşkın "büyük dönüşümünü" betimleyen birkaç faktör vardır: (1) Eş adaylarının değerlendirme biçimlerindeki normatif serbestleşme, yani grubun ve toplumun çerçevelerinden kopması, medyanın çekicilik ve değer ölçütlerini tanımlamaktaki rolü; (2) kişinin cinsel ve romantik partnerine aynı anda hem psikolojik ve hem de cinsel açıdan bakması yönünde giderek artan bir eğilim (psikoloji aslında cinselliğin altında konumlandırılır); (3) son olarak cinsel alanların ortaya çıkması ve evlilik piyasasında cinselliğin bu gibi aktörler arasındaki rekabette giderek daha önemli rol oynamasıdır.

Romantik Seçimlerin Cinselleşmesi ve Psikolojikleşmesi

"Karakter" toplumun değerlerini ortaya koyan kişinin iç dünyasını ifade ediyordu. Bu bakımdan birinin "karakterini" değerlendirmek kişisel bir eylem olmakla birlikte aynı zamanda toplumsaldı; karakter başka insanlar tarafından paylaşılıyor ve onaylanıyordu.

Eş seçimindeki ölçütlerin bireyselleşmesi ve grubun ahlaki yapısından kopması, eş adaylarının değerlendirilmesinde iki ölçütün ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla örneklenebilir: bir tarafta "duygusal yakınlık ve psikolojik uyum", diğer tarafta da "seksilik" vardı. "Duygusal yakınlık" kavramı kişiliğe dayanan aşktan farklıdır; çünkü amacı iki kendine özgü, son derece

farklı ve karmaşık psikolojik yapıyı uyumlu hâle getirmektir. "Cinsel çekicilik," "cinsel açıdan cazip olmak" ya da "seksilik", kültürel vurgunun cinsellikte ve fiziksel çekicilikte olduğunu gösterir; bu nedenle ahlaki değerler dünyasından kopuktur.

Tarih cinsel çekim ve güzelliğin aşkta ne kadar önemli olduğunun örnekleriyle doludur. "Seksilik" tarih boyunca çekim duygusunun ve aşkın bir boyutu olarak üstü kapalı da olsa kısmen var olmasına rağmen açık, yaygın ve meşru bir kültürel kategori ve değerlendirme ölçütü olarak yaygınlaşması özünde moderndir; çünkü cinsel cazibe ve seksiliği sistemleştiren ekonomik ve kültürel düzen tarafından desteklenir. Seksilik kültürel bir kategori olarak güzellikten farklıdır. On dokuzuncu yüzyılın orta sınıfa mensup kadınları, günümüzde cinsel çekim olarak adlandırdığımız şeyden çok *güzellikleri* nedeniyle çekici görülürlerdi. Güzellik, fiziksel ve ruhsal bir özellik olarak görülürdü.[1] (İşte bu nedenle Robert Browning sağlık sorunları yaşayan biri olan Elizabeth Barrett'e âşık olabilmiştir, çünkü dış görünüşü iç güzelliğinin altında konumlandırabilmiştir. Elizabeth'in hasta olması Robert'ın ona olan aşkı için sorun teşkil eder gibi görünmemektedir.[2]) Cinsel çekicilik eş seçiminde *başlı başına* meşru bir ölçüt değildi ve dolayısıyla yeni bir değerlendirme ölçütünün temsilcisiydi[3]; hem güzellikten hem de ahlaki mizaçtan kopuk ya da daha

1 Kierkegaard'ın yazdığı gibi, "Aşk, esasen duyulara dayandığı gerçeğine rağmen içerdiği sonsuzluk düşüncesi nedeniyle, asildir." S. Kierkegaard, *Either/Or* (Princeton: Princeton University Press, 1944 [1843]), s. 21. Türkçesi için: Sören Kierkegaard, (*Ya/ Ya da* adlı eserin bir bölümünü içeren) *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, Çev.: Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

2 Bkz. J. Markus, *Dared and Done: The Marriage of Elizabeth Barrett and Robert Browning* (New York: Knopf, 1995).

3 Güzelliğin aşktaki rolü hakkında eski bir tartışma için bkz. Platon'un *Symposium*'u. Ne var ki tartışma çoğunlukla erkek çocukların güzelliğiyle ilgilidir, güzelliğin evlilik için bir ölçüt olmasıyla değil. Türkçesi için: Platon, *Şölen-Dostluk*, Çev.: Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

doğrusu karakter ve psikolojik yapının sonuç olarak seksilik altında sınıflandırılabileceği bir ölçüt. "Seksilik" modernitede erkeklerin ve özellikle kadınların toplumsal cinsiyet kimliğinin cinsel kimliğe dönüştüğünün göstergesidir: Yani karşıdakinde cinsel arzu uyandırmak için tasarlanmış bilinçli kullanılan bir dizi bedensel, dilsel ve giyim kuşam kuralları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla seksilik eş seçiminde bağımsız ve belirleyici bir ölçüt olmuştur. Bu dönüşüm, psikolojik ve feminist dünya görüşlerinin cinselliğin normatif meşruluğunu arttırmasıyla tüketiciliğin aynı zamana denk gelmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tüketici kültürü, feministlerin ve bohemlerin cinsel özgürlük taleplerine ek olarak kadınların ve sonrasında da erkeklerin cinselleşmesine katkıda bulunan şüphesiz en önemli kültürel güç olmuştur. 1920'ler hakkında yazan John d'Emilio ve Estelle Freedman şöyle ifade eder: "Amerikan kapitalizmi artık endüstriyel altyapı inşa etmek için sermaye oluşturmak adına ısrarcı bir çalışma etiği ve estetizmi zorunlu kılmıyordu. Şirket yöneticilerinin bunun yerine tüketicilere ihtiyacı vardı. [...] Tüketiciye yönelik ürünlerin satın alınmasını teşvik eden bu etik aynı zamanda haz, kişisel mutluluk ve kişisel tatminin kabul edilebilir görülmesine yardımcı oldu, cinsellik alanına kolayca aktarılabilecek bir bakış açısı."[1] Tüketici kültürü, öznelliğin merkezine arzuyu koyuyordu ve cinsellik, arzunun bir anlamda genel metaforu hâline geldi.

Bu sürece örnek olarak kozmetiğin tarihi verilebilir. On dokuzuncu yüzyılın güzellik kavramları, değişken ve dış kaynaklarca yönlendirilen moda ya da kozmetikle "modası geçmeyen", o zamanki adıyla "ahlak güzelliği" ve "içe ait" vasıflar arasında net bir çizgi çiziyordu.[2] Dolayısıyla on dokuzuncu

1 J. d'Emilio ve E. Freedman, *Intimate Matters: A History of Sexuality in America* (New York: Harper and Row, 1988), s. 291.

2 K. Peiss, "On Beauty... and the History of Business", P. Scranton (yay.), *Beauty and Business: Commerce, Gender, and Culture in Modern America*'nın içinde (London: Routledge, 2001), s. 7–23 (s. 10).

yüzyılın güzellik kavramlarının cinselliğe belirgin bir gönderme yaptığı söylenemez. Tam aksine güzellik, sadece karakteri yansıttığı ölçüde söz konusuydu. Viktoryen ahlakı kozmetiğe şüpheyle yaklaşıyordu; çünkü kozmetiğin "gerçek" ahlaki iç güzelliğin uygunsuz bir şekilde yerini aldığı düşünülüyordu. Ne var ki yirminci yüzyılın başlarında parfümler, makyaj ürünleri, pudralar ve kremler, tüketim alanında yükselen piyasayı istila etmiştir ve bu ürünlerin tanıtımını yapmaya çalışan reklamcılar güzelliği karakterden koparmıştır. "Viktoryen ölüler diyarından salıverilmiş boyalı kadınlar artık reklamcıların hayal ürünü dünyalarında gösterişle dolaşıyordu. Fotoğraflar onları yüzerken, güneşlenirken, dans ederken ve otomobil sürerken gösteriyordu; sağlıklı, atletik ve eğlenceyi seven kadın fotoğrafları."[1]

Kozmetik endüstrisi, ürünlerin paketlenmesi ve dağıtımı için yeni yöntemler tasarlayan bir yönetim sistemi izleyerek bedeni bireyin ahlaki tanımından kopuk ve estetik bir yüzey olarak tanıtıyordu. Bu süreç kozmetik endüstrisi moda ve film endüstrileriyle işbirliği yaptıkça tüm sosyal sınıflar arasında hız kazandı ve yaygınlaştı.[2] Kozmetik ve moda endüstrisi giderek daha da güçlendi; çünkü filmler, modellik ve reklamcılık gibi kültürel endüstrilerin desteğini aldılar ve onlar tarafından güçlendirildiler.[3] Film stüdyoları, kadın dergileri, reklamcılar ve reklam panoları bedeni gösterme, yüzü ön

1 K. Peiss, *Hope in a Jar: The Making of America's Beauty Culture* (New York: Henry Holt, 1998), s. 142.

2 Örneğin kozmetik firması Max Factor reklamlarında film yıldızlarını kullanır. "Tüm reklamlar [Max Factor reklamları] önemli ölçüde ekran yıldızlarını ön plana çıkarıyordu. Söyledikleri, Max Factor'ü desteklemelerini gerektiren büyük stüdyolarla hemfikir gibi görünüyordu." *a. g. e.* s. 126.

3 "Film stüdyoları yeni dizaynlara dikkat çekmek için kıyafet üreticileriyle anlaşmalar yaptılar. Bir giysi hayranlardan özel bir ilgi gördüğünde, Bette Davis'in 'Letty Lynton' filminde giydiği gibi, hemen herkesin alabileceği fiyatlarla üretiliyor ve büyük mağazalarda yer buluyordu." Peiss,"On Beauty", s. 13.

plana alma ve insan bedenini erotikleştirmenin yeni yollarını yaygınlaştırdılar, sistemleştirdiler ve güçlendirdiler. Kadınlar cinselleştirilmiş ve cinsel özneler olarak, erotizme dayanan birey olgusunu talep ve inşa eden ekonomik sektörlerin birleşmesiyle saldırganca reklamı yapılan cinselleşmiş güzellik ideali aracılığıyla tüketici kültürüne dâhil edildiler. Kadın dergileri ve filmlerdeki yeni güzellik kültü kozmetiği, feminenliği, tüketimi ve erotizmi kusursuz şekilde harmanlayarak[1] "makyaj ve cinsel cazibeyi açık bir şekilde birbirine bağlamıştır."[2] Diğer bir deyişle yeni endüstriler kadınların ve sonrasında da erkeklerin cinselleşmesinin reklamını yapmış ve meşrulaşmasına yardım etmiştir. Beden aktif bir şekilde tatmin, haz ve cinsellik arayışında olan tensel bir beden olarak algılanıyordu. Bu tensel tatmin arayışı bedenin cinselleşmesinin de yolunu açıyordu: İnsan bedeni cinsel istek uyandırabilirdi ve uyandırmalıydı, bu duyguyu karşıdakinde harekete geçirmeli ve dışa vurmalıydı. Dolayısıyla kadın bedeninin tüm sosyal sınıflarda erotikleşmesi, erken dönem yirminci yüzyıl tüketici kültürünün en olağanüstü kültürel başarılarından biriydi.

Erotizm ve cinsellik göstergeleri, gençlik ve güzellik göstergeleri hâline geldi. Bedenin gençlik ve güzellik göstergeleri aracılığıyla metalaşması, aynı zamanda bedenin yoğun olarak erotikleşmesini ve romantik aşka yakın olmasını da içerir ve gerektirir. Güzellik, erotizm ve aşk arasındaki ilişki açıktı: "Boya artık saygıdeğer kadınları aşktan ya da evlilikten men etmiyor"[3] ve hatta dosdoğru ona yol açıyor gibi görünüyordu. "Kozmetik, aşkın ve reddetmenin gündelik tablolarında belirgin bir yer alıyordu."[4] Aslına bakılırsa güzelliğin işlenmesindeki gerekçe, kişinin gerçek aşkı bulma umuduydu. (Kadın-

1 *a. g. e.*, s. 114.

2 Peiss, *Hope in a Jar*, s. 249.

3 *a. g. e.*, s. 142.

4 *a. g. e.*

ların) güzelliğinin "gerçek hedefi", "bir koca garantilemekti."[1] Alt sınıftan gelmek kadınlara dikey hareketli bir evlilikle içinde bulundukları konumdan yükselme fırsatını veriyordu. Cinselliği vurgulayan bir feminenlik ve güzellik, romantizm imgesiyle yakından ilgiliydi; çünkü reklamcılar, stüdyo sahipleri ve kozmetik üreticileri hem romantizm hem de güzelliğin satışta iş yapacağını düşünüyordu. Romantizm, toplumsal cinsiyet ayrımlarını uygulamaya koyuyor, erkeklerin ve kadınların bu farklılıkları sürekli olarak sahnelemesini gerektiriyordu; öte yandan cinsiyetsiz yakınlık ütopyasıyla hepsini ortadan kaldırmayı vadediyordu.

Erkek bedeni de bu cinselleşme sürecinden nasibini almıştı. Erkeklerin tüketici kültürüne dâhil olması daha yavaş olmakla birlikte on dokuzuncu yüzyılda erkek kimliğinin tüketici kültürüne, hedonizme ve cinselliğe dayanmasının tohumları bulunabilir.[2]

> Terazinin diğer kötü ucunda genelevler, kan sporu ve toplumun uygun bulmadığı başka tür hazlar vardı; ancak bir o kadar önemli olan, erkeklerin tüketici taleplerine cevap veren geniş iş alanlarının ortaya çıkmasıydı. Aslına bakılırsa [...] lokantaların, berber dükkânlarının, tütün satıcılarının, terzilerin, barların, tiyatroların ve varlıklı, genç "şehirli erkek" müşterilerle büyüyen çok çeşitli ticari amaçlı girişimlerin etrafında büyük bir "bekâr erkek altkültürü" oluşmuştu.[3]

1 L. Banner, *American Beauty* (New York: Knopf, 1983), s. 264.

2 T. Pendergast, *Creating the Modern Man: American Magazines and Consumer Culture, 1900–1950* (Columbia: University of Missouri Press, 2000); B. Osgerby, "A Pedigree of the Consuming Male: Masculinity, Consumption, and the American 'Leisure Class,'" B. Benwell (yay.), *Masculinity and Men's Lifestyle Magazines* içinde (Oxford: Blackwell, 2003), s. 57–86 (s. 61–2).

3 Osgerby, "A Pedigree of the Consuming Male", s. 62.

Ancak tüketici kültürünün erkek bedenini tam anlamıyla hedef alması 1950'lere rastlar. Bu tüketici kültürünün en iyi sembolü ilk kez 1953 yılında yayımlanan *Playboy* dergisidir. Dergi "canlı, sınırsız bir tüketim, eğlence ve şehvet dolu zevk dünyasında kişisel doyuma öncelik veren 'playboy etiğinin'"[1] yükselişini gösteriyordu. Erkek bedeninin metalaşması başlangıçta güzellik ve kozmetikten çok spora dayanıyor ve doğrudan doğruya erkeklerin cinsel fantezilerinden faydalanıyordu. Cinsel maskülenlik modelinin reklamı yapılırken, aynı şekilde cinsel cazibe algısının da reklamı yapılıyordu, ancak ilginç bir fark söz konusuydu: Aşk ve romantizm temaları kadınlar için olduğundan daha az göze çarpıyordu.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren fotoğrafçılık ve sonrasında da filmler erkeklerin ve kadınların yeni cinsel cazibe silahlarını[2] tektip hâle sokmuş ve aynı zamanda kendilerinin ve başkalarının dış görünüşleri hakkındaki farkındalıklarını arttırmıştır. Bu homojen güzellik standartları, yeni cinsel çekicilik biçimlerini ve kurallarını yaygın olarak kullanıma sunmuş ve böylece de eş seçme ölçütlerinin değişimine katkıda bulunmuştur.

Amerikan kültüründe bedenin ön plana çıkarılmasıyla seks ve cinselliğin ciddi şekilde metalaşması "cinsel çekiciliği" *per se* (kendi içinde) başlı başına ahlaki değerden kopuk bir kültürel kategori hâline getirmiştir. Güzellik kültü, sonrasında formda olma kültü, maskülenliğin ve feminenliğin erotik ve cinsel niteliklerle tanımlanması, kültürel endüstrilerce durmaksızın destekleniyordu. Böylece cinsel çekiciliği ve seksiliği kademeli olarak kendi içinde olumlu kültürel kategorilere dönüştürmüş ve cinsel yönden çekici olmayı eş seçiminde ve kişinin kendi bireyliğini şekillendirmesinde önemli ölçütlerden biri yapmıştır. Cinselliğin metalaşması, kapitalizmin tam kalbine nüfuz etmesi; cinselliği çocuk sahibi olma, evlilik, uzun süreli ilişkiler ve hatta duygusallıktan giderek daha kopuk bir kavram ve deneyime dönüştürmüştür.

1 *a. g. e.*, s. 77.

2 Peiss, *Hope in a Jar*, s. 126.

Tüketici kültürü geleneksel cinsel normlar ve yasaklardan kurtularak insan bedeninin ve ilişkilerin cinselleştirilmesi gibi zorlu bir işte son derece başarılı olmuştur; çünkü bu kültür psikanaliz ve psikoloji sıralarından gelen uzmanların otoritesine ve meşruluğuna dayanıyordu. Aslına bakılırsa bu meslekler bireyi yeniden tanımlarken cinselliğe iki temel rol yüklüyordu: Birincisi bireyin ruhsal geçmişini (çocukluk dönemindeki) cinsellik etrafında düzenliyordu ve dolayısıyla cinsellik bir insanı, onun ruhsal özünü adeta tanımlayan temel özellik hâline geliyordu. İkincisi cinsellik aynı zamanda hızla "sağlıklı" bireyin işareti ve alanı hâline gelmişti. Çok sayıda klinik psikolog ve danışman iyi bir cinsel yaşamın mutluluk için çok önemli olduğunu iddia ediyordu. Böylece cinsellik iyi bir yaşam sürme ve sağlıklı olma projesinin tam da merkezinde dimdik durur hâle geldi ve olumlu bir "cinsel deneyim" kavramının yolunu açtı. Psikoloji öznenin odak noktasına cinselliği koymakla, yani kişinin kendi kişisel ve kendine özgü gerçekliğini cinsiyetinde ve cinselliğinde taşımasını sağlayarak, bireyin mutluluğunu sağlıklı cinselliğe dayandırarak, cinselliği kişinin yaşam öyküsünü oluşturan anlatının zamansal ekseninin her iki ucuna koyuyordu: Kişinin geçmişi ve geleceği artık seks ve cinsellik etrafında dönüyordu. Kişi hikâyesini sadece kendisine cinsel bir hikâye olarak anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda cinselliğin kendisini, uygulama ve ideal olarak, bu anlatının hedefi (*telos*) yapıyordu.

Psikolojinin verdiği bu mesaj 1960'lardan bu yana ikinci dalga feminizmin yol açtığı kültürel ve cinsel devrimle özellikle güçlenmiştir. Aslına bakılırsa ikinci dalga feminizmi böylesine güçlü yapan, cinselliği politik olarak yeniden kavramsallaştırmasıydı. Orgazmik cinsellik ve karşılıklı haz, artık özerklik ve eşitliği onaylayan ahlaki eylemlerdi. Cinsel haz kadınların özgür ve eşit özneler olarak erkeklerle tam eşitliğe erişmesini onaylamanın bir yolu olmuştu[1]; dolayısıyla da

1 J. F. Gerhard, *Desiring Revolution: Second-Wave Feminism and the Rewriting of American Sexual Thought, 1920 to 1982* (New York: Columbia University Press, 2001).

cinselliği kişinin olumlu ve hatta ahlaki olarak onaylanmasının kaynağı hâline getirdi. Feminist hareketle doğrudan doğruya işbirliği yapmamakla birlikte eşcinsel hareket de cinsellik ve politik haklar arasındaki eşitliğin doğallaşmasına cinselliği demokratik politikaların seçim yapma, kendi kendini yönetme ve özerklik gibi belli başlı değerleriyle yakından ilişkilendirerek katkıda bulunmuştur. Cinsellik politik haklar altında sınıflandırılmakla kişinin hem normalleştirilmiş hem de normatif bir boyutu hâline gelmiştir, ne var ki feminenliğin ve maskülenliğin ahlaki tanımları altında sınıflandırılmış olan kural ve düzenlemelerden kopmuştur. Bu kültürel güçlerin birleşmesi seks, cinsellik ve cinsel çekiciliği eş seçimi için sadece meşru değil, aynı zamanda önemli hâle getirdiler ve sonuç olarak bu ölçüte başlı başına özerk bir güç verdiler. Birine "cinsel çekim duymak" romantik partner olmanın vazgeçilmez (*sine qua non*) koşulu oldu.

Bu süreçler ve cinselliğin anlamındaki değişimler, özellikle de romantik ilişkiler alanında "*seksi*" ve "*seksilik*" kategorilerinin kişinin kendisini ve karşıdakileri değerlendirmesi için yeni bir yol olmasıyla belirginleşmiştir. Seks, cazibe ve seksiliğin kültürel kategoriler hâline gelmesi, tüketici kültürünün güzelliği karakter ve ahlaktan koparmasının, cinselliği birey olmanın göstergesi olarak özerkleştirmesinin ve orgazma dayalı cinselliği sevgililerin ve çiftlerin sahip olmak istediği bir hak türüne dönüştürmesinin sonucuydu. *Oxford English Dictionary* tarafından belgelendiği üzere 1920'lere dek "seksi" kelimesi olumsuz yan anlamlara sahipti. "Seksi" kelimesinin modern çağdaki anlamı kişiler için kullanıldığında ancak 1950'ler civarında hem olumlu hem de güzellik ve ahlaktan kopmuşluk olarak karşımıza çıkar. Örneğin 1957'de William Camp, *Prospects of Love*'da şöyle yazar: "Yatakta iyi olduğunu haykıran bir şeyleri olmalı. Bir kız seksi olmak için güzel olmak zorunda değildir."[1] Seksilik kültürel olarak yayıldıkça dış görünüşten daha fazlası olmaya başladı; kişinin fiziksel özel-

1 W. Camp, *Prospects of Love* (London: Longmans, Green, 1957).

liklerini içermekle birlikte onun ötesine de uzanan özünün göstergesiydi. Sophia Loren'in ifade ettiği üzere: "Seksilik içten gelir. İçinizde vardır ya da yoktur ve göğüslerle, kalçalarla ya da dudaklarınızın kıvrımıyla pek de ilgisi yoktur."[1] Burada seksilik kişinin özünde olan ve onu çekici gösteren genel bir kişisel özelliğe dönüşür. Daha da önemlisi eş seçiminde belli başlı ve önemli bir özellik hâline gelir. Örneğin 52 yaşındaki ilaç satış müdürü Alan aşağıdaki iddiasıyla çok sayıda insanı temsil etmektedir:

> *Alan*: Dış görünüş benim için temel gerekliliklerden biri; sadece yüzü değil; ayrıca beli –ince bir beli olmalı– güzel, dolgun göğüsleri, düz bir karnı, hmmm ve uzun bacakları. Ama nasıl desem, seksi olması nasıl göründüğünden daha önemli olabilir.
>
> *Görüşmeci*: Ne demek istiyorsunuz?
>
> *Alan*: Yani ateşli olduğunu hissetmeniz gerek, seksi sevdiğini, zevk vermeyi ve almayı sevdiğini.
>
> *Görüşmeci*: Peki buna uyan çok sayıda kadın var mı?
>
> *Alan*: Hımmm, şey, çok değil elbette, ama evet, olduğunu söyleyebilirim, buna şüphe yok, ama sizi gerçekten heyecanlandıran kişiyi bulmanız gerek. Bunu kelimelerle anlatmak zor, ancak gördüğünüzde anlarsınız. Seksi olmak çok önemli, ama tanımlamak zor. Gördüğünüzde anlayacağınız bir şey.

Görüldüğü üzere bu adamın dış görünüş algısı, bedenin cinselleştiğine dair ipuçlarıyla işaretleri ve cinsel çekiciliğin geleneksel özelliklerini tanımlamaya yönelmiştir. Seksiliğin eş seçimindeki büyük önemine ve karşıdakinin seksiliğini belirlemek için aktörlerin karmaşık ve detaylı ölçütler geliştirme biçimlerine örnek olarak verilebilir.

---

1 *http://www.brainyquote.com/quotes/authors/s/sophia_loren.html*, 29 Eylül 2011.

Elbette ki seksiliğin aslında yeni olduğunu ya da geçmişteki insanların "seksiliğe" benzer bir şeyi çekici bulmadığını iddia etmek niyetinde değilim. Aksine, söylemek istediğim fiziksel çekimin eş seçiminde bilinçli, öne çıkan, meşru ve övgüye değer bir ölçüt hâline geldiği ve modern toplumların erkeklerin ve kadınların cinsel çekiciliklerini romantizm ve evlilik alanlarına aktarmaları için pek çok yol sunduğudur. "Partnerin fiziksel çekiciliğinin, hoşlanmanın en önemli tahmin unsuru olduğu yönündeki bulgulara rağmen akademik başarı, zekâ ve çeşitli kişilik ölçütlerinin hoşlanma derecesiyle ilgisi yoktu."[1] Fiziksel çekiciliğin eş seçiminde giderek daha önemli rol oynadığının bir diğer göstergesi de *hem kadınların hem de erkeklerin* bu özelliğe bir hayli önem verdiğini gösteren yeni araştırmalardır; sonuçlar artık kadınların da çekiciliğe verdikleri değerde erkeklere katıldıklarını ileri sürer.[2] Yarım yüzyılı kapsayan eş seçimi ölçütlerindeki eğilimlerle ilgili kapsamlı bir çalışmada David Buss ve meslektaşları, eş seçiminde cinsel çekiciliğin hem kadınlar hem de erkeklerde ölçüt hâline gelmesi oranının son elli yılda Amerika'da sürekli olarak artış gösterdiği yönünde oldukça ikna edici kanıtlar sunmuşlardır.[3] Başka bir deyişle fiziksel çekiciliğin önemi

1 J. Nevid, "Sex Differences in Factors of Romantic Attraction", *Sex Roles*, 11 (5/6) (1984), 401–11 (s. 401). Ayrıca bkz. A. Feingold, "Gender Differences in Effects of Physical Attractiveness on Romantic Attraction: A Comparison across Five Research Paradigms", *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (5) (1990), 981–93; A. M. Pines, "A Prospective Study of Personality and Gender Differences in Romantic Attraction", *Personality and Individual Differences*, 25 (1) (1998), 147–57.

2 P. Eastwick ve E. Finkel, "Sex Differences in Mate Preferences Revisited: Do People Know What They Initially Desire in a Romantic Partner?" *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (2) (2008), 245–64; N. P. Li ve D. T. Kenrick, "Sex Similarities and Differences in Preferences for Short-Term Mates: What, Whether, and Why", *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (3) (2006), 468–89.

3 D. M. Buss, T. K. Shackelford, L. A. Kirkpatrick ve R. J. Larsen, "A Half Century of Mate Preferences: The Cultural Evolution of Values", *Journal of Marriage and the Family*, 63 (2) (2001), 491–503.

medya, kozmetik ve moda endüstrilerinin büyümesiyle belirgin ölçüde artmıştır.[1]

1. Dünya Savaşı sonrasında, hatta 2. Dünya Savaşı'ndan sonra daha belirgindir, cinsellikte görülen değişimler birçok bilim insanı tarafından "eğlence amaçlı cinselliğe"[2], yani yabancılaşmış, metalaşmış ve narsisistik bir cinselliğe neden olduğu şeklinde yorumlanmıştı. Ben cinselliği, güzellik gibi, "yaygın statü özelliği"[3] olarak görmenin daha işe yarar olduğunu savunuyorum: Yani statü sağlayan bir özellik. "Seksiliğin" eş seçiminde önemli, hatta çok önemli bir ölçüt hâline gelmesinin sonuçları hakkında birçok yorum yapılabilir. Örneğin güzellik ve ahlaki yapının iç içe geçmesi, seksiliğin sosyal sınıfla daha yakından ilişkili olması anlamına geliyordu

1 Çok sayıda çağdaş psikolojik araştırma tutarlı bir şekilde cinsel çekimin eş seçiminde önemli bir faktör olduğunu ortaya koyuyorsa, bunun nedeni, çoğunlukla olduğu gibi, cinsel çekimi tarihî yaradılışla karıştırmaları ve ilkini ikincisinin kılıfı altında normalleştirmeleridir.

2 Üç kültürel güç olan tüketici kültürü, psikoloji ve cinselliğin siyasallaştırılması bir araya gelerek sosyologların *eğlence amaçlı cinsellik* adını verdiği kavrama yol açmıştır. "Genel bir tanımla, eğlence amaçlı cinsellik kavramı geç modernitede cinsel yaşamları yeniden şekillendiren, hazza dayanan uygulama repertuvarları ve tutumlardır. [...] 'üreme amaçlı cinselliği' tanımlayan kesin ve katı cinsel kimlikler, toplumlar ya da politikalar yerine, bu 'esnek cinselliğin' [...] altında daha değişken cinsel tercihler ya da 'arzu dalgalanmaları', yani 'farklı türde insanlarla yeni ilişkiler kurma ve kişinin kendisiyle ve başkalarıyla yeni ilişkiler kurmak için alternatif yollar deneme arzusu' yatar [...]. Başka bir deyişle, üreme amaçlı cinsel modellerin yerine doğrusal olmayan bir şekilde eğlence amaçlı cinselliğin konması söz konusudur." D. Kaplan, "Theories of Sexual and Erotic Power" (yayımlanmamış çalışma, yakında çıkacak), s. 3–4. Ayrıca bkz. D. Kaplan, "Sexual Liberation and the Creative Class in Israel", S. Seidman, N. Fischer ve C. Meeks (yay.), *Introducing the New Sexuality Studies* içinde (ikinci baskı; London: Routledge, 2011), s. 357–63.

3 Webster ve Driskell *güzelliği* statü olarak görür. Ben de Zetterberg'in gözlemleriyle birleştirerek bu kavramı bir statü olarak *seksiliğe* genişletmeyi öneriyorum. Bkz. M. Webster ve J. E. Driskell, "Beauty as Status", *American Journal of Sociology*, 89 (1983), 140–65; H. Zetterberg, "The Secret Ranking", *Journal of Marriage and the Family*, 28 (2) (1966), 134–42.

("ahlak" sosyal sınıfa dayanan görgü kurallarının ve davranışların sergilenmesine bağlıydı).[1] Seksilik medya-moda-kozmetik endüstrilerince çok çeşitli kadına hitap edecek biçimde şekillendiriidiğinden, ahlak kurallarından ve sosyal sınıftan bir dereceye kadar bağımsız hâle gelmişti. Angelina Jolie sınıfsız seksilik kurallarının bir simgesidir: yani prensipte herhangi bir kadın tarafından örnek alınabilecek ve erişilebilecek kurallar. Dolayısıyla bunun muhtemel bir etkisi de seksiliğin, homogaminin geleneksel modellerini yıkabilecek olmasıdır. Yani güzellik ve seksiliğin sosyal tabakayla örtüşmesi gerekmediği, aslında daha az varlıklı ve eğitimli kadınların güçlü bir erkeğe ulaşması için alternatif bir yol çizdiği düşünüldüğünde, seksiliğin meşru olması evlenmek ve sınıfın geleneksel hiyerarşisini para karşısında sarsmak için birçok yol sunar. "Bu [erotik] hiyerarşi toplumun en alt sınıflarında diğer sınıflardan daha belirgin olabilir; çünkü fakirler, güçlü olmayanlar ve eğitimsizler her açıdan en alt konumda yer alırlar ve dolayısıyla erotik sıralamanın sunduğu mükâfatlara daha çok başvurabilirler."[2] Bu, sonuç olarak evlilik piyasasının cinsel sosyal alana -seksin yaşandığı bir alana- müdahale etmesi, çakışması, hatta kimi zaman onun yerini alması ve bu cinsel alanda birbiriyle rekabet eden daha birçok rakip olması anlamına gelir: Örneğin varlıklılar, eğitimliler ve varlıklı olan ya da olmayan ama cinsel çekiciliği olan kişiler.

İkinci olarak, seçim ölçütlerinin artması eş seçiminde daha çok çelişki olması ihtimalini de beraberinde getirir. Örneğin eğer homogami, yani eğitim ve sosyo-ekonomik statü açısından benzer kişilerle evlenmek, evlilik için en güçlü sosyolojik etkiyi oluşturuyorsa, seksilik toplumsal yeniden üretimin

1 Ahlak ve sınıf hakkında kapsamlı bir inceleme için bkz. M. Lamont, *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class* (Chicago: University of Chicago Press, 1992). Farklı bir boyut için bkz. N. K. Beisel, *Imperiled Innocents: Anthony Comstock and Family Reproduction in Victorian America* (Princeton: Princeton University Press, 1998).

2 Zetterberg, "The Secret Ranking", s. 136.

"normal" mantığıyla büyük olasılıkla ve çoğunlukla, zıt düşen bir boyut ortaya koyar.[1] Homogamik olmayan partnerleri çekici bulmak elbette geçmişte de söz konusu olmasına rağmen, çok daha az meşru bir durumdu. Bu aynı zamanda şu anlama gelir: Birbiriyle örtüşmeyen eşit derecede meşru iki ölçütü kaynaştırmaya çalışmak, arayış sürecini karmaşıklaştıracak ve seçim yapan kişiyi birbiriyle çelişen özellikler arasında ilerlemek (ve bazen de seçim yapmak) zorunda bırakacaktır. Sosyolojik bir ifadeyle *habitus*, sosyalleşme sırasında edinilen bir dizi bedensel, dilsel ve kültürel eğilimlere dayanan modern eş seçimi daha karmaşık hâle gelir; çünkü kişi artık farklı değerlendirme türlerini benimsemek zorundadır; bazıları kişiyi sosyal sınıfın yeniden üretilmesine doğru çekerken diğerleri çok sayıda sınıfsız imgeler ortaya koyan medya kültürüne doğru çeker. Romantik *habitus* doğası gereği karmaşıktır.

Seçim ölçütlerinin çok olmasının üçüncü ve belki de en belirgin etkisi, cinselliği evlilikle ilgili amaç ve niyetlerden bağımsız, başlı başına bir amaç olarak meşrulaştırmasıdır. Bu kopma duygusal yaşamdan ayrı ve özerk olan cinsel hayatta, giderek kendisi için tecrübe edilen "cinsel deneyim" kategorisinin ortaya çıkmasında açıkça görülür. Bu kopma duygusal niyetler ve cinsel eylemler arasında ve mevcut duygular ve bunları geleceğe yönelik bağlanmaya dönüştürmek gibi ahlaki bir mecburiyet arasında çok daha büyük bir uzaklık olması anlamına gelir. Dahası seksilik, seksin duygulardan koptuğuna işaret eder; çünkü çoğu duygu ahlaki çerçeveler tarafından düzenlenir ve oluşturulur. Bu durunda seksilik kendisini ahlaki olarak kodlanmamış bir kültürel kategori ve davranış olarak sunar. Bu genel bir eğilim olmakla birlikte erkekler için kadınlardan daha geçerlidir; porno sitelerinin %72'sini ve

1 Bu konu şu eserlerde de işlenmiştir: D. H. Lawrence, *Lady Chatterley's Lover* ve Tennessee Williams, *A Streetcar Named Desire*. Türkçesi için: David Herbert Lawrence, *Lady Chatterley'in Sevgilisi*, Çev.: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012 ve Tennessee Williams, *Arzu Tramvayı*, Çev.: Esin Damcı, Nilüfer Karakullukçu, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.

ücretli porno sitelerinin %95'ini erkekler ziyaretçiler oluştururken, kadınların cinselliğe duyguları dâhil etmesi hâlâ daha muhtemeldir. Kaldı ki duygulardan kopuk seksin yaygınlaşması, her bir cinsel kahramanın gerçek his ve niyetlerinin yorumlanmasında daha büyük zorlukları da beraberinde getirir.

Dördüncü bir sonuç da seksiliğin âşık olma sürecini tamamen öznel hâle getirmesi, cinsel çekim ya da kimyayı nesnel ölçütlerle herkesçe bilindiği üzere açıklanamaz kılmasıdır (güzellik ölçütlerinin tektip olmasına rağmen). Austen'ın dünyasında eş seçme ölçütleri herkesçe bilinmelerine, ortak ve nesnel olmalarına rağmen ölçütlerin artık öznelleşmiş olmalarının nedeni (temelde) açıklanamaz olan çekim duygusuna dayanmalarıdır. Bireylerin birinden hoşlanıp hoşlanmadıkları ve birini sevip sevmedikleri konusunda genel olarak kendilerine dayanmaları gerekir ve bu da eş seçimini, karmaşık bir duygusal ve bilişsel değerlendirme evresi aracılığıyla ulaşılan bireysel bir karar verme sürecinin sonucu hâline getirir.

Beşincisi seksilik, çekiciliği görselliğe giderek daha bağlı hâle getirir[1]; dolayısıyla eş seçimi sürecinde egemen olan akılcı ve dilsel olarak ifade edilebilir ölçütlerle ters düşer. Birinden hoşlanmak akılcı, bilişsel ya da bilinçli olarak gerekçelendirilemeyen nedenlere bağlı hâle gelir. Birini çekici bulmak kısa bir etkileşim sırasında karşıdaki yabancı hakkında hızlı bir değerlendirme yapmaya dayanır ve dolayısıyla hızlı çift olmak gibi kültürel senaryolara yol açar (meşhur "tek gecelik ilişkiler" ya da son dönemlerde ifade edildiği üzere "birlikte takılmak"). Dolayısıyla değerlendirme biçimi olarak "seksilik", kendisi için edinilen cinsel deneyimin yükselişini ortaya koyar, ki bu da aile hayatı ya da uzun süreli çerçevelerle ilişkili olmadan yaşanabilir.

Bir öncekine benzer sayılabilecek son sonuç da güzellik

1 Bkz. J. Alexander, "Iconic Consciousness: The Material Feeling of Meaning", *Environment and Planning D: Society and Space*, 26 (2008), 782–94.

ve seksilik imgelerinin alabildiğine yayılması ve tektip olması nedeniyle seksiliğin, dış görünüşün giderek tektipleşmesine neden olmasıdır. Romantik etkileşimin cinselleşmesi belirli beden ve yüz özelliklerini arzu edilir olarak standartlaştırmıştır. Bu süreçte moda ve kültür endüstrileri tarafından öne çıkarılan mankenler ayrıcalıklı bir rol oynamıştır. Güzellik ve seksilik, tektipleşmeleri dolayısıyla cinsel çekiciliğin *hiyerarşisini* betimleme etkisine sahiptir: İyi prova edilmiş kültürel kurallara göre bazı insanlar diğerlerine kıyasla açıkça cinsel olarak daha çekicidir. Seksilik ölçütleri sistemleştiğinden eş adaylarını değerlendirmek ve derecelendirmek için kullanılabilirler ve dolayısıyla da kişi bazı insanları "cinsel çekicilik" ölçeğinde daha yüksekte konumlandırabilir. Sonuç olarak seçimlerin öznelleşmesi, kişiyi tek geçerli değerlendirme kaynağı hâline getirmesi, seksi görünmenin ve bunu derecelendirme kapasitesinin standartlaşmasıyla el ele ilerlemiştir.

Bu değişimler ekonomistlerin *evlilik piyasası* adını verdiği kavramın koşullarını ve altyapısını oluşturur: Diğer bir deyişle kişisel seçim ve beğeniler tarafından denetlenen, kişilerin karşıdakinde arzu ettiği özellikleri; genel olarak kadınların çekiciliği ve erkeklerin statüsü, özgürce seçtiği ve değiş tokuş ettiği ilişkiler. Evlilik piyasası kavramının öncüsü ekonomist Gary Becker'a göre evlilik her zaman isteğe bağlı olduğundan, evlilikte başka herhangi ekonomik faaliyet alanlarındaki gibi, tercihler teorisi geçerlidir. Dahası erkekler ve kadınlar eş aramak için rekabet hâlinde olduğundan evliliğin, sunacak en fazla özelliğe sahip kişinin diğerleri üzerinde daha büyük bir güce sahip olacağı bir piyasa[1] olduğu söylenebilir. Becker'ın bu görüşü evliliğin özgür seçimin sonucu olduğu ve seçim ölçütlerinin çeşitli olduğu yönünde kabul gören yaygın inanışı tam olarak gösterir niteliktedir. Buna rağmen Becker'ın birkaç önemli hatası vardır: Kararları tercihlerin sonucu ve tercihleri eşit olarak görür; dolayısıyla da ebeveynlerin ya

1 G. S. Becker, "A Theory of Marriage: Part I", *The Journal of Political Economy*, 81 (4) (1973), 813–46 (s. 814).

da eş adaylarının eş seçimi arasında ayrım yapmaz. Ne var ki sosyolojik bakış açısına göre bu ikisi önemli ölçüde farklıdır; *bireysel seçimin* kişinin kendisi için daha karmaşık olduğu söylenebilir. Çünkü kişi birden fazla menfaat sağlamak ister: Dolayısıyla birden fazla birbiriyle çatışabilecek tercihi olabilir. Dahası Becker evlilik piyasası, eş arama ve seçme koşullarının evliliğin düzenlenme ya da düzenlenmeme yollarına, yani daha önce seçimin ekolojisi adını verdiğim kavrama göre, önemli ölçüde farklılık gösterdiğinden habersizdir. Ekonomistler tercihin seçime yol açtığını varsayar ve tercihleri biçimlendiren durumları sorgulamazlar. Sonuncusu ve belki de en önemlisi ekonomistler, evlilik piyasalarının doğal ya da evrensel olmadığı, romantik ilişkilerin serbestleşmesi sürecinin, burada romantik ilişkinin seçim sürecini düzenleyen kurumsal ahlaki çerçevelerden kopması sonucu olduğu gerçeğinden habersizdir. Dolayısıyla romantik ilişkilerin "büyük dönüşüm süreci", eş adaylarına erişimin düzenlenmesinde hiçbir biçimsel toplumsal sınırın olmadığı ve başkalarıyla tanışma evresinde yoğun bir rekabetin etkili olduğu bir süreçtir. Ekonomistlerin "evlilik piyasası" olarak değerlendirdiği doğal kategori gerçekte endogaminin biçimsel kurallarının yok olmasıyla, romantik seçimlerin bireyselleşmesiyle ve rekabetin genelleşmesiyle bağlantılı tarihsel bir başlangıç noktasına sahiptir. Evlilik piyasasının koşulları sadece moderniteyle ortaya çıkar ve ona özgüdür. Bu anlamda evlilik piyasasından ziyade "cinsel alanlar"dan bahsetmek daha uygun olur; çünkü alanlar aktörlerin belli bir sosyal konumda, eşit olmayan kaynaklarla rekabet içinde olduğunu varsayar.

Evlilik Piyasaları ve Cinsel Alanlar

Romantik ilişkilerin erotikleşmesi, endogaminin biçimsel mekanizmalarının yok olması ve romantik aşk ilişkilerinin bireyselleşme başlığı altında serbestleşmesinin doğal sonucuydu. Bireyselleşmeyle demek istediğim kişilerin özelliklerini ve kendine özgülüklerini oluşturduğu ve tanımladığı

düşünülen kişisel, fiziksel, duygusal ve cinsel özellikleri taşıyanların aileler değil, bireyler olması; değerlendirme ve seçme süreçlerini bireylerin üstlenmesidir. Böylece kendine özgü olarak oluşturulan birey, kendine ait özelliklere sahip bir başka insanla çift olur. Eş seçme süreci beğenilerin dinamiği tarafından tanımlanır hâle gelmiştir: Yani eş seçimi, her biri özgür şekilde belirli özellikler arayan, oldukça farklı iki bireyin uyumunun sonucu hâline gelir. Eş seçimi daha öznel olduğunda bireyleri başkalarıyla açık bir rekabet içine sokar. Bunun sonucu olarak da ilişki, insanların eş adaylarıyla görüştüğü, "beğeni"lerine göre çift olduğu, başkalarıyla en cazip eşe ulaşma kapasitesine göre rekabet ettiği serbest bir piyasaya dönüşür ve bu piyasa tarafından şekillendirilir. Bu durum erkekler ve kadınlar arasındaki alışverişin koşullarını değişime uğratır. Austen'ın dünyasında erkekler ve kadınlar servetleri, statüleri, eğitimleri ve kişiliklerinin genel hoşluğu açısından benzer özellikleri değiş tokuş ederler. Romantik seçimler, çoğunlukla, toplumsal tabaka ve bir sınıfla ilişkili ahlakı yansıtır ve yeniden üretir. Modernitede bu alışveriş prensipte asimetrik hâle gelebilir: Yani erkekler ve kadınlar farklı özellikler "takas" edebilir, güzellik ya da seksilik karşılığında sosyo-ekonomik güç gibi.

Sosyolojik açıdan bakıldığında evlilik piyasası birtakım özelliklere sahiptir. Birincisi pre-modern dönemde eş arayışının (hemen hemen) yatay olduğu söylenebilir: Yani bu arayış kişinin kendi grubunun içerisinde gerçekleşirdi. Öte yandan modernitede ırk, sosyo-ekonomik statü ve dinin eş seçiminde artık biçimsel engeller olmadığı göz önüne alındığında, rekabet kişinin toplumsal grubu içerisinde, ancak çoğunlukla ve tipik olarak dışında, hem yatay hem de dikey hâle gelir, dolayısıyla prensipte herkese açıktır. Bir eş adayı için rekabet etmek genelleşmiş hâle gelir. Bunun nedeni toplumsal sınıfların ve grupların eş seçimi için biçimsel ve biçimselleşmiş mekanizmalar sağlamamasıdır. Bunun sonucu olarak eş adayı havuzu oldukça genişler ve prensipte herkes, arzu edilir olmanın aynı anda hem bireyselleşmiş hem de mantıkdışı ("Onu neden bu

kadar çekici bulduğumu bilmiyorum") ve tektipleştirilmiş bir şekilde ("O, her erkeğin sahip olmak isteyeceği bir kadın") tanımlandığı, belirli bir toplumsal alandaki en cazip partnerler için diğer herkesle rekabet hâlindedir.

İkincisi, biriyle görüşmek kişisel beğeni meselesi hâline gelir (beğeni sosyo-ekonomik faktörleri olduğu kadar "çekicilik/sevimlilik" ya da "seksilik" gibi daha az ifade edilebilir olanları da içerir). Eş adayı seçiminde fiziksel çekicilik ve cinsel tercihten kişilik yapısına ve toplumsal statüye uzanan ölçütler öznelleşmişti ve artık kişiselleştirilmiş bireysel beğeni dinamiğine göre "değiş tokuş" edilebiliyordu. Yani seksilik ya da çekicilik gibi özellikler, ekonomik statü karşılığında "takas" edilebilir; çünkü evlilik piyasası görünürde kişisel seçim ve tercihlere açık hâle gelir. Dolayısıyla niteliklerin takas edilmesi evlilik piyasasının yapısındaki tarihsel değişimin sonucudur.

Üçüncüsü, artık insanları çift olarak eşleştirecek uygun mekanizmalar olmadığından, bireyler aynı anda ekonomik, duygusal, akılcı ve akıldışı seçimler yapmalarına yardımcı olan ekonomik eğilimleri benimserler. Dolayısıyla romantik *habitus* aynı anda hem ekonomik hem de duygusal faaliyet gösterir. Bu *habitus* bazen ekonomik hesapların duygularla uyum içinde uzlaştığı kararlar alır; ancak kimi zaman da bu *habitus* kişi "toplumsal açıdan uygun" ve "seksi" iki kişi arasında seçim yapmak durumunda kaldığındaki gibi içsel gerilimlere maruz kalır. Bu nedenle cinsel-romantik *habitus* oldukça karmaşık bir hâle gelmiştir ve bunun nedeni farklı eğilimler içermesidir.

Dördüncü olarak, modernitede partner seçiminin daha öznel olması aynı zamanda (büyük olasılıkla) kişinin doğasında olan niteliklere dayanması ve onun "özünü" yansıtması anlamına gelir: Fiziksel çekicilik ve kişilik, kişinin içsel değerlerinin göstergeleri olur. Eğer pre-modern evliliklerin kişinin nesnel konumu, dolayısıyla değeriyle kurulduğu söylenebilirse artık neredeyse tam tersidir: Evlilik piyasası rekabete dayandığından, bu piyasadaki çeşitli özellikler takas edilebilir oldu-

ğundan, kişinin bu piyasada ne kadar iyi olduğu onun değerini gösterdiğinden, kişinin evlilik piyasasındaki konumu böylece aynı zamanda onun genel toplumsal değerini oluşturma biçimidir; kişinin cinsel piyasada ne kadar iyi olduğundan, yani partnerlerinin sayısından ve/veya bağlanma isteklerinden bir sonuca varılır. Flört oyununda başarılı olmak sadece popülerlik değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi, toplumsal değer sağlar (bu sürecin incelenmesi için bkz. 4. bölüm). Cinsel çekicilik ve performans, evlilik piyasasında toplumsal değer vermenin yeni yollarının artmasına işaret eder. Böylece cinsellik, toplumsal değerle iç içe geçmiş hâle gelir.

Özetle toplumsal sınıflandırma eş seçimindeki en önemli ölçüt olduğunda, erkekler ve kadınlar arasındaki rekabet çok daha kısıtlı olur ve sadece aynı toplumsal sınıfa mensup kişiler arasında söz konusu olabilir. Modernitedeyse rekabet önemli ölçüde artar; çünkü artık insanları toplumsal statüleriyle çift olarak eşleştirecek biçimsel mekanizmalar yoktur. Eş seçimindeki ölçütler hem çeşitli hem de rafine hâle gelir ve en önemlisi de bu ölçütlerin kişisel beğeni dinamiğine dâhil olmalarıdır. Modernite eş seçimi ölçütlerinde önemli bir değişime damgasını vurur; çünkü kişinin fiziksel ve kişisel özelliklerinin çekici olma şartlarını çok daha önemli, ayrıntılı ve en önemlisi öznel yapar. Dolayısıyla eş seçiminin bireyselleşmesi, evlilik piyasalarının "serbestleşmesi" ve arayış sürecinin her bir kişinin kendi özelliklerini -toplumsal, psikolojik ve cinsel özellikler- değiş tokuş ettiği bir piyasadaymış gibi düzenlenmesi arasında bir yakınlık söz konusudur.

Feminist bilim insanları kadınların cinselleşmesinin yıkıcı yönlerini, bu cinselleşmenin kadınları hem erkeklerin hem de güzellik endüstrisi tarafından beslenen muazzam ekonomi mekanizmasının hâkimiyeti altına alma yollarına dikkat çekerek ağır bir şekilde (ve haklı olarak) eleştirmiştir.[1] Cinselleşmiş bedenin ciddi anlamda metalaşması, birçokları-

1 N. Wolf, *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women* (New York: Random House, 1990).

nın toplumsal ve kişiye özel cinsellikle metalaşmış ve duygusal seks arasındaki sınırın kaybolduğu pornolaşmış bir kültürde yaşadığımızı ileri sürmesine yol açmıştır.[1] Ne var ki bu eleştiri güzelliğin, cinsel çekiciliğin ve cinselliğin sınıfsal yapıyla nasıl etkileşime girebileceği ve böylece yeni bir tabakalaşma biçimi oluşturabileceği gibi daha karmaşık bir konuya değinmez. Feminist eleştirinin özellikle de güzellik ve seksiliğin, statünün geleneksel hiyerarşilerinin altını oyduğu ve yeni toplumsal grupların (genç ve güzel, fakir ve güzel) daha fazla sosyal ve ekonomik sermayeye sahip gruplarla rekabet etme ve hatta yeni bir sosyal hiyerarşi türü oluşturma olasılığını gözden kaçırdığı söylenebilir. Dolayısıyla erkeklerin ve kadınların kimliklerinin cinselleşmesi, evlilik piyasasına adım atma koşullarını önemli ölçüde değiştirir; çünkü güzellik ve cinsel çekicilik toplumsal sınıfla çok da ilişkili olmadığından, bu zamana dek orta ve üst orta sınıf evlilik piyasasından dışlanmış aktörlerin girişine olanak sağlar. Elbette ki bedenle ilgili yargıların toplumsal sınıfa dayalı kurallara göre hazırlandığını inkâr ediyor değilim, ancak yaygın medya tarafından işlenen güzellik ve seksilik, sınıfsal yapıdan çok dilsel ve kültürel kuralların özerk boyutlarıdır. Dolayısıyla çift olma sürecini, en azından potansiyel olarak, sınıfsal yapıyla çok daha az ilişkili hâle getirir.

Eş olma sürecinin serbestleşmesi ve seksiliğe biçilen değer, Bourdieu'ya gönderme yaparak, cinsel alanlar olarak adlandırabileceğimiz kavramın ortaya çıkmasına neden olur: Yani cinsel arzunun özerkleştiği, cinsel rekabetin genelleştiği, cinsel cazibenin eş seçiminde ve insanları sınıf-

1 F. Attwood, *Mainstreaming Sex: The Sexualization of Western Culture* (New York: I. B. Tauris, 2009); A. C. Hall and M. J. Bishop, *Pop-Porn: Pornography in American Culture* (Westwood, CT: Greenwood Publishing Group, 2007); B. McNair, *Striptease Culture: Sex, Media and the Democratization of Desire* (London: Routledge, 2002); P. Paul, *Pornified: How Pornography is Transforming Our Lives, Our Relationships, and Our Families* (New York: Times Books, 2005); C. M. Roach, *Stripping, Sex, and Popular Culture* (Oxford: Berg Publishers, 2007).

landırmak için bağımsız bir ölçüte dönüştüğü sosyal alanlar. Cinsel çekicilik, ister diğer özelliklerle birlikte ister tek başına olsun, çift olmanın özerk bir boyutu hâline gelir. Çift olabileceğimiz insanları çekici bulmamızı sağlayan geleneksel sınıf *habitus*u tarafından harekete geçirilir, ancak cinsellik giderek özerk bir sosyal alan olarak düzenlendiğinden aynı zamanda sınıf *habitus*unu alt üst edebilir ve farklı değerlendirme biçimleri gerektirebilir (örneğin halktan biri olan dul Wallis Simpson için tahtından feragat eden Kral VIII. Edward).

Sosyolog Hans Zetterberg'in "erotik sıralama" adını verdiği kavramın ya da kişinin başkalarında "duygusal mağlubiyet"[1] yaratma olasılığının temelinde bu tarihî süreç vardır. Zetterberg'e göre insanlar sadece mağlubiyet yaratma kapasiteleriyle farklılık göstermekle kalmaz, aynı zamanda gizliden gizliye buna göre derecelendirilirler. Zetterberg'in bu görüşü 1966 yılında kaleme aldığı düşünüldüğünde söz konusu sıralamanın gizli olduğunu düşünmesi şaşırtıcı değildir. Kırk yıl sonra bu gizli derecelendirme tamamen toplumsal hâle geldi; öyle ki artık cinsel çekiciliği, yukarıda belirtildiği gibi, yaygın bir statü özelliği olarak adlandırabiliriz.[2] Kimi sosyologların "erotik" ya da "cinsel" alanların ortaya çıkmasından bahsetmesine yol açan da işte bu altta yatan tarihî süreçtir.

Cinsel arzunun özerkleşmesini barlar, gece kulüpleri, internetteki seks siteleri, flört siteleri, kişisel ilanlar ve çöpçatan şirketler gibi cinsel ve romantik ilişkileri biçimsel ortamlarda düzenlemek için tasarlanmış "sosyal mekânlar" yaratır. Bu siteler romantik/cinsel ilişkilerin düzenlenmesi için tasarlanmıştır ve tüketicilerin beğenileriyle nişlerinin mantığına göre oluşturulmuştur (*New York Review of Books*

1 Zetterberg, "The Secret Ranking", s. 135.

2 Webster ve Driskell, "Beauty as Status".

kişisel ilanlar sayfası, Manhattan merkezdeki S&M[1] kulüpler gibi).[2]

Eğer cinsel ilişkiler artık alan olarak düzenleniyorsa o hâlde, alan incelemesine paralel olarak, bazı aktörlerin kimin eş olarak çekici/hoş olduğunu tanımlamakta diğerlerinden daha başarılı olması ve göreceli olarak daha az üyenin cinsel piramidin tepesinde olması; diğerlerine kıyasla daha fazla kişinin onlar için rekabet etmesi anlamına gelir. Özellikle de cinsel alanların artmasının erkeklerin kadınlara hükmetmesi için yeni yollar açıp açmadığı akla gelebilir. Pre-modern ekonomide, erkekler ve kadınlar çoğunlukla benzer olan ekonomik varlıkları takas ederdi. Ataerkil düzen çocuklar, kadınlar, hizmetkârlar üzerinde egemenlik kurmak anlamına geldiğinden, erkekler evlenmek istiyordu. Hem erkekler hem de kadınlar evlenmeye normatif olarak mecbur ediliyordu (dini bir görev ve bekâret yemini durumları hariç). Bu anlamda erkekler ve kadınlar duygusal olarak eşitti. Buna karşın kapitalist ekonomilerde mülkiyet ve sermaye akışının çoğunlukla erkekler tarafından idare ediliyor olması, kadınların toplumsal ve ekonomik anlamda hayatta kalması için evlilik ve aşkı çok önemli kılıyordu. Sonraki iki bölümde göreceğiniz üzere evlilik piyasalarının serbestleşmesi, cinsel alanın erkekler tarafından kontrol edilmesinde yeni biçimleri de beraberinde getirdi.

Endogaminin biçimsel mekanizmalarının önemini yitirmesi sebebiyle cinsel uygulamaların değişimi ve bireyselleşmesi, cinsellik ve güzelliğe medya tarafından yoğun bir şekilde değer biçilmesi aracılığıyla yirminci yüzyıl, "erotik sermaye" adını verebileceğimiz cinsel alanlarda yer alan yeni bir sermaye türünün oluşmasına tanıklık etti. "Erotik sermaye bireyin sahip olduğu, karşıdakinde cinsel bir tepkiye neden

1 S&M, sado-mazoşizm için kullanılan kısaltmadır. (*ç. n.*).

2 Bkz. A. Green, "The Social Organization of Desire: The Sexual Fields Approach", *Sociological Theory*, 26 (1) (2008), 25–50.

olan özelliklerin niteliği ve niceliği olarak düşünülebilir."[1] Ancak kanımca erotik sermaye iki yol izler ya da iki şekilde karşımıza çıkar; bunlar kadın ve erkeğin cinsel alanda erotik sermaye edinmek için uyguladığı farklı stratejilere karşılık gelir.

Erotik sermaye en basit ve maskülen hâliyle, kişinin edindiği cinsel deneyim sayısıyla kendisini gösterir ve ortaya konur. Örnek olarak Paris'te yaşayan 67 yaşındaki Fransız gazeteci Charles'ı verebiliriz: "30-40 yaşlarındayken çok sevgilim olması benim için çok önemliydi. Anlayacağınız bu, niceliğin neredeyse nitelik olduğu bir durumdu. Çok sevgilim olduğunda kendimi niteliksel olarak farklı, daha başarılı bir adam gibi hissederdim." Aktif eşcinsel cinsel hayatının nasıl başladığını anlatan Josh Killmer-Purcell şunları yazar:

> Daha fazla seks yapmam gerektiğini biliyordum. Eşcinsel bir adam olarak dünya şehvetli oyun alanım olmalıydı. Nerede yanlış yapıyordum? Nasıl iyi bir eşcinsel olacaktım? [...] İşte bu yüzden, 28 Ağustos 1994 günü saat gece yarısını vurduğunda, yirmi beşinci doğum günümde, yeni yaşımı yabancılarla seks yaparak kutlamaya karar verdim.[2]

Purcell cinsel deneyimi az olduğu için kendisini yetersiz hisseder, skoru arttırmaya karar verir ve bu, toplumsal değerini arttırmanın bir yolu olarak gurur kaynağına dönüşür.

Yazar Greta Christina cinsel deneyimlerini şöyle anlatır: "Seks yapmaya başladığımda insanları saymaktan hoşlanırdım. Kaç tane olduğunun hesabını tutmayı isterdim. Hayatım

1 *a. g. e.*, s. 29; J. Levi-Martin ve M. George, "Theories of Sexual Stratification: Toward an Analytics of the Sexual Field and a Theory of Sexual Capital", *Sociological Theory*, 24 (2) (2006), 107–32.

2 J. Killmer-Purcell, "Twenty-Five to One Odds", M. Taeckens (yay.), *Love Is a Four Letter Word: True Stories of Breakups, Bad Relationships, and Broken Hearts* içinde (New York: Plume, 2009), s. 106–19 (s. 108).

boyunca kaç kişiyle seks yaptığımı bilmek sanki bir tür gurur kaynağı gibiydi ya da kimlik, her neyse."[1] Charles, Killmer-Purcell ve Christina cinsel deneyimin ve partner sayısının çok sayıda olmasını özdeğer kaynağı olarak görürler. Cinsel kapitalistler gibi davranırlar. Bu ifadelerde erotik sermaye, kişilerin cinsel fetihlerinin sayıca çok olmasından duydukları gururla ortaya konur. Yani cinsel arzu kişisel değerin cinsel çokluk aracılığıyla gösterişli bir şekilde sergilenme dinamiğinin bir parçasıdır, ki bu da kişinin cinsel/erotik sermayesi -karşıdakinde mağlubiyet yaratma kapasitesi- olduğunu gösterir. Bu kümülatif ya da seri cinsel strateji kadınlar tarafından da benimsenmiştir, ancak kültürel ve tarihî olarak erkeklerin davranışlarının bir taklidi olarak.

Erotik sermayenin başka bir anlamı daha vardır. Hatta bazı sosyologlar diğer sermaye türleri gibi başka alanlara dönüştürülebilen bir erotik sermaye oluştuğundan bahseder, daha iyi bir meslek sahibi olmak ya da daha yüksek notlar almak gibi. Bu alanda araştırma yapan bir araştırmacıdan alıntı yapan Dana Kaplan'ın öne sürdüğü üzere: "Cinsellik odaklı biri olmak iş hayatında doğrudan pazarlanabilen çok çeşitli başka becerilerin göstergesi olabilir [...] örneğin eğitimli ve kültürlü olma, esneklik, yaratıcılık, prezentabl olma, kendini geliştirme ve yükselme becerileri."[2] Bu sermaye türünün, seçilen bazı kişilerle çift olmaya dayanan kadınsı bir stratejiye karşılık geldiği söylenebilir.

Erotik sermayenin en doğrudan somut sonuçlar ve avantajlar sağladığı alan şüphesiz eş seçimidir. Catherine Hakim'in öne sürdüğü üzere lisede daha çekici olduğu düşünülen kızların daha erken evlenme ve hatta belki de daha ilginci, daha yüksek hane gelirine sahip olma ihtimalleri (ilk ölçümden on

1 G. Christina, "Are We Having Sex Now or What?" in A. Soble ve N. Power (yay.), *The Philosophy of Sex: Contemporary Readings* içinde (Totowa, NJ: Rowman & Littlefield, 2008), s. 23–9 (s. 24).

2 D. Kaplan, *Sex, Shame and Excitation: The Self in Emotional Capitalism* (yayımlanmamış çalışma), s. 2.

beş yıl sonraki ölçüm) diğerlerine göre daha yüksektir. Hakim daha da ileri giderek kadınların iş dünyasına girmek yerine ya da buna ek olarak, erotik sermayeden dikey sosyal hareketlilik için istifade ettiğini ileri sürer. Kişinin erotik sermayesinden "istifade etmesinin" toplumsal hareketlilik için matematik ya da örgü örme becerisini geliştirmek kadar övgüye değer bir yol olduğunu ima etmediğini umuyoruz; ancak bulgularının işe yarar olduğu söylenebilir; çünkü evlilik piyasasının, kadınların modern toplumlarda cinsel kimlikleri aracılığıyla toplumsal statü ve servet edinmesine olanak sağlaması açısından iş piyasalarına benzer olduğunu anlamına gelir.[1] O hâlde bu görüşe göre yirmi birinci yüzyılda erotik sermaye, kadınların ekonomik sermayesinin bir parçasıdır. Elbette ki geçmişteki kadınlar da erotik sermayelerini mahrum oldukları sosyal statü ve servet kazanmak uğruna kullanmıştır; ancak yeni olan, mevcut toplumsal yapının ve medya kültürünün erotik sermayenin toplumsal sermayeye dönüştürülmesine olanak sağlaması ve kolaylaştırmasıdır.

Bu değişimler 1990'lı yıllarda ekranlarımızı istila eden yeni bir kültürel motifin ortaya çıkmasını da açıklar, yani rekabet hâlindeki aktörlerin görünmez ama güçlü bir piyasadaki partner *arayışı*. Bu temel motif, dünya çapında başarı sağlayan TV dizisi "Sex and the City" ve "The Bachelor" gibi televizyon programlarını şekillendiren unsurdur. Aslına bakılırsa "Sex and the City" ve "The Bachelor" dizileri kitabın bu bölümünde değindiğimiz konuları sahneler ve sunar: Romantik ilişkilerin yoğun bir şekilde cinselleşmesi, arayış sürecinin bireyselleşmesi ve karmaşıklaşması, çift olma sürecinin genelleşen rekabetçiliği, cinselliğin cinsel deneyim ve başarı aracılığıyla sermayeye dönüştürülmesi; bunların sonucu olarak partner *arayışı* ve *seçimi*nin kendi karmaşık sosyolojik

1 C. Hakim, *Work–Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory* (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 160-3; R. Erikson ve J. H. Goldthorpe, *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies* (Oxford: Clarendon Press, 1993), s. 231-77; C. Thélot, *Tel Père, Tel Fils? Position Sociale et Origine Familiale* (Paris: Dunod, 1982).

biçimleri, kuralları ve stratejileriyle yaşam döngüsünün yapısal parçası olmuştur. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarının ve televizyon dizilerinin büyük bölümü romantik *arayışın* nesnel olarak son derece karmaşık bir sosyolojik girişim hâline geldiği -kendi özerk ekonomik alanı, sosyal aktörleri ve sosyal kurallarıyla- bir ortamda gerçekleşir. Daha da önemlisi bu arayış artık sosyolojik olarak bölünmüştür: Cinsellik, arzu ve aşk, sosyal tabakalaşmayla iç içe geçmiştir -sosyal sınıftan doğarlar, statü sağlarlar ve çoğunlukla eğitime dayanan homogamiye uyumlu bir şekilde sonuçlanırlar. Buna rağmen eş seçimi ortak haz ve sınıfsız bir cinsellik deneyimine dayanan eğlence amaçlı cinsellik bağlamında gerçekleşir. Dolayısıyla eğlence amaçlı cinsellik ve eş seçimi çoğunlukla birbirine zıt sosyolojik etkiler oluştururlar.

Sonuç

Tarihçiler tarafından çoğunlukla pre-modernden modern eş seçimine geçişin belgelenmesinde duygusal bireycilik vurgulanmıştır. Bu tanımlama yanlış değilken, çok daha önemli bir sürecin, yani eş bulmada seçim yöntemindeki değişimin üstünü örter: Duygu ve akılcılık arasındaki ilişki ve alandaki hak sahipleri arasındaki rekabet biçimleri. Eş seçimi artık romantik ve cinsel anlamda başarılı olmanın önceki tabakalaşma türlerinin bir sonucu olarak söz konusu olduğu, dolayısıyla tabakalaştırıcı etkileri olan oldukça rekabetçi bir piyasada gerçekleşir. Bu romantik tabakalaşma birkaç bileşene sahiptir. İlki sosyal tabakalaşmanın geçmişe dönme ve cinsel arzuyu şekillendirme yollarıyla ilgilidir: Yani toplumsal statünün cinsel arzuyu besleme ve şekillendirme biçimleri, libidonun toplumsal yeniden üretim için bir kanal olması (odadaki en güçlü adamı "seksi" bulmak). Çekici olmak kişinin sosyo-ekonomik durumuyla iç içe geçer. Bir diğer yön de cinsel çekiciliğin *per se* bağımsız bir erotik değer boyutu oluşturması ve bir tabakalaşma ölçütü hâline gelmesiyle (sosyal tabakalaşmaya müdahale edebilir ya da etmeyebilir)

ilgilidir. Fiziksel çekicilik eş seçimi için bağımsız bir ölçüt hâline gelir, dolayısıyla eş seçimindeki diğer ölçütlere zarar verebilir ya da onlarla uyum içinde varlık gösterebilir.

Aşk ve cinsel özgürlüğün zaferi, cinselliğin ekonominin arzu mekanizmasına nüfuz ettiğini gösterir. Cinsel ilişkilerin modernitede geçirdiği başlıca değişimlerden biri arzunun, ekonomiyle ve kişinin değeri meselesiyle iç içe geçmiş olmasına bağlıdır. Şimdi ekonomi bu bozulmayla arzunun ensesine yapışmış durumdadır. Bununla demek istediğim, genelleşen cinsel rekabetin irade ve arzunun gerçek yapısını değiştirdiği ve arzunun, ekonomik alışverişin özelliklerine benzer özellikler göstermeye başladığıdır: Yani arz talep kanunu, azlık ve fazlalık gibi ekonomik kavramlar tarafından düzenlenir hâle gelir. Ekonomik çarkın iradeyi nasıl değiştirdiği ve şekillendirdiği bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3. BAĞLANMA FOBİSİ VE ROMANTİK SEÇİMİN YENİ MİMARİSİ[1]

Söz verebilen *bir hayvanın çoğalması -bu, doğanın insanoğluna verdiği görevin mutlak çelişkisi değil midir? İnsanoğlunun sorunu tam da bu değil midir?*

Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*[2]

"Kadınlar giderek daha mutsuz oluyor," dedim arkadaşım Carl'a. "Nereden biliyorsun?" diye sordu duygusuz bir şekilde, "Hep şikâyet, hep şikâyet." "Neden daha üzgünüz?" diye üsteledim. "Çünkü önemsiyorsunuz," diye cevapladı sahte bir gülümsemeyle. "Duygularınız var." "Ah, o mu."

Maureen Dowd, "Blue is the New Black"[3]

Özgürlük, modernitenin en önemli markası, baskı altındaki grupların düsturu, demokrasilerin şanı, kapitalist ekonomi piyasalarının gururu ve otoriter rejimlere bir eleştiridir. Modern siyasi kurumların büyük başarısı olmuştur ve olmaya devam edecektir.[4]

Ancak özgürlüğe politikaların değerlendirilmesi için bir ölçüt olarak başvururken iki önemli güçlüğü dikkate almak gerekir: Kıyaslanamaz değerler (örneğin dayanışma) ve

1 Mattan Shachak ile.

2 F. W. Nietzsche, *On The Genealogy of Morals* (New York: Courier Dover Publications, 2003 [1887]), s. 34. Türkçesi için: Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, Çev.: Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2000.

3 M. Dowd, "Blue Is the New Black", *New York Times*, 19 Eylül 2009.

4 Bkz. A. Honneth, *Das Recht der Freiheit* (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 2011).

rekabet hâlinde olan değerler özgürlüğün uygulamalarımız için nihai hedef olması gerektiği düşüncesine karşı çıkar[1]; özgürlüğün kullanılması da varoluşsal güvensizlik, anlamsızlık gibi sıkıntılara yol açabilir ve açar.[2] Bu kitap özgürlüğü desteklemesi açısından modernist olmakla birlikte özgürlüğün sonuçlarını sorgulamayı hedefler; çünkü ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, cinsel ve duygusal özgürlük kendi acı çekme biçimlerini yaratmıştır.

Ne var ki "özgürlük" farklı anlamlar taşıdığından ve çeşitli kurumsal bağlamlarda farklı etkileri olduğundan, fazlasıyla geniş bir kavram olabilir. Kapitalist piyasada özgürlük "kişisel çıkar" ve "âdil rekabet" gibi anlamlar içerir; kişilerarası ilişkilerde özgürlük dışavurumcu bireysellikle iç içedir; tüketim alanında seçim yapma hakkına bağlıdır ve insan haklarının öne sürdüğü özgürlük, diğer alanlarda göz ardı edilen haysiyet kavramına dayanır. Özgürlük uygulaması farklı alanlarda, farklı pratik ve ahlaki sonuçlarla kurumsallaşmıştır.

Cinsel özgürlük tarih boyunca siyasi bir hak olarak görülmüşse de[3] siyasi ve cinsel alanlarda farklılık gösterir. Siyasi özgürlük, bu özgürlüğün kullanılmasının görece düzenli ve öngörülebilir olmasını sağlama alan çok yönlü ve gelişmiş yasal araçlarla sağlanır. Kişilerarası ve cinsel ilişkilerde

1 M. J. Sandel, "The Procedural Republic and the Unencumbered Self", *Political Theory*, 12 (1) (1984), 81–96, C. Taylor, *Sources of the Self* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), M. Waltzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality* (New York: Basic Books, 1983).

2 A. Giddens, *Modernity and Self-Identity* (Stanford: Stanford University Press, 1991). Türkçesi için: Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Çev.: Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul 2010, B. S. Turner ve C. Rojek, *Society and Culture* (London: Sage, 2001), M. Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (London: Routledge, 2002 [1930]), Türkçesi için: Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev.: Milay Köktürk, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2011.

3 Örneğin, D. Cornell, *At the Heart of Freedom: Feminism, Sex, and Equality* (Princeton: Princeton University Press, 1998).

"özgürlük" kurumsal bir araç tarafından sınırlanmaz. Yasal "izin-rıza" sınırlamaları hariç (kişinin yaşı, rızası dışında yaşanan cinsel ilişki ya da flört vs.) cinsel özgürlük, onu tabulardan arındırmayı amaçlayan yasal ve ahlaki yasaklardan giderek kurtulmuş, çizgisel bir doğrultuda ilerlemiştir. Kuralları çiğneyen ve kurumsal olmayan bireysellik türleri, cinsel ilişkiler alanında giderek daha çok görülmektedir; bu da cinsel ilişkileri -belki siyasi alandan daha da fazla- katıksız bireyselliğe yöneltir, kişinin kendini ifade etmesi ve seçim yapması için bir alan hâline getirir. Kültürün "pornolaşması", cinsel arzuların metalaşan özgürleşmesi bağlamında, ahlak kurallarının prangaları olmadan gerçekleşir.[1] Modern cinsel ahlak, artık örneğin cinsel haysiyet ya da tekeşlilik normlarına uymaktan çok karşılıklı özgürlük, simetri ve özerkliğin onaylanmasına dayanır.

Özgürlüğün cinsel ilişkilerdeki en belirgin dışavurumu, evlilik ve cinselliğin anlam değişiminde görülür. Yirminci yüzyılın başlarında evlilik, çoğunlukla ömür boyu süren bir bağlılık anlamına gelirdi. İstatistiklere göre Amerika'daki boşanma oranları 1960'a dek düşük olmasına rağmen son yirmi yıl içinde ikiye katlanmıştır.[2] Hâlâ da yüksekliğini korumaktadır. Araştırmalara göre 1960'lı yıllarda boşanmaya yaklaşım

1 Pascal Bruckner cinsel ve duygusal alandaki özgürlüklerin çok çeşitli ve karmaşık bir şekilde birbiriyle bağlantılı anlamlar içerdiğini hatırlatır: Dış otoriteden (ebeveynler, toplum ya da erkekler) özgür olmak, çeşitli yaşam tercihlerine, cinsel tercihlere açık ve hazır olmak ya da hayatı fantezi ve hazlarla dolu dolu yaşamak. Bkz. P. Bruckner, *Le Paradoxe Amoureux* (Paris: Grasset & Fasquelle, 2009). Türkçesi için: Pascal Bruckner, *Aşk Paradoksu*, Çev.: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

Pepper Schwartz bu gibi cinsel ilişkileri "denk evlilikler" adını verdiği kavramla örneklendirir. Bkz. P. Schwartz, *Love between Equals: How Peer Marriage Really Works* (New York: Free Press, 1994).

2 D. T. Elwood ve C. Jencks, "The Spread of Single-Parent Families in the United States since 1960", D. P. Moynihan, T. M. Smeeding ve L. Rainwater (yay.), *The Future of the Family* içinde (New York: Russell Sage Foundation, 2006), s. 25-64.

çarpıcı şekilde değişmiştir.[1] 1981 yılında Daniel Yankelovich evlilikte ve heteroseksüel ilişkilerin normatif yapısında önemli bir değişim olduğunu ifade etmiştir.[2] Uzun süren araştırmasının bir bölümünde 1950'lerde verilmiş cevapları 1970'lerin sonlarında verilen cevaplarla karşılaştırmıştır. Yankelovich 1950 yılında bekâr ve evli genç kadınlara, evliliğe ve aileye neden değer verdiklerini sormuştur. Verilen cevaplar evliliğin hem gerekli hem de kaçınılmaz olduğu, ayrıca da toplum üyeliği ve normallik duygusu sağladığı yönündeki yerleşik inancı yansıtıyordu. Yirmi beş yıl kadar sonra, yani 1970'lerin sonlarında, yaklaşımlar değişmişti: Evlilik artık genç kadınlar için birkaç seçenekten biri hâline gelmişti. Bekârlık, homoseksüellik ya da evlilik dışı hamile kalmak gibi "anormal" olarak görülen durumlar, artık önemli ölçüde damgalanma nedeni olmaktan çıkmıştı.[3] Evlilik dışı birlikte yaşama oranlarında artış söz konusuydu[4] ve bunların sadece %50'si ya da daha azı evlilikle sonuçlanıyordu.[5] 1970'li yılların sonlarından itibaren evlilik ve istikrarlı ilişkiler tercihe bağlı hâle gelmişti ve bunlara çoğunlukla ancak yorucu bir arayış, rehberlik ve

1 A. Thornton, "Changing Attitudes toward Family Issues in the United States", *Journal of Marriage and the Family*, 51 (4) (1989), 873–93.

2 D. Yankelovich, *New Rules: Searching for Self-Fulfillment in a World Turned Upside Down* (New York: Random House, 1981), R. Bellah, W. Sullivan, A. Swidler ve S. Tipton, *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life* (Berkeley: University of California Press, 1985), s. 90–93'ten alıntılanmıştır.

3 *a. g. e.*

4 Evlilik dışı birlikte yaşayanların oluşturduğu hane sayısı 1977 yılında 1,1 milyon iken 1997 yılında bu rakam 4,9 milyona yükselmiştir. Birlikte yaşayan çiftlerin bulunduğu haneler 1977 yılında tüm hanelerin %1,5'ini oluştururken 1997 yılında oran %4,8'e çıkmıştır. Bkz. L. M. Casper ve P. N. Cohen, "How Does POSSLQ Measure Up? Historical Estimates of Cohabitation", *Demography*, 37 (2) (2000), 237–45.

5 R. Schoen ve R. M. Weinick, "Partner Choice in Marriages and Cohabitations", *Journal of Marriage and the Family*, 55 (2) (1993), 408–14.

masraf sonrasında ulaşılabiliyordu.[1] Ann Swidler, 1980'lerde yaptığı, evlilikte ve romantik ilişkilerde bağlanma hakkındaki öncü çalışmasında, bu on yılın, evlilik öncesi ve evlilik sırasındaki kültürel ve duygusal bağlanma modellerinde önemli değişimlere tanıklık ettiğini ortaya koymuştur.[2] Doğum kontrol yöntemleri ve değişen ahlak ilkeleri, cinsel ilişki ve evlilik arasındaki ayrımı vurgulamış, normalleştirmiştir; 1960'lardan sonra evlilik öncesi cinsel ilişkiye yaklaşımlarda görülen radikal değişimler bunun örneğidir.[3] Bu değişimler yakın ilişkilerde artan özgürlüğün elle tutulur sonuçlarıdır. Özgürlüğün cinsel alanda kabul ve onay görmesi, yirminci yüzyılda ortaya çıkan en önemli sosyolojik değişimlerden biridir. Bu bölümde bu özgürlük türünün heteroseksüel çiftler arasındaki duygusal ilişkilerde ve en belirgin olarak da genelde "bağlanma fobisi" olarak bilinen olguda yol açtığı değişimleri göstermeye çalışacağım.[4]

İkinci bölümde öne sürdüğümüz üzere, özgürlük daima toplumsal bir bağlamda kullanılır; özgürlüğün yakın ilişkilerde yarattığı çıkmazı anlamak için incelememiz gereken

1 Bellah ve diğ., *Habits of the Heart*, s. 89–90.

2 *Habits of the Heart* kitabının 4. bölümü büyük ölçüde Ann Swidler'ın aşk ve evlilik hakkındaki araştırmasından yararlanır. Bkz. *a. g. e.*, s. 85–112.

3 D. Harding ve C. Jencks, "Changing Attitudes toward Premarital Sex: Cohort, Period, and Aging Effects", *Public Opinion Quarterly*, 67 (2) (2003), 211–26.

4 Bu değişimlerin anlamları ve sonuçları hakkındaki tartışmalar 1980'lerden beri sürmektedir. Örneğin Bellah ve diğ. (*Habits of the Heart*) bu değişimlerin bağlanmaya terapötik dil kullanımı ve kendini gerçekleştirme ideali aracılığıyla zarar verdiğini öne sürer. Öte yandan Francesca Cancian bu değişimleri bireysel bağımsızlık modelini aşırı vurguladıkları için ve karşılıklı bağlılık modelini yok saydıkları için eleştirir ve bağlanmanın evliliğin temel özelliği olmaya devam ettiğini savunur. Bkz. F. M. Cancian, *Love in America* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987). Ancak bu bölümde çağdaş romantik ilişkilerdeki bağlanma konusunu ve evliliği farklı bir bakış açısından inceliyorum, bağlanmanın yapısının bu ilişkilerde nasıl ve neden değiştiğini sorguluyorum.

bağlam da budur. Cinsel ve romantik özgürlük soyut bir uygulama değildir, tartışmaya açıktır; ancak hâlâ gücünü koruyan ataerkil yapıda kurumsallaşmıştır ve gömülüdür. Bu durum erkeklerin ve kadınların rekabete dayalı cinsel alanlardaki özgürlüklerini hissetme, yaşama ve denetleme biçimlerindeki farklılıklarından kaynaklanan eşitsizliklerle, yeni acı türleri yaratmıştır. Piyasaya benzer olarak, cinsel özgürlük, aşk hayatı partnerlerin kendi özgürlüklerine öncelik veren ve mutsuzluklarını kusurlu *bireye* dayandıran girişimci yaşamın mantığını izlediği için, görünmez hâle gelen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kültürel olarak yeniden kodlanmasını gerektirir. Ancak göstermeye çalıştığım gibi cinsel özgürlük, eşitsizlikleri dolaylı olarak oluşturması, hatta meşrulaştırması açısından ekonomik özgürlüğe benzer.

Kadının Duygularını Gizlemesinden Erkeğin Kayıtsızlığına

Çağdaş standartlara göre, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl flört tavrının kadınların ve daha az oranda da erkeklerin cinsel davranışlarını kısıtladığı söylenebilir. Orta ve üst orta sınıfa mensup kadınlar romantik duygularını ve cinsel isteklerini ifade etmekte erkeklere kıyasla daha mesafeliydi. Kadının duygularını açığa vurmamasında iki temel neden rol oynardı: Kadın, cinsel anlamda ketum olmak zorundaydı ve flörtün ilk dönemlerinde davranışları çoğunlukla tepkiseldi, yani erkek tarafından gösterilen ilgiyi ya kabul eder ya da reddederdi. Bu ketumluk, on sekizinci yüzyılda kadınların cinselliğiyle ilgili görüşlerin değişmesinin sonucuydu. Hıristiyanlığın etkili olduğu yüzyıllar boyunca cinsel ilişkiden kaçınmak hem kadınlara hem de erkeklere dayatılmakla birlikte kadınların cinsel arzusunun daha çok olduğu düşünülüyordu. "Aksine, Havva'nın kızlarının tutku aşırılığına [erkeklere kıyasla] daha yatkın olduğuna inanılırdı; çünkü akılcı kontrolleri yapmakta daha zayıf

oldukları düşünülürdü."[1] Ne var ki on sekizinci yüzyılda kadınların cinsel tahriğe *doğuştan* direnebildiği inancı ortaya çıktı. Samuel Richardson'ın *Pamela* adlı romanı (1740) buna örnek olarak verilebilir.[2] Bu kitapta çalıştığı evin sahibinin taciz boyutunda, saldırgan bir şekilde kur yaptığı genç bir hizmetçi kızın hikâyesi anlatılır. Kız, erkeğe karşı koymakla birlikte ondan hoşlanmaya başlar. En sonunda erkek, ısrarlı yaklaşımı karşısında kızın sergilediği erdemli duruşa saygı duyar, ona evlenme teklif eder ve teklif memnuniyetle kabul edilir.[3] Bu roman, kadının doğasını anlamak, erkek ve kadın kimliğini cinsellikten uzak durmak yönünden ayırmak için yeni bir yol çiziyordu: Kadınlar için cinsellikten kaçınmak evlilik kurumunda itibar oluşturmaya yardım eden bir sınav ve sahip oldukları erdemlerin göstergesi olmaya başladı; erkeklerin ise erkekliklerini kadının reddetmesi gereken şeyi isteme ve kazanma kapasiteleriyle ortaya koymalarına olanak veriyordu.

Kadının cinsellikten uzak durmasıyla erdemin eş görülmesi, Amerikan kültüründe de öne çıktı. Cinsellikten uzak durma fikri ve ideali, genel uygunluk ve kendine hâkim olma ekonomisinin bir parçası olarak kadınlara daha yüksek bir ahlaki ve toplumsal statü kazandırıyordu: "İnsani erdemler arasında cinsel kontrolü en yükseğe koyan orta sınıf ahlakçıları, kadının

1 N. F. Cott, "Passionlessness: An Interpretation of Victorian Sexual Ideology, 1790–1850", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 4 (1978), 219–36 (s. 222).

2 S. Richardson, *Pamela: or Virtue Rewarded* (Harmondsworth: Penguin Books, 1985 [1740]).

3 Montesquieu'nun *Persian Letters* adlı romanı (Montesquieu, *İran Mektupları*, Çev.: Ahmet Tarcan, Uğur Yönten, Ark Kitapları, İstanbul 2004.) bu erdemli karşı koyma konusunu çok önceleri ele almıştır; Montesquieu romanda Usbeck'in yaklaşımlarına direnen ve böylece erdemli olduğunu ispat eden Roxanne'ın böylece Usbeck'in en sevdiği karısı olduğunu anlatır.

iffetini insan ahlakı için prototip yaptılar."[1] Nancy Cott'a göre rahiplerin kadınları en yüksek ahlaki statüye yükseltmesi, kadının cinsellikteki varlığını ortadan kaldırıyordu. Bu yeni ideoloji kadınların yararına olmuştu; çünkü cinsellikten uzak durmak ve namuslu olmak, "ahlaki eşitlik"le "güç ve özsaygı" sağlıyordu.[2] Cott on dokuzuncu yüzyılda kadınların cinsel özgürlüğünün erkekler tarafından istismar edildiğini ve cinsellikten kaçınmanın dayatılmasının kadınlara daha fazla güç ve eşitlik sağladığını ifade eder: "Kadınların şehvet dürtüsünden yoksun olduğu inancı, ahlaken üstün oldukları savunmasının temel taşıydı; kadınların statüsünü yükseltiyor ve fırsatlarını arttırıyordu."[3]

Cinsel ketumluk, kadınlara taliplerini reddetmek için bir neden vermekle birlikte bir talibi elde etmeye çalışmalarına olanak bırakmıyordu[4]; dolayısıyla erkekler flört boyunca daha aktif ve daha açık olmak zorundaydı. İkinci bölümde gördüğümüz gibi tarihçi Ellen Rothman kadının evlilik teklifi almadan önce duygularını ifade etmesinin fazlasıyla riskli olduğunu ileri sürer: "Kadının kendisine bile itiraf etmeden önce duygularının karşılıklı olduğundan emin olana dek beklemesi gerekirdi."[5] Rothman kadının duygularını gösteren ilk kişi olmaktan kaçınmasının şart olduğunun altını çizer: "Sevgilisi tarafından reddedilecek bir konumda olmayı isteyen çok az kadın vardır."[6] Dolayısıyla kadınlar erkeğin niyetinin ve ilgisinin ispatını beklerdi. Erkeğin ilgisi, aşkını göstermesi ve

1 I. Watt, "The New Woman: Samuel Richardson's *Pamela*", R. L. Coser (yay.), *The Family: Its Structure and Functions* içinde (New York: St Martin's Press, 1964), s. 281–2, Cott, "Passionlessness", s. 223'ten alıntılanmıştır.

2 Cott, "Passionlessness", s. 228.

3 *a. g. e.*, s. 233.

4 E. K. Rothman, *Hands and Hearts: A History of Courtship in America* (New York: Basic Books, 1984), s. 32.

5 *a. g. e.*, s. 34.

6 *a. g. e.*

ispat etmesi, evlenme kararında büyük öneme sahipti: "Erkek evlilik teklifi ettiğinde, sahip olduğu en önemli vasfı aşkıydı; kadının cevap verirken göz önüne aldığı ilk şey de erkeğin aşkıydı."[1] Rothman ayrıca erkeğin, teklifinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda emin olamayacağını da ifade eder: "Erkeklerin mektupların çok yavaş ya da gelişigüzel cevaplandığı konusunda şikâyet etmesine kadınlara kıyasla daha çok rastlanırdı."[2] Evliliğe önayak olan taraf olarak erkekler ilişkide daha savunmasızdı: Heves ve duygularının ne kadar güçlü olduğunu kanıtlamalı, ancak öte yandan reddedilme ihtimaline karşılık fazla açık olmamak için biraz otokontrol uygulamalıydılar.[3] Kadınların, toplumsal yaşamın birçok alanında büyük ölçüde haklarından mahrum olmalarına rağmen flört sürecindeki konumları -en azından duygularını kendilerine saklama, erkeği hislerini açıklamak zorunda bırakma ve ne cevap vereceklerine bundan sonra karar verme kapasitesi olarak tanımlanan duygusal güç boyutunda- güçlüymüş gibi görünmektedir.

Rothman, erkeğin seçimini yaptığında nadiren tereddüt ettiğini öne sürer: "Erkek hedefini takip etmekte çok az kararsızlık gösterdi. Buna karşın kadınlar kilise mihrabına doğru son adımları atarken tereddüt etti."[4] Rothman erken dönem Birleşik Devletler'deki flört modellerinin genel bir tanımını yapar: "Her engeli aşmaya can atan genç bir adam, çoğunlukla giriş kapısında ürkek bir şekilde bekleyen genç bir kadın. Erkekler gündelik hayatlarını kısıtlamaktan çok zenginlik katmasını beklediğinden, evliliğin gerçekleşmesi için kadınlara kıyasla daha hevesliydi. [...] Ayrıca [erkek için], nişanlısının karşı koyması ve ağırdan alması beklenebilir bir durumdu."[5] Burada anlatılan dünya,

1 *a. g. e.*, s. 35.

2 *a. g. e.*, s. 11.

3 *a. g. e.*, s. 33.

4 *a. g. e.*, s. 70.

5 *a. g. e.*, s. 71.

erkeğin kalbindekileri ortaya koymasının, duygularının yoğunluğunu belli etmesinin ve kadını "kazanmaya" çalışmasının sıkça rastlandığı bir dünyadır; diğer bir deyişle erkeğin toplumsal varlığı evli olmasına bağlı olduğundan bağlanmanın erkek için sorun teşkil etmediği bir dünya söz konusudur. Gönül meselelerinde erkeklerden talep edilen kararlılığın bir diğer örneği, ünlü federalist babasıyla aynı adı taşıyan Theodore Sedgwick ve Susan Ridley'in hikâyesidir. Oğul Sedgwick 1805 yılında Susan'a evlenme teklifi etmiş; ancak Susan'ın üvey babasının bu evliliğe karşı çıkmasından sonra teklifini geri almıştır. Ertesi yıl Susan'la tekrar ilişki kurmuş ve kararlı olmaması nedeniyle erkek kardeşleri tarafından suçlanmıştır: "Bir kızı sepetlemek için *cesaret*inin olmadığı söyleniyor."[1] Azim ve kararlılık, özellikle evlilik alanında olmak üzere birçok alanda değer verilen bir erkek vasfıydı. Örnek olarak Nathaniel Hawthorne ve Sophia Peabody'nin flörtü verilebilir. Hawthorne, Sophia ile tanıştıktan henüz dört ay kadar sonra ve herhangi bir evlilik vaadi yokken mektubunda şöyle yazar:

> Ruhum Tanrı'nın gönderdiği bir dostun hasretini çekiyor, Tanrı'nın benimle evlendirdiği bir ruh. Ah, benim canım, bu düşünce beni nasıl da heyecanlandırıyor! Biz *evliyiz*! Uzun zaman önce hissettim ve bazen, sevgi dolu bir kelime ararken dudaklarımdan "Karım" kelimesi dökülüyor! [...] Seni kollarımda tutuyorum, kendimi sessizce sana veriyorum, payıma düşen aşk ve mutluluk olarak seni alıyorum ve O'na evliliğimizi kutsaması için dua ediyorum.[2]

Duygusal hız, duygusal yoğunluk ve bağlanma arzusu erkekler kadar kadınların da (hatta bazen daha fazla) hakkıydı,

1 T. Kenslea, *The Sedgwicks in Love: Courtship, Engagement, and Marriage in the Early Republic* (Boston: Northeastern University Press, 2006), s. 49.

2 L. A. Gaeddert, *A New England Love Story: Nathaniel Hawthorne and Sophia Peabody* (New York: Dial Press, 1980), s. 81.

en azından on dokuzuncu yüzyılda orta sınıfa mensup erkekler ve seçkinler arasında. On dokuzuncu yüzyıl orta sınıfta erkeklik; güçlü duygular hissetme ve gösterme, söz verme, sözünde durma ve karşıdakine kararlı bir şekilde bağlanma kapasitesine göre tanımlanıyordu. İkinci bölümde öne sürdüğüm üzere kararlı olmak, bağlanmak ve güvenilirlik maskülen karakterin işaretleriydi. On dokuzuncu yüzyıl flört uygulamaları uzmanı Karen Lystra şöyle der: "Orta ve üst orta sınıfa mensup erkekler, birebir aynı olmasa da kadınlarınkine benzer bir dizi ifade biçimini kullanabiliyordu."[1] Elbette ki erkekliğin bu duygusal tanımları, Viktoryen kültürün ahlak kurallarının ve ilişkinin ekonomik yapısının ortak sonuçlarıdır: "Evlilik [...] her zaman önemli miktarda mülkün ya da kişisel malın, gelecekte yıllık gelirin önemli bir bölümünün geri verilmesi taahhüdüyle, gelinin ailesinden damadınkine aktarılmasını içerirdi."[2] Çeyiz, erkeğin karısına bağlılığının işareti olarak görülürdü ve yeni çiftin birbirlerine olan bağlılığını daha geniş anlamdaki ailevi, ekonomik ve toplumsal yükümlülükler sisteminde sağlama alırdı. Ebeveynler ve kızları arasındaki ilişkileri güçlendirir ve akrabalar arasındaki toplumsal ilişkileri sevgi ve menfaat bağlarını geliştirmek adına düzenlerdi.[3] Özetle erkeğin bağlanması, çeyize dayanan ahlaki ve ekonomik doğanın bir parçasıydı. Bundan erkeklerin verdikleri bağlılık sözüne her zaman sadık kaldıkları ve hamile bir kadını ya da evliliği asla terk etmedikleri sonucu çıkarılmamalıdır.[4] Ancak böyle bir davranış en azından Protestan Batı Avrupa ve Amerika'daki varlıklı sınıflarda olağandışı görülür ve onursuzluk olarak algılanırdı.[5] Örneğin

1 K. Lystra, *Searching the Heart* (New York: Oxford University Press, 1989), s. 21.

2 L. Stone, *Broken Lives: Separation and Divorce in England 1660–1857* (Oxford: Oxford University Press, 1993), s. 88.

3 S. Chojnacki, "Dowries and Kinsmen in Early Renaissance Venice", *Journal of Interdisciplinary History*, 5 (4) (1975), 571–600.

4 Stone, *Broken Lives*.

5 On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde, verilen evlenme sözünün ihlal edilmesine kadınlarda daha çok rastlanırdı. Bkz. *a. g. e.*

Sören Kierkegaard 1841 yılında Regine Olsen ile nişanı bozduğunda, onur kırıcı olarak görülen bu davranış nedeniyle hem kendi ailesinin hem de nişanlısının ailesinin öfke ve aşağılamasına maruz kalmıştır.[1]

Maskülenliğin (erkeksiliğin) tanımı, yirminci yüzyılın başlarında, erkekler ve erkeklerin kadınlara bağlılıklarının betimlenmesi konusunda öncesinden önemli ölçüde farklıdır. İlişkileri konu alan bir dizi başarılı e-kitabın ve bir yıldan daha fazla abone olduğum haftalık elektronik bülten yazarı olan, web adıyla Christian Carter, farazi kadın okura hitap eden *From Casual to Committed* adlı kitabını tanıttığı bir yazıda şunları söyler:

> Özel olduğunu düşündüğün bir adamla tanışıyorsun. Burada "öylesine" bir adamdan bahsetmiyorum. İLİŞKİ kumaşı olan birinden bahsediyorum. Sadece komik, çekici, zeki ve başarılı değil... aynı zamanda gerçekten *normal*!
>
> Daha da iyisi, insanlar onun hakkında harika şeyler söylüyor.
>
> Onu daha iyi tanıdıkça, aranızda GERÇEK bir bağ olduğunu hissetmeye başlıyorsun... ve öyle görünüyor ki, o da böyle hissediyor. Ve sonunda bir araya geldiğinizde... *her şey mucizevi oluyor.*
>
> İçten içe ikinizin de aranızda *gerçekten* özel bir yere varabilecek eşsiz bir bağ olduğunu hissettiğinizi biliyorsun.
>
> Sonra birlikte daha fazla zaman geçirmeye başlıyorsunuz; "buluşmalarınız" sıklaşmaya, birbirine karışmaya başlıyor. Yıllardır tanıdığın ve yakın olduğun biriyle berabermişsin gibi hissetmekten kendini alamıyorsun.
>
> Aynı odadayken birbirinize dokunmadan duramıyor-

1 A. Hannay, *Kierkegaard: A Biography* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. 158–9.

sunuz... ve hatta sokakta insanlar sizi birlikte ne kadar *harika* göründüğünüzü söylemek için durduruyor.Her şey harika gidiyor... ve biraz erken olduğunu bilmene rağmen onun aslında doğru kişi olabileceğini düşünmeye başlıyorsun.

Eğlence, tutku ve romantizm... Harika sohbetler, kahkahalar, sadece ikinize özel espriler...

Her şey o kadar "doğru" gidiyor ki, hayatlarınızın geri kalanını beraber geçirmek ve birbirinize derin bir aşkla bağlı olmanız seni şaşırtmazdı.

"Böyle" hissetmek için biraz erken olduğunu bilmene rağmen onunla ciddi bir ilişkiye kesinlikle hazır olduğuna karar veriyorsun. Onu istiyorsun, başka hiç kimseyi değil. Onun da *sadece* SENİNLE olması isteğin.

Ama gerçek şu ki, hislerini ona *tam anlamıyla* nasıl anlatacağını ya da *gerçekten* onun da aynı şekilde hissedip hissetmediğini nasıl öğreneceğini bilmiyorsun.

Fakat sana söylediği ve yaptığı şeylerden, birlikte geçirdiğiniz onca zamandan sonra seninle aynı şeyleri hissettiğinden hayli eminsin.

"Soğukkanlılığını korumaya" ve işlerin nereye varacağına bakmaya karar veriyorsun.

Ama günlerin sana bir şeyler söyleyeceği umuduyla geçtiğini fark ediyorsun. Sonunda içini dökeceği, derinlerde hissettiği duyguları paylaşacağı ve "onun" olmanı isteyeceği anın hayaliyle yaşıyorsun.

Ancak gerçek duygularını öğrenemeden aradan haftalar geçiyor... *ve elde var sıfır.*

Birkaç ay daha geçiyor... ve *gerçekten* neler olup bittiğini merak etmeye başlıyorsun.

Hâlâ eğlenceli elbette, ama ilişki nereye gidiyor?

Kafan cevaplanmayan sorularla doluyor.

Bu ilişki nereye gidiyor?

O da benim gibi hissediyor mu?

Neden kız arkadaşı olup olmayacağımı sormadı?

Başkalarıyla görüşüyor mu?

Tüm bunlar onun için bir oyun mu?

Belki de duyguları benimkiler kadar ciddi değildir!

BURADA NE HALTLAR DÖNÜYOR?

Sabırlıydın; ama artık seni deli ediyor... *bilmen gerek.*

Konuyu açmaya karar veriyorsun, mümkün olan en olağan şekilde.

Ama konuştuğunda, "anlamazdan geliyor".

Belki de "Ne demek istiyorsun? Sadece birkaç aydır çıkıyoruz!" gibi yüzeysel birkaç şey söylüyor... ya da "Her şey bu hâliyle harika!" diyor.

Ya da daha kötüsü... konuşmaktan tamamen kaçıyor, konuyu bile açmıyor ve işleri zorlaştıran SENmişsin gibi davranıyor.

Sonra... birkaç gün boyunca giderek uzaklaşıyor... artık hiçbir şey kesinlikle aynı değil.

Eskisi kadar sık aramıyor... konuşmalarınız "zorlama" ve hantal.

Ve sonunda... tamamen bitiyor... ve "akla gelmeyen" oluyor. Gidiyor. Bir dakika önce Bay Doğru gibi görünürken bir anda yok oluyor. Ve midende soğuk, boş bir hisle kalakalıyorsun.[1]

Bu tanıtıcı reklam yazısı geç modern çağda kadın-erkek ilişkilerinin gerçek ve hayali fotoğrafındaki bazı "temel" motifleri yakalamayı başarmıştır. Bu gibi istikrarlı, yakın ilişkilere özellikle kadınların ulaşması zordur; çünkü erkekler duygusal olarak anlaşılmazdır ve kadınların uzun süreli ilişki kurma girişimlerine her zaman karşı koyarlar. Kadının erkeğe bağlanma

1 *http://www.lipstickalley.com/f41/how-go-casual-committed-138565/*, 10 Ekim 2011.

arzusu, erkeğin buna direnmesi kadar açıktır. İlgi ve aşk gösterilmesi, erkeği baştan çıkarmak bir yana, çoğunlukla erkeğin "kaçıp gitmesine" neden olur; bağlanmak isteyen "normal" erkekler istisnadır. Bu kısa hikâyeden ve pazarlama stratejisinden çıkarılabilecek sonuç, kadınların bağlanma fobisi olan erkekleri tanımak, onlardan uzak durmak ve isteksiz davranan erkeklerin bağlanmasını sağlamak için psikolojik tavsiyeye ihtiyacı olduğudur. Bu kısa hikâyenin en ilginç yanı "bağlanmanın" yaygın bir erkek sorunu olduğunu varsaymasıdır. Amerika'da erkeklerdeki bağlanma fobisi ahlaki panik boyutuna ulaşmış ve neredeyse bitmek tükenmek bilmeyen televizyon dizilerinin, filmlerin ve kişisel gelişim kitaplarının konusu hâline gelmiştir. Bağlanmanın bir erkek sorunu olduğu algısı o kadar yaygındır ki, ilişkiler sözlüğü sunan bir site, bağlanma için şöyle bir tanım önerir: "Bugünlerde bağlanma kelimesinin (aynı zamanda bazı erkeklerin dile getirirken, mesela sevişmek için yalan söylerken neredeyse boğuldukları bilinen A-Ş-K kelimesi) erkek türüyle kesinlikle hiçbir ilgisi yoktur."[1]

Verileri inceleyecek olursak, dolaylı olmakla birlikte, erkeklerin ve kadınların bağlanma yapısında değişimler olduğunu gösteren çok sayıda kanıt bulabiliriz. 1980'lerin başından itibaren Amerika'da evlilikle ilgili belli başlı eğilimlere bakıldığında ortalama evlilik yaşında artış olduğu görülür (2003 yılında erkekler için 27, kadınlar için 25 yaş)[2]: Yani kadın ve erkek evlenme kararını ertelemektedir.[3] Aynı zamanda evlenmeyen kadın ve erkek sayısında da artış olmuştur. 1970'lerden bu yana tek başına yaşama oranları, özellikle Amerika'da

1 *http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Commitment*, 10 Ekim 2011.

2 US Census Bureau Report: *Number, Timing and Duration of Marriages and Divorces: 2001*, Şubat 2005.

3 R. Schoen ve V. Canudas-Romo, "Timing Effects on First Marriage: Twentieth-Century Experience in England and Wales and the USA", *Population Studies*, 59 (2) (2005), 135–46.

olmak üzere, Avrupa'da da büyük ölçüde artmıştır.[1] Bunun nedeni evlenme yaşındaki yükseliş ve boşanma oranlarındaki artıştır. Evli kalma süresinde kısalma söz konusudur: 1955-1959 yılları arasında evlenen erkeklerin %76'sı en az yirmi yıl evli kalırken 1975-1979 yılları arasında evlenen erkeklerin sadece %58'i aynı süre evli kalmıştır. Evliliği daha kısa süren (beş, on ya da on beş yıl) erkekler de bu kategoriye dâhildir. Aynı zamanda ikinci kez evlenenlerin sayısında da azalma olmuştur.[2] BAY (birlikte, ayrı yaşamak)[3] gibi yeni kategoriler ortaya çıkmıştır; BAY bir evi paylaşmak konusunda isteksiz olan ya da çeşitli nedenlerden birlikte yaşayamayan çiftler arasındaki yakın toplumsal ilişki modelidir. Son olarak "birlikte takılmak" ya da poliamori (karşılıklı anlaşmaya ve kişilerin rızasına dayanan, etik ya da sorumlu tekeşli olmayan ilişki) gibi homojen olmayan davranışların popülerliği, hatta görece meşruluğu, bağlanmanın geleneksel özelliği olan seçiciliğin sorgulandığını ve yerini birden fazla bağlanmanın, daha rastgele ilişkilerin ya da hatta rastgele davranışların aldığını öne sürer. Evlilik bir hayat seçeneği olarak geçmişe kıyasla daha az tercih edildiğinden ve ilişkiler daha fazla esneklik, kısa vadeli anlaşma, ilişkiyi sonlandırma kapasitesinin daha yüksek olduğu ve *a priori* ilişkilerin tamamen ortadan kalktığı bir kalkan altında düzenlendiğinden veriler,

1 Tek kişilik hanelerin sayısında %9 artış olmuştur. 1970 yılında oran %17 iken 2007 yılında %26'ya çıkmıştır. Bu kategorinin aileler dışındaki haneler dâhil, Amerika'daki toplam hanelerin üçte biri olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. US Census Bureau Report: *America's Families and Living Arrangements: 2007*, Eylül 2009.

2 US Census Bureau Report, *Number, Timing and Duration of Marriages and Divorces: 2001* raporlarına göre 1935 ve 1939 yılları arasında doğan erkeklerin ve kadınların yaklaşık %15'i 40'lı yaşlarda,iki ya da daha fazla kez evlenmiştir. Bu, doğum oranlarında artış olan 1945 ve 1949 yılları arasında doğanlarda %22'ye çıkmıştır. Sonraki on yılda, bu oran kadınlar için temelde aynı kalmakla birlikte 1955 ve 1959 yılları arasında doğan erkeklerde % 17'ye düşmüştür.

3 C. Strohm, J. Seltzer, S. Cochran ve W. Mays, "Living Apart Together: Relationships in the United States", *Demographic Research*, 21 (7) (2009), 177-214.

bağlanmanın geleneksel modellerinin büyük ölçüde değiştiğini ortaya koyar.[1] Hiç kuşkusuz bağlanmanın önemini yitirmesi, ilişkiye başlama ve bitirme özgürlüğünün daha fazla olmasıyla bağlantılıdır. Öte yandan bağlanma fobisi hem kadınlar hem de erkekler için geçerli gibi görünmesine rağmen, tarihsel ve kültürel olarak erkeklerin sahip olduğu bir hak olmuştur.[2]

Peki bunu nasıl açıklayabiliriz? İlk bakışta *erkeğin* bağlanma fobisi olduğu görüşü, literatürdeki kimi bulgularla çelişir. Örneğin araştırmalara göre erkekler evlilikten kadınlara göre daha fazla yarar sağlamaktadır.[3] Birçok evlilikte kadınların erkeklere bakma eğiliminde oldukları göz önüne alındığında, bu sonuç pek de şaşırtıcı değildir.[4] Dahası kadınlar sadece kocalarına bakmakla kalmaz, kocalarının "akrabalık bağlarını" da pekiştirirler: Yani erkeklerin çocuklarıyla ve diğer aile üyeleriyle ilişkilerini sağlam tutarlar. Son olarak evlilik, erkekleri daha fazla para kazanmaya ve sağlıklı kalmaya teşvik eder.[5] Evliliğin sağladığı bu avantajlar nedeniyle erkeklerin evlenmek için kadınlara kıyasla daha istekli olması gerekir. Aslına bakılırsa erkeklerin ve kadınların evlilik algıları hakkındaki çalışmalarında Gayle Kaufman ve Frances Goldscheider erkeklerin %37'sinin evlenmeden de dolu ve tatminkâr bir yaşamları olabileceğini düşündüğünü ortaya koyar, kadınlar

1 Andrew Cherlin bu değişimi, arkadaşlığa dayalı evlilik modelinden bireyselleşmiş evlilik modeline geçiş olarak kavramsallaştırır. Bkz. A. J. Cherlin, "The Deinstitutionalization of American Marriage", *Journal of Marriage and Family*, 66 (4) (2004), 848–61.

2 Bağlanma fobisi en çok toplumsal, kültürel ve ekonomik kaynakları kontrol altında tutan üst orta sınıfa mensup erkeklerde ve eğitimli, ekonomik bağımsızlığı olan, heteroseksüel aile modeliyle ilgilenen orta sınıf kadınlarında yaygın görülür. Dolayısıyla bu bölümde anlatılanlar, bu kategorilere girmeyen erkeklerle ve kadınlarla daha az ilgilidir.

3 J. Bernard, *The Future of Marriage* (New Haven: Yale University Press, 1982).

4 S. F. Berk, *The Gender Factory: The Apportionment of Work in American Households* (New York: Plenum Press, 1985).

5 S. L. Nock, *Marriage in Men's Lives* (Oxford: Oxford University Press, 1998).

içinse bu oran %59'dur. Bir başka deyişle, en azından algı düzeyinde, erkeklerin evliliği cazip bir tercih olarak (ve evli olmamayı belirgin ölçüde daha az cazip) görme ihtimalleri daha yüksektir.[1] Buna karşın kadınların bekâr hayatı aynı derecede cazip ve dolu gördükleri söylenebilir.

Daha da şaşırtıcı olansa kadınların bağlanma konusunda sözde daha istekli olmasının, bunun tam tersini öngören ekonomik teoriler ve sosyolojik bulgularla çelişmesidir. Evlilik oranlarındaki düşüşle ilgili en önemli açıklamalardan biri ekonomist Gary Becker'dan gelir; Becker evliliğin avantaj alışverişine dayandığını, kadınların çalışma oranlarındaki artışın evliliği onlar için daha az cazip bir seçenek hâline getirdiğini savunur ve bu görüş aynı zamanda evliliklerin sayısındaki düşüşü de açıklar.[2] Buna görüşe göre kadınlar daha "seçici" davranacak ve yetersiz olduğunu düşündükleri erkeklerin tekliflerini daha iyi birini bulma ümidiyle reddetme eğiliminde olacaklardır. Diğer bir deyişle istikrarlı bir evlilik piyasası, kadınların ekonomik anlamda hayatta kalmaları için evliliğe daha bağımlı olmalarına dayanır. Bu açıdan bakıldığında evlilik oranlarındaki düşüşün sorumlusu erkekler değil, kadınlardır ve bağlanma fobisi yaşayan da onlar olmalıdır.[3] Bu kuşkusuz geçerli olmasına rağmen (örneğin kadınların ekonomik alanda yaşadığı gelişme evlilik oranlarının düşmesine neden olmuştur) kadınlar bağlanma konusunda çok daha az isteksizlik gösterir ve erkekler, evliliği olumlu olarak görüyor bile olsalar, bağlanmak ve uzun süreli istikrarlı ilişkiler konusunda daha tereddütlü ve kararsızdır.

---

1 G. Kaufman ve F. Goldscheider, "Do Men 'Need' a Spouse More Than Women? Perceptions of the Importance of Marriage for Men and Women", *Sociological Quarterly*, 48 (1) (2007), 29–46.

2 G. S. Becker, *A Treatise on the Family* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981). Bu teorinin eleştirisi için bkz. V. K. Oppenheimer, "Women's Employment and the Gain to Marriage: The Specialization and Trading Model", *Annual Review of Sociology*, 23 (1997), 431–53.

3 Buna karşın teori, erkeklerin maaşlarındaki artışın evliliği hızlandıracağını, evliliğin genel yaygınlığını arttıracağını, evlilik ve boşanma üzerinde güçlü bir etkisi olacağını öngörür.

Bu durumla ilgili bazı popüler açıklamalar vardır. En dikkat çekici olan, erkek ruhunun kusurlu olduğu ve psikolojik ya da evrimsel nedenlerle tekeşli bağlılık kapasitesine sahip olmadığı yönündedir. Psikolojik, biyolojik ve evrimsel yaradılışları erkekleri cinsel çokluğa ve çeşitliliğe meyilli kılar; çünkü erkek cinsel ilişkide ayrım gözetmez ve evrim, erkeklerin çocuklarına bakmaktan çok spermlerini dağıtmalarını gerektirir.[1] Bu tür açıklamalar totolojik oldukları, yani söz konusu durumdan sadece genlerin ya da evrimin sorumlu olduğunu öne sürdükleri için, sosyologlar tarafından kullanılamaz. Farklı bir açıklamaya göre kadınların yeni gücü, erkeklerin geleneksel rollerine meydan okuduğu için erkekler şaşkınlık içindedir. Erkekler bağlılıklarını esirgerler; çünkü kadınlardan, giderek artan ve erkek kimliğini tehdit eden güçlerinden korkarlar.

Daha psikanalitik açıklamalar, bağlanma fobisinin erkeğin toplumsal cinsiyet kimliğinin kadın kimliğine aykırı inşa edilmesinin sonucu olduğunu ileri sürer: "Erkek kimliği, erkek kimliğinin doğrudan kabul edilmesinden değil, kadın kimliğinin inkâr edilmesinden doğar; bu da erkeğin toplumsal cinsiyet kimliğini zayıf ve kırılgan yapar."[2] Bu görüşe göre anneden ayrılma gerekliliğinde olduğu gibi, erkek ruhunun psikodinamik modellerinden esinlenen toplumsal erkek kimliği kendisini kadına, bağlanmaya ve paylaşma ihtiyacına karşıt olarak şekillendirir; erkeğin uzun süreli bir bağ kurma ya da bu bağı kurmayı isteme ihtimalini düşürür. On sekizinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın ortalarına dek duygu, erkekler kadar kadınların da sahip olduğu bir haktı; on dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonra ağırlıklı olarak kadının ayrıcalığı hâline

1 Benzer bilimsel açıklamalar için bkz. D. M. Buss ve D. P. Schmitt, "Sexual Strategies Theory: An Evolutionary Perspective on Human Mating", *Psychological Review*, 100 (1993), 204–32, D. Symons, *The Evolution of Human Sexuality* (Oxford: Oxford University Press, 1979), R. Trivers, *Social Evolution* (Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings, 1985).

2 M. S. Kimmel, *The Gender of Desire: Essays on Male Sexuality* Albany: SUNY Press, 2005), s. 32.

geldi.[1] Kadınlar ilgi göstermek, yakın ilişkiler kurmak, bu ilişkileri sürdürmeye yönelik duygular hissetmek ve göstermek için sorumluluk aldılar. Nancy Chodorow erkeklerin ve kadınların farklı duygusal yaradılışları nedeniyle kadınların çocukların bakımından sorumlu olduğunu, bunun sonucunda da kız çocukları anneleriyle tamamen özdeşleşerek büyürken ve yetişkin hayatları boyunca başkalarıyla kaynaştıkları ilişkiler kurmak için çaba gösterirken erkek çocuklarının keskin bir kopma duygusu geliştirmelerinin ve özerklik için çaba göstermelerinin modern çekirdek Amerikan aile yapısının sonucu olduğu yönünde ünlü ve parlak bir görüş öne sürmüştür. Erkek çocuklar ayrılmayı, kız çocuklar ise bağ kurmayı öğrenir.[2] Daha siyasi bir açıklamaya göre erkekler ve kadınlar, yakın ilişkilerinde toplumda genel olarak ilişkilerinin ayırt edici özelliği olan eşitsizlikleri sahnelerler. Örneğin Shulamith Firestone, erkeklerin ilişkiler üzerindeki kontrolü ellerinde tutmak için bağlanmak istememek ve öngörülemez davranışlar sergilemek (kadınlarla randevularına gitmemek, gelecek buluşmalar konusunda belirsiz olmak, işi öncelikli görmek vs.) gibi farklı stratejiler geliştirdiklerini ileri sürer. Firestone'a göre "[Erkek] kültürü karşılık vermeden kadınların duygusal güçlerinden beslenen asalak bir kültürdü (hâlâ da öyledir)."[3] Buna göre erkek çocuklar/erkekler "duygusal asalaklardır": Yani sevgiyi alırlar; ancak kadınların ihtiyacı olan duygusal desteği sunmak için sevgi üretmezler ya da sevgiye karşılık

1 A. Vincent-Buffault, *History of Tears: Sensibility and Sentimentality in France* (New York: St Martin's Press, 1991), Cancian, *Love in America*, E. Illouz, *Consuming the Romantic Utopia: Love and the Cultural Contradictions of Capitalism* (Berkeley: University of California Press, 1997).

2 N. Chodorow, *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (Berkeley: University of California Press, 1979), N. Chodorow, "Oedipal Asymmetries and Heterosexual Knots", *Social Problems*, 23 (4) (1976), 454–68.

3 S. Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* (New York: Bantam, 1970), s. 127. Türkçesi için: Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği, Kadın Özgürlüğü Davası*, Çev.: Yurdanur Salman, Payel Yayınları, İstanbul 1993.

vermezler. Bu düşüncenin izinden gidildiğinde bağlanma fobisi, kadınların erkekler tarafından sistemli olarak aşağılanmasının, reddedilmesinin ve görmezden gelinmesinin kurumsallaşmış temel tanımlarından biri olan "mecburi heteroseksüelliğin" bir yönü olarak görülebilir.[1]

Bu açıklamalar, aşkı asimetrik güç ilişkileri bağlamında konumlandırmak açısından önemlidir. Ancak hepsinin ortak hatası, erkek davranışını hastalıklı olarak görmeleri ve aynı zamanda kadın ruhunu ve (muhtemelen kadınsı) yakınlık modelini onaylamaları ve övmeleridir. Sosyologlar bir davranış biçimini *a priori* hastalıklı olarak gösteren açıklamalara şüpheyle yaklaşmalıdır. Psikolojik açıklamalar özellikle şüphelidir; çünkü üstü kapalı bir şekilde yakınlığın ulaşmayı istememiz gereken "normal" ve "sağlıklı" durum olduğunu farz eden, bireylerin ya da grupların yakınlığı reddedebileceği ve ruhsal olarak kusurlu olmayabileceği gibi deneyimsel ve normatif bir olasılığı inkâr eden sağlıklı ruh modeline dayanırlar. Başka bir deyişle, bir feminist olarak heteroseksüelliğin şu anki hâlini baskıcı bulmama rağmen analizimi, kadının ilişkileri yönetme biçiminin norm ve erkeklerin davranışlarının karşılaştırılması gereken bir kıstas olduğunu farz etmeden yapmak istiyorum. Böylesi bir varsayım kültür sosyoloğu için daha ilginç olan şu soruyu örtbas edebilir: Bağlanmaya karşı koyduklarında erkekler hangi toplumsal koşulları ortaya koyar ve sergiler? "Yakınlığı" normatif kıstas olarak almak, erkek davranışının yeni toplumsal koşullara, özellikle de cinsel ilişkilerin yeni ekolojisine ve romantik seçimin mimarisine stratejik ve akılcı bir karşılık olup olmadığını sorgulamaya engel olur. Feministler ve sosyologlar tarafından paylaşılan, ruhun esnek, yani biçim verilebilir olduğu ve yakınlığın olgun bir ruhun ölçütü değil de bir kurum olduğu varsayımını benimseyecek olursak erkeklerin bağlanma konusundaki isteksizliğini psikodinamik olarak ölçmek için bu modeli kullanmamak gerektiği anlaşılır.

1 A. Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs*, 5 (4) (1980), 631-60.

Bu gözlemler bilimsel bir tartışmayı incelerken sosyologların/antropologların tartışmadaki tüm tarafları incelemesi gerektiğini ileri süren Bruno Latour'dan esinlenir.[1] Latour bilim teorisini on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, bu incelemeyi Pasteur'ün "kazandığını" dikkate almadan, mikrop teorisi etrafında inceler.[2] Simetri ilkesi bir durumu diğerine kıyasla romantikleştirme ya da suçlama tehlikesinden kurtulmamıza yardımcı olur. Erkeklerin davranışlarını hastalıklı olarak görmektense, ne tür sosyal ilişkilerin erkeklerin bağlanma "korkularına" ya da eksikliklerine neden olduğunu ve hangi kültürel çerçevelerin bu davranışı anlamlı, meşru ve hoş hâle getirdiğini sormalıyız. Seçimin ve bağlanmanın duygusal mekanizmalarını netleştirmek için erkeklerin bağlanma konusundaki isteksizliklerine *ve* kadınların bağlanmaya hazır olmasına, her ikisi de şaşırtıcı ve açıklama gerektiren iki simetrik olgu olarak yaklaşmak gerekir. Sosyoloji öncelikli olarak bazı birey modellerini diğerlerinden daha geçerli kılan toplumsal koşullarla ve bu kültürel modellerin stratejik olarak cevap verdiği çelişkilerle ilgilenir. Bu koşullar nelerdir?

Eğer bağlanma sorunu evlilik hakkındaki olumsuz algıdan ve erkeklerin kadınlara göre daha seçici olmasından kaynaklanmıyorsa, o hâlde erkeklerin ve kadınların ilişkiye başlama seçimlerini oluşturma tarzlarından, yani özgürlüğün kurumsallaşma yollarından kaynaklandığı öne sürülebilir. Bu anlamda bağlılık, bağlanma sürecinin hızını, yoğunluğunu ve kendisini geleceğe yansıtma kapasitesini etkileyecek fırsatlar yapısına bir karşılıktır. Dolayısıyla soruyu şu şekilde yeniden düzenleyebiliriz: "Bağlanma fobisi" hangi fırsatlar yapısına bir karşılıktır? Eğer ileri sürdüğüm üzere bağlanma fırsatlarına stratejik bir karşılık ise, o hâlde bağlanma fobisinin duy-

1 B. Latour, *We Have Never Been Modern* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993). Türkçesi için: Bruno Latour, *Biz Hiç Modern Olmadık, Simetrik Antropoloji Denemesi*, Çev.: İnci Uysal, Norgunk Yayıncılık, İstanbul 2008.

2 B. Latour, *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), s. 145–73.

gusal düzeninin, seçim ekolojisi ve mimarisindeki değişimler tarafından şekillendirildiğini öne sürmek mantıklı olacaktır: Yani bağlanma fobisi duygusal düzeni, insanların karar verirken ve birine bağlanırken içinde bulundukları toplumsal koşullar ve bilişsel modellerdeki değişimlerle şekillenir.

Maskülenlik ve Bağlanmanın Önemini Yitirmesi

Tarihçi John Tosh'a göre Batılı toplumlarda erkeklik üç alanda ortaya çıkar: Ev, iş ve erkeklerden oluşan ortamlar.[1] Evdeki otorite olmak, köle gibi olmadan, bağımsız para kazanmak ve kadınları etkili bir şekilde dışarıda bırakan gönüllü ortamlarda, meyhane ve kulüplerde anlamlı ilişkiler kurmak geleneksel olarak maskülenliğin üç ayağını oluşturur. Kapitalizm ve demokratik politikalar bu üçlü yapıda çok önemli bir değişime neden olur: Yirminci yüzyıldan bu yana feminist hareket ve bu hareketin siyasi, ekonomik ve cinsel alanlar üzerindeki etkisi, erkeğin evdeki otoritesine sürekli ve etkin bir şekilde meydan okumuş; bu otoriteyi yavaş yavaş yok etmiştir. Diğer yandan bürokratik kuruluşların ve maaşlı işlerin artması erkeklerin bağımsızlığını kısıtlamıştır. Artık birçok erkek, başka erkeklerin ya da kadınların denetimi altında çalışmaktadır ve sadece erkeklerden oluşan homososyal ortamların sayısında (spor önemli bir istisnadır) azalma olmuş, heterososyallik birçok etkinlikte norm hâline gelmiştir. Dolayısıyla eğer ki maskülenlik Tosh'un öne sürdüğü gibi "belirli sosyal bağlamlarda sergilenen sosyal bir statü"[2] ise, o hâlde bu statünün ve bağlamların bazı temel unsurları, modernitenin gelişmesiyle şüphesiz ciddi şekilde yıpranmıştır. Hatta bağımsızlığın geleneksel erkeklik statüsü için, kültürel olarak kodlanmış işçi sınıf maskülenliğinin zıt bir özellik hâline gelmesi ile evdeki otoriteyle erkekler arasındaki birlik

1 J. Tosh, *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain: Essays on Gender, Family and Empire* (London: Pearson Longman, 2005), s. 35.

2 *a. g. e.*, s. 35.

ve dayanışma büyük ölçüde zarar görmüştür. İkinci bölümde öne sürüldüğü gibi cinsellik statü sağlar. Cinsel cazibe ve cinsellik, toplumsal cinsiyet kimliğinin özellikleri ve bu kimlikte neyin statü olacağının göstergeleri hâline gelmiştir.[1]

Cinsellik her zaman bir dereceye kadar maskülenlikle ilişkilendirilmiştir; ancak birçok toplumda erkeğin toplumsal gücü, kadınlara erişmenin koşuludur. Erkeklerin çok sayıda kadın üzerinde cinsel hâkimiyet kurması, kadınlar ve diğer erkekler üzerindeki toplumsal güçlerini onaylamanın bir yoludur. Diğer bir deyişle eğer cinsellik bir mücadele alanı ise, o hâlde geleneksel toplumlarda güçlü erkekler elbette ki bu alana hâkim olanlardır; çünkü erkek gücü genellikle birden çok kadına daha çok cinsel erişim olarak ifade edilir. Francis Fukuyama'nın ifade ettiği gibi: "Birden çok kadına rastgele erişim [yani evlilik çerçevesi içinde rastgele cinsel ilişki yaşamak] tarih boyunca güçlü, varlıklı ve yüksek statü sahibi erkeklerin yararlandığı bir durumdur."[2] Başka bir deyişle cinsellik, sosyo-ekonomik statünün yansıması olmayı sürdürür ve hatta doğrudan buna endekslidir. Bu çoklu ilişkiler çoğunlukla kadınları çeşitli şekillerde, ya sonunda evlenerek ya da ekonomik avantajlar sunarak desteklemek gibi zorunluluklara sahiptir.

İkinci bölüm yirminci yüzyılda tüketici kültürünün ve klinik psikolojinin, cinsel dürtünün ahlaki kurallardan ve sınıf endogamisinden bağımsız hâle gelmesine ve cinsel alanların ortaya çıkmasına nasıl yol açtığını ele alır. Sonuçlar oldukça

1 Burada cinselliği bir erkek statüsü, geleneksel ayrım mekanizmalarının yerini alacak toplumsal bir ayrım süreci olarak ele almadığımı belirtmek isterim. Daha ziyade, bir yapıyı oluşturan, bir taraftan geleneksel erkek statü sembollerinin gücünü kaybetmesi ve diğer yandan da cinselliğin statü olarak merkeze oturması gibi iki paralel sürecin varlığından bahsediyorum.

2 F. Fukuyama, *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order* (Glencoe, IL: Free Press, s. 121). Türkçesi için: Francis Fukuyama, *Büyük Çözülme, İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, Çev.: Hasna Kaya, Profil Yayıncılık, İstanbul 2009.

anlamlıdır: Erkekler kadınlara cinsel olarak ulaşmak için artık güçlü ve baskın olmak zorunda değildir. Bu erişim erkeğin sosyo-ekonomik gücünden bir dereceye kadar bağımsızdır ve farklı sosyo-ekonomik çevrelerden gelen erkekler birden çok kadınla para vermek zorunda kalmadan, başkalarının ahlaki kınamalarına hedef olmadan ve evlenmek zorunda kalmadan seks yapabilir.[1] Fukuyama'nın sözleriyle: "Öncesinde toplumun tepesinde yer alan çok küçük bir gruba ayrılmış olan hedonizmin (hazcılığın) fantezileri ve seri çokeşliliğini 1950'lerden sonra birçok sıradan erkek sonuna kadar yaşayabilir hâle gelmiştir."[2]

Cinselliğin erkek statüsüyle bu kadar yakından ilişkili olmasının üç nedeni olduğu söylenebilir. Cinsellik güçlü erkeklerin sosyo-ekonomik statüsüyle ilişkilendirilmiş olmakla birlikte, bu ilişki daha az kuvvetli olduğunda bile güç ve statü ilişkisi var olmaya devam etmiştir. Seri cinsellik tüm sınıflardaki erkekler için caziptir; çünkü kadınlara erişim kısıtlanırsa, erkeğin statüsünün ve diğer erkekler karşısındaki zaferinin işareti görevi görür. Erkeğin rekabeti, onaylanması ve statüsü cinsellik alanı tarafından yönlendiriliyordu. Erkekler için cinsellik, kadın cinsinin ilgisini elde etmek için başka erkeklerle rekabet etme kapasitesi açısından da statü göstergesiydi: "Kadınlar heteroseksüel erkeklere cinsel onaylanma sağlar ve erkekler birbirleriyle bunun için rekabet ederler."[3] Buna ek olarak erkekler eskiden ev ortamında sahip oldukları kontrolü cinselliğe aktarmışlar; cinsellik, otoritelerini ve özerkliklerini ifade edebilecekleri ve sergileyebilecekleri bir alan hâline gelmiştir. Cinsellikteki kayıtsızlıkları, özerkliği, kontrolü ve dolayısıyla maskülenliği işaret eder ve düzenler

1 Tarihî bir figür olan Casanova'yı modern yapan da aslında budur. Kesinlikle hiçbir kişisel serveti olmamasına rağmen farklı sosyo-ekonomik seviyelerden çok sayıda kadına cinsel açıdan erişebiliyordu.

2 Fukuyama, *Büyük Çözülme*, s. 121.

3 M. Donaldson, "What is Hegemonic Masculinity?", *Theory and Society*, 22 (5) (1993), 643–57 (s. 645).

hâle geldi. Cinsel ilişki ve evlilik arasındaki ayrımı teşvik eden duygusal kayıtsızlık, erkeğin özerkliğinin bir metaforu olarak görülebilir. Sonuç olarak cinsel ilişki aracılığıyla erkekler kadın bedenine erkek dayanışmasının nesnesi rolünü vererek diğer erkeklerle hem rekabet etmiş hem de onlarla bağ kurmuşlardır.[1] Diğer bir deyişle cinsel özgürlük, cinselliği üç alanda (ev, iş ve erkeğin sosyalleşmesi), statüsü sarsılmış erkeklerin maskülenliklerini kullanmaları ve sergilemeleri için bir sebep hâline getirmiş ve cinselliği statüye dönüştürmüştür. Cinsel ilişki erkekler için statülerini sergileme ve diğer erkeklerle bağlantı kurma yolu ise, erkeklerin ev üzerindeki kontrolünün ve işyerindeki özerkliklerinin yok olması da *aşırı büyümüş* cinsellikle sonuçlanmıştır; çünkü erkeğin statüsünün üç ayağı olan otorite, özerklik, dayanışmayı birleştirir ve ifade eder.

Maskülenliğin yeniden tanımlanmasında cinselliğin önemli rol oynaması, yirminci yüzyıl boyunca kadınların ve erkeklerin yoğun bir şekilde cinselleşmesiyle büyük ölçüde kolaylaşmış ve hız kazanmıştır: Yani cinsel ilişkiler artık ahlaki çerçevelerle sınırlandırılmıyor ve cinsel çekicilik, yani seksilik, kişinin ahlaki tutumundan koparak toplumsal cinsiyet kimliğinin belirgin özelliği hâline geliyordu.[2] İkinci bölümde cinselliğin mücadele alanına dönüştüğünü ileri sürmüştüm. Şimdiyse bunun nedeninin erkeklerin cinsel statülerinin onaylanması için birbirleriyle rekabet hâlinde oldukları bir alan olan cinselliğin erkeğin sosyal statü edinmesine, bu statüyü sürdürmesine ve korumasına olanak sağlaması olduğunu savunuyorum.

Eğer ki 1960'lardan sonra cinsel ilişki ve cinsellik kadınların özgürlüklerini kullanması için başlıca alan hâline geldiyse

1 S. Hite, *The Hite Report on Male Sexuality* (New York: Ballantine Books, 1981), s. 479.

2 F. Attwood, *Mainstreaming Sex: The Sexualization of Western Culture* (London: I. B. Tauris, 2009), A. C. Hall ve M. J. Bishop, *Pop-Porn: Pornography in American Culture* (Westport, CT: Greenwood Publishing Group, 2007), B. McNair, *Striptease Culture: Sex, Media and the Democratization of Desire* (London: Routledge, 2002).

bunun nedeninin seri cinselliğin erkek gücüyle yakından ilişkilendirilmesi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte cinsel ilişki koşulları hem erkekler hem de kadınlar için son derece değişmiş ve cinsellik her iki toplumsal cinsiyet için de statü işareti hâline gelmişse de, kadın ve erkeğin cinselleşmesi aynı yolu izlememiştir. Antropolog Evelyn Blackwood bunu, "Erkekler ve kadınlar cinsellik konusunda farklı konumlandırılmıştır" diye ifade eder ve ekler: "'Farklı'nın buradaki anlamı şudur, 'eylemleri denetleme ya da adlandırma, belli uygulamalar için hak iddia etme, bazı uygulamaları izin verilebilir ve diğerlerini verilemez olarak etiketleme becerisindeki farklılıklar."[1] Sosyolog Randall Collins bunu "cinsel ilişkinin tabakalaşma sistemi"[2] olarak tanımlar. Cinsiyetler arasındaki bu farklılıklar cinsel stratejilere dayanarak ifade edilir. Bir sonraki bölüm kadınların partner seçerken izledikleri yolları incelemektedir.

Kadınların Seçici Stratejilerinin Dinamiği

Şüphesiz ki kadınların bağlanmaya çok daha hazır olması, partner seçerken seçici bir strateji izlemelerinin doğrudan sonucudur. Susan Brownmiller bu stratejinin izlenmesinin nedenlerinden biri olarak erkekler ve kadınlar arasındaki anlaşmayı gösterir: Erkek kadını tecavüzden korur, karşılığında da ondan sadakat ve bağlılık ister.[3] Kadının izlediği seçici strateji burada kadınların bağımlı olmasının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve eşit olmayan güç ilişkilerinin sonucu olarak görülür. Öte yandan Alice Rossi, kadınların "doğuştan çift yönlü bir yönelimleri"; yani "erkeklere karşı" ve "kendi

1 E. Blackwood, "The Specter of the Patriarchal Man", *American Ethnologist*, 32 (1) (2005), 42–5 (s. 44).

2 R. Collins, "A Conflict Theory of Sexual Stratification", *Social Problems*, 19 (1) (1971), 3–21 (s. 3).

3 S. Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women, and Rape* (New York: Bantam Books, 1976), Chodorow, "Oedipal Asymmetries and Heterosexual Knots" ve *The Reproduction of Mothering*; Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence".

yavrularına karşı"[1] bir yönelimleri olduğunu iddia eder ve bu durum kadınların seçici bir strateji izlemesinin nedeni olabilir.

Seçici bir cinsel strateji izleyen heteroseksüel kadınların aslında erkeklere karşı doğal bir yönelimden çok, üreme eğilimi tarafından harekete geçirildiği görüşündeyim. Dolayısıyla seçici cinselliğin tekeşli aile hayatı çerçevesinde anne olmak isteyen kadınlar arasında görülme olasılığı daha yüksektir. Aslına bakılırsa bu kadınlar eş arayışlarını, üreme rollerinin düzenlenmesi ve algısı etrafında konumlandırırlar.[2] Geleneksel pre-modern ataerkil düzende erkekler yönetecekleri bir ev ve soyadlarını sürdürmek için çocuk sahibi olmaya normatif ve kültürel olarak kadınlar kadar mecbur edilmiştir. Geleneksel ataerkil maskülenlik kendisini ortaya koymak için aileye ihtiyaç duyar; çünkü çocuklara, kadınlara, hizmetkârlara ve toprağa hükmetmesi gerekir. Tartışmaya açık ataerkil toplumlarda (bizimki gibi), erkekler biyolojik üremeye normatif olarak daha az mecbur edilir; çünkü aile artık kontrol ve hâkimiyet alanı olmaktan çıkmıştır. Maskülenliği şekillendiren temel kültürel gereklilikler, psikolojik özerklik, dikey hareketlilik ve ekonomik başarıdır. Dolayısıyla çocuk sahibi olmak *ve* çocuk sahibi olmayı istemek gibi sosyolojik rolleri artık kadın üstleniyordu. Bu süreçte içinde bulundukları seçim ekolojisi ve mimarisi büyük ölçüde değişmişti. Özellikle de kadınların bedenleri hakkındaki kültürel *algılarının* ve partner seçerken izledikleri stratejilerin şekillenmesinde

1 A. Rossi, "Children and Work in the Lives of Women" (University of Arizona, Tucson, Şubat 1976'da sunulmuştur), Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", s. 631'den alıntılanmıştır.

2 Rosanna Hertz bu sorunu ele alırken başka bir strateji örneği vererek orta sınıftan, eğitimli ve ekonomik açıdan bağımsız kadınların anneliği ve evliliği (ya da herhangi başka bir ilişkiyi) birbirinden ayırma ve "kendi başlarına" anne olmayı seçmeleri sorununa değinir. Bu durum, kadınları kısıtlayan seçim ekolojisine verilen bir başka karşılık türüdür. Bkz. R. Hertz, *Single by Chance, Mothers by Choice: How Women are Choosing Parenthood without Marriage and Creating the New American Family* (Oxford: Oxford University Press, 2008).

artık biyolojik saat önemli rol oynuyordu. Çocuk sahibi olmayı ve bu çocukları yetiştirme çerçevesi olarak evliliği (ya da heteroseksüel aile hayatını) seçen kadınlar, bedenlerinin zamanla ve zaman tarafından düzenlenen biyolojik bir varlık olduğu algısı tarafından kısıtlanırlar. Bu algıdan iki temel faktörün sorumlu olduğu söylenebilir: İş dünyasına atılmanın ve yüksek öğrenimin kadınların hem evliliği hem de çocuk sahibi olmayı ertelemesine yol açtığı yönünde kayda değer oranda kanıt vardır (buna karşın daha az eğitimli kadınlar evliliği ertelerken çocuk sahibi olmayı ertelemezler).[1] Çağdaş kadınlar evlilik piyasasına yirminci yüzyılın ortalarındaki kadınlara kıyasla daha geç girmeye karar verdiğinden ve heteroseksüel kadınlar hâlâ büyük çoğunlukla anneliği tercih ettiğinden, 1960'lardan önceki kadınlardan çok daha büyük bir zaman kısıtlaması içindedirler.[2] Heidegger'in izinden giderek söyleyebiliriz ki, modern ve orta sınıfa mensup kadınların evlilik piyasasındaki zaman algıları ölümün bakış açısıyla değil, "doğurganlıklarının" bakış açısıyla şekillenir. Aşk alanında kadınlar için sınır, çocuk sahibi olmakla belirlenir. Örneğin Birleşik Krallık'taki *Independent* gazetesinde seks üzerine yazılar yazan köşe yazarı Catherine Townsend şöyle der:

> Artık otuzlarıma geldiğimden çılgın yatak odası soytarılıklarımı (çok şanslı olduğu söylenebilecek) tek bir adamla sınırlandırmaya hazırım ve cinsel keşiflerimin beni hem yatak odasında hem de dışarıda daha iyi bir partner yapacağına inancım tam. Hiç olmadığım kadar dengeli, kendimden emin ve mutluyum. Ama flört etmek daha zor; çünkü riske atılacak daha çok şey var. Çocuk konusunda hâlâ kararsızım; ama olur da çocuk

1 Elwood ve Jencks, "The Spread of Single-Parent Families in the United States since 1960".

2 İspanya ve İtalya'daki kadınlar annelikten vazgeçerken Amerika'daki kadınlar yine de anneliğe yöneldiklerinden bu iddia ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır.

sahibi olmaya karar verirsem biyolojik saat yüzünden yanlış kişiye harcayacak zamanım olmadığını hissediyorum.

Bu keskin zaman algısının altında yatan ikinci neden de, kadın bedeninin (erkeklerden daha çok) zaman kavramı tarafından oluşturulması ve zaman tarafından tanımlanması (dolayısıyla yıpranma tehdidi altında olmasına), eldeki verilerin ve güzellik endüstrisinin kadınların üreme süresinin "kısıtlı" olduğu fikrine çok büyük ölçüde hizmet etmesidir. "Seksiliğin" yaygınlaşması ve giderek daha da katılaşan güzellik ölçütleri, gençliğin öznel önemini ve özellikle kadınlarda yaşlanma konusundaki farkındalığı arttırmıştır. On dokuzuncu yüzyıla dek "ileri yaşlarda" bir kadın (yirmilerinin sonlarında) sahip olduğu mülklere ya da parasal birikimine dayanarak çekici bulunabilirken modern seksilik ölçütleri gençlik ve dış görünüşle ilişkili olduğundan kadınları yaşlanma süreciyle ilgili çok daha bilinçli kılar ve böylece kadınlığın, zaman kavramının kültürel kategorisi içerisinde düzenlenmesine vurgu yapar (pre-modern çağda Avrupa'da evliliklerin %25'inde erkek kadından daha gençti). Çağdaş durum kadınları yapısal olarak dezavantajlı bir duruma sokar: Kadınlar (çoğunlukla heteroseksüel partner çerçevesi içinde) çocuk sahibi olmak gibi normatif bir baskı altında olduğundan ve biyolojinin onları kısıtladığı algısıyla hareket ettiğinden, eş seçimi konusundaki kararın sınırlı bir zamanda verilmesi gerektiğini düşünürler. Bu zaman algısı özellikle de otuzlu ve kırklı yaşlarda fırsatların azaldığı düşüncesine yol açabilir ve bu da kadının bir erkeğe daha erken ve hızlı bağlanma konusunda daha istekli olmasına neden olabilir. Helen Fielding'in romanına adını veren otuzlu yaşlardaki kadın kahramanı Bridget Jones'un sözleriyle: "Kadınlar yirmilerinden otuzlarına kayarken [...] güç dengesi de sinsice yön değiştirir. En rezil sürtüklerin bile varoluşsal endişenin ilk sancılarıyla boğu-

şurken sinirleri bozulur: Yalnız ölme ve üç hafta sonra bir Alman çoban köpeği tarafından yarım yenmiş bir hâlde bulunma korkusu."[1] Son çalışmalara göre doğurganlık azaldıkça kadınlar seks hakkında daha fazla düşünmeye başlar, cinsel fantezileri daha sık ve yoğun hâle gelir, cinsel ilişki kurma istekleri artar ve diğer yaş gruplarındaki kadınlara kıyasla daha sık cinsel ilişki kurduklarını ifade ederler[2]; bu da cinsel arayış ve bir kapının kapandığı algısı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyar.[3]

Bir internet forumundan alınan aşağıdaki yazı, kadınların; erkeklerin farklı zaman algısının kadını duygusal anlamda elde edebilme konusunda dengesizliğe yol açtığı bir piyasada bulundukları algısına örnek olarak verilebilir:

> Eğer yaşça daha büyükse ve çocukları varsa, şüpheniz olmasın ki artık bir yetişkin olan çocukları sizinle ilgilenmek için fazla yaşlıdır. Eğer kadın sizden sadece beş yaş büyükse, kafasındaki tik tak seslerini duyabilirsiniz, "Gammaz Yürek[4]"teki gibi. 30'lu yaşlarda eğer size zaman yatırımı yapmışsa ültimatomlar mayınlar gibi gizlice döşenir. Tedbirli olun. Evlilik ültimatomunun hemen ardından çocuk istemek gelecektir. Bunu daha çok Papa'nın Katoliklere buyruğuna benzetebiliriz. Yaşça büyük olan bir kadını kaçamak olarak elinizde tutabilirsiniz, çocuklarının hepsinin lisede olduğundan

1 H. Fielding, *Bridget Jones's Diary* (London: Thorndike Press, 1998), s. 34. Türkçesi için: Helen Fielding, *Bridget Jones'un Günlüğü*, Çev.: Handan Hazar-Dost Körpe, Gendaş Yayınları, İstanbul 2000.

2 J. Easton, J. Confer, C. Goetz ve D. Buss, "Reproduction Expediting: Sexual Motivations, Fantasies, and the Ticking Biological Clock", *Personality and Individual Differences*, 49 (5) (2010), 516–20.

3 Üreme teknolojilerindeki gelişmeler hiç kuşkusuz günümüzde yaşla ilgili sınırları zorlamaktadır. Ancak genele bakıldığında bunların marjinal kaldığı söylenebilir.

4 Edgar Allan Poe, *Bütün Hikâyeleri*, Çev.: Dost Körpe, İthaki Yayınları, İstanbul 2002, s. 458-462

emin olursunuz ve ondan sonra keyfinize bakabilirsiniz. Aksi takdirde, fırsat varken ilişkiyi kesmenizi öneririm.[1]

Evlilik, bağlanma ve çocuk sorumluluğu tehlikesinden uzak durma çağrısı, kadınların evlilikle ve bağlanmayla erkeklere göre daha ilgili olduğu, çünkü zaman dilimlerinin daha kısıtlı olduğu tartışılmaz varsayımı tarafından desteklenir.[2] Kültürel açıdan önemli bir algı kategorisi olan ve bireyin seçimlerini belirleyen biyolojik saat, hem kadınların seçim mimarisinin önemli bir boyutu hem de karar alırken kullandıkları bilişsel ve duygusal bir mekanizmadır. Dolayısıyla kadınlar, zamansal boyuttan çok daha az haberdar olan ve seçim yapmak için daha geniş bir zaman dilimine sahip erkeklerden daha az pazarlık gücüne sahiptirler.

Yeni seçim ekolojisinin orta ve üst orta sınıftan kadınlarda fırsatların azaldığı duygusu yaratmasının ikinci bir nedeni de demografidir. Tarihsel olarak kapitalizmin ilk iki yüzyılı boyunca kadınlar çifte ayrımcılığa uğruyordu: Düşük ücretli işlerde çalışarak ve cinsel, toplumsal olarak cinselleştirilmiş aktörler olarak.[3] Bu durum evliliği kadınların ekonomik ve sosyal olarak hayatta kalmaları ve statüleri için önemli bir alan hâline getirmiştir. Evliliğe giden yolda bir erkeğe bağlanmak, yani aşk vardı. Bu durum cinselliği kadınların ekonomik ve toplumsal varlığı için son derece önemli kılıyordu ve kadınların evliliğe duygusal bir alan olarak aşırı artan bir yatırım yapmasına yol açtı. Diğer yandan kadınların partner seçerken izledikleri strateji genelde homogami ve hipergamidir: Yani eğitim yönünden kendilerine benzeyen ya da daha eğitimli (ve dolayısıyla sosyo-ekonomik statüye sahip) bir

1 *http://seductiontutor.blogspot.com/2006/09/4-women-to-avoid.html*, 11 Ekim 2011.

2 Bu, elbette ki *çocuklu* bir ilişkide bağlanmayla ilgilidir, sadece romantik partnerle ya da ilişkideki bağlanmayla değil.

3 C. A. MacKinnon, *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination* (New Haven: Yale University Press, 1979).

erkek seçerler.[1] 1980'den bu yana erkeklerin eğitim seviyesindeki artış kadınlarınkinden daha yavaş olmuştur[2] ve erkeğin para kazanma gücünün, ortalama olarak kadınlarınkine kıyasla düştüğü göz önüne alındığında akranı kadınlarla aynı ya da daha fazla kazanan eğitimli erkek sayısı azalmıştır.[3] Bu aynı zamanda orta ve üst orta sınıftan eğitimli kadınların büyük oranda aynı eğitim seviyesinde ve varlıklı erkek havuzunda rekabet etmesi, dolayısıyla da bu havuzun daralması anlamına gelir.[4] Öte yandan aynı eğitim seviyesindeki erkekler için rekabet eden kadın sayısındaki artışa rağmen[5], yani

1 Robert Schoen ve Robin Weinick ("Partner Choice in Marriages and Cohabitations") birlikte yaşamanın erkeğin çokeşli olmasına neden olabileceğini gösterir. Bu da evlilik dışı birlikte yaşama durumunda kadının eğitim durumunun erkeğin eğitim durumu kadar önemli olduğu inancını destekler.

2 K. Peter ve L. Horn, *Gender Differences in Participation and Completion of Undergraduate Education and How They Have Changed Over Time* (NCES 2005-169) (US Department of Education, National Center for Education Statistics, Washington, DC: US Government Printing Office, 2005), A. Sum, N. Fogg ve P. Harrington, I. Khatiwada, S. Palma, N. Pond ve P. Tobar ile birlikte, "The Growing Gender Gaps in College Enrollment and Degree Attainment in the US and Their Potential Economic and Social Consequences" (*Business Roundtable* için hazırlanmıştır, Washington DC: Center for Labor Market Studies, 2003).

3 S. K. Lewis ve V. K. Oppenheimer'a göre eğitim açısından daha az tatminkâr olan evlilik piyasasında bulunan kadınların kendilerinden daha az eğitimli erkeklerle evlenme ihtimalleri daha yüksektir ve bu ihtimalin gerçekleşme olasılığı, daha tatminkâr piyasalarda bulunanlara kıyasla yaşla daha çok artış gösterir. Bkz. S. K. Lewis ve V. K. Oppenheimer, "Educational Assortative Mating across Marriage Markets: Non-Hispanic Whites in the United States", *Demography*, 37 (1) (2000), 29-40, V. K. Oppenheimer, "Women's Rising Employment and the Future of the Family in Industrial Societies", *Population and Development Review*, 20 (2) (1994), 293-342.

4 Eric D. Gould ve M. Daniele Paserman bir şehirde erkekler arasındaki maaş eşitsizliğinin yüksek olmasının kadınların evlenme oranını düşürdüğünü, ilk ve ikinci koca arayışlarının daha uzun sürmesine neden olduğunu ortaya koyar. Bkz. E. D. Gould ve M. D. Paserman, "Waiting for Mr Right: Rising Inequality and Declining Marriage Rates", *Journal of Urban Economics*, 53 (2003), 257-81.

5 Bu durum, 1980 yılından beri geleneksel durumun tam tersi bir şekilde, kadınların kocalarından daha eğitimli oldukları evliliklerde neden artış olduğunu da açıklar. Bkz. Z. Qian, "Changes in Assortative Mating: The

yaşa dayalı ayrımcılığın yaygınlaşması, ilişkilerde kadınlar erkeklerden daha genç olabilir (ve hatta olmalıdır) kuralına dayanarak erkek partner örneklemini kadın örnekleminden daha fazla hâle getirir. Tam aksine 1970 ve 1990 yılları arasında erkeklerin daha genç kadınlarla evlenme ihtimali *artmışken* kadınların daha genç erkeklerle evlenme ihtimali *azalmıştır*.[1] Bunun nedeni erkeklerin artık ekonomik olarak hayatta kalmak için piyasaya daha doğrudan bağımlı olması ve ekonomik olarak hayatta kalmak konusunda kendilerine güvenebilmeleridir; bu da onları kadınların birikmiş mülk ve varlığına daha az muhtaç kılar. Eğer erkekler daha genç, daha az varlıklı, daha az eğitimli partnerler seçebiliyorsa bu tek kelimeyle içinden seçim yapabilecekleri örneklemin çok daha fazla olduğu anlamına gelir. Bu gerçekler bir araya geldiğinde her iki cinsiyet için de mevcut olan örneklemin büyüklüğünde tutarsızlık oluşturur ve bunun sonucunda da eğitimli kadınların seçim yapacakları erkek sayısı azalmıştır.[2]

Dolayısıyla bu durum bağlanma fobisinin, erkeklerin cinsel pazarlık koşullarını kontrol etmesine izin veren seçim ekolojisindeki temel değişimlerle bağlantılı olduğunu öne sürer. Daha fazla kadına daha çok cinsel erişim, statüyü onaylamak için seri cinselliğe yönelmek, erkeklerin ve kadınların izledikleri farklı homogamik stratejiler nedeniyle seçim yapabilecekleri örneklemin büyüklüğünün tutarsız olduğunu ve zaman kavramı tarafından uygulanan farklı bilişsel kısıtlamaların erkeklerin

Impact of Age and Education, 1970–1990", *Demography*, 35 (3) (1998), 279–92. Qian'ın belirttiği gibi kadınların çift olma stratejilerinde bir yaş ayrımı söz konusudur: Daha genç yaşlarda evlenen kadınlar geleneksel eğitimsel hipergami modelini izleme eğilimindeyken daha ileri yaşlarda evlenen kadınlar (30 yaş üzeri) eğitim konusunda erkek emsalleriyle aynı sınıflandırıcı eşleşme özellikleri gösterme eğilimindedir (s. 291).

1 Qian ayrıca 1990 yılında, erkeğin yaşça daha büyük olduğu ilişkilerde birlikte yaşama oranının evlilik oranlarından daha düşük olduğunu ifade eder. Öte yandan kadının yaşça büyük olduğu ilişkilerde, birlikte yaşama oranları evlenme oranlarından iki kat daha yüksektir (*a. g. e.*, s. 283).

2 Lewis ve Oppenheimer, "Educational Assortative Mating across Marriage Markets", s. 36.

seçimlerini kadınlardan daha geniş bir örneklemde ve kadınlardan daha geniş seçim koşullarında yapabildiklerini gösterir. Başka bir deyişle erkekler evlilik piyasasını cinsel bir piyasa olarak görme ve bu cinsel piyasada daha uzun süre kalma eğilimindeyken kadınlar cinsel piyasayı evlilik piyasası olarak görme ve orada daha kısa süre kalma eğilimindedirler.

Şimdiyse seçim için mevcut olan örneklemlerin nesnel ve öznel büyüklüklerinin bağlanma fobisiyle ilgisini, öncesinde seçimin mimarisi olarak bahsettiğim kavramı inceleyerek daha detaylı olarak göstermek istiyorum: Yani seçimin algılanma biçimi.

Hedonik (Hazza Dayalı) Bağlanma Fobisi

Kültürel açıdan bakıldığında bağlanma fobisi iki şekilde yaşanabilir: *Hedonik* bağlanma fobisinde bağlanma, kişiyi mutlu eden ilişkiler yaşama nedeniyle ertelenir. *İsteksizliğe bağlı* bağlanma fobisinde bağlanmayı isteme, yani ilişki isteme kapasitesi tehlike altındadır. Bu farkı anlatmanın bir başka yolu da şudur: İlk kategori bir dizi ilişki yaşamak ve bir partnere bağlanamamaktır[1]; diğer kategori ise ilişki yaşamak isteyemeyenlerden oluşur. Birincisi arzu çokluğu, ikincisi ise arzu eksikliğiyle anlatılabilir. İlki, seçenek bolluğu içinde bir nesnede karar kılma zorluğuyla ifade edilir. İkincisinde ise hiç kimseyi istememe sorunu söz konusudur.

Cinsel seçeneklerin çokluğunun belirgin etkisine örnek olarak *New York Times*'ın "Modern Love" köşesi tarafından düzenlenen üniversiteler arası yarışmada birinci olan Marguerite Fields'ın yazısı örnek verilebilir. Fields okuldaki erkek arkadaşlarından biri hakkında şunları yazmıştır:

---

1 Bu kategorinin iki yönü vardır: İlişki dışında ve ilişki sırasında. Her ikisi de bağlanmanın parçalara ayrılmasını işaret ederken ikincisi duruma bağlı olabilir: Zorunluluk derecesiyle ölçülen "ciddiyet" ölçeğinde, tanımlanmamış bir ilişkide kısa süreli ve dolaylı bir bağlanma ya da belirgin ve net bir bağlanma gibi.

> Steven bunun [kız arkadaşına] sadakat meselesi değil, beklenti meselesi olduğunu ifade ediyor. Ondan başkalarıyla yatmak istememesinin beklenemeyeceğini, dolayısıyla kız arkadaşının da farklı düşünemeyeceğini söylüyor. İkisi de genç insanlar ve New York'ta yaşıyorlar; New York'ta yaşayan herkesin bildiği gibi her yerde, her zaman herkesle tanışma imkânı söz konusu.[1]

Bu alıntıda görüldüğü üzere bir nesnede karar kılma zorluğunun, seçenek çokluğu ve ihtimallerin sürekli olduğu düşüncesine bağlı olduğu açıktır.

İleri teknoloji şirketinde çalışan 36 yaşındaki Simon'un tek gecelik ilişkilerden birbiri ardına uzun süreli ilişkilere, birkaç aydan birkaç yıla uzanan birlikte yaşamalara çok sayıda ilişkisi olmuştur. Partner bulmak için yoğun bir şekilde internet kullandığını söylemiştir. Kendisine kadının profilinde onu "iten" şeyler olup olmadığını sordum.

> *Görüşmeci*: Profilinde çekici olan bir kadını elemene neden olacak şeyler var mı?
>
> *Simon*: Gerçek şu ki eğer biri ciddi bir ilişki istediğini yazmışsa bu beni iter. Bence bu kadınlar aptal. Çünkü onları kolaylıkla yönlendirebileceğinizi bilirsiniz. "Ciddi" bir şey isteyen bir kadın aslında ceptedir. Ve bu da daha az ilgi çekicidir.
>
> *Görüşmeci*: Bunun gibi birçok kadınla karşılaşıyor musunuz?
>
> *Simon*: Evet. Çok.

Bu cevap on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki kadın-erkek ilişkilerine bakıldığında sıradışıdır. Söz konusu dönemde ve yirminci yüzyılın ilk yarısında "ciddiyet" evlilik için ön koşuldu. Kadının cinsel "ciddiyeti" (yani bir erkeğe karşı koy-

1 *http://www.nytimes.com/2008/05/04/fashion/04love.html*, 11 Ekim 2011.

ma kapasitesi) evlilik piyasasında itibar görmesinin, dolayısıyla hem evlenme *niyetini* hem de evlilik için uygun olduğunu belirtmesinin bir yoluydu. Modern durumda ise bunun tam tersini görürüz: "Ciddi" ve dolayısıyla istikrarlı bir ilişkiye olan ilgisini önceden ortaya koyan bir kadın "ilginç değildir". Simon'ın cevabı bağlanmayı isteyen kadınların bir tür bağımlılık sergilediğini, çünkü bu *a priori* arzunun, erkeklerin onları duygusal anlamda yönlendireceği, kolay lokma yapacağı algısını yansıtır. Diğer bir deyişle söylediklerini doğru kabul edecek olursak, eğer kadın bağlanmak istiyorsa, erkek bağlanma arzusu nedeniyle kadını tamamen kontrol edebilir. Bu durum erkeğin gücünün kadın üzerindeki dışavurumu olarak yorumlanabilir; ancak bu yorum erkeğin kadın üzerinde *aşırı güç* sahibi olmaktan hoşlanmadığı gerçeğini göz ardı eder. Dolayısıyla erkeğin âşık olmasına engel olan, işte bu güç fazlasıdır. Bu görüş Shulamith Firestone'un (ve diğerlerinin) aşk hissinin "*eşitsiz güç dengesi* tarafından engellendiği"[1] iddiasıyla tuhaf bir biçimde benzerdir. Firestone'a göre erkekler kadınların ikinci sınıf olduğu düşüncesinden kurtulmayı başardıklarında onlara âşık olabilirler. Burada "ciddiyet" kadının ikinci sınıfa ait olduğunun göstergesidir. Erkeği hoşlanmaktan ya da âşık olmaktan alıkoyar. Erkeğin kadına değer verme kapasitesine engel olur; erkeğin cinsel statüsünü edimsel olarak sergilemesini ve kanıtlamasını gerektirmediği için "ciddi kadın" tamamen değersizdir. Çünkü ona hükmetmek cinsel alanda diğer erkeklerle ettiği rekabette zafer kazandığının göstergesi değildir. Yani eğer cinsellik bir mücadele alanıysa, erkekler yalnız ve yalnız diğer erkekler karşısında kendilerine ve onlara zafer kazandığını kanıtlayabilirse statü ve prestij elde edebilir. "Ciddi kadın" diğer erkekler üzerinde zafer kazanıldığı anlamına gelmez, maskülenliğin edimsel olarak uygulamasını ve sergilenmesini gerektirmez. İnternet forum sitesinden alınan aşağıdaki örnek bunu anlatır:

1 Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği*, s. 130.

Bence her iki cins de kendisini çekici bulmayan insanları çekici buluyor. Sizi istemeyen biri karşı konulmazdır. Çoğunlukla bir kızın benimle ilgilendiğini bilmek çok iticidir. Tom, 26, New York.[1]

Tom ve Simon gibi erkekler aşkın talepten daha fazla arz edilmesinin *a priori* dengesizlik yarattığı bir piyasadaymış gibi davranırlar ve bu da onları mesafeli davranma yolları bulmaya zorlar. Uzaklık ve kayıtsızlık, göreceğimiz gibi, erkeğin kadınlarla ilişkilerinde sergiledikleri duygusal tarzın kilit özellikleridir.

İsrail'de bir üniversitede çalışan, ancak uzun yıllar Amerika'da yaşamış 50 yaşındaki Daniel'e bakalım. Siyasi konuda radikal sol görüşe sahip ve kendisinin tabiriyle bir feminist. Varlıklı, mesleki olarak son derece başarılı, iki çocuğu olan boşanmış bir adam. Kendi ifadesiyle aralarında hâlâ güçlü bir bağ olan bir kadınla iyi bir evliliği olmuş. Ne var ki 40 yaşına geldikten kısa süre sonra başka bir kadına âşık olduğunda karısı ve çocuklarından ayrılmış, bu kadını da sonrasında başka biri için terk etmiş ve ondan sonrakini de.

Ona ilk sorum şuydu:

Aşk, romantik aşkı kastediyorum, hayatınızda nasıl bir rol oynuyor?

Daniel: Tüm yaşamım aşk etrafında dönüyor. Tüm yaşamım aşk etrafında dönüyor. Nokta. Hayatımın merkezi aşk. Hayatımın geri kalanı bu konu etrafında dönüyor. Son birkaç yılda daha da iyi anladım ki, iş hayatımın arkasında daima bir ilham perisi vardı. Gün içinde aşk hakkında düşünmediğim neredeyse bir saniye bile yok. Umutsuz bir romantiğim. Aşk her zaman meşgul olduğum bir konu.

1 *http://www.ivillage.com/men-confess-what-makes-them-fall-love-0/4-a-283713*, 11 Ekim 2011.

Ne var ki "romantik" kelimesiyle kastettiği şey birçok kadının romantiklik tanımından oldukça farklıydı. Şöyle sordum:

Hep aşkla meşgulüm derken ne demek istediniz?

Daniel: Demek istediğim, her zaman aklımda bir kadın var, hep aynı kadın değil elbette. Bir kadın aklıma geldiğinde onu hayatımın kadını olarak düşünürüm, ister gerçek bir ilişki olsun, ister sadece hayali. Güçlü fantezilerim var.

Görüşmeci: Birden çok kadından bahsediyorsunuz.

Daniel: Evet, çünkü kadınları seviyorum. Ancak her zaman için, belli bir dönemde düşüncelerim tek bir kadına yönelik olacak.

Birkaç ay önce bir kadınla çıkıyordum. Sinemaya gitmiştik ve arabasına döndük; konuşurken birden bana "Daniş" dedi, adımı değiştirip [Daniel] bir takma isim uyduruverdi. İşte o anda, ırzıma geçiyormuş gibi hissettim. Fiziksel olarak. Varlığıma bir tür tecavüzdü adeta. Fiziksel bir tiksinti ve reddetme yaşadım. İşgal edilmiş gibiydim. Birden bu kadınla olmayacağını hissettim. Bu kadının aşkını istemiyordum.

Görüşmeci: Ondan ayrıldınız mı?

Daniel: Ertesi gün. Doğrudan doğruya bana bu şekilde hitap etmesine katlanamadığımı, onunla birlikte olamayacağımı söyledim.

Daniel konuşmaya hayatını zenginleştiren, aşkın temel rol oynadığı bir dizi deneyimi anlatarak başlıyor. Kendisini bağlanamayan ya da âşık olamayan biri olarak görmüyor. Aksine kendisini "aşk" yaşamaya ve aşk duygusuna çok kuvvetli bir şekilde adadığını ve aşk yaşayamayacak olursa bir çiçek gibi "solacağını" ifade ediyor. Ancak burada aşk ve onunla ilişkili olan büyük heyecan, bir kişiye duyulan sarsılmaz ve sadık bir bağlılıktan kaynaklanmaz; tüketicilerle ilgili yapılan araştır-

malarla bilim insanlarının "çeşitlilik dürtüsü"[1] adını verdiği, olasılıklarla dolu bir piyasada seçim yapmanın ve yeni bir ilişkiye başlamanın duygusal heyecanından kaynaklanır. Daniel; Simon gibi, ekonomik anlamda sayısız cinsel seçenekle dolu bir piyasada bulunmaktadır. Buradaki hipotezim her iki erkeğin de mesafeye duydukları gereksinimi ortaya koyduklarıdır: Biri kadının *a priori* bağlanmasına katlanamazken diğeri sadece kendisinin bildiği sınırların ötesinde bir yakınlık gösterisini dayanılmaz bulmaktadır. Burada söz konusu olan, popüler ya da hatta pek de popüler olmayan psikolojinin yorumlayacağı gibi yakınlık korkusu değildir.[2] Her iki erkek de duygusal bir sınır yaratarak kadınlarla bir miktar mesafe oluşturma yönünde stratejik bir gayret içindedir; çünkü kadınlar ilişkide bağlanma, bağlanmayı daha erken isteme ve seçicilik talep etme eğilimindedir. Kadınlar kendilerini cinsel ve duygusal olarak erkeklere göre daha hazır ve elde edilebilir olarak sunar ve bu durum, eşit ya da daha yüksek sosyoekonomik statüye sahip erkeklerin ilişkinin duygusal koşullarını daha iyi kontrol edebilmelerini sağlar. Ekonomi diliyle ifade edecek olursak temelde erkeklerin ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyetleriyle kontrol edilen bir piyasada, eğer kadın cinsel ilişkiyi serbestçe sunuyorsa ve bağlanmaktaki arzusunu *a priori* belli ediyorsa, çok özverili davranıyordur. Kadınların duyguları, duygusal arz ve talep ilişkisi, çokluk ve azlık kavramlarıyla erkeklerin hâkimiyetindedir: Fazla arz edilen bir ürün seçenek bolluğu yaratır ve bu da hiyerarşi, tercih belirleme ve değer verme sorununu beraberinde getirir. Çokluk değer vermeyi zorlaştırır. Buna karşın azlık, hızlı değer vermeye olanak sağlar. Daniel'in çeşitlilik yaşamasına, mükemmel bir evliliği bitirmesine ve fantezilerini çok sayı-

1 E. Faison, "The Neglected Variety Drive: A Useful Concept for Consumers' Behavior", *Journal of Consumer Research*, 4 (3) (1977), 172–5.

2 Örneğin R. W. Firestone ve J. Catlett, *Fear of Intimacy* (Washington, DC: American Psychological Association, 1999), M. D. Sherman ve M. H. Thelen, "Fear of Intimacy Scale: Validation and Extension with Adolescents", *Journal of Social and Personal Relationships*, 13 (1996), 507–21.

da kadına yönlendirmesine olanak sağlayan, çokluktur. Bundaki sorun şudur: Çeşitli arzu nesneleri erişilebilirlikleri ve miktarları yüzünden değer kaybeder; çünkü değer, sıraya koyma ve derecelendirme kapasitesinden kaynaklanır ve bu da mevcut seçenekler çok fazla olduğunda ve bu seçenekler birbirinden belirgin şekilde farklı olmadığında daha zordur. Aslına bakılırsa azlık, nesnenin ya da insanın değer edineceği toplumsal bir süreçtir: "Azlık, insanların mevcut olandan fazlasını istemesidir."[1] Diğer yandan şöyle de bir anlama gelir arz; talebi aştığında nesne için duyulan arzu azalır.

Yukarıdaki alıntılarda öne çıkan özellikler, erkeklerin arzu ve mesafe arasında kurduğu gizli dengedir. Bu erkeklerin sergiledikleri cinsel heyecan, sınır koyma ve mesafeli davranma kültürel karışımının, çokluk ve azlık arasında bir orta yol bulma mekanizması olduğu görüşündeyim. Pre-modern çağda erkeğin ve kadının sorununun birbirlerinin az çok nesnel bir şekilde oluşturulmuş değerleriyle uyuşmak olduğu söylenebilirse (aile soyu, servet, statü vs. açısından benzer birini bulmak) modern koşullarda öznel arzu, seçenek çokluğu karşısında değerli bir nesneye ve bu değeri kendisi için yaratma sorununa sabitlenmek gibi ekonomik ve duygusal bir sorunla uğraşmaktadır; dolayısıyla bu durum azlığa arzunun oluşturulması için önemli bir rol verir. Bu durumda arzu ekonomiyle ilişkili hâle gelir: Yani ekonomik değer kavramının ve değer yaratmak için ekonomiye benzer mekanizmaların kullanılmasının izlerini taşır. Romantik arzu ekonomiye benzer bir hâl almıştır; çünkü arzu, bir değer verme biçimi olarak azlık dinamiğiyle daha yakından ilişkili hâle gelmiştir. Bir örnek daha verelim: 55 yaşında, iyi eğitimli, boşanmış ve bir çocuk babası birinden bahsedeceğiz. Görüşme boyunca yaşadığı ilişkileri şöyle anlatır:

Görüşmeci: Önceki ilişkilerinizde ayrılmak istediğiniz bir noktaya geldiğiniz oldu mu?

1 R. Schenk, *http://ingrimayne.com/econ/Introduction/ScarcityNChoice.html*, 11 Ekim 2011.

Steven: Evet. Her zaman. [...] Hayatımın hikâyesi bu. Çoğunlukla yalnız olmak istedim.

Görüşmeci: O hâlde, neden kadınlarla çıktınız?

Steven: Kısmen uyum sağlamak için.

Görüşmeci: Doğru anladıysam, kız arkadaşlarınızın her zaman "ikinci bir emre kadar" var olduğunu söylüyorsunuz.

Steven: Evet, doğru, harika. Bu zamana kadar hep bir partnerim olabilecek, ama geçici, sınırlı, haftada iki kere, biraz da telefonla görüşmek şeklinde var olacak ve hepsi bu diye düşündüm. Benim için yeterli, daha fazlasına ihtiyacım yok; dolayısıyla partnere ihtiyacım yok. Partner bir yük. Çıkabileceğim tonlarca insan var; ama zamanım yok. Bu ilginç, bu ve bu ve bu da öyle ve hepsiyle olamam. Neden bana yük olacak bir ilişkiye ihtiyacım olsun ki?

Görüşmeci: Bunun kadınlar için de geçerli olduğunu düşünüyor musunuz?

Steven: Hayır. En azından söyledikleri kadarıyla hayır. Şunu söyleyeyim, birlikte olduğum kadınlardan bahsediyorum, asla karşılıklı değildi. Her zaman daha fazlasını istediler. Neden daha fazlasını istediler, bilmiyorum.

Görüşmeci: "Neyin" daha fazlasını istediler?

Steven: Daha fazla çıkmak, daha fazla görüşmek, daha fazla konuşmak. Her zaman duyduğum şey, sizinle yatmak için yattıkları değil, bunu aşktan yaptıkları falan. Bilmiyorum, böyle bir söylemleri var, konuşurken, pratikte... Kadınların sunabileceğimden fazlasını istedikleri doğru ve gerçekten de her zaman bu nedenle bitti; daha fazlasını verememem yüzünden.

Görüşmeci: Her zaman bu şekilde mi bitti?

Steven: Evet, her zaman.

Görüşmeci: Hiç istisna oldu mu?

Steven: Evet. Ünlü bir gazeteci vardı, beni aradı; görüştük, benimle yattı, normalde erkeklerin kadınlarla yattığı gibi; yani zevkini aldı ve gitti, aramadı ve ben onu aradığımda da geri dönmedi. Şoke oldum. Hiç başıma gelmemişti. Bu, genelde erkeklerin kadınlara davranış biçimidir, tersi olmaz.

Görüşmeci: Önceden bahsettiğiniz konuya dönelim, ilişkide sizin istediğinizden daha fazlasını isteyen kadınlar. Diyorsunuz ki, mesela birlikte yaşamak istediler ve siz de bunu istemediniz?

Steven: Şunu söyleyeyim ki, gerçekten yapamadım. Tüm ilişkilerim, belki biri hariç tüm ilişkilerim bu yüzden bitti. Benden ayrılmalarına izin verdim sanırım. En azından kendime anlattığım hikâye bu. Bence oldukça doğru, ayrılmalarına izin verip vermediğimi bilmiyorum, ama hep bitti; çünkü daha fazlasını sunamadım... Benimle yaşamak istediler, banka hesaplarını, yataklarını, kitaplarını benimle paylaşmak istediler; ama ben yapamadım.

Görüşmeci: Şu hâlde bu kadınların sizi, sizin onları istediğinizden daha çok istediğini söyleyebilirsiniz?

Steven: Kesinlikle; her zaman benim sunabileceğimden fazlasını istediler.

Görüşmeci: İsteniyor olmanız hoşunuza gidiyor mu, sizin onları istediğinizden çok istenmek?

Steven: Hem evet hem hayır. Çünkü tüm bu talepleri yönetmek zorundasınız. Ama size bir güç verdiği de doğru. Daha fazla istenen kişi daha güçlüdür.

Görüşmeci: Onlardan daha azını istemenizin nedeni bu mu? Güçlü olmak için?

Steven: Belki. Ama bilinçli ya da hesaplı mıydı, bilmiyorum.

Bu konuşma önceden tartıştığımız bazı noktaları açıkça dile getirir. Steven'ın anlattığı hikâye seri ilişkilerle ve çokluk kelimesinin iki anlamıyla ilgilidir: Kadınların arzı fazlaydı; ilgilerini ve aşklarını fazlasıyla, deyim yerindeyse ihtiyaçtan fazla, erkeğin talebini aşacak şekilde sundular. Aslında kendisinin de ifade ettiği üzere kadınlar her zaman onun vermeye hazır olduğundan fazlasını "istemişlerdir" ve sürekli olarak kadınların sevgi, ilgi ve ihtiyaç fazlasını yönetmek zorunda kaldığını düşünmektedir. Burada arzu, duygulara ekonomik bir açıdan bakılmasıyla iç içe geçmiştir; fazlalık değeri düşürürken azlık değer yaratır.

Buradaki mesele şudur: Cinsel özgürlük çokluk yaratır; bu durum arzu nesnesine değer verme sorununa yol açar ve sadece değerli bir nesne diğer erkeklerle edilen rekabette zafer işaretidir. Yani erkeklerin ve kadınların içinde bulunduğu modern koşullar, cinsel seçeneklerin her iki taraf için de oldukça fazla olduğu bir durumdur; ancak kadınların üreme rolü, arayışı erken bitirmelerine yol açarken erkeklerin arayışı sonlandırmak için hiçbir kültürel ya da ekonomik nedenleri yoktur. Bu erkeklerin sergiledikleri uzak durma stratejisi, hastalıklı ruhlarının göstergesi değildir; sadece değer veremedikleri bir piyasada *azlık* ve dolayısıyla değer *yaratmak* için sergiledikleri stratejik bir çabadır; çünkü kadınların cinsel ve duygusal elde edilebilirliği talep edilenden fazladır ve cinsel alanı kontrol edenler erkeklerdir. *Bridget Jones'un Günlüğü* adlı kitap çağdaş flört dünyasında geçerli olan çok sayıda klişeye bir örnektir:

> Erkekler [Tom'a göre] kendilerini daima tüm kadınların ya onlardan yukarıda ya da aşağıda olduğu bir tür cinsel merdivende görürler. Eğer kadın "aşağıdaysa" (mesela onunla yatmaya istekli ya da ona düşkünse) o zaman Groucho Marx[1] gibi, o kadının "kulübünün" üye-

1 Amerikalı ünlü oyuncu-komedyen. Kadınlar konusunda ilginç yaklaşımları ve sözleri vardır. (*ç. n.*)

si olmak istemez. Erkeğin kalbine giden yol bugünlerde güzellikten, yemekten, seksten ya da karakterin çekiciliğinden değil, sadece onunla çok ilgili görünmeme becerisinden geçiyor.[1]

Tüketici kültürüyle ilgili çalışmalar yapan Russell Belk ve meslektaşları arzularımızı şekillendiren şeyin "olası arzu nesnelerinin azlığı ya da ulaşılamazlığı"[2] olduğunu öne sürer. Klasik sosyoloji alanında çalışan Georg Simmel'i referans alarak şöyle demektedirler: "En ateşli şekilde arzuladığımız nesneler, bizi şaşkına çeviren ve kolayca sahip olamayacağımız nesnelerdir. Nesnelerin takip alanımıza uzaklığı ya da karşı koyması arzumuzu güçlendirir."[3] İnsanoğlunun isteklerinin bir kısmı azlık ilkesiyle evrensel olarak şekillendirilebilse de azlık; çokluk tam olarak değer vermeye engel oluşturunca ve rekabet arzuyu şekillendirdiğinde arzu için önemli bir özellik hâline gelir. Örneğin Gerald 46 yaşında bir yazar, gazeteci ve şairdir. Aynı anda birkaç kişiyle cinsel ilişki kuran bir kadınla yaşadığı yoğun ilişkiyi aktarır; bu ilişkilerden kendisi de haberdardır:

Bu cinsel ilişkileri yaşıyor olması beni fazlasıyla yaraladı, ama aynı zamanda onu daha cazip kıldı; çünkü kendimi ona sürekli kanıtlamam gerekiyordu. Çantada keklik değildi ve en çok beni sevdiğine, en çok bana bağlı olduğuna inanmayı istiyordum, hayır, buna gerçekten inanıyordum.

Görüşmeci: Görüştüğü diğer erkeklerle rekabet hâlinde olduğunuzu hissettiniz mi?

Gerald: Kesinlikle. Her zaman. Zordu; ama aynı zamanda daha heyecanlıydı. Onu elde etmenin zorluğu bir

1 Fielding, *Bridget Jones'un Günlüğü*, s. 102.

2 R. Belk, G. Guliz ve S. Askegaard, "The Fire of Desire: A Multisited Inquiry into Consumer Passion", *Journal of Consumer Research*, 30 (3) (2003), 326–51 (s. 330).

3 *a. g. e.*

bakıma onu daha değerli kılıyordu, çünkü hiçbir zaman tamamen bana ait olduğunu hissetmedim.

Bir diğer örnek de aynı anda birçok kadınla aşk yaşadığı poliamori deneyimini anlatan 37 yaşındaki müze müdürü ve ressam Ronald'dır:

Görüşmeci: Tekeşliliği tercih etmenizi sağlayacak bir kadın var mı sizce? Soruyorum; çünkü az önce sizi tekeşli yapacak bir kadın olup olmadığını bilmediğinizi söylediniz.

Ronald: Zor bir soru. Sanırım benim gibi bir kadınla karşılaşsaydım, yani tek bir ilişki istemeyen, benim kadınları biriktirdiğim gibi erkek biriktiren, o zaman, hımmm, sanırım sadece onunla olmamı isteyemeye yetecek kadar ilgimi çekerdi.

Bu ifadeler 1995'te yayımlandığında oldukça eleştirilen ve alaya alınan bir el kitabı olan *Kurallar*'ın bu kadar başarılı olmasının ve iki milyon kopyadan fazla satarak kültürel bir olgu hâline gelmesinin nedenlerine ışık tutar. Kitabın öğretme iddiasında olduğu şey, tam da sınır koyma ve erkeklerin heteroseksüel ilişkileri kontrol ettikleri yapısal bir durumda bu sınırı koruma sanatıdır. Kitap kadınların artık azlık yaratmak ve dolayısıyla değer elde etmek için mesafeli davranmak konusunda uzman olması gerektiğini söyler. Öğütlediği kurallardan bazıları şöyledir:

- 02: Bir erkekle beraberken ilk konuşan (ve dansa davet eden) siz olmayın.
- 03: Erkeklere gözünüzü dikip bakmayın ya da çok konuşmayın.
- 05: Onu aramayın ve telefonlarına nadiren cevap verin.

- 06: Telefonu kapatan ve buluşmaları sonlandıran her zaman siz olun.
- 07: Çarşambadan sonra yapılan cumartesi gecesi buluşma tekliflerini kabul etmeyin.
- 12: Doğum gününüzde ya da Sevgililer Günü için romantik bir hediye almazsa onunla çıkmaya son verin.
- 15: Seks ve diğer yakınlaşmalar konusunda aceleci davranmayın.[1]

Bu kurallar feminist eşitlik ve haysiyet politikası bağlamında hem aptalca hem de küçük düşürücüdür. Ne var ki söz konusu kitap, elde ettiği başarı açısından ele almaya değerdir. Bu kurallar kadınlara, azlık yaratmak ve erkeklerin, kadınların duygularını bağlanmaya hazır olmaları üzerinden kontrol ettiği bir piyasada duygusal değerini arttırmak için birtakım stratejiler sunar. *Kurallar* erkekler ve kadınlar arasındaki yapısal ve duygusal dengesizliği düzeltmek adına oldukça yanlış bir girişim olmakla birlikte heteroseksüel ilişkilerdeki duygusal dengesizliği tam olarak ortaya koyar.

Dolayısıyla çokluk; hiyerarşi ve rekabet tarafından biçimlendirilen cinsel alanların ekonomik ve duygusal bir etkisidir. Arzunun doğasını azlık ilkesiyle harekete geçirerek değiştirir ve cinsel alanda kişinin değeriyle konumunu yansıtır. Dolayısıyla cinsel çokluk, arzuyu ve arzulama dürtüsünü etkiler. Bu, kendilerini romantik bir nesneye bağlamaya ikna edemeyen erkekleri (ve o kadar olmamakla birlikte kesinlikle kadınları da) içeren isteksizliğe bağlı bağlanma fobisi kategorisinde daha da belirgindir.[2]

---

1 E. Fein ve S. Schneider, *The Rules: Time-Tested Secrets for Capturing the Heart of Mr Right* (New York: Warner Books, 1995), s. xvii-xviii. Türkçesi için: Ellen Fein, Sherrie Schneider, *Kurallar, Doğru Erkeği Elde Etmenin Sırları*, Çev.: Seda Onbulak, Altın Kitaplar, İstanbul 1997.

2 "Denk evlilikler" içinde kuralları çiğneyen cinsel haz arayışı ve yeni arzular yaşama isteği hakkında bkz. Schwartz, *Love between Equals*, 3. bölüm.

İsteksizliğe Bağlı Bağlanma Fobisi

İsteksizlik, isteme ve arzulama kapasitesinin ortaya çıkardığı çokluk kültürünün daha ileri aşaması olarak tanımlanabilir. İnternet örneklerine bakalım:

Sevgili Jeff,

Bu kızla bir buçuk yıldır çıkıyorum. Ama son zamanlarda *şüphelerim var* ve bu düşünceleri kafamdan atamıyorum. Boşanmış bir anne babanın çocuğuyum; bana öyle geliyor ki, çok fazla sorunum var ve şüphelerim sonunda beni ele geçirdiler.

Sorunum şu, şüphelerim var, korkuyorum ve bazen böyle devam edemeyeceğimi düşünüyorum; ama onunla beraberken daha mutluyum ve bunları çok da düşünmüyorum. Tüm bunlara rağmen onu önemsediğimi hissediyorum. Hislerim ve ruh hâlim ne yönde değişirse değişsin, ister iyi ister kötü olsun, yine de onu önemsediğimi ve sevdiğimi biliyorum.

Onu gelecekte yanımda görüyorum, ama şu anda kafamdaki düşünceler olumlu düşünmemi zorlaştırıyor. Eğer daha önce böyle bir şeyle karşılaştıysanız ya da bana yardımcı olabilecek bir tavsiyeniz varsa öğrenmeyi çok isterim; çünkü aslında ondan ayrılmayı istemiyorum.

Jeff'in Cevabı

Verdiğim cevaplarda insanlara ne yapmaları gerektiğini pek söylemem; ama bu durumda buna karşı koyamayacağım. BU KADINLA DEVAM ET! Bunu neden mi söylüyorum? Çünkü kaçma isteğin tamamen korkularından ve geçmişle ilgili sorunlarından kaynaklanıyor. [...]

Uzun süreli ve tekeşli bir ilişki yaşamaya, nişanlanmaya ya da evlenmeye karar veren herkes partnerinin gerçekten de karşısına çıkacak en iyi insan olup olmadığını

sorgulamaktan kendini alamaz. *İleride karşılaşabileceğiniz birinin şu anki partnerinizden daha iyi olabileceğini düşünmek çok doğaldır.* (vurgu bana ait)

Aşağıdaki örnek, bir tavsiye forumundaki e-posta alışverişinden alıntıdır:

Bu zamana dek kendime saygım hep azdı. Kendimi hep dışarıdan içeri bakan yabancı biri olarak gördüm ve insanların beni gerçek manasıyla fark etmediğine inandım. Bu durum kendinize güveninizi, çekici olmadığınızı hissetme noktasına dek düşürüyor. Söylemeye gerek yok belki; ama uzun süredir bir ilişkim yok ve bu da yalnız hissetmeme neden oluyor, aklımı biriyle tanışma fikriyle dolduruyor, bunun tüm sorunları çözeceğini düşünüyorum. Her neyse, şu aşamada teorilere saplanıp kalmak istemiyorum. Aklımdaki asıl konu şu; bana göre biriyle ya birliktesinizdir ya da değilsinizdir (ilişki anlamında); çünkü bu "ikisinin arası" durumunu anlayamıyorum. Bunu acelem olduğundan ya da evlilikten büyük beklentilerim olduğundan falan söylemiyorum (ailemdeki evlilik geçmişi oldukça sallantılı!). Dahası biriyle birlikte çıkılan yol ne kadar belirsiz olursa olsun, yine de tek başına gitmek için koparılması gereken bir zincir var adeta. *Her şeyden önce, sanırım bu zinciri "koparmaktan" korkuyorum. İnsanların hislerini incitmekten ödüm kopuyor. Herhangi bir ilişkiye adım attığınız anda, hislerini düşünmeniz gereken biri oluyor ve ben bu sorumluluğu oldukça bunaltıcı buluyorum.* (vurgu bana ait)

Bu postaya gelen cevaplardan bazıları şöyledir:

[...] belki de denemen ve yapman gereken, insanların senin hakkında iyi şeyler düşünmesi için *dünyaları*

vadetmen gerekmediğini öğrenmektir. Ve eğer işler planladığın gibi gitmezse (zira çoğunlukla öyle olur) o zaman bu senin bir fiyasko ya da kötü insan olduğunu göstermez. İnsanlar senden bir şeyler istediğinde ne yaparsın? Hayır demekte zorlanır mısın? [...]

Bağlanmaya gelince, bence *yine çok fazla ve yanlış nedenlerle vaatte bulunmaktan* ve bu yeni kişinin senin aklından geçenleri okuyacağı endişesinden *kaynaklanıyor*. Belki de en başta üzerindeki baskıyı hafifletmeyi öğrenmelisin. İyi şanslar Geo. (vurgu bana ait)

Benim de bağlanma fobim olduğunu şimdi fark ediyorum. Neredeyse tüm ilişkilerimde durumun bu olduğunu fark ediyorum. Çoğu şeyin ebeveynimin boşanmasından kaynaklandığını düşünüyorum ve uzun süreli ilişkileri doğrudan doğruya kaçınılmaz bir acı ve acı çekmekle ilişkilendiriyorum.

Çıktığım adamın her şeyini seviyorum; ama benden öncekilerin dediği gibi, onu ve ona olan hislerimi düşündüğümde *bomboş, duygusuz ve yetersiz* hissediyorum.

Herkes sorunu kabul etmek ve hakkında konuşmak ilk adımdır diyor, ama ya sonraki adım nedir?! Kaygı hayatımı ele geçiriyor. O kadar ileri boyutta bir panik atak yaşadım ki, gerçek bir baygınlık geçirdim. Bunun tekrarlanmasından çok korkuyorum. Panikten gerçek anlamda bayılan birini hiç duymadım ("The Sopranos" dizisindeki Tony hariç, hah!). Gerçekten de yardıma ihtiyacım var. Her türlü yönlendirmenizin benim için çok değerli olduğunu söylemek isterim.[1]

Bu gönderiler üç kilit ana tema etrafında dönmektedir: Birincisi, duyguyu hissetme ve nesneye değer verme soru-

1 *http://www.uncommonforum.com/viewtopic.php?t=15806*, 11 Ekim 2011.

nu olarak tanımladığım, bir kişide karar kılma zorluğudur. İkincisi, hedonik (hazcı) olmak şöyle dursun, bu ifadeler düşük bir benlik algısının göstergesidir, yani kendisinden emin olmayan ve aslında sevdiği şeyi arzulayacak hiçbir içsel kaynağı olmayan bir birey. Ve son tema da kişinin kendisini geleceğe yansıtma zorluğuyla ilgilidir: Yani söz vermenin baskılayıcı özelliğiyle. Burada aktörlerin bir şeyi arzu edebilmeyi umduğunu ya da istedikleri bir şeyden pişman olabilecekleri yönündeki iç çatışmaları sergilediğini görürüz. Dolayısıyla bağlanma fobisi kendisini iradenin yapısında bir *kusur* ve duyguları bağlanma iradesiyle bağdaştırma yetersizliği olarak gösterir. Önceki ifadelerde duygular mevcutken, heyecan ve değişiklik döngüsünden oluşurken burada duygunun kendisi kusurlu gibi görünmektedir. Bu erkeklerin (ve bu kadının) yaşadığı korku ve kaygı, istikrarlı ilişki idealiyle bu ideale ulaşmak için son derece kıt olan kaynaklar arasındaki derin ve büyük uçurumdan kaynaklanır. Şu hâlde bağlanma için gereken kültürel kaynakları tüketen mekanizmayı anlamak şarttır. Filozoflar bize zararı olan şeyleri neden arzuladığımızı anlamaya çalışsa da, buradaki sorun bu insanların kendileri için iyi olacak bir şeyi isteyememeleridir (bu bir *akrasia* sorunudur). Burada söz konusu olan, bir bakıma kişinin özüyle ilgili olduklarından aşkın ve arzunun yapısıdır. Harry Frankfurt, aşk ve ilginin temelde bağlanmaya neden olduğunu öne sürer. Bağlanma, iradenin bir ögesi ya da boyutudur; insanların kendilerini geleceğe bağlamasını ve seçimlerini olabildiğince iyileştirme olasılığından vazgeçmesini sağlayan bilişsel, ahlaki ve duyuşsal bir yapıdır. Aşk bağlayıcıdır çünkü:

> Aşkın özelliği olan gereklilik, iradenin hareketlerini, buyurgan ve kaçınılmaz bir tutku artışıyla ya da iradenin mağlup edildiği ve etkisiz hâle getirildiği bir zorlamayla sınırlamaz. Kısıtlama, tam tersi *kendi irademiz-*

den kaynaklanır. Bizi kısıtlayan, herhangi bir dış ya da yabancı güç değil, kendi irademizdir. (vurgu bana ait)[1]

Bu açıklamalara bakıldığında görülür ki, etkilenen ve altüst olan iradedir ve bu beni, argümanımın son bölümüne getirir: Bağlanma fobisi, seçim sorunu etrafında yaşanan tamamen kültürel bir durumdur. Frankfurt'un irade kavramı sadece toplumsal kurumlar ve seçim mekanizmalarıyla bağdaştığı ölçüde var olabilir. Bunlar değiştiğinde, kısıtlayıcı güç olarak iradenin "içsel" gücü de değişir. İkinci bölümde iradenin yapısını şekillendiren ve kısıtlayan mekanizmalar olan seçim ekolojisi ve mimarisine değindim. Gelecek bölümde romantik bir karar verirken kullanılan kültürel repertuvarları ve teknikleri, yani romantik seçimin yeni mimarisini oluşturan noktaları ele alıyorum.

Romantik Seçimin Yeni Mimarisi ya da İradedeki Çözülme

Pre-modern evlilik kurumunda seçim, kişinin aile ve iş çevresiyle yakınlığı ölçüsünde şekillenirdi ve belki de bu nedenle bağlayıcıydı. Modern evlilik kurumuysa yalnızca, seçim yapma yetisinin kullanılmadığı, aynı zamanda bu yetinin *sürekli talep gördüğü* insanlar arasındaki görünürde sınırlandırılmamış, özgür ve kuralsız ilişkilerle faaliyet gösteriyor gibi görünmektedir. Ancak seçim yapma yetisi, salt duyguya dayanması bir yana, partnerleri değerlendirmek için kullanılan karmaşık duygusal ve bilişsel araçları, kişinin duyguları hakkında kendisine danışmasını ve kişinin bu duyguları sürdürme konusundaki öngörüsünü de içerir. Modern yakınlık ve beraberlik sadece iradenin eylemleri değil, aynı zamanda karmaşık bir dizi değerlendirmeye dayanarak yapılan seçim-

1 H. Frankfurt, *The Reasons of Love* (Princeton: Princeton University Press, 2004), s. 46.

lerin sonucudur.[1] Elbette ki bu tanıma dayanarak seçim olgusunun tamamen modern olmadığı öne sürülebilir. Tarihçi Alan MacFarlane'a göre on altıncı yüzyıl İngiltere'sinde köylü ve hizmetçi sınıfı, ergenlik ve evlilik arasındaki on yıllık süre içinde "karşı cinse kur yapan ve davet eden davranışların bilincindeydi, duygularını sürekli olarak gözden geçirirlerdi. Çoğu flört etmekle başlar, belirli bir partnerde karar kılmadan önce bir dizi ilişki yaşarlardı."[2]

Ancak modern seçimin üç özelliğin bir araya gelmesiyle tam anlamıyla çağdaş olduğu söylenebilir ve bu açıdan geçmişle önemli ölçüde farklılık gösterir: Modern seçim çoğunlukla gerçek ya da hayali ya da gerçek *ve* hayali çok sayıda seçeneğin varlığıyla ihtiyaçların, duyguların ve hayata dair tercihlerin tümünün tartıldığı bir iç gözlem sürecinin sonucudur. Buna ek olarak bireysel irade ve duygulardan yola çıkar, karşıdakinin iradesiyle, prensipte sürekli olarak yenilenmesi ve tazelenmesi gereken duygularıyla iç içe geçmiştir ve onlara bir karşılıktır. Diğer bir deyişle aşk seçimi hiçbir zaman tümüyle bağlayıcı olmadığından duyguların sürekli olarak üretilmesi ve sahneye konmasıyla yenilenmelidir. Modern romantik seçim, isteğe bağlı yapılan seçimin bilişsel olarak denetlenmesi ve istemdışı ani duyguların dinamiği arasında kalma sorunuyla uğraşır. Evlilik piyasası seçim mekanizmalarının serbestleşmesiyle tanımlandığından tüketici piyasalarında gördüğümüz seçim türleri burada da karşımıza çıkar. Tüketici seçimi, akılcı bir düşünüp taşınma, beğenilerin rafine edilmesi, kişinin elde edeceği faydaları ve mutluluğu olabildiğince arttırma arzusunun karışımıyla yapılan kültürel bir seçim kategorisidir. İşte bu seçim mimari-

1 Partner seçimi, farklı nesnelere, bazen de aynı nesneye yönelik, çelişen bir dizi değerlendirme ölçütü içerebilir. Örneğin partner, çekicilik, tüketim alışkanlıkları, kişilik özellikleri, duygusal ya da psikolojik uyum ya da statü gibi ölçütler kullanılarak değerlendirilebilir.

2 A. MacFarlane, *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction, 1300–1840* (Oxford: Basil Blackwell, 1986), s. 296.

si, bu bölümde ve ikinci bölümde anlatılan seçim ekolojisiyle birleşerek karar vermeyi ve bağlanmayı güçleştirir. Sonraki bölümde erkekleri ve o kadar olmamakla birlikte kesinlikle kadınları da etkileyen romantik seçimin yeni mimarisini inceliyorum.

Bahsettiğimiz gibi gerçek ve hayali cinsel partner sayısındaki büyük artış ve çokluk, seçim ekolojisindeki değişimin başlıca nedenidir. Bu değişim endogaminin (içevlilik) dini, etik, ırksal ve sınıfsal kurallarının yıkılmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve bu da prensipte herkesin evlilik kurumuna erişimine izin verir.[1] Bu durum mevcut potansiyel partner sayısının internet sayesinde olağanüstü şekilde artmasıyla daha da belirginleşmiştir. Gerçek ve hayali seçeneklerin çokluğu, romantik duyguların oluşmasında ve tek bir aşk nesnesinde karar kılma sürecinde önemli bilişsel değişimlere neden olur. Çokluğun karar verme sürecine etkisi hakkındaki araştırmalara göre seçeneklerin fazla olması, tek bir nesneye ya da ilişkiye bağlanmayı sağlamaktan çok engelleyici bir etki yapar. Seçim yapmanın ve yapılan seçime bağlı kalmanın modernitede neden önemli bir değişim geçirdiği hakkında birkaç açıklama vardır. Hem cinsel seçenek çokluğunun hem de seçim yapma özgürlüğünün yol açtığı değişimlerden biri, kişilerin tercih yapmak, seçenekleri değerlendirmek ve duygularını anlamak için sürekli olarak iç gözlem yapmasını gerektirmesidir. Bu durum, biriyle çift olma kararının duygusal anlamda kişinin kendisi hakkındaki bilgisine ve duyguları geleceğe yansıtma kapasitesine dayanarak verilmesi gereken, kişinin kendisine dayanan (sahici) duygusal karar alma rejiminin eşlik ettiği akılcı bir kişisel inceleme gerektirir. Bu görüşe göre mümkün olan en iyi eşi bulmak, kişinin kendisine ve kişiyi tanımlayan bir dizi tercih ve ihtiyaca uyan kişiyi seçmesinden ibarettir. Bu seçim kavramı için çok önemli olan fikir şudur: Kendimizin ve karşıdakinin niteliklerinin ve aradaki uyumun akılcı bir şekilde

1 Hatta herhangi bir ikili ilişki türüne.

değerlendirilmesi, son derece bilişsel bir karar verme süreci gerektiren iç gözlem sayesinde olabilir ve olmalıdır. İç gözlem yapmanın duygusal açıklık ve netlik sağladığına inanılır. Bu anlamda iç gözlem, eş seçiminde temel özelliktir; çünkü hem erkeklerin hem de kadınların duygularının gücünü ve derinliğini ortaya koyması gerektiğini, ilişkilerinin geleceğini ve başarılı ya da başarısız olma ihtimalini düşünmesinin önemli olduğunu ifade eder. Popüler psikoloji kültürünün iç gözlemi ciddi şekilde vurgulamasının, seçim yapma tekniklerini planlayıp düzenlemek için çok önemli bir kültürel girişim olduğunu ileri sürüyorum.

(a) Bilişsel psikolojide insanın, iç gözlem yapmasına, ne istediğini bilmesine, isteklerini değerlendirmesine, gelecekteki hislerini öngörebilmesine engel olan yerleşik bilişsel önyargılara sahip olduğunu ileri süren çokça kanıt vardır. Farklı çalışmalarda bilişsel psikolog Timothy Wilson ve Daniel Gilbert (ve diğerleri) insanların, Gilbert'ın "duygusal öngörme"[1], yani nasıl hissedeceğini bilmek konusunda bilişsel önyargıları nedeniyle, diğer bir deyişle sistematik düşünce hatalarına bağlı olarak (empati önyargısı, izlenim önyargısı), iyi bir donanıma sahip olmadığını gösterir.

Örneğin Eugene 54 yaşında boşanmış bir erkektir ve iki yıldır 38 yaşındaki Suzanna ile ilişkisi vardır.

Eugene: Onu çok sevmeme rağmen zor oldu.

Görüşmeci: Neden zor olduğunu söyleyebilir misiniz?

Eugene: Şey, çocuk istiyor, bir aile. Ve ona bunu veremeyeceğimi hissediyorum. Bunu yaşadım, gördüm. Uzun süre kararsız kaldım, durmadan düşündüm, çok uzun

1 T. D. Wilson ve D. T. Gilbert, "Affective Forecasting", *Advances in Experimental Social Psychology*, 35 (2003), 345–411.

bir zaman kendimi inceledim ve şaşırtıcı ama, ne yapmak istediğimi anlayamadım. Onu çok seviyorum, ama yeni bir aile istemiyorum ve sonuç olarak ne istediğime karar veremediğim için ayrıldık. Ayrıldım. Belki bu şekilde bir süre daha devam edebilirdi; ama onu durdurmaya hakkım olmadığını hissettim, birileriyle aile kurması gerek. Ancak iyi mi yaptım hâlâ bilmiyorum, gerçekten ne istediğimi hâlâ bilmiyorum.

Eugene iradesini felce uğratan ve aynı zamanda içinde bulunduğu durumu akılcı bir şekilde değerlendirme kapasitesini harekete geçiren uzun bir iç gözlem süreci geçirmiş olmasına rağmen karar verememektedir. Eugene'in ifadeleri, psikolog Timothy Wilson'ın alıntıladığı, şair Theodore Roethke'nin sözlerini anımsatır: "Kişinin kendisi hakkında derin düşünmesi bir lanettir; eskiden beri yaşadığımız kafa karışıklığını daha da kötüleştirir."[1] Eugene akılcı bir iç gözlem yaparak duygusal bir aydınlanma yaşama beklentisi içindedir; çünkü birey "katı", değişmez, net sınırları, içeriği olan ve bilinebilir bir canlı değildir. Toplumsal birey, gerçekte koşullar ve başkalarının davranışlarıyla sürekli şekillendirilen pragmatik bir varlıktır. İç gözlem yaparak var olan sabit ihtiyaç ve isteklerimizi keşfetmeye çalışırız; ancak bu ihtiyaç ve istekler koşullara göre şekillenir. Bu nedenle iç gözlem, akılcı olmayan bilişsel devreler aracılığıyla harekete geçen güçlü ve katıksız duygular hissetme kapasitesine engel olur.

(b) Aşk ve tüketici seçimi alanında çok fazla seçeneğin mevcut olması, farklı seçenekler arasında karar vermek için çoğunlukla oldukça kapsamlı ve yoğun bir bilgi toplama sürecini gerektirir; bu süreç "akılcılık" olarak bilinen bir düşünce biçimidir ve maskülenlikle

1 T. D. Wilson, "Don't Think Twice, It's All Right", *International Herald Tribune*, 30 Aralık 2005, s. 6.

ilişkilendirilebilir. Oldukça bilişsel ve akılcı olan bu bilgi toplama teknikleri karar verme sürecini kolaylaştırmak bir yana, aslında bilişsel psikologların "aşırı bilgi yüklemesi" adını verdiği sorundan dolayı süreci zorlaştırır. Bilişsel psikolog Gary Klein, seçeneklerin çok fazla olmasının insanları nasıl karşılaştırma yapmaya sevk ettiğini ve bunun da sezgiye dayanan hızlı karar verme kapasitesini düşürdüğünü göstermiştir. Sezgiye dayanarak verilen kararlar daha hızlıdır, duyguların harekete geçmesini gerektirir, zaman içinde bilinçsizce biriktirilen üstü kapalı bilgileri kullanır ve risk almaya istekli olmayı içerir.[1] Buna karşın seçenekleri tartmak ve karşılaştırmak nesneyi, kişiyi ya da durumu parçalarına ayırmayı ve bu özelliklerle ister gerçek, isterse hayali seçenekler arasında makûl bir karşılaştırma yapmayı ve değerlendirmeyi içerir. Bu tür bir değerlendirme bütünsel bir karara değil, ayrıştırılmış bilgiye dayanır. Değerlendirilen nesne parçalara ayrıldığından sezgisel değerlendirme sürecini bulandırır, burada açık ve kesin olarak ifade edilemeyen ya da önermesel bir karar verme biçimi olduğundan güçlü duygusal bağlanma kapasitesine engel oluşturur. Sezgi, akılla yapılamayacak değerlendirme ve kararlar için gereklidir; çünkü seçeneklerin tartılması, kişilerin duygularının gücüne ve yoğunluğuna katkıda bulunmaz. "Sebep ya da gerekçe göstermek" ve nesneyi parçalara bölmek, verilen kararın duygusal gücünü azaltır ve bu da bağlanma kapasitesi hakkında düşünmemize neden olur. Karar verme sürecinde gerekçeler üretmek, duygu ve sezgiye göre hareket etme kapasitesiyle bağlantının kopmasına yol açabilir; çünkü insanlar iç gözlem yaptıklarında bir uyaranı farklı özelliklere ayrıştırırlar: "Bir uyaranı farklı boyutlarıyla değerlendirmek *insanların*

1 G. Klein, *Sources of Power: How People Make Decisions* (Cambridge, MA: MIT Press, 1999).

değerlendirmelerini *yumuşatmalarına neden olur.*" (vurgu bana ait)[1]

(c) Bu görüşlere paralel olarak söz konusu nesnenin (ya da insanın) akılcı bir şekilde değerlendirilmesinin, onun hakkında yapılan olumlu değerlendirmeyi azaltma ve köreltme eğilimi gösterdiği yönünde ilgi çekici bulgular vardır. Diğer bir deyişle insanların ya da nesnelerin özelliklerini kavrama eylemi, onların duygusal çekiciliklerini azaltır. Timothy Wilson ve Jonathan Schooler'ın deneyleri bilişsel olmayan zihinsel işlemlere dayanan beğenme ve değerlendirmenin, iç gözleme dayanan sözlü değerlendirmelerden (kişi değerlendirme ölçütlerini söze döker) etkilendiğini gösterir ve bu iç gözleme dayanan sözlü değerlendirmelerin kişinin bir uyaran hakkındaki genel olumlu değerlendirmesini azalttığını öne sürer.[2] Bunun iki nedeni olduğu söylenebilir: Birincisi sözlü olan ve olmayan değerlendirmeler arasındaki çatışmayla ilgilidir. İlki ikincinin yerini aldığında, sözlü olmayan "hoşlanma" ya da "hoşlanmama" kapasitesi düşme eğilimi gösterir: Örneğin bir yemeği

1 T. D. Wilson ve J. W. Schooler, "Thinking Too Much: Introspection Can Reduce the Quality of Preferences and Decisions", *Journal of Personality and Social Psychology* 60 (2) (1991), 181-92 (s. 182). Benzer şekilde Chezy Ofir ve Itamar Simonson da kişiden bir hizmeti ya da ürünü değerlendirmesi yönündeki beklentinin, kalite ve tatmin değerlendirmelerinin düşmesine yol açtığını ve tüketicilerin değerlendirilen hizmetleri satın alma ve tavsiye etme isteklerini azalttığını gösterir. Beklenen değerlendirmelerin olumsuz olmasına gerçek kalite ya düşük ya da yüksek olduğunda rastlanır ve ürünü satın alanların ürünün hem olumlu hem de olumsuz özelliklerini göz önüne almaları açık bir şekilde istendiğinde bile bu böyledir. Bulgular "olumsuzluğu arttırma sebebi" adını verdikleri durumla tutarlıdır ve değerlendirme işine düşük beklentilerle başlamadıkça müşterilerin tüketim sırasında öncelikli olarak ürünün/hizmet kalitesinin olumsuz yönlerine odaklanma eğilimi gösterdiklerini ortaya koyar. Bkz. C. Ofir ve I. Simonson, "In Search of Negative Customer Feedback: The Effect of Expecting to Evaluate on Satisfaction Evaluations", *Journal of Marketing Research*, 38 (2) (2001), 170-82.

2 Wilson ve Schooler, "Thinking Too Much".

tatmak ya da görsel açıdan değerlendirmek söze *dökülmediğinde* daha başarılı olur. İkincisi, birçok seçeneği karşılaştırmak kişinin belli bir seçeneğe karşı hislerini azaltabilir.[1] Wilson ve Schooler nedenleri anlatma sürecinin, yani belirli bir seçeneği seçme nedenlerinin söze dökülmesinin, sezgisel karar alma kapasitesini düşürebileceğini öne sürer. Bu anlamda son derece söze dayanan seçim kültürü, duygusal ilişkiye *hiçbir neden olmaksızın* başlama ve sezgiye dayanarak bağlanma kapasitesini ciddi şekilde düşürebilir. Bu durumda sezginin kültürel uygulaması zarar görür.

(d) Bu bulgular evlilik sosyolojisindeki diğer bulgularla ilişkilendirilebilir. Evlilik öncesi birlikte yaşama oranlarındaki çarpıcı artışa rağmen bu ilişkilerin % 40'ı beş yıldan daha az sürer; çoğu sadece iki yıl sürmektedir. Birlikte yaşamak % 55'lik bir oranla evlilikle sonuçlanmasına rağmen bu evliliklerin boşanmayla sonuçlanma olasılığı diğer evliliklere kıyasla daha yüksektir.[2] Birlikte yaşamanın hem erkekler hem kadınla-

1 Benzer şekilde Ravi Dhar, birkaç cazip alternatif sunduğunda ve seçeneklerden hiçbiri kolayca en iyisi olarak öne çıkarılamadığında seçim yapmamayı seçme yönünde bir eğilim olduğunu (yani sunulan alternatiflerden herhangi birini seçmemeyi tercih etmek) öne sürer. Bkz. R. Dhar, "Consumer Preference for a No-Choice Option", *Journal of Consumer Research*, 24 (2) (1997), 215–31. Tüketicilerin çok fazla ya da çok az seçenekle karşı karşıya kaldıklarında herhangi bir seçim yapmaktan kaçındıklarını öne süren bir çalışma daha vardır. Bkz. D. Kuksov ve M. Villas-Boas, "When More Alternatives Lead to Less Choice," *Marketing Science*, 29 (3) (2010), 507–24.

2 Larry Bumpass ve Hsien-Hen Lu'ya göre çiftlerin öncesinde beraber yaşadıkları evliliklerin yüzdesi 1965 ve 1974 yılları arasında evlenenlerde yaklaşık % 10'dan, 1990 ve 1994 yılları arasında evlenenlerde % 50'lere çıkmıştır. Çiftlerin beraber yaşadığı ilişkilerin % 55'i evlilikle sonuçlanır ve bu ilişkilerin % 40'ı beş yıl içinde bitmektedir (çoğunlukla evliliğin ilk iki yılı içinde). Bkz. L. Bumpass ve H.-H. Lu, "Trends in Cohabitation and Implications for Children's Family Contexts in the United States", *Population Studies: A Journal of Demography*, 54 (1) (2000), 29–41.

rın çoğunlukla evlilikle ya da hayat boyu sürecek bir bağlanmayla ilgili verilecek kararı kesinleştirme arzusundan kaynaklandığı düşünülür. Ne var ki bu kararı dayandırmak için dönüşlü koşullar yaratmak, bağlanmaya aykırı düşebilir ya da en azından bağlanmayla mutlaka ilişkili olmayabilir ve bu da kişinin kendisini iç gözleme dayanarak tanıması görüşünü destekleyen farklı bilişsel ve duygusal bir yapıdan kaynaklanır. Nişanlılık ya da evlilik öncesinde birlikte yaşamanın erkeklerin partnerlerine bağlanmalarını asimetrik olarak düşürebileceğini[1], evlilikten aldıkları tatminin düşük olmasıyla ilişkilendirilebileceğini ve boşanma riskini arttırabileceğini[2] gösteren çalışmalar vardır.

(e) Seçeneklerin çok olmasının en önemli etkisi, daha çok seçeneğin ekonomist Herbert Simon'ın tatmincilerden yüksekçilere geçiş olarak adlandırdığı duruma yol açmasıdır. Tatminciler mevcut olan ilk "yeterince iyi" seçenekte karar kılmaktan mutlu olanlardır[3]; yüksekçiler ise mümkün olan en iyi seçeneği arar. Araştırmalara göre seçenek çokluğu, seçim yapmayı kolaylaştırmaktan çok bu ikinci neden yüzünden daha da zorlaştırır. Barry Schwartz bakış açısını "en yüksek düzeye çıkarma"nın belli başlı mekanizmalarından birinin pişmanlık yaşama beklentisi ve ekonomistlerin "fırsat

1 G. Kline, S. M. Stanley ve H. J. Markman, "Pre-engagement Cohabitation and Gender Asymmetry in Marital Commitment", *Journal of Family Psychology*, 20 (4) (2006), 553–60, G. Kline ve diğ., "Timing Is Everything: Pre-engagement Cohabitation and Increased Risk for Poor Marital Outcomes", *Journal of Family Psychology*, 18 (2) (2004), 311–18.

2 W. Axinn ve A. Thornton, "The Relationship between Cohabitation and Divorce: Selectivity or Causal Influence?", *Demography*, 29 (3) (1992), 357–74, R. Schoen, "First Unions and the Stability of First Marriages", *Journal of Marriage and Family*, 54 (2) (1992), 281–4.

3 H. Simon, "Bounded Rationality in Social Science: Today and Tomorrow", *Mind & Society*, 1 (1) (2000), 25–39.

maliyeti"[1] adını verdiği, bir şeyleri elden kaçırma hissi olduğunu ileri sürer. Daha fazla seçenek kayıtsızlık yaratır; çünkü kişinin olabilecek en iyi seçimi yapma arzusu ve kaçırılan fırsatlar hakkındaki düşüncesi[2] iradenin enerjisini ve seçim yapma kapasitesini etkiler.

Örnek olarak 25 yıldır New York'ta yaşayan 48 yaşındaki matematikçi Philippe'i verebiliriz:

Görüşmeci: Hayatınızdaki önemli aşk hikâyelerini anlatır mısınız?

Philippe: Hımm, bununla neyi kastettiğinize bağlı. Yaşadığım beş kadından bahsedebilirim; ama aynı zamanda hiçbirinden bahsetmeyebilirim; çünkü hepsiyle ve her biriyle hep aynı sorunu yaşadım, asla *"o"* benim için tek gibi hissedemedim, anlatabiliyor muyum?

Görüşmeci: Pek değil. Ne demek istediniz?

Philippe: Yani mesela, iki yıl bir kadınla yaşadım, harika bir ilişkimiz vardı, ilginç konuşmalar yapardık, gülerdik, beraber seyahat ederdik, yemek yapardık, çok rahattı. Ama çocuk sahibi olmak istediğini söylemeye başladıktan sonra ona karşı gerçek anlamda ne hissettiğimi kendime sormam gerekti ve "Vay be!" gibi bir duygu hissedemedim, böyle bir karar vermek için duymanız gereken bir his sanırım.

Görüşmeci: Ne demek istiyorsunuz?

---

1 Bir şeyi seçmek, diğer ihtimallerden vazgeçmek ve onlardan yoksun olmak demektir. Örneğin, kişi elindeki parayla ev satın almaya karar verdiğinde, bu parayı bankaya yatırıp faizini alma ihtimalinden yoksun kalmış olur. (*ç. n.*)

2 B. Schwartz, *The Paradox of Choice: Why More is Less* (New York: HarperCollins, 2005), s. 163. Türkçesi için: Barry Schwartz, *Bolluk Paradoksu, Çok Seçenek Özgürlük mü, Mutsuzluk mu?*, Çev.: Şeyda Odabaş, MediaCat Kitapları, İstanbul 2008.

Philippe: Yani, onun hayatımın kadını olduğunu hissetmeliyim. Onunla birlikte olmalıyım, yoksa perişan olabilirim, sahip olabileceğim en mükemmel kadın... ama bunu hissedemedim işte. Hep bu değilse başkası olur diye düşündüm [*güler*]; belki de kendimi kandırıyorum; ama dışarıda beni her zaman isteyecek çok sayıda güzel ve zeki bir kadın olduğuna inanıyorum. Ama bunun üzücü yanı şu, belki de aklımı başımdan alacak kadar mükemmel bir kadın yoktur.

Philippe'in yorumları, seçeneklerin çok olmasının bir kadına güçlü duygular hissetme kapasitesini nasıl körelttiğini gözler önüne serer. İyi seçeneklerin olduğu bir piyasada diğerlerine fark atan birini bulmak zordur; çünkü kişinin seçimine güçlü duygularla yönelme kapasitesi, seçeneklerin sınırlı olduğu duygusundan ya da en iyisini seçtiği düşüncesinden kaynaklanır.

Seçim algısı rolünün, seçeneklerdeki artışın ve sonrasında hayat arkadaşı arama sürecinde kazanımları en üst düzeye çıkarma arzusunun bir diğer örneği de Diana Spechler'in *New York Times* gazetesinin "Modern Love" köşesi için yazdığı, sosyolojik olarak oldukça bilgilendirici olan yazısında karşımıza çıkar. Spechler öğrencilerinden birinin (aynı zamanda sevgilisidir) TV'deki bir çöpçatanlık programında eş arama macerasını anlatır: "Katılımcıları seçen yöneticiler öğrencimin formlarda verdiği cevapları inceleyerek, kadınlardan gelen yüzlerce başvuruyu gözden geçirerek ve uygun eş adaylarının fotoğraflarını e-postayla göndererek işe başladılar."[1] Programa başvuran adam, Spechler ile oldukça doyurucu bir ilişki yaşıyor olmasına rağmen bu sürece dâhil olur ve yüzlerce kadın profilini inceler. Adayların fiziksel görünüşlerine (bazıları "yeterince çekici" değildir) ve aralarındaki psikolojik uyuma

1 D. Spechler, "Competing in My Own Reality Show", *New York Times*, 11 Haziran 2010, *http://www.nytimes.com/2010/06/13/fashion/13love.html?emc=tnt&tntemail1=y*, 11 Ekim 2011.

dayanarak seçimler yapar. Bu TV programı, görüşme öncesi bilgi sahibi olmaya dayanan çağdaş seçim örneğinin bir yansımasıdır. Bu adam sonunda fazla "seçici" olması yüzünden programdan çıkarılır, ancak bu özellik seçim koşulları tarafından desteklenen bir özelliktir. Tüm romantik seçimler için sorun olarak görülebilecek seçicilik, psikolojik bir kişilik özelliği değil, seçim ekolojisi ve mimarisinin bir etkisidir: Seçenek çeşitliliğinin neredeyse yönetilemez hâle geldiği durumlarda en iyi seçimi yapma arzusu tarafından harekete geçirilir.

Bağlanma, araçsal ve duygusal ögelere sahiptir.[1] Evlilik piyasasında seçim yapanlar hiç kuşkusuz seçim yapmanın akılcı ve duygusal boyutlarını bir araya getirmeye çalışırlar. Ne var ki araştırmalara göre, nihayetinde en güçlü olan duygusal boyuttur; çünkü bağlanma akılcı bir seçim olamaz. Romantik seçim mimarisinin giderek yükselen potansiyel partner sayısıyla karşı karşıya kalması, duygusal olarak güçlü bir şekilde bağlanma kapasitesini düşürür; çünkü duygu ve sezgiye giderek daha çok müdahale eden ve zarar veren bilişsel süreçleri harekete geçirir.

Seçimle ilgili yukarıda anlatılan özellikler, *kararsızlık* olarak bilinen psikolojik duruma neden olan bilişsel ve sosyolojik koşullardır. Belirsizlik, zihinsel bir durumken (bir nesnenin şu mu, bu mu olduğu yönündeki belirsizlik), kararsızlık duygularla ilgilidir. Freud'a göre kararsızlık, ruhun evrensel bir özelliğidir ve aşk-nefret karışımından oluşur. Filozof David Pugmire kararsızlığı daha genel olarak aynı nesneye yönelik iki zıt duygunun aynı anda var olması olarak tanımlar.[2] Ne var ki bana göre çağdaş romantik kararsızlık daha farklıdır: Hislerin köreldiğinin göstergesidir. Bu durumu "kayıtsız kararsızlık" daha iyi tarif edebilir; çünkü isteksizlik olarak bahsettiğimiz temel duygusal özelliklerden birini ifade eder.

1 E. Lawler, T. Shane ve Y. Jeongkoo, *Social Commitments in a Depersonalized World* (New York: Russell Sage Foundation, 2009), s. 26.

2 D. Pugmire, *Sound Sentiments: Integrity in the Emotions* (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 175.

Modern kararsızlık birkaç şekilde karşımıza çıkar: Kişinin karşıdakine ne hissettiğini bilmemesi (Bu gerçek aşk mı? Hayatımı gerçekten de onunla mı geçirmek istiyorum?), birbirine zıt duygular hissetmek (var olan ilişkiye devam ederken yeni ilişkiler keşfetmeyi istemek), bir şeyler söylerken kelimelere eşlik etmesi gereken duyguları hissetmemek (seninle olmayı seviyorum ama sana bütünüyle bağlanamıyorum). Kararsızlık, insan ruhunun özünde olan bir şey değildir, yaşamlarımızı düzenleyen kurumların bir sonucudur. İnsanların birbiriyle çelişen şeyler istemesinin sorumlusu çoğunlukla aile ve piyasa gibi farklı kurumlarda ifade edilen aşk ve özerklik, ilgi gösterme ve kendi kendine yetme gibi kurumsal düzenlemelerdir. Ayrıca kültür, birbiriyle rekabet eden değerler arasında belirgin bir hiyerarşi algısı sağlamaz. Andrew Weigert'ın öne sürdüğü üzere, "Eğer belli başlı duygusal deneyimleri yorumlamak için kullanılan kavramsal etiketler birbiriyle çelişiyorsa duygular körleşir. Deneyime yön verme konusunda hiçbiri etkili olmaz."[1] Kararsızlık, duygular üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir: "Kim olduğumuza dair güçlü hislerimiz olmadığında, davranışlarımız kararsız, tereddütlü ve kesiktir."[2] Kararsızlığı inceleyen ilk sosyologlardan olan Robert Merton kararsızlığın bir rol içerisinde, birbirine zıt ya da çelişen normatif beklentilerden kaynaklanabileceğini öne sürmüştür; ancak bu çelişkilerin söz konusu role mutlaka zarar vermesi gerekmez. Aksine Merton kararsızlığın toplumsal düzen açısından işlevsel olabileceği sonucuna varır. Kanımca bu işlevsellik seçeneklerin çoğaldığı ve net bir zaman çerçevesi tarafından kısıtlanmadığı bir durumda söz konusu olabilir. Ancak kararsızlık sorun olmayabiliyorsa da Merton şöyle bir önermede bulunur: "Tereddüt, davranışları izleyebilir ve engelleyebilir. Sorun isteksizlik olmakla birlikte acı veren

1 A. J. Weigert, *Mixed Emotions: Certain Steps toward Understanding Ambivalence* (Albany: SUNY Press, 1991), s. 34.

2 *a. g. e.*, s. 34.

kararsızlıktır."[1] Arzu, tek bir nesneye sabitlenemediğinden ve aslında çok istediği bir şeyi arzulayamadığından kendi içinde bölünmüş hâle gelir.

Sözünde Durmak ve Modern Seçimin Mimarisi

Yukarıda anlatılan özellikler, kısmen de olsa bağlanma ve sözünde durmanın neden kişinin sorunlu yönleri hâline geldiğine açıklık getirir. Bunların geçmişte sorun olmadığını ya da şu anda toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkilediğini söylemeye çalışmıyorum. Örneğin sözünde durmak, modernitenin büyük kurumsal ve psikolojik başarılarından biri olarak görülebilir, özellikle de ekonomik faaliyetler alanında. Bununla birlikte romantik iradenin yapısının değiştiği ve duygusal/cinsel deneyim ve bağlanma arasındaki kopukluğun önemli bir özellik olduğu görüşündeyim. Ekonomist Amartya Sen bağlanmayı, "Kişisel seçim ve kişisel mutluluk arasında bir farka neden olur."[2] şeklinde anlatır. Diğer bir deyişle bağlanmak, kişinin kendi mutluluğunu arttırabilme olasılığından vazgeçerek seçim yapması anlamına gelir. Bağlanma kişinin kendisini geleceğe yansıtma, daha iyi fırsatlar ihtimalinden vazgeçerek arayış ve karar verme sürecini sonlandırma gibi kendine özgü bir kapasitesidir. Bağlanma, mevcut seçim olabileceğin en iyisi gibi göründüğünde ve/veya kişi "yeterince iyi" bir tercihte karar kıldığında söz konusu olur. O hâlde bağlanma ve aşk ciddi şekilde iç içe geçmiştir, en azından öznel olarak. Filozof Jean-Luc Marion'un ifade ettiği gibi "'Seni bir an için seviyorum, geçici olarak' demek, 'Seni hiç sevmiyorum' demektir ve yalnızca edimsel bir ikilemle sonuçlanır."[3] "Âşık olmak," der Marion, "her zaman âşık olmayı istemektir."

---

1 *a. g. e.*, s. 22'den alıntılanmıştır.

2 A. Sen, "Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory", *Philosophy and Public Affairs*, 6 (4) (1977), 317–44 (s. 329).

3 J. -L. Marion, *The Erotic Phenomenon* (Chicago: University of Chicago Press, 2007 [2003]), s. 174.

Bu da şu soruyu ortaya atar: Seçim yapmak ne zaman ve neden kişiyi geleceğe bağlayan duygusal güçleri kapsamaz olur?

Bağlanma geleceğe dönüktür; ancak bu gelecek, kişinin gelecekte de şu an olduğu gibi olacağını ve de şu anda arzuladığı gibi olmak isteyeceğini farz eder. Bu, söz vermenin zamansal yapısıyla ilgilidir:

> Bu manada söz vermek, söylenen diğer sözlerden daha az değişken değildir; aslına bakılırsa daha değişkendirler, çünkü sözler ayrıca zamansal bir ayrışmayla tanımlanırlar. Söz şu an verilir, ancak eylem gücü geleceğe dönüktür ve geleceği kapsar. [...] Sözün verildiği an değişince verilen sözün geçerliliği kalmaz.

Sonuç olarak "Sözün verildiği an, gerçekleşmesi bakımından daima geçmiştir."[1] Modernitenin kültürel yapısında kişi için söz konusu olan, tam da bu imge ve zaman ayrışmasıdır. Bu nedenle psikoloji kültürü tarafından şekillenen birey olma anlatısı, duyguların edimsel ve ritüel biçimlerini ortadan kaldırmış ya da en azından sarsmıştır.

Ritüel şöyle tanımlanabilir:

> Ritüelin kainat "gibi" varsayım olarak sunulması, ne önceden bir anlama eylemini, ne de kavramsal bir belirsizliği ortadan kaldırmayı gerektirir. Eylem, var olan düzeni hesaba katmadan, anlama sorununu, basitçe ve kibarca, anlamayı gerektirmeden, amacından saptırır ya da erteler. Dolayısıyla herhangi bir somut harekette bulunmak için vermemiz gereken karar türüne benzetilebilir, anlayabileceğimiz kadarını anladığımızı düşünürüz ve bu durum eksik ya da yetersiz olsa bile (her zaman olduğu gibi) harekete geçilmelidir. Bu tıbbi

1 R. Craig, *Promising Language: Betrothal in Victorian Law and Fiction* (Albany: SUNY Press, 2000), s. 6.

müdahale, mali yatırım, evlilik vaadi, savaş ilanı ya da otoyol ağaçlandırması gibi hemen hemen her türlü insani çaba için geçerlidir.[1]

Diğer bir deyişle ritüeller tarafından düzenlenen seçim, sahicilik, iç gözlem ve duyguya dayanarak yapılan seçime karşıdır. İlki bağlanmayı iradenin bir eylemi ve bir dizi toplumsal ritüel tarafından oluşturulan edimsel bir başarı ya da kazanım; ikincisiyse "gerçek" duygulara dayanan iç gözlemin sonucu olarak görür. Verdiği sözü tutmak kişi için bir yük hâline gelir; çünkü sahicilik rejiminde kararlar kişinin "derin" duygusal özünü yansıtmalı ve "kendini gerçekleştirme" dinamiğinin izinden gitmelidir. Kendini gerçekleştirmenin kişisel gelişim ve değişimle el ele ilerlemesi gerektiğinden kişinin gelecekte nasıl olabileceğini hayal etmek daha zordur. Bu anlamda kendini gerçekleştirmek, kişinin sürekli olmadığı varsayımına dayanır: "Yarın bugünden farklı olabilirim." Kendini gerçekleştirme ideali, kişinin seçeneklerinin sonsuza dek açık olmasını gerektirir. Bu idealde kişi temelde değişkendir; gelişmek ve ilerlemek kişinin yarın bugünden farklı olması gerektiği anlamına gelir. Kendini gerçekleştirme idealinde birey yarın ne isteyebileceğini bilmez; çünkü doğası gereği tek boyutlu değildir ve gelecekte nasıl olacağını kestiremez. Sosyolog Robert Bellah ve meslektaşlarının deyimiyle, "Bizi bir arada tutması gereken aşkın kökleri öznelliğimizdeki değişimlerde yatar."[2] Kendini gerçekleştirme ideali çok güçlü bir kültürel yönelimdir: İnsanları tatminkâr olmayan mesleklerden ve sevgisiz evliliklerden ayrılmaya, meditasyon seminerlerine katılmaya, uzun ve pahalı seyahatlere çıkmaya, psikologlara danışmaya iten odur. Temelde kişiyi daima hareket hâlinde olan bir hedef, keşfedilmeye ve başarmaya ih-

1 A. Seligman, *Ritual and Its Consequences: An Essay on the Limits of Sincerity* (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 115.

2 Bellah ve diğ., *Habits of the Heart*, s. 90.

tiyacı olan bir varlık olarak görür.[1] Bekâr bir erkek *New York Times* gazetesinin köşelerinden birine evliliği ve aile yaşantısını tercih etmemeye yönelik seçimi hakkında şunları yazar: "Baktığımızda en zor şeylerden biri sürmediğimiz yaşamlar, gidilmeyen yollar, gerçekleşmemiş bir potansiyeldir."[2] Kendini gerçekleştirme ideali, kişinin ve iradenin sabit; tam da bu *nedenle* övgüye değer olduğu görüşüne karşı çıkar. Kendini gerçekleştirmek herhangi bir sabit kimliğe, özellikle de tek bir birey projesine bağlı kalmamak anlamına gelir. Diğer bir deyişle kendini gerçekleştirme ideali kişinin kendisini kesintisiz, düz bir çizgi boyunca yansıtma kapasitesini ve arzusunu etkiler.[3]

Derrida belki de bu etosu yansıtarak şu fikirleri öne sürer:

> Söz daima aşırıdır. Bu gerekli aşırılık olmasaydı, geleceğin bilgisinin tanımı olurdu. Eylemleri edimsel değil, betimsel bir yapıya sahip olabilirdi. [...] Söz verme eyleminin tam kalbinde başarının tedavisi olmayan bir tür rahatsızlık ya da anormallik olduğunun düşünülmesi vardır. [...] Bundan dolayı verilen her sözde inandırıcılıktan uzak ve saçma bir yön bulunur; kanuna, sözleşmeye, yemine ya da sadakat yeminine uymak yönünde tutkulu bir gayret söz konusudur."[4]

Derrida'nın sözünde durmakla ilgili yorumunu, modernitede bağlanmanın yapısındaki köklü değişimin bir tür

1 Z. Bauman, *Consuming Life* (Cambridge: Polity Press, 2007).

2 T. Kreider, "The Referendum", *New York Times*, 17 Eylül 2009, *http://happydays.blogs.nytimes.com/2009/09/17/the-referendum/?scp=3-b&sq=Light+Years&st=nyt*, 11 Ekim 2011.

3 Kişinin zamansal ve varoluşsal olarak bölünmesi, bağlanmayı duruma bağlı, farklılaşmış ve geçici bir eylem hâline getirir.

4 J. Derrida, *Mémoires: For Paul de Man* (New York: Columbia University Press, 1986), s. 94.

belirtisi olarak değerlendiriyorum. Jane Austen'ın dünyasında verilen sözler kişinin ahlakının göstergesiyken yukarıdaki ifadelerde söz vermek büyük ölçüde baskıcı görülür. Verilen sözler kişiye yük hâline gelmiştir. Sözünde durmak, geleceği içinde bulunduğumuz zamana ve içinde bulunduğumuz zamanı da geleceğe hapsettiğinden artık gelecek açık uçlu ve tamamen devredilemez hâle gelir. Bir başkasına verilemez. O hâlde söz vermekle ilgili zorluk, geleceğin modern aşkın duygusal yapısına dâhil edilmesinin yarattığı büyük değişimlerle ilgilidir. Anthony Giddens'ın yol gösterici demokrasi[1] olarak övdüğü *modern yakınlığın* başlıca özelliği, kişinin duygularıyla, beğenileriyle ve iradesiyle örtüşmeye son verecek olursa yakınlığın her an kesintiye uğrayabileceğidir.[2] Verilen sözler bu kültürel bağlamda "saçma"laşabilir. Bağlanma, birey olmanın en önemli düzenleyici metaforu olarak seçim çerçevesinde gerçekleşir. Söz vermek, en azından romantik bağlamda, ilişkiler seçimin sürekli olarak uygulanmasını gerektiriyorsa ve eğer seçim yapmak bireyci bir duygu rejimine, yani ilişkilerin, ilişkiden önce var olan ve ilişkiyi oluşturması beklenen samimi duygularla kurulması gerektiği görüşüne dayanıyorsa saçma hâle gelir.

İrade ve bağlanmanın yapısındaki değişim, kararsızlığın ve seçim yapmanın içerdiği zorluğu kurumsallaştıran "birlikte takılma" ve "sevgili adayı" gibi yeni ilişki tanımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur:

---

1 A. Giddens, *The Transformation of Intimacy* (Cambridge: Polity Press, 1992). Türkçesi için: Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü, Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, Çev.: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

2 Bu faydacı aşk, kısa süreli ilişki modelinde Bellah ve diğerlerinin tanımlandığı üzere "aşk bir alışverişten daha fazlası olmayan, tam ve açık iletişim mecburiyeti dışında uyulması gereken hiçbir bağlayıcı kuralın olmadığı bir hâl alır. İlişki sürdüğü müddetçe her iki partnere de ihtiyaç duyduğu şeyleri vermelidir ve eğer ilişki biterse, en azından her iki partner de yaptıkları yatırımların makûl bir karşılığını almış olacaktır." *Habits of the Heart*, s. 108.

Sevgili Adayı: Tam olarak sevgiliniz değildir; ama sıradan bir kaçamaktan daha önemlidir. Bu ifade "resmi" erkek arkadaş, kız arkadaş statüsünden önceki aşama için kullanılır. Sevgili adayı henüz sevgili olarak adlandırmanın doğru olduğunu düşünmediğiniz biridir, ama pek çok kez görüşmüşsünüzdür, telefonda konuşmuşsunuzdur vs. ve birbirinize güçlü hisleriniz vardır; ancak çift olmak için gereken son hamle yapılmamıştır. Onunla yatmış olmanız gerekmez ve başka insanlarla görüşüyor olabilirsiniz (ve bunu "aldatma" olarak görmüyorsunuzdur), öte yandan bundan birazcık suçluluk duyuyor olabilirsiniz ya da bunu yapması sizi sinirlendirebilir; çünkü ilişki ciddileşmektedir. Bu ifade bağlanma fobisi olanlar tarafından sıkça kullanılır.[1]

Rahatsız edici olmakla birlikte bu ifadeler erkekler ve kadınlar arasındaki bağlanma modellerindeki değişimin göstergesidir; iradenin ve bağlanmanın temeli, kişinin çok sayıda olasılıkla karşı karşıya olduğu ve kendisini içinde bulunduğu anı geleceğe bağlayan kesintisiz çizgi boyunca yansıtamadığı seçimi tarafından değiştirilmiştir.

Bağlanma fobisinin modern kültürdeki önemini kavramak için Kierkegaard'ın Regine Olsen ile nişanını bozma kararını örnek verebiliriz. Bu karar nedeniyle tartışmalar devam etmektedir: Bazıları sebebin Kierkegaard'ın koyu dini inançları olduğunu düşünürken diğerleri kronik melankolisi ve depresyonu ya da Regine Olsen'i mutlu edemeyeceği endişesi olduğunu öne sürer. Kierkegaard'ın katı bir dini doğruluk etiğine bağlı olduğu söylenebilir: Evliliğinin bir yalan üzerine kurulması gibi bir korkusu vardır; çünkü iç dünyasının birçok yönünü paylaşamayacağını düşünmektedir.[2] Nişanı bozma kara-

1 *http://www.urbandictionary.com/define.php?term=commitmentphobe*, 11 Ekim 2011.

2 Bkz. Hannay, *Kierkegaard*, s. 155.

rında söz konusu olan şey seçimle ilgili nedenler, yani bunun vereceği en iyi karar, onun doğru kadın, "karar vermek için çok erken" olup olmadığı değildir. Kierkegaard'ın durumunda nişanı sona erdirmesi, iradesinin zayıflığını değil, gücünü gösterir. Bu örnek "bağlanma fobisi"nin kültürel içeriğinin değişebileceğini, "seçim"le ilgili nedenler içermemesi açısından farklılık gösterebileceğini ortaya koyar.

Cinsel İlişkilerin Çokluğu ve Duygusal Eşitsizlikler

Modern çağın yakınlık kavramında hem erkekler hem de kadınlar özgürlüğü en temel değer ve öznelliklerinin bir göstergesi olarak sahiplenmekle birlikte farklı yollar izlemişlerdir ve bu yollar farklı statüler sağlamıştır. Buna ek olarak cinsel seçimin yeni ekolojisi ve mimarisi, iki toplumsal cinsiyet arasındaki dengeyi etkileyen faktörlerdir. Çok sayıda çalışmanın ortak sonucu, erkeklerin rastgele cinsel ilişkiyle kadınlardan daha fazla ilgilendiği ve dolayısıyla rastgele cinsel ilişkiye yaklaşımlarının daha olumlu olduğu yönündedir.[1] Bazı çalışmalar erkeklerin fiziksel çekiciliğe daha fazla dikkat ettiğini ifade ederken[2] diğerleri kadınların cinsel ilişkide duygusal ilgi ve bağlılığa erkeklerden daha fazla ihtiyaç duyduğunu

1 P. Regan ve C. Dreyer, "Lust? Love? Status? Young Adults' Motives for Engaging in Casual Sex", *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 11 (1) (1999), 1-23, M. B. Oliver ve J. S. Hyde, "Gender Differences in Sexuality: A Meta-Analysis", *Psychological Bulletin*, 114 (1993), 29-51.

2 R. Fisman, S. S. Iyengar, E. Kamenica ve I. Simonson, "Gender Differences in Mate Selection: Evidence from a Speed-Dating Experiment", *Quarterly Journal of Economics*, 121 (2006), 673-97, P. C. Regan, L. S. Levin, S. Sprecher, F. S. Christopher ve R. Cate, "What Characteristics Do Men and Women Desire in Their Short-Term Sexual and Long-Term Romantic Partners?", *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12 (3) (2000), 1-21, S. Stewart, H. Stinnett ve L.B. Rosenfeld, "Sex Differences in Desired Characteristics of Short-Term and Long-Term Relationship Partners", *Journal of Social and Personal Relationships*, 17 (6) (2000), 843-53. Ancak tarihsel olarak erkekler ve kadınlar fiziksel çekime yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok değer vermeye başlamıştır.

ortaya koyar.[1] Cinsel ilişki, "yakınlık, aşk ve ilgiye daha çok değer verme eğilimindeki kadınlara kıyasla" erkekleri daha çok harekete geçiren bir faktördür ve bu görüş bu bölümün başında Maureen Dowd'dan yapılan alıntıyla da paraleldir.[2]

Söz konusu bulgular çoğunlukla erkekleri ve kadınları ayıran farklı biyolojik dürtülerin göstergesi olarak yorumlanır. Ne var ki evrim biyologlarının "yaradılış" kavramına mevcut toplumsal düzeni bir şekilde haklı çıkaran bir mazeret olarak başvurduğu düşüncesindeyim. Eğer bu bölümdeki analizim doğruysa cinsellik, statü edinmek için farklı stratejiler izleyen erkek ve kadın için farklı yollar tutar: Cinsellik erkekler için maskülenlik statülerini (otorite, özerklik ve erkek dayanışması) kullanabilecekleri başlıca alan hâline gelmişken kadınlar için üreme ve evlilik altında konumlandırılmaya devam eder. Erkeklerin ve kadınların cinsellikleri toplumsal güçle yakından ilişkidir, ancak bu konuda benimsedikleri stratejiler farklıdır. Yıpranmış ve tartışmaya açık olmakla birlikte varlığını sürdüren ataerkil aile ve ekonomik düzen bağlamında kısıtlamalardan kurtulan cinsellik, cinsel ilişkiye giden yolu seri cinsellik ve duygusal seçicilik olarak ikiye ayırır. Bu iki cinsel strateji sadece "farklı" olmakla kalmaz, ayrıca cinsel alana (meslek, ekonomik güç, cinsel yeterlik vs. açısından) hâkim olan bir grup erkeğe büyük avantaj sağlar; çünkü serbestleşen cinsellik bağlamında seri cinsellik, seçici cinsel stratejiden çok daha fazla duygusal avantaj ve güç katar.

Kadınların cinsellikteki seçiciliği duygusal bağlanmayı içerir. Seçicilik arzusu kadınların duygularını erkeklere kıyasla daha erken ve daha yoğun hissetmesine ve dışa vurmasına neden olabilir. Annelik söz konusu olduğunda kadının sosyo-ekonomik statüsü tek bir adama daha doğrudan bağımlı

1 L. Cubbins ve K. Tanfer, "The Influence of Gender on Sex: A Study of Men's and Women's Self-Reported High-Risk Sex Behavior", *Archives of Sexual Behavior*, 29 (3) (2000), 229–55.

2 Collins, "A Conflict Theory of Sexual Stratification", s. 7, W. Burgess ve P. Wallin, *Engagement and Marriage* (New York: Lippincott, 1953).

olduğundan kadınların cinsel ve duygusal açıdan seçici olma ihtimalleri daha fazladır.[1]

Buna karşın seri cinsellik birtakım nedenlerle duygusal kayıtsızlığı da beraberinde getirir: Seri cinsellik söz konusu olduğunda kayıtsızlık daha uygundur (Seri duygusal bağlanma oldukça maliyetli olurdu); zaman içinde ve aynı anda farklı kişilerle ilişki yaşamak çok sayıda parterin varlığının sonucu olarak tek bir partnere yönelik hisleri köreltebilir; son olarak kayıtsızlık diğer erkeklere cinsel sermaye sergilemenin dikkat çekici ve gösterişli bir yoludur. Başka bir deyişle seri cinsellik, statü olarak maskülenliğin bir göstergesidir ve erkeğin duygusal açıdan kayıtsız olmasını da beraberinde getirir. Dolayısıyla bu durum bağlanma fobisinde önemli bir rol oynar; erkeklerin seçim ekolojisini ve mimarisiyle bu rolün sonuçta heteroseksüel ilişkiler üzerinde erkeklere sağladığı kontrol gücünü ortaya koyar. Şu hâlde seri cinselliğin birçok açıdan duygusal kayıtsızlık gerektirdiği ve içerdiği söylenebilir.

Öncesinde alıntıladığımız Marguerita Fields'ın *New York Times*'taki "Modern Love" köşesindeki yazısı çarpıcı bir örnektir: "Bazen onlardan [erkeklerden] hoşlanmıyorum ya da onlardan korkuyorum ve çoğunlukla onlardan sıkılıyorum. Ancak korkum, hoşlanmamam ya da sıkılmam asla, bir adamın benimle olması ya da en azından çok uzun bir zaman benimle olacağını söylemesi yönündeki temel arzumu azaltıyor gibi görünmüyor."[2] Bu yazı erkekler ve kadınlar arasındaki asimetrinin iyi bir örneğidir, özellikle kadınların bağlanma ve erkeklerin onlara bağlandığını görme arzuları açısından.

Erkeklerin ve kadınların cinsel stratejilerindeki bu belirgin özellikler *duygusal eşitsizlik* adını verdiğim durumun koşullarını oluşturur: Seri cinsellik erkeklere duygularını sak-

1 Evliliği (ya da herhangi bir ikili ilişkiyi) ve anneliği birbirinden ayıran orta sınıftan kadınlar tarafından benimsenen farklı bir strateji için, bkz. Hertz, *Single by Chance, Mothers by Choice*.

2 *http://www.nytimes.com/2008/05/04/fashion/04love.html?pagewanted=2*, 11 Ekim 2011.

lamak, bir ilişkiye bağlanmakta kadınlara göre daha isteksiz olmak gibi yapısal avantajlar sağlar; çünkü seçim yapmak için daha geniş bir örnekleme sahiptirler (demografik özellikler ve zaman açısından). Aşağıdaki kısa alıntı duygusal eşitsizliğe örnek olarak verilebilir. İnternet kullanıcısı bir kadın başka bir kadına şöyle tavsiyede bulunur:

> Bağlanma fobisi olan birini bağlanmaya zorlamak konusunda tereddüt etmekte haklısın. Kocam bağlanmaktan çok korkardı, her yeni bağlanma aşaması söz konusu olduğunda ayrılır ya da beni terk ederdi (daha istikrarlı bir ilişki istediğimde, birlikte oturmayı istediğimde, evlenmek istediğimde ve hatta evlendikten sonra çocuk istediğimde bile). Oğlumuzun doğumundan sonra bağlanmaya alıştı, ama bir süre sonra sorunlar yaşamaya başladım, ilişkimizde o kadar aktiftim ki sonunda beni sevdiğinden şüphe ettim. Bu, terapiyle çözülmesi gereken bir sorun, eğer gerçekten istiyorsa, ki kesin değil. Ben şu anda benimkini çözmeye çalıştığım bir terapi sürecindeyim. Ve böyle bir adamla istikrarlı ve uzun süreli bir ilişki kurmaya çalışmak çok acılı olabiliyor (ve benim durumumda kendimden yoğun bir şekilde şüphe etmeme neden oluyor). Benim yaşadıklarım bunlar en azından. Rumuz: Bağlı ve Mutsuz.[1]

Bu kadının açıklamaları ve kullandığı rumuz, erkekler ve kadınlar arasındaki duygusal dengesizlik ve eşitsizliği, bu duygusal eşitsizlikleri terapiyle çözme gayretini ortaya koyar. Bu duygusal eşitsizlikler, heteroseksüel ilişkilerin serbestleşmesi, erkeklerin ve kadınların seçim yaptıkları koşulların değişmesi, daha çok seçeneği olan aktörlerin cinsel alanda (cinsel çekicilikleri, gençlikleri, eğitimleri, gelirleri ya da bunların birleşimi sebebiyle) daha güçlü bir konumda olması bağlamında şekillenir.

1 *http://parents.berkeley.edu/advice/family/committment.html*, 11 Ekim 2011.

Erkekler ve kadınlar arasındaki pazarlığın koşullarını, romantik ilişkilerdeki duygusal konumları belirler. On dokuzuncu yüzyılda maskülenlik, duygusal kararlılık, erkeklerin neredeyse gösterişli bir şekilde sergilenen söz verme ve verilen sözde durma kapasitesiyle tanımlanırken modern maskülenlik çoğunlukla duygunun saklanmasıyla tanımlanır. On dokuzuncu yüzyılda kadınlar duygusal olarak erkeklere göre daha ketum ve mesafeli olma eğilimindeyken günümüzde duygusal açıdan daha dışavurumcu oldukları söylenebilir. Gözetim psikoloğu Vera'nın ifade ettiği gibi: "Son yirmi yıldır yaptığım danışmanlıklarda ve eğitim verdiğim psikologlarla görüşmelerimde karşılaştığım temel sorun, kadınların daha fazla sevgi, daha fazla duygu, daha fazla seks, daha fazla bağlılık istemesi ve erkeklerin hepsinden kaçmasıdır. Hatta erkekler daha az cinsel ilişki istiyor, ki bununla daha az zahmetli bir cinsel ilişki istemelerini kastediyorum."

Bourdieu bazı grupların gerçeği ve değeri tanımlama biçimleri için "sembolik hâkimiyet" ifadesini kullanmıştır. Benzer şekilde kişinin daha kayıtsız olmasını, seçim yapma ve karşıdakinin seçimini sınırlandırarak duygusal ilişkiyi kontrol etme kapasitesinin daha yüksek olmasını anlatmak için "duygusal hâkimiyet" ifadesini kullanmak istiyorum. Romantik ilişkilerin serbest piyasa koşullarında kurulmaya başlanması, kadınların duygusal açıdan hazır ve elde edilebilir olduğunu, erkeklerin kadınlara bağlanması konusundaki isteksizliğini yansıtan bu koşulların erkeklerin kadınlar üzerinde yeni bir *duygusal hâkimiyet* kurduğu gerçeğini perdeler; çünkü seçim yapma koşulları değişmiştir.

Ekonomik ilişkiler alanında olduğu gibi, toplumsal düzenlemelerin eksikliğinden kaynaklanan asimetrik ilişkiler, kendiliğindenliğin ve bireyselliğin ortaya çıkmasıyla görünmez hâle gelir. Dolayısıyla bağlanma fobisini, farklı bir seçim ekolojisinde ve mimarisinde seçim yapma özgürlüğüne sahip iki insanı bağlayan belirli bir duygusal ve ilişkisel model olarak tanımlamamız gerektiği iddiasındayım.

Öte yandan birçok kişi 1970'lerden bu yana seri cinsel ilişkilerin kadınlar arasında da çok görüldüğünü, dolayısıyla da kadınların cinselliğinin ve duygularının yukarıda ifade ettiğim gibi tek boyutlu olmadığını öne sürerek analizime karşı çıkabilir. Seri cinsellik bazı kadınlar tarafından özgür bir yaşam biçimi, haz ve eşitlik yaşamak konusundaki yeni emirlerin sonucu olarak benimsenmiştir. Bunun doğruluğu açıktır, ancak ben kadınların seri cinselliği erkeklerin gücüne bir karşılık ve bu gücü taklit etme ya da öykünme biçimi olarak benimsediği görüşündeyim. Sembolik ve duygusal hâkimiyet teorisinin ışığında bu şaşırtıcı değildir: Eğer seri cinsellik erkek statüsünün bir özelliğiyse kadınların hem erkeklerin sahip olduğu gücü taklit etmesine ya da bu güce öykünmesine hem de buna stratejik bir tepki vermelerine (kayıtsızlığa tek uygun tepki daha fazla kayıtsızlıktır) yol açabilir. Kadınlar için seri cinsellik daima seçici cinsel ilişkilerle bir arada olmuştur ve dolayısıyla çelişkilerle doludur. Kadınlar cinsel stratejileri harmanlama eğilimindedir: Seri ve seçici. Daha doğrusu seri cinsel ilişkiler yaşamak kadınlar için seçiciliğe ulaşmanın bir yoludur ve başlı başına bir hedef değildir. Kadınlar hem seri hem de seçici stratejiyi tercih eder; seri cinselliğin aslında seçici stratejinin altında sınıflandırıldığı söylenebilir. Laura Sessions Stepp ülke genelinde çoksatar olmuş *Unhooked* kitabında "birlikte takılma" uygulamasının örneklerini verir; bu gibi yeni cinsel alışkanlıklar sergileyen liseli kızlar hakkında şöyle yazar: "Bu genç kadınlar sanki bir borsa şirketinde veri derlemesi yapar gibi sayılar [birlikte takıldıkları çocuklar] hakkında sohbet ettiler. Komodin çekmecelerine koydukları tablolarda sayı hesabı yapıyorlar ve isimleri, detaylar ve performans notlarıyla Excel çizelgelerine giriyorlar."[1] Bu ifadeler, ikinci bölümde, arka arkaya yaşanan ve biriktirilen cinselliğin bir sermaye türü olduğu yönündeki analizimle bağdaşır. Stepp şöyle açıklar:

1 L. S. Stepp, *Unhooked: How Young Women Pursue Sex, Delay Love and Lose at Both* (New York: Riverhead Books, 2007), s. 10.

> Genç insanlar neredeyse flörtü terk ederek bunun yerine grup buluşmalarını, aşk ve bağlanmadan, hatta bazen hoşlanmadan kopuk olan cinsel davranışları koymuşlardır. İlişkilerin yerini, takılmak olarak bilinen rastgele cinsel ilişkiler almıştır. Aşk [...] askıya alınıyor ya da imkânsız olarak görülüyor; cinsel ilişki sosyal ilişkinin temel değeri hâline geliyor.[1]

Ancak Stepp'in araştırmasının ve anlattıklarının ortaya koyduğu üzere, kızların cinsel ilişki içeren ilişkilerde âşık hissetme olasılığı daha yüksektir. Stepp bunun yoğun bir kafa karışıklığına neden olduğunu ileri sürer: Kızlar bir yandan erkeklerin kendilerine bağlanmasını isterken öte yandan bağlanma gereksinimlerini reddetmeye çalışırlar. Gözlemlediği en tutarlı durum, kızların sevilme ihtiyaçlarıyla savaştıkları ve erkeklere karşı kayıtsız rolü oynadıklarıdır. İngiliz çoksatar *Breaking the Rules* kitabında Catherine Townsend, yaşadığı çok sayıdaki cinsel maceranın otobiyografik öyküsünü özgür, çok çeşitli ve oldukça aktif bir cinselliği öne çıkararak anlatır.[2] Ne var ki cinsel maceraları tamamen bekâr bir eş arayışı bağlamında gerçekleşir; bu erkeği bulmasına bulur, ancak bulduğu kişi ona bağlanmak konusunda istekli değildir. Cinsel maceraları, hayat arkadaşı arayışı bağlamında yaşanan deneyimlerdir. Bir başka örnekte, TV dizisi "Sex and the City" ve bu diziden uyarlanan filmler kadınların yaşadığı özgür seri cinsel ilişkileri anlatır; ancak birçoklarının gözlemlediği (ve eleştirdiği) gibi bu ilişkiler, bekâr bir partner arayışı sırasında yaşanır. Son olarak, daha önce alıntıladığımız "Modern Love" yazısının sonunda Marguerita Fields şöyle der: "Steven [tekeşliliğe karşı çıkmaktadır, yukarı bakınız] ile konuştuklarımı düşündüm, Zen benzeri bir bağlanmanın peşinde koştuğumu hatırlamaya çalıştım. Hiç kimsenin benim malım olmadığını

1 *a. g. e.*, s. 4.

2 C. Townsend, *Breaking the Rules: Confessions of a Bad Girl* (London: John Murray, 2008).

ve benim de onların malı olmadığımı hatırlamaya çalıştım."[1] Bu örnekler gösteriyor ki, kadının seri cinselliğine sonuç olarak seçici cinsellik hâkimdir. Kadınların duyguları ve bağlanma arzuları çoğunlukla *a priori* çift olmak için izledikleri stratejilerde etkilidir ve sonuç olarak kadınların birbiriyle çelişen arzular hissettikleri, karışık duygusal stratejiler izledikleri ve seri cinsellik yaşamakla bağlanmayı esirgeyen erkeklerin hâkimiyetinde oldukları söylenebilir.

Sonuç

Özgürlük soyut bir değer değil; irade, seçim, arzu ve duygular gibi kategorileri şekillendiren kurumsallaşmış kültürel bir uygulamadır. İrade, öznel ve nesnel kısıtlamalar tarafından etkilenir; bu kısıtlamaların en önemlisi de modernitedeki seçim özgürlüğüdür. Seçimin modern mimarisi hem erkekler hem de kadınlar için çok sayıda partner adayı olduğu ve kişinin partnerini iradesine, duygularına dayanarak serbestçe seçme özgürlüğünün olduğu varsayımına dayanır. Ancak çift olmak için izlenen yollar ve onlarla ilişkili olan seçim mimarisi, kayıtsızlık konusunda farklı stratejiler ortaya koyar. Cinsellik, statü ve erotik sermaye sağlayan rekabetçi bir alan hâline geldiğinden, bu erotik sermayeyi edinme yolları erkekler ve kadınlar için farklı olduğundan, erkeklerin bağlanma fobisi kültürel bir soruna dönüşür. Bağlanma fobisinin kültürel olarak özel ve belirli bir seçim mimarisinin dışavurumu olması, aynı zamanda bağlanmanın da esirgendiği şu kültürel fanteziyle karşılaştırarak anlatılabilir: Erica Jong'un *Uçuş Korkusu* (1974) romanının kahramanı Isadora Wing, oldukça farklı kültürel anlamları olan "fermuarsız seks" kavramından bahseder:

> Fermuarsız ifadesinin Avrupalı erkeklerin pantolonlarının düğmeli değil de fermuarlı olmasıyla ya da

1 *http://www.nytimes.com/2008/05/04/fashion/04love.html?pagewanted=3*, 11 Ekim 2011.

kişilerin son derece çekici olmasıyla ilgisi yoktur; daha ziyade bu durum bir rüyanın ya da hayalin sahip olduğu tüm hızlı sıkıştırılmışlığa sahiptir ve görünen o ki suçluluk duygusundan uzaktır; çünkü hiçbir şekilde konuşma yoktur. Fermuarsız seks tamamen katıksızdır. Gizli dürtülerden bağımsızdır. Güç oyunları yoktur. Erkek kadını "almaz" ve kadın "vermez". [...] kimse bir şey kanıtlamaya ya da birinden bir şey almaya çalışmaz. Fermuarsız seks, olabilecek en saf şeydir.[1]

Bu fantezinin temelini oluşturan şey, bu bölümde anlatılan bağlanma fobisinden çok, farklı bir seçim mimarisidir. Bu fantezide karşımıza çıkan katıksız haz, tamamen bağımsız olmak ve iki tarafın da eşit olması durumudur. Bu hazzı katıksız yapan, seçim meselesinin söz konusu olmamasıdır; terk etme ya da terk edilme hakkında hiçbir kararsızlıktan ya da kaygıdan bahsedilemez. Her iki tarafça paylaşılan katıksız bir haz türüdür, duygusal kayıtsızlığın hiçbir acı verici anlamı yoktur, hatta bu yüzden hiç anlamı yoktur ve karşılıklıdır. Bu hedonizm (hazcılık), iki insana da seçim yapma gibi bir çağrıda bulunulmamasıyla mümkün olur. Bağlanma fobisi düşüncesi etrafında dönüp duran erkek ve kadınların anlatımlarının çoğunda eksik olan da işte bu katıksız yoğunluktur; bu eksiklik seçim yapmanın ve seçenek çokluğunun yarattığı zorluklara, kararsızlığa ve kaygılara, bağlanma için gereken duygusal koşulları yaratma zorluğuna ve duygusal eşitsizliğe dayanır.

Duygusal eşitsizlikler, (romantik) iradedeki değişimle ortaya çıkar: Kişinin âşık olması ve yaşamını başkasıyla birleştirme seçimi, seçim ekolojisi ve mimarisindeki değişimin sonucudur. Piyasa örneğindeki gibi, seçim yapma özgürlüğünün etkileri giderek daha görünmez hâle gelir; çünkü haz, özgürlüğün iki önemli kültürel vektörü olan özerklik ve çokluk idealleri aracılığıyla elde edilebilir. Özerklik, özgürlük ve mantık,

1 E. Jong, *Fear of Flying* (New York: Signet, 1974), s. 11. Türkçesi için: Erica Jong, *Uçuş Korkusu*, Çev.: Armağan İlkin, E Yayınları, İstanbul 1989.

modernitenin kapsayıcı değerleridir; birbirlerinin bir diğeri için koşul olmasını sağlarlar. Özgürlüğün seçim ekolojisindeki ve mimarisindeki değişimlerle kurumsallaşması, bu idealler-in dayandığı bireyin özü olan iradeyi etkilemiş ve değişime uğratmıştır. Ayrıca terapi, kişisel gelişim ve koçluk kültürünün bir ölçüde seçimi denetlemek ve giderek değişken hâle gelen ihtimaller piyasasında karar almak için kullanılan kültürel tekniklere indirgenebileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu süreçte özgürlük hiçbir yere varmaz; çünkü gerçekte seçim yapma arzusunun eksikliğine ya da seçim yapamamaya yol açar. Eğer özgürlüğün tarihinden söz edilebilirse, o hâlde özgürlük için mücadele etmekten seçim yapma güçlüğüne ve hatta seçim yapmama hakkına geçiş yaptığımız söylenebilir.

4. ONAYLANMA TALEBİ: AŞKIN VE KİŞİNİN SAVUNMASIZLIĞI

Kendi Değerimdir tek Şüphem
Onun Erdemidir tek korkum
Ki düşük görünür
Benimki kıyaslarsam-

Yetersiz kalmaktır
Çok sevgili İhtiyaçlarına
Aklıma dolan
En Büyük Vehim-

Tanrı eğilmez
Kendinden üstün olmayana
Kendinin yaslanamayacağına,
Budur Hakikat-

Bu yüzden ben, tanrısal olmayan bir ev
O'nun Seçilmiş Huzuru
Ruhumu eğerim Tanrının evi gibi
Sevdiğimin Kutsal Varlığına

Emily Dickinson, No: 791[1]

1 E. Dickinson, *The Poems of Emily Dickinson*, (yay.) R. W. Franklin, ön baskı (Cambridge, MA: The Belknap Press, 1999), s. 352-3. Emily Dickinson'ın şiirlerinden oluşturulan Türkçe bir seçki için: Emily Dickinson, *Seçme Şiirler*, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

[*Akhilleus'tan Penthesilea'ya*]

Gerçek bu, aşkın gücü yüzünden senin kölenim ve sonsuza dek bu zincirleri üzerimde taşıyacağım,

Fakat silahların şansına, sen benimsin,

Zira biz savaşırken

Ayaklarımın dibinde can veren sen oldun kıymetli dostum,

ben değil.

Heinrich von Kleist, *Penthesilea*[1]

İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar adlı eserinde Descartes modernitede dönüm noktası olan bir anın ana hatlarını çizer: Kendisini sıkıca şüphede tutan ve bu durumda, kesin olarak neyi bildiğini bulmaya çalışan bir zihin. Üçüncü Meditasyon'da Descartes şöyle yazar:

> Ben düşünen (bilinçli) bir varlığım, yani şüphe eden, onaylayan, reddeden, birkaç nesneyi bilen ve birçoğundan habersiz olan, [âşık olan, nefret eden], isteyen, karşı koyan, hayal eden ve de algılayan; çünkü önceden belirttiğim gibi, algıladığım ya da hayal ettiğim şeyler belki de hiçbir şekilde benim dışımda, benden ayrı değil [ve kendi içlerinde], ancak algılar ve imgeler adını verdiğim zihin türlerinin, sadece zihin türleri olarak, bende var olduğundan emin değilim.[2]

Descartes'in entelektüel cambazlığı, kesinliğe ulaşma yolunun şüphe duymaktan geçtiğini, benliğin hem şüphe edebi-

1 H. von Kleist, *Penthesilea* (New York: HarperCollins, 1998 [1808]), s. 104.

2 R. Descartes, *Discourse on the Method and Meditations on First Philosophy* (Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 1998 [1641]). Türkçesi için: René Descartes, *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar*, Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2011.

lecek hem de bilgiyi doğrulayabilecek tek şey ve şüphenin kesinliğe ulaşmak için tek yol olduğunu ileri sürmekten oluşur.

Kişinin zihninin duvarları arasında bilginin kesinliğini oluşturmaya çalışan Kartezyen çabanın getirdiği kontrol etme isteği hakkında çok şey yazılmıştır.[1] Benliğin kendisini kesinlik nesnesi olarak oluşturmasından aldığı kesin hazzın üzerinde ise daha az durulmuştur.[2] Descartes'in metninde şüphe duymak, Lacan'ın haz anlayışıyla coşku veren bir yapıya sahiptir; bir bebeğin kendi bedeni üzerinde kontrol sahibi olması beklentisi gibidir. Kartezyen şüphe coşkulu ve coşku vericidir; çünkü kesinlik beklentisi içindedir.

Çağdaş filozof Jean-Luc Marion, Descartes'in düşüncelerinin izinden gider ve onun nesnelerin kesinliğini ortaya koymayı amaçlayan nesneler metafiziğinin daha önemli bir kesinliği oluşturduğunu ileri sürer: *Moi*[3] yani benliğin ya da egonun kesinliği. Benlik, sadece ve her şeyden önce epistemik ya da varoluşsal bir kesinliğe değil, aynı zamanda, belki de kesinliğin değerinin ne olduğu sorusuna cevap verebilecek tek türü olan erotik kesinliğe ihtiyaç duyar. Marion'a göre âşık kişi "düşünürlere" zıttır; çünkü düşünürler kesinlik arayışındayken âşıklar *güvence* (ya da "yeniden güvence verilmesini") ister ve "Var mıyım?" sorusunun yerine "Biri beni seviyor mu?" sorusunu koyar.[4]

Marion'un Descartes'in kesinlik oluşturma yönündeki çabasına yeni bir açıdan bakması tesadüf değildir. Varoluşsal güven ve değer duygusunun günümüzde artık aşkta ve cinsellikte önemli olmasının belirtisi niteliğinde görülür. Cinsel ilişkilerin toplumsal alanlarda düzenlendiğini söylemek,

1 C. Taylor, *Sources of the Self* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

2 J.-L. Marion, *The Erotic Phenomenon* (Chicago: University of Chicago Press, 2007 [2003]), s. 22.

3 *Fr.* ben (*ç. n.*).

4 *a. g. e.*

sosyal statü ve değer duygusu sağlayabildiklerini de söylemektir. Modern cinsel ilişkilere ve aşk ilişkilerine gelişigüzel bir bakış bile cinselliğin ve aşkın, bireyin özdeğer duygusu için önemli unsurlar hâline geldiğini gösterir. Buradaki iddiam geç modernite koşullarında güvence verme problemini en iyi ifade eden meselenin erotizm olduğudur ve bu erotizm meselesi, kişinin modernitede yaşadığı çıkmazlarla dolu bir değişimle, epistemik meselenin yerini almıştır.

Aşk Neden İyi Hissettirir?

Aşk, filozoflar tarafından bir tür delilik olarak görülmüştür[1]; ancak tuhaf bir delilik türüdür; çünkü gücü, egoyu büyütmesinden ve ona gücünün arttığı algısını sağlamasından kaynaklanır. Romantik aşk, benlik imgesini bir başkasının bakışı aracılığıyla geliştirir. Konuyla ilgili klasiklerden birinden alıntı yapacak olursak Werther şöyle der: "Bana âşık. Kendimi nasıl da değerli hissediyorum; bunu sana söyleyebilirim, çünkü böyle duyguları anlayabilirsin. Bana âşık olduğu için kendi mihrabımda şükrediyorum."[2] Âşık olduğumuzda karşımızdakine eleştirel olmayan bir ilgi duyarız. David Hume bunu mükemmel bir ironiyle anlatır: "İhtirasla yanan biri, karşısındakine en azından o an için iyi duygular besler ve aynı zamanda onu olduğundan daha güzel görür."[3] Simon Blackburn'ün yorumuysa şöyledir: "Âşıklar tam anlamıyla kör değildir. Birbirlerinin selülitlerini, siğillerini ve şaşı olduklarını görürler;

1 İlk örneklerden biri Platon'un *Phaedrus* adlı eseridir. Türkçesi için: Platon, *Phaidrus*, Çev.: Hamdi Akverdi, MEB Yayıncılık, İstanbul 1997.

2 J. W. Goethe, *The Sorrows of Young Werther* (New York: New American Library, 1962 [1774]), s. 50–1. Türkçesi için: Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther'in Acıları*, Çev.: Yüksel Pazarkaya, Adam Yayınları, İstanbul 2004.

3 D. Hume, *A Treatise of Human Nature* (Oxford: Oxford University Press, 1888 [1739–40]), II. kitap, böl. 11, s. 394. Türkçesi için: David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2009.

ancak garip olan şu ki bunlara aldırmazlar ve hatta bunları büyüleyici bile bulabilirler."[1] Bu bağışlayıcılık aşkın özünde vardır ve âşık olunan kişiye (geçici olarak) daha çok değer verme sonucunu doğurur. Ayrıca Freud da erotizm olgusunun kendine özgü bir değerlendirme biçimiyle tanımlanması karşısında şaşkınlığını dile getirir: "Âşıkken kişinin cinsel açıdan daha iyi görülmesi, âşık olunan kişinin eleştiriden bir miktar muaf olmanın keyfini sürmesi ve tüm özelliklerinin âşık olunmayan kişilerinkine göre ya da âşık olunmadığı zamana kıyasla daha değerli görülmesi bizi her zaman şaşkınlığa uğratmıştır."[2]

Nietzsche'ye göre kişinin özdeğer duygusunu arttıran şey, kişinin karşısındakinden eleştiri içermeyen bir ilgi görmesi değil, âşık olma eyleminin kişinin yaşam enerjisini arttırmasıdır: "Kişi kendisine daha başka, daha güçlü, daha zengin, daha bütün görünür. [...] Sadece değer hislerini değiştirdiği için değil; âşık olan kişi daha değerlidir."[3] Simon Blackburn'ün ifade ettiği gibi:

> Âşık olan kişi arzu nesnesini yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kendisini de kendi hayalinde yaratır, tıpkı insanların binalardaki kemerlere baktığında güçlenmeleri ya da denizde olduklarını hayal ettiklerinde sallanmaları gibi. Şiir ya da "mış gibi" yapmak kişiyi ele geçirebilir ve en azından o an için hayal ettiğimiz kişi oluruz.[4]

---

1 S. Blackburn, *Lust: The Seven Deadly Sins* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 82.

2 S. Freud, "Being in Love and Hypnosis", J. Strachey (yay.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Cilt. XVIII içinde (London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, 1953 [1922]), s. 112.

3 A. Carson, *Eros: The Bittersweet* (Princeton: Princeton University Press, 1998), s. 39'dan alıntılanmıştır.

4 Blackburn, *Lust*, s. 83.

Vurgulanan, ister aşkta eleştirinin yokluğu olsun, ister âşık olma eyleminin verdiği enerji; âşık olmanın olağan görünmezlik duygusundan kurtulmak anlamına geldiği ve kişinin eşsiz ya da daha değerli hissettiği konusunda bir fikir birliği var gibi görünmektedir.

Aşkın, içinde eleştirmeden sevmek ve sevilmek söz konusu olduğu için kişinin benlik imgesini yükseltmesi, çok çeşitli sosyo-tarihsel bağlamda aşk hissinin temel unsuru gibi görünebilir. Ne var ki bana göre modern ilişkilerde aşkın sağladığı özdeğer duygusu daha özel ve güçlü bir öneme sahiptir; çünkü çağdaş bireycilikte kişinin özdeğerini oluşturması önemlidir ve farklı ya da tek olma duygusu geliştirmek yönündeki baskı, moderniteyle birlikte gözle görülür derecede artmıştır. Diğer bir deyişle aşk geçmişte nasıl bir öznel onaylanma sağlamış olursa olsun, bu onaylanma *toplumsal* bir rol oynamamış ve toplumsal onaylanmanın yerini almamıştır (üst sınıftan bir kişinin daha alt sınıftan biriyle evlenmesi gibi sosyal hareketlilik durumları hariç). Aşk alanındaki onaylanmanın sosyolojik boyutu geçmişte çok da belirgin değildi. Modern ilişkilerde ise onaylanmanın yapısında bir değişim söz konusudur ve bu onaylanma hiç olmadığı kadar derinlere inmiş, kapsamlı hâle gelmiştir.

Sınıfın Onaylanmasından Kişinin Onaylanmasına

1897 yılında flört hakkında her ikisi de Mrs Humpry tarafından yazılmış iki tavsiye kitabı yayımlandı: *Manners for Men* ve *Manners for Women*. Kitap orta sınıfın flörtlerinde geçerli olan sınıfsal kurallar ve toplumsal cinsiyet kuralları hakkında tavsiyelerden oluşuyordu: Erkeklere; hâl ve hareketleri, davranışlarıyla ilgili, sokakta bir kadınla yan yana nasıl yürüneceğinden, kadının erkekten önce mi sonra mı tanıştırılması gerektiğinden, tanımadığı bir hanıma şemsiye teklif edilip edilmeyeceği, hanımların varlığında sigara içmekten kaçınıp kaçınılmayacağı, bir hanım at arabasına binerken hangi elin (sağ ya da sol) verileceği ve restoranda parasının yetmemesi

gibi zor bir durumdan nasıl kurtulacağı gibi konularda tavsiyeler sunuluyordu. Kadınlara verilen tavsiyeler kendisine hâkim olması yönünde teşvikler ve sohbete kahkahalar serpiştirmesi (çok yüksek olmamak kaydıyla), nasıl zarif bir şekilde bisiklet süreceği, konuk ağırlarken hangi yemeği ve şarabı servis edeceği, masaya hangi çiçeği koyacağı ve ne zaman reverans yapacağı konularını içeriyordu.

Bu dönemde yayımlanan tavsiye kitaplarının tümü değilse bile birçoğu, toplumsal cinsiyet ve sınıf kavramlarını romantizm alanı altında konumlandırmakla ilgiliydi; çünkü öncelikli olarak, iyi yetiştirilmiş ve saygın orta sınıfın kurallarını benimseme becerisine sahip başarılı flörtü hedefliyorlardı. Bu kitaplar onaylanma ritüelleri sunuyordu; ancak bu onaylanma, sadece kişi kendisinin ve karşısındakinin sınıf ve toplumsal cinsiyet üyeliğini onaylayan *davranışsal* yapılacaklar ve yapılmaması gerekenler listesine uygun hareket ettiğinde elde edilebiliyordu. Öte yandan karşıdakini onurlandırmak, kişinin kendisinin ve karşısındakinin toplumsal sınıfını ve toplumsal cinsiyetini kabul eden ve onaylayan sinyaller vermek demekti. Karşıdakini rencide etmek, sosyolog Luc Boltanski'nin *soyluluklarını*, yani toplumsal ölçekteki önem ve derecelerini rencide etmek adını verdiği durumla aynı görülürdü.[1]

Flört hakkındaki çağdaş kişisel gelişim kitapları, içerik açısından geçmişten bir hayli farklıdır. *Dating for Dummies*[2] adlı kitabın ilk bölümünün başlığı "Ben Kimim?"dir ve "Kendinize Güvenmek", "Sizi Neyin Mutlu Ettiğini Keşfetmek" gibi alt başlıklar içerir; *Mars&Venüs Flört Ediyor*[3] adlı kitapta "Erkek ve Kadın Arzusunun Dinamikleri", "Erkekleri Onaylayın

1 L. Boltanski ve L. Thévenot, *On Justification: Economies of Worth* (Princeton: Princeton University Press, 2006 [1991]).

2 J. Browne, *Dating for Dummies* (New York: Wiley Publishing, 2006).

3 J. Gray, *Mars and Venus on a Date* (New York: HarperCollins, 1997). Türkçesi için: John Gray, *Mars&Venüs Flört Ediyor*, Çev.: Fatoş Dilber, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1999.

Kadınlara Hayran Olun" ve "Belirsizlik" gibi başlıklar yer alırken *Date... or Soul Mate?*[1] isimli kitapta "Kendini Tanımak" ve "Duygusal Sağlığın Güçlü Etkisi" gibi başlıklar vardır. Bu çağdaş el kitaplarında flört hakkındaki tavsiyelerin ağırlık merkezi yön değiştirmiştir: Artık (orta sınıfın) görgü kurallarına, hatta güçlü bir şekilde kodlanmış cinsel ilişki ve toplumsal cinsiyet ahlakına değinmezler, aksine sınıftan kopuş söz konusudur; iç dünyası ve duygularıyla tanımlanan bireye odaklanırlar. Daha doğrusu modern flörtte kişinin değeri, hem erkekler hem de kadınlar için, uygun ritüeller aracılığıyla başkaları tarafından onaylanarak verilir.

Mars&Venüs Flört Ediyor'dan alınmış aşağıdaki satırlar bu duruma tipik bir örnektir:

> Erkeğin, kadından telefonunu istediğinde olası bir *reddedilme* riskini almasını sağlayan *kendine güveni*, kadında *çekici bulunduğu* yönünde *güven verici* bir his yaratır. Kadın erkeğin ricası karşısında düşünüp ona telefon numarasını verdiğinde de *erkeğin kendine güveni artar. Nasıl ki erkeğin aktif ilgisi kadına kendisini özel hissettirdiyse, kadının açık ilgisi de erkeğin kendine güvenini arttırır.* (vurgu bana ait)[2]

Görüldüğü gibi burada sınıfsal ve cinsiyete dayanan sınırlar yok olmuştur. Meşgul olunması gereken şey bireydir ve bu birey artık "kendiyle ilgilidir", yani kişinin toplumsal sınıfının ötesindedir. Değer duygusu artık kişinin kendisine bağlıdır. Dahası, popüler *Date... or Soul Mate?* adlı kitabın yazarının ifade ettiği gibi: "Gerçek şu ki hepimiz kendimizi iyi hissetmek için ölüyoruz ve belli bir insanın etrafında özellikle iyi hissettiğimizde o insanın bizim için ve bizim de onun

1 N. C. Warren, *Date . . . or Soul Mate? How to Know If Someone is Worth Pursuing in Two Dates or Less* (Nashville: Thomas Nelson Publishers, 2002).

2 Gray, *Mars&Venüs Flört Ediyor*, s. 179.

için, ne kadar önemli ve çekici hâle geldiğimizi görmek hayret verici."[1] Onayla(n)ma ritüelleri burada kişinin doğru sınıfta olmasını değil, onun "özünü" onaylamalıdır ve "kendini iyi hissetmek" âşık olmanın hem nedeni hem de amacı hâline gelmiştir. Birçok psikolog ve psikanalist bireyin onaylanmaya tekrar tekrar ihtiyaç duyduğunu dile getirir. Psikanalist Ethel Spector Person bunu kısa ve öz bir şekilde şöyle anlatır: "Âşık olunduğunda karşıdakine oldukça yüksek bir değer yatırımı yapılır ve kişinin kendi değeri her zaman şüpheli ve onaylanması gereken bir şeydir."[2] Person'un analizi ve kullandığı ifadeler, aşkın modernitedeki anlamının değişmesine işaret eder:

> Karşılıklı aşkta, âşıklar birbirlerinin eşsiz ve değerli olduğunu *onaylar*. Kelimenin tam anlamıyla birbirlerinin varlığını ve değerini kabul ederler. Aşkta âşıkların tamamen tanınması, yargılanmaksızın kabul edilmesi ve tüm eksiklere rağmen sevilmesi şansı söz konusudur. [...] Sadece biri bize âşık olduğunda *güvensizliklerimiz* şifa bulur ve *önemimiz garantilenir*. (vurgu bana ait)[3]

"Onaylanma" ve "güvensizlik" kavramları on sekizinci ya da on dokuzuncu yüzyıldaki romantik aşk anlatılarında görülmez; bu anlatılar aşk deneyimini anlamak için yeni bir terminoloji ve yol sunarlar. Aslına bakılırsa "güvensizlik" kavramı, çağdaş aşk (ve aşk, flört hakkındaki çoğu tavsiye) için öylesine önemli bir hâle gelmiştir ki bizi anlamını araştırmaya iter.

Bu psikolojik tanım, toplumsal dünyamızın özelliklerini içerir ve bu özellikleri ele alır. Yaygın psikoloji dilinde "güven-

1 Warren, *Date . . . or Soul Mate?*, s. xviii.

2 E. S. Person, *Dreams of Love and Fateful Encounters: The Power of Romantic Passion* (New York: Norton Company, 1988), s. 38.

3 *a. g. e.*, s. 59.

sizlik" adı verilen durum iki sosyolojik gerçeğe işaret eder: (a) Kıymet ve değerimiz ilişkilerden önce var olan şeyler değildir ve *a priori* oluşmaz, sürekli olarak şekillendirilmesi ve onaylanması gerekir ve (b) bu değeri oluşturacak olan şey ilişkideki performansımızdır. Güvensiz olmak demek, kişinin kendi değeri hakkında kararsız hissetmesi, kendi başına bunu elde edememesi ve güveni elde etmek adına başkalarına dayanmak zorunda olmasıdır. Modernitede karşımıza çıkan temel değişimlerden biri de, toplumsal değerin ilişkilerde edimsel olarak oluşturulmasıyla ilgilidir. Diğer bir deyişle toplumsal ilişkiler ve kişinin bu ilişkilerde performans sergileme biçimi, kişinin değer ve kıymetini arttırmak için en önemli vektördür; dolayısıyla kişinin başkalarına ve başkalarıyla olan ilişkilerine hayatî bir şekilde bağlanmasına neden olur. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına ve hatta sonlarına dek romantik ilişki, hâlihazırda var olan ve hemen hemen nesnel olarak oluşturulan bir toplumsal değer algısına dayanarak düzenlenmişse de, geç modernitede özdeğer duygusunu büyük ölçüde oluşturan şeyin aşk ilişkisi olduğu söylenebilir. Yani evliliklerin ve aşk ilişkilerinin çoğu tamamen toplumsal ve ekonomik değerlendirmelere dayandığından, romantik aşkın kişinin toplumsal konum duygusuna katkıda bulunmaktaki rolü büyük değildir. Romantik aşkı kişinin kendi değerini müzakere edeceği bir alan hâline getiren de, aşkın toplumsal çerçevelerden kopmasıdır.

Çağdaş koşullarda bu derece karakteristik olan bir durumu anlayabilmek için bu koşullarla on dokuzuncu yüzyıl flört tavrını karşılaştırabiliriz. İnsanların geçmişteki duygusal yaşamlarını değerlendirmek riskli bir iş olmasına rağmen bu ritüelleri karşılaştırmak bazı ilginç noktalar ortaya koyar ve bireyin flörtte nasıl düzenlendiği, değerlendirildiği hakkında alternatif yollar sunar. On dokuzuncu yüzyıl flörtlerinde sıkça karşımıza çıkan özellik, erkeklerin flört ettikleri kadınları övmeleri, kadınların ise buna karşılık çoğunlukla kendi değerlerini düşürmeleridir.

9 Nisan 1801'de Frances Sedgwick, müstakbel kocası Ebenezer Watson (başta evlilik teklifini reddetmiştir) hakkında babasına şunları yazar: "Keşke kendi meziyetlerimin onunkilerle herhangi bir şekilde dengede olduğunu düşünebilseydim. [...] Bana göre önemsiz olduğum için, birini sadece az da olsa mutlu etmeyi umabilirim ancak. Fakat sen bana karşı olanca iyiliğinle beni sayısız kereler ödüllendirdin."[1] Kadınlar değersizlik hislerini taliplerine açıkça ifade ederdi. Sedgwick'in hisleri istisna olmak şöyle dursun, yüzyıl boyunca yankı bulmuştur. Örneğin on dokuzuncu yüzyıl flörtleri hakkındaki çalışmasında Ellen Rothman şu görüşü öne sürer: "Daha idealize edilmiş cinsiyet olan kadınların, erkeklere kıyasla, sevgililerinin onları fazlasıyla üstün gördüklerinden korkmaları daha sık rastlanan bir durumdu. Long Islandlı bir öğretmen nişanlısına şöyle yalvarıyordu: 'Beni olduğumdan üstün görmeni değil, sadece olduğum gibi tanımanı isterdim; zayıf, kırılgan, aceleci ve inatçı.'"[2] Albert Bledsoe ile nişanlandıktan sonra Harriett Coxe de benzer hislere sahip oldu; bunları "özel" bir mektupta toplamıştı: "Bana olan sevginin derinliği ve tutkun gururumu okşamamalı; çünkü beni her açıdan fazlasıyla gözünde büyüttüğünü biliyorum." New Yorklu bir kadın olan Persis Sibley, talibinin bu hatayı yapmayacağını umuyor ve şöyle yazıyordu: "Benim kusursuz olduğumu düşünme; çünkü şüphesiz ki çokça kusur bulacaksın. Hatasız olduğumu düşünerek hayal kırıklığına uğramanı istemem." Sibley nişanlısını "hatasız olmadığına" ikna etmekte başarısız olduğuna inanıyordu. "Bana körü körüne kusursuzmuşum gibi tapan *gözlerinden* pulların düştüğünü görmek. [...] Birinin seni gözünde büyütmesi herkes için yaralayıcı bir durum." sözleriyle evlendikten sonra karşı karşıya kalacağını

1 T. Kenslea, *The Sedgwicks in Love: Courtship, Engagement, and Marriage in the Early Republic* (Boston: Northeastern University Press, 2006), s. 46.

2 E. K. Rothman, *Hands and Hearts: A History of Courtship in America* (New York: Basic Books, 1984), s. 98.

düşündüğü "zorlu tecrübeyi" hayal ediyordu.[1] Mary Pearson ise [talibi] Ephraim'in sevgisine ve övgüsüne layık olmadığını düşünüyordu.[2] Ephraim'in "hayal gücünün kendisini mutlu edebilecek bir kadın yaratmasına katkıda bulunacak her şeyi sunması karşısında", o kendinden şüphe eden ve güvensizlikle dolu sıradan bir kadın görüyordu.[3] Ve başka bir örnekte Samuel Clemens (Mark Twain) Olivia Langdon ile flörtüyle ilgili şunları yazmıştı:

> Artık seni övdüğümde lütfen *üzülme* Livy, çünkü bunu yaptığımda sadece gerçekleri söylediğimi biliyorum. Sonunda bir hatan olduğunu kabul ediyorum ve bu hata *kendini değersiz görmen*. [...] Hâl böyleyken, kendini değersiz görmen bir erdem ve meziyet; çünkü bencil olmadığını gösteriyor, ki bencillik en büyük kusurlardan biridir.[4]

Kültürel açıdan Amerika'yla pek çok benzerlik taşıyan İngiltere'de de benzer bir durumu görüyoruz. Elizabeth Barrett ve Robert Browning arasındaki mektuplaşma buna örnek verilebilir. Modern çağın bakış açısıyla Barrett ve Browning arasındaki mektuplaşmanın hiç de azımsanmayacak bir bölümünün Robert'ın Elizabeth'in eşsiz ve olağanüstü karakteri hakkındaki iddialarına ve Elizabeth'in bu sözleri reddetmesine ayrılmış olması dikkat çekicidir. Eylül 1845'te yazdığı mektubunda Elizabeth şöyle der: "*Senin beni* zerre kadar önemsiyor olman en başından beri benim için gerçek bir şaşkınlık konusu oldu. Bazen acı çekmekten kendimi alamıyorum; çünkü beni hiç tanımamış olmanın senin için daha iyi

1 *a. g. e.*, s. 98–9.

2 *a. g. e.*, s. 19.

3 *a. g. e.*

4 S. Harris, *The Courtship of Olivia Langdon and Mark Twain* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s. 96.

olacağını düşünüyorum." (vurgu bana ait).[1] Şubat 1846'da, flörtleri oldukça ilerlediğinde, Elizabeth şöyle yazar: "Hiçbir şey beni senin aşkın kadar alçakgönüllü yapmadı."[2] Ve Mart 1846'da da şöyle yazar: "Eğer içindeki güçlü aşkla ayaklarımı yerden bir hayli kesmeye devam etmezsen içimde yeşerttiğin umudun solmasına mani olamam."[3] Robert bu iddiaların her birine şiddetle karşı çıkarak aşk ve bağlılığını ilan etmeyi sürdürmüştür. Farklı bir örnekte, Lord Byron'ın kısa bir süreliğine sevgilisi olan Jane Clairmont oynaması gereken pasif rolden sıyrılarak fakat aşk mektuplarının geleneklerine sadık kalarak şunları yazmıştır: "Beni sevmeni beklemiyorum, aşkına layık değilim. Üstün olduğunu hissediyorum, öte yandan beni şaşırtan ve mutlu eden, kalbinde artık var olmadığına inandığım tutkuları göstermiş olman."[4]

Bu mektuplarda kadınlar değersizliklerini ortaya koyar; ancak bu, onlara âşık olan erkekler karşısındaki değersizliklerinden ziyade kişinin ahlak idealleri karşısındaki değersizliğidir (son örnek belki de buna bir istisnadır). Boston'un seçkinlerinden olan Harry Sedgwick, Jane Minot ile nişanlıydı. On yedi ay boyunca ayrı kaldılar ve bu süre içinde birbirlerine birçok mektup gönderdiler: "Bu mektuplardaki değişmez temalardan biri Harry'nin Jane'in partneri olarak -entelektüel, manevi ve mesleki açıdan- değer(sizliği) idi. [...] Kışın sonuna doğru Harry kısa bir güven krizi yaşar: 'Keşke kaderi görebilseydim,' diye yazar, 'tek bir şeyi bilmek için; acaba senin için bir gün değersiz olacak mıyım ve bana verdiğin değerden mahrum kalacak mıyım.'"[5] Kadınların kendilerini bu şekilde değersiz görmelerinden çıkarılabilecek bazı

1 D. Karlin (yay.), *Robert Browning and Elizabeth Barrett: The Courtship Correspondence 1845-1846* (Oxford: Clarendon Press, 1989), s. 124.

2 *a. g. e.*, s. 218.

3 *a. g. e.*, s. 229.

4 W. Littlefield (yay.), *Love Letters of Famous Poets and Novelists* (New York: The J. McBride Co., 1909), s. 29.

5 Kenslea, *The Sedgwicks in Love*, s. 156.

sonuçlar vardır. İlki, aktörlerin kendilerini "nesnel" yollarla değerlendirdikleridir. Burada kişinin kendisine dışarıdan bakabilme kapasitesi ortaya konur ve kişi kendisini nesnel değer ölçütlerinden, yani hem erkekler hem de kadınlar için ortak olan ve paylaşılan ölçütlerden sorumlu görmektedir. Dahası kişinin kendisini eleştirme kapasitesi (ve dolayısıyla kişinin karakterini sergilemesi), kendi kusur ve hatalarını karşıdakine açıkça göstermesiyle yakınlık kurma kapasitesinin sergilendiği söylenebilir. Bu kadınlar ve erkekler bir karakter idealine sahip olma ve bu ideali savunma potansiyelini ortaya koyarak; bu ideal adına kendilerini eleştirerek, çağdaşlarının günümüzde "duygusal destek" ya da "onaylanma" olarak adlandıracağı şeye muhtaç olmayan bir benlik ortaya koyarlar. Bu birey, kendi kişisel değerlendirmesini yapabilen, karşıdaki tarafından "onaylanmaktan" kaynaklanmayan ahlaki standartlardan sorumlu olan ve bu ahlaki standartlara ulaşmak için gelişim göstererek değer duygusu elde eden bir bireydir. Öte yandan, değindiğimiz kendini değersiz görme tutumu karşı tarafta itiraz etme ritüellerine yol açar; ancak bu ritüeller "onaylanma" talebinden çok erkeğin zorlukları yenme gücü ve bağlılığının "sınanması" görevini görür. Burada yine söz konusu olan kadının "benliği" ya da onaylanma ihtiyacı değil, erkeğin kararlılığını sergileme ve ispatlama kapasitesidir.

Bu kendini değersiz görme tutumu, çağdaş aşk ilişkilerinde karşımıza çıkan onaylanma sağlamayı başaramama tehlikesinden önemli ölçüde farklıdır. Popüler kültürden ve görüşmelerimden derlediğim örneklerle açıklamama izin verin. Susan Shapiro "kalbini kıran beş erkek" hakkında bir biyografi kaleme almıştır. Kocası Aaron ile eski erkek arkadaşı Brad hakkında arasında geçen konuşmayı paylaşır:

> Brad e-postasında "Zekâna hâlâ âşığım," yazmış. Neden sen bunu hiç söylemiyorsun? Bu, yıllardır kendimi iyi hissettiren ilk iltifattı.

"Seni hâlâ sevmesinin nedeni, zekânla sevişmek istemesi." Aaron ayağa kalktı, çantasını alarak Yarasa Mağarası'na [çalışma odası] gitti.

Peşinden gittim, oturacak yer bulmak için rengi atmış gri kanepesinde duran senaryolarını kenara ittim. Konunun onun için kapandığını biliyordum; ama hafta boyunca neredeyse hiç konuşmamıştık. Beni aynı yerde beklerken bulacağını umuyordu, bir kitap ayracı gibi.

"Bana zeki olduğumu hiç söylemedin," dedim.

"Sana her zaman iltifat ediyorum." Öfkelenmişti. "Sana güzel olduğunu daha yeni söyledim."

Anlamamıştı; hep açıklamam gerekiyordu. "Herkesin parlak zekâlı dediği üç erkek kardeşle büyüyen tek kız çocuktum. Bana ise tatlı, hoş ya da çok güzel ve sevimli olduğum söylenirdi her zaman. Bu bana göre değildi. Beni hiç tanımadın mı?" diye bağırdım. "Neden her yerde binlerce kitap ve gazete kesiği var? Telafi etmek için. Herkesi zeki olduğuma ikna etmek için; çünkü bunu hiç kimse söylemedi... kendimi ikna etmek için," dedim. "eksik olan şeyi elde etmek istedim."

"İşte bu zekice," dedi Aaron alnımı okşayarak. "Seni çirkin domuz."[1]

Susan'ın derdi, hem kişisel hem de toplumsal olarak onaylanma ihtiyacı kaynaklıdır. Kocasından toplumsal değerinin onaylanmasını talep eder. Bir başka örnekte evliliğindeki zorluklardan bahseden 56 yaşındaki Christine'e bakalım:

Nasıl desem, çok tatlı bir kocam var; sadık ve bana bağlı biri. Ama kendimi iyi hissetmemi sağlayacak küçük şeyleri yapmayı bilmiyor.

1 S. Shapiro, *Five Men Who Broke My Heart* (New York: Delacorte Press, 2004), s. 29.

Görüşmeci: Ne gibi?

Christine: Ne bileyim, küçük hediyeler almak, sürpriz yapmak, bana ne kadar harika olduğumu söylemek gibi. Beni sevdiğini bilmeme rağmen, bana nasıl harika ve özel hissettireceğini bilmiyor.

Görüşmeci: Sizi sevmesine rağmen?

Christine: Evet. [*sessizlik*] bilirsiniz işte, aşk tamamen nasıllarla ilgili, neyle değil. Beni sevdiğini bilmeme rağmen. Ama özel ve eşsiz hissetmenizi sağlayacak şey hep eksik.

On dokuzuncu yüzyılda sadakat ve bağlılık, aşkın önemli kanıtları olarak kabul edilirdi. Ancak burada yetersiz görülür; çünkü aşk sürekli, sonsuz bir "onaylanma" süreci olmalıdır: Yani kişiyi ve değerini tekrar tekrar onaylamalıdır.

Eğer Sartre'ın öne sürdüğü gibi âşık olan kişi sevilmeyi *talep* ediyorsa[1] bunun nedeni bu talebin altında her şeyden önce toplumsal bir onaylanma isteğinin yatıyor olmasıdır. Yukarda alıntılanan, iki kadının kocalarından istediği iltifatlar kusurlu "bencil" bir kişilik yapısına ya da "özsaygı eksikliğine" değil, aşk ilişkilerinin toplumsal onaylanma sağladığı yönündeki genel talebe işaret eder. Toplumsal değer artık kişinin ekonomik ya da toplumsal statüsünün direkt sonucu değildir; kendine has, kurumsal olmayan bir kimlik olan benliğinden kaynaklanması gerekir. Erotik/romantik ilişki, değer duygusu yaratmalıdır[2] ve modern toplumsal değer tamamen

1 Person, *Dreams of Love and Fateful Encounters*, s. 44.

2 Bu, kişinin değerinin yeniden onaylanmasına ihtiyaç olmayan başka bir romantik ilişki türüyle tam bir tezat oluşturur; çünkü kişinin hem toplumsal değeri hem de toplumsal konumu iki tarafça da bilinir ve tartışmaya açık değildir. Jane Austen'ın dünyasına değinecek olursak Emma'nın güzel arkadaşı Harriet kendisinden daha yüksek sosyal statüye sahip bir erkekle evlenmeyi ümit ederken ve bugün söyleyeceğimiz üzere, onlar tarafından "reddedilirken", bunun reddedilme hislerinin benlik algısını un ufak etmesi beklenirse de bu onu hiç etkilemez; yalnızca utanç duyar, çünkü kendisinin ve başkalarının toplumsal konumunu değerlendirir-

edimseldir: Yani kişinin başkalarıyla ilişkileri sırasında ve bu ilişkiler aracılığıyla elde edilmelidir. Eğer "âşık olduğu kişiyle görüşmeye hazırlanan bir kişi nasıl koktuğu, giysileri, saçı, akşamki planları ve *sonuç olarak değeri* hakkında endişeleniyor" ise (vurgu bana ait)[1] bunun nedeni modernitede aşkın değer oluşturmakta ön plana çıkmış olmasıdır.

Sosyoloji kuramı, modernite sosyolojisi olmamakla birlikte Erving Goffman, toplumsal ilişkilerin edimsel boyutuyla, yani değer duygusu üretmeleri ya da üretmemeleriyle ("kendisinin ve karşısındakinin toplumsal duruşuna dair yaklaşımlar" ya da karşıdakine hak ettiği saygıyı göstermek vs.) çokça ilgilenmiştir. Goffman başarılı ilişkilerin değer duygusu üretmesi gerektiğine kesin gözüyle bakar ve ilişkilerin evrensel anlamda bu şekilde düzenlendiğini kabul eder. Ancak bu durum Batı Avrupa'daki toplumsal yapının ve sosyalleşmenin uzun süren değişim sürecinin bir sonucudur. On yedinci yüzyıldan bu yana salonlarda, davetlerde, sohbet ve görgü kuralları konulu el kitaplarında hem aristokrasi hem de orta sınıf, karşıdakini yüz ifadesi, vücut dili ve konuşma aracılığıyla uygun şekilde onaylamayı ve ona saygı göstermeyi hedefleyen yeni davranış biçimlerini sürekli olarak bir sisteme bağlamıştır. Bu süreç, karşıdakinin şeref duygusunu korumak için gösterilen saygıdan farklıdır; çünkü toplumsal değer *a priori* doğuştan gelen statüden gittikçe kopmuştur. Bir diğer deyişle onayla(n)ma, karşıdakine *statüsüne bakmaksızın insan olarak, sosyal ilişkilerde ve onlar aracılığıyla* değer verdiğimiz üstü kapalı bir zorunluluk olarak, modernitenin bir parçasıdır. Axel Honneth onaylanmanın kişilerarası ilişkilerdeki önemini teorik olarak eksiksiz bir şekilde ortaya koymuştu. (Ne var ki Honneth'in kullandığı "onaylanma" ifadesi benimkinden daha kapsamlıdır.) Honneth'in tanımladığı üzere onaylanma "[kişilerin]

ken bir hata yapmıştır. Etkilenen *değer* duygusu değil, sadece uygunluk duygusudur. Modernitede ise toplumsal değer, ilişkilerden önce var olan bir şey değildir; ancak ilişkilerden sonra ve ilişkiler aracılığıyla oluşturulur.

1 Person, *Dreams of Love and Fateful Encounters*, s. 38.

kendileri hakkındaki olumlu fikirlerinin" desteklenmesiyle oluşan ve devam eden toplumsal bir süreçtir. "Benlik imgesi [...] başkaları tarafından devamlı olarak desteklenmeye muhtaç"[1] olduğundan onaylanma başkalarının taleplerinin ve konumlarının hem bilişsel hem de duygusal düzeyde kabul edilmesini ve desteklenmesini gerektirir. Onaylanma, kişinin toplumsal değerinin başkalarıyla ilişkileri içerisinde ve ilişkileri boyunca sürekli olarak oluşturulduğu bir süreçtir.

Dolayısıyla romantik aşkın modernitedeki gücünü bireycilik teorisiyle açıklayan çok sayıdaki bilimsel görüşün aksine[2] bu gücün, aşkın toplumsal değerinin hem belirsiz olduğu hem de sürekli müzakere edildiği bir çağda, onaylanmanın kişinin değer algısı ve bu algının inşa edilmesi için güçlü bir dayanak olduğu temel gerçeğinden kaynaklandığı görüşündeyim. Ancak bunun nedeni nedir? Diğer duyguların daha az yapabildiği şeyleri aşk nasıl yapabilir? Bunun için bir açıklama sunabilirim.

Randall Collins[3], Émile Durkheim ve Eving Goffman'ın görüşlerini birleştirir ve toplumsal ilişkilerin, aktörleri birbirine bağlayan ya da birbirinden ayıran duygusal enerjiler yaratan

1 A. Honneth, "Personal Identity and Disrespect", S. Seidman ve J. Alexander (yay.), *The New Social Theory Reader: Contemporary Debates* (London: Routledge, 2001) içinde, s. 39–45 (s. 39).

2 U. Beck ve E. Beck-Gernsheim, *The Normal Chaos of Love* (Cambridge: Polity Press, 1995). Türkçesi için: Ulrich Beck, Elisabeth Beck-Gernsheim, *Aşkın Normal Kaosu*, Çev. Nafer Ermiş, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2012. M. Evans, *Love: An Unromantic Discussion* (Cambridge: Polity Press, 2003), A. Giddens, *The Transformation of Intimacy* (Cambridge: Polity Press, 1992). Türkçesi için: Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü, Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, Çev.: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010. E. Illouz, *Consuming the Romantic Utopia: Love and the Cultural Contradictions of Capitalism* (Berkeley: University of California Press, 1997). L. Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500–1800* (New York: Harper and Row, 1977). Bu kitabın söz konusu soruna yaklaşımı, ilerleyen sayfalarda görüleceği gibi farklıdır.

3 R. Collins, *Interaction Ritual Chains* (Princeton: Princeton University Press, 2004), R. Collins, "On the Microfoundations of Macrosociology", *American Journal of Sociology*, 86 (5) (1981), 984–1014.

ritüel görevi gördüğünü öne sürer. Bu duygusal enerji alışverişi (bilişselden çok) duygusal müzakerelere dayanan bir piyasada gerçekleşir. Bu toplumsal alışverişin amacı, duygusal enerjileri mümkün olduğunca çoğaltmaktır. Başarılı ilişki ritüelleri, birikince yararlanabileceğimiz bir tür kaynak, başkalarına hükmetmenin ve daha çok toplumsal sermaye oluşturmanın bir yolu olarak duygusal enerji yaratır. Dolayısıyla duygular, özellikle de duygusal enerji, olumlu ilişkinin ritüel zincirlerinin kaynağıdır ve bunlar sadece duygusal alanlarda değil, başka alanlarda da sermayeleştirilebilir. Yalnızca "toplumsal" alanlarda (arkadaş ya da aile gibi) biriktirilen duygusal enerjiler ekonomik alan gibi diğer alanlara aktarılabilir ya da deyim yerindeyse taşınabilir. Dolayısıyla Collins'in "duygusal enerji" adını verdiği şey aslında uygun şekilde onaylanmanın sonucudur; bir alanda elde edilen onaylanma diğer alanlara aktarılır. Collins bazı ilişki ritüellerinin diğerlerinden daha önemli olup olmadığını ya da "daha fazla" enerji taşıyıp taşımadığını sorgulamamakla birlikte, kanımca aşk, iletişim ritüellerinin uzun zincirinde önemli bir halkadır; hatta kimileri için belki de en önemlisidir. Şu hâlde romantik aşk, modernitede kişinin sosyal değerinin iletişim ritüelleri zincirleri aracılığıyla arttırıldığı onaylanma için çok önemlidir. Bunun nedeni aşkın, yol açtığı ego artışının etkisiyle, duygusal enerji üretmek için en yoğun ve kusursuz yol olmasıdır. Buna iki örnek verebiliriz: Talia, West Coast'ta büyük bir Amerikan üniversitesinde çalışan 42 yaşında bir akademisyendir ve iki çocuk annesidir. Evlilik dışı ilişki yaşadığı bir erkekten ayrılışını anlattıktan sonra şunları ekler:

> Nasıl desem, beni incitti, çok acı çektim, ama o hikâyeden çok önemli şeyler kazandığıma inanıyorum.
>
> *Görüşmeci*: Ne gibi?
>
> *Talia*: Çok ünlü bir akademisyendi. Herkesin korkuyla karışık saygı duyduğu biriydi. Onunla tanışmadan önce göze çarpmayan, önemsiz biri olduğumu ve kimsenin bana aldırış etmediğini düşünürdüm. Hep odadaki

aptal kişi olduğuma inanırdım. Ama beni seçtiğinde, bu ilişkiyi yaşarken, oldukça özel biri olduğumu düşündüm, kelimenin tam anlamıyla daha zeki hissettim ve asla konuşmaya cesaret edemeyeceğim insanların yanına gidebildim, onlarla konuşabildim ve onlarla eşit olduğumu hissettim. Şimdi bile artık ilişki bitmiş olmasına rağmen kendim hakkında önemli bir şey öğrendiğimi düşünüyorum; çünkü özel olduğumu düşündüğü için ben de özel olduğumu hissettim. İnsanlardan daha az korkar hâle geldim.

Görüşmeci: Onun tarafından sevildiğiniz için mi?

Talia: Evet. Onun tarafından sevildiğim için.

Durun bir dakika, yani beni hiç sevdi mi, bilmiyorum; bazen sevildiğimi hissettiğim oldu, bazen pek de emin olamadım, ama arzulandığımı hissettim, beni son derece arzuladığından eminim. Yani evet, onun tarafından arzulandığım için.

Yazar Laura Fraser, 2010 yılında *New York Times* gazetesinde yayımlanan aşk hakkında yazdığı otobiyografik bir makalede, kocası onu terk ettikten sonra İtalya'da bir erkekle yaşadığı ilişkinin sonunu anlatır: "Dördüncü gün Naples tren istasyonunda ayrıldık; yüzü hâlâ aklımdaydı, terk edilmiştim; ama umut doluydum. Onu bir daha hiç görmeyeceğimden emindim ama bana *arzulandığımı* hissettirmeyi başardığı için mutluydum." (vurgu bana ait).[1] Burada arzulandığını hissetmek "başarısız olmuş evliliğinin" neden olduğu kayıp ve yas hissini gölgede bırakır; çünkü aşk, değer ve onaylanma sorunsalının odak noktasında yer alır.

Burada aşk ve arzu, bir duygusal enerji türünün bir başkasına dönüştürülebildiği toplumsal zincirdeki halkalardan biridir. Aşk deneyiminin dayanak noktası değer meselesi

1 L. Fraser, "Our Way of Saying Goodbye", *The New York Times*, 30 Mayıs 2010, *http://www.nytimes.com/2010/05/30/fashion/30love.html?emc=tnt&tntemail1=y*, 12 Ekim 2011.

olduğundan, modernitede aşk *toplumsal* değer üretme ve bu değeri dengede tutma kapasitesine sahiptir. Honneth'in ifade ettiği gibi, aşk aynı anda hem psikolojik hem de sosyolojik bir süreç olan "onaylanma" için bir paradigmadır.[1] Hiçbir zaman kesin olarak sadece kişisel ya da sadece toplumsal olmayan modern birey, değerini aynı anda psikolojik ve sosyolojik, kişisel ve toplumsal, duygusal ve ritüele dayalı süreçler aracılığıyla oluşturur. Şu hâlde açıkça görüldüğü gibi modern cinsel ilişkilerde ve aşk ilişkilerinde söz konusu olan şey, birey, duyguları, iç dünyası ve çoğunlukla da bunların başkaları tarafından düzenlenme (ya da düzenlenememe) biçimidir.

Modernitede Onaylanma ve Varoluşsal Güvensizlik

Diğer yandan onaylanma, varoluşsal güvensizliğe yol açar. Marion'un "güvence" ihtiyacı[2] olarak adlandırdığı şey, onaylanmayı garanti altına alma koşulları hem belirsiz hem de hassas olduğunda özel bir önem kazanır. Aslına bakılırsa modern kültürel "özsaygı" takıntısı, kişinin varoluşsal güven ve onaylanmanın dayanaklarını bulmak için yaşadığı zorluğun dışavurumundan başka bir şey değildir.

Pre-modern flörtten modern flörte geçiş, herkesçe paylaşılan anlamlar ve ritüeller dünyasından -erkek ve kadın ortak toplumsal dünyaya aittir- karşıdakinin fiziksel çekiciliği, duygusal kimya, kişinin beğenileriyle "uyumu" ve psikolojik yapı gibi çok sayıda ve değişken ölçüte dayanarak değerlendirildiği kişisel ilişkilere geçiştir. Bir diğer deyişle aşkın modernitede geçirdiği değişimler, onaylanmanın dayandığı değerlendirme araçlarındaki değişimle ilgilidir: Yani rafineleşmeleri (ne kadar karmaşık ve detaylı oldukları) ve bireyselleşmeleri. Toplumsal sınıf ve hatta "karakter"; değer oluşturma ölçütlerinin bilindiği, herkese açık bir şekilde uygulandığı ve herkesin yargılamasına açık bir dünyaya aittir. Kişinin toplumsal

1 A. Honneth, *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts* (Cambridge: Polity Press, 1995).

2 Marion, *Erotic Phenomenon*.

sınıflardaki konumu, değeri ve karakteri nesnel olarak herkes tarafından oluşturulur ve ortaktır. Toplumsal değer edimsel bir hâle geldiğinden, yani değerin bireysel beğeniler aracılığıyla müzakere edilmesi gerektiğinden ve değer ölçütleri bireyselleştiğinden, kişi yeni belirsizlik türleriyle karşı karşıya kalır. Bireyselleşme belirsizlik kaynağıdır; çünkü başkalarını değerlendirmek için kullanılan ölçütler nesnel olmaktan çıkar: Diğer bir deyişle aynı toplumsal kuralları paylaşan bazı toplumsal aktörlerin irdelemesine sunulmaz olur. Daha ziyade beğeninin kişisel ve öznel dinamiklerinin sonucu hâline gelir.

Örneğin "seksilik" ve "çekicilik" kavramları toplumdaki güzellikle ilgili genel kuralların izinden gitmesine rağmen bireyselleşir ve görece öngörülemez hâle gelir; çünkü tümüyle beğeni dinamiklerine bağlıdırlar. Eş seçiminde başlıca ölçüt olan "çekicilik", onaylanma dinamiklerini fazlasıyla içinden çıkılmaz hâle getirir. Belirsizlik yaratır; çünkü çekiciliğin bireyselleşmesi, erkeklerin ve kadınların bir eş adayının dikkatini çekip çekemeyeceklerini ve/veya onun arzusunu ayakta tutup tutamayacaklarını öngörme becerilerinin az olması anlamına gelir. Çekicilik için belli kültürel modeller ve prototipler olmasına rağmen, "çekici olmak" son derece *bireyselleşmiş bir beğeni dinamiğine* ve psikolojik uyuma dayanır; dolayısıyla önceden bilinemez. Söz konusu çekicilik ölçütleri belirsizdir; çünkü daha rafinedirler (oldukça özgündürler) ve daha özneldirler (seçen kişinin kendine has psikolojik yapısına bağlıdırlar).

Modern aşk ilişkilerinde onaylanma hem çok önemli hem de karmaşıktır; çünkü değer edimsel bir şekilde oluşturulur, bu süreç oldukça bireyselleşmiştir, eş seçimindeki ölçütler artmış ve dolayısıyla da öngörülemez hâle gelmiştir. Tüm bunlar aşkı varoluşsal güvensizlik ve belirsizlik için kusursuz bir alan hâline getirir ve aşk *aynı zamanda* onaylanma (ve onaylanma talebi) için temel alanlardan biri olur.

Örnek olarak üçüncü bölümde tanıştığımız, oldukça başarılı bir adam olan 50 yaşındaki Daniel'e bakalım. Kendisine çok güvenmesine rağmen şöyle der:

> Aşk harika, ama aynı zamanda da zor. Ama zorluk acı çekmeyle değil, büyüyle ilgili. Zor olan ayrıca kesinlik olmaması. Asla emin olamazsın. İlişkiler sözleşme yapmaya benzemez. Günlük hayatta [zor olan], istediğim aşkı ve sevgiyi gördüğüm konusunda güvenimin sarsıldığı zamanlar.
>
> *Görüşmeci*: Böyle hissetmenize yol açan nedir?
>
> *Daniel*: Doğru sinyalleri almamak. Sevildiğimi gösteren sinyaller. Mesela benimle ilgilendiğini ifade eden bir kısa mesaj gönderdi. Bu beni çok mutlu etmişti. Ardından o gün neler yaptığını anlatmasını isteyen bir mesaj gönderdim. Tamam, dedi ve sonra gece şu e-postayı aldım: "Misafirlerim var. Yarın konuşuruz. İyi geceler." Burada beni başından atıyor. Sonra her bir kelimesini analiz ettim ve kelimeleri incelemeye çalıştım. [...] Böyle şeyler beni usandırmaz; ama ağlatabilir.

Daniel'in benlik algısı çekiciliğine ve mesleki başarısına rağmen, partneri tarafından gereğince onaylanmadığında tehlikeye girer; çünkü kendisinin ileri sürdüğü üzere, aşk kişinin değerini desteklemesi gereken sinyallerin kesintisiz akışıdır. Diğer bir deyişle onayla(n)ma bir kez olan bir şey değil, daha ziyade tekrarlanan ritüellerle devam ettirilmesi gereken, uygun şekilde yerine getirilmediğinde kişiyi tehdit edebilecek ve yutabilecek karmaşık sembolik bir iştir.

Çekingen davranan bekâr ve yalnız kişiler hakkındaki bir kitapta, kitabın aynı zamanda psikolog olan yazarı, aslında sosyolojik bir gerçeği psikolojik bir dille anlatır:

> New Yorklu bir psikolog olarak deneyimlerime göre, flört her yaştan erkek ve kadında çekingenliği tetikleyen

ortak bir paydadır. Hayatlarını paylaşacakları kişiyi bulma arayışlarında danışanlarımın çoğu karşı taraf evde kalmak istediğinde sıklıkla *yoğun bir korku, reddedilme ve değersizlik hissiyle* boğuştuklarını söylüyor. Yaklaşık on yıl kadar önce farkına varmaya başladım ki, birçok hastam sosyal açıdan yetersiz olduklarını, başkalarının onları fark etmediğini düşündüklerini ve korku yaşadıklarını ifade ediyor, özellikle de flört buluşmalarında ve sosyal ortamlarda. (vurgu bana ait)[1]

Değer önceden bilinmediğinden ve edimsel olarak oluştuğundan, yani romantik ilişkiler tarafından sağlandığından, bu ilişkiler yoğun bir kaygıya neden olur: İlişkilerde söz konusu olan, kişinin performansı ve dolayısıyla değeridir. Dolayısıyla bu kişilerin görünmez olduklarını düşünmeleri ya da daha yaygın bir ifade kullanacak olursak, "reddedilme korkuları", her şeyden önce Honneth'in "sosyal görünmezlik" adını verdiği, kişiye toplumsal açıdan kendisini değersiz hissettiren bir durumdur. Honneth'in ileri sürdüğü gibi sosyal görünmezlik, açık olmayan, fark edilmesi güç aşağılanma türleriyle oluşabilir. Yüz, gözler ve gülümseme gibi, duyguları belli eden organlar ve tepkiler, sosyal görünürlüğün temel mekanizmalarını oluşturur.[2] Aşk ilişkilerinde kişiyi tehdit eden de işte bu sosyal görünmezliktir; çünkü onaylanma işaretleri tam bir toplumsal varlık sağlama vaadinde bulunur. "Çekingen yalnız bekârlar [...] reddedilme korkusu ve belirsizlik yüzünden [flörtün] ilk aşamasını bunaltıcı bulur. Merhaba demek, göz kontağı kurmak, dışarıda bir şeyler içmeye davet etmek ya da yakınlık göstermek için gereken ilk adımı bir türlü atamazlar."[3]

1 B. Jacobson ve S. J. Gordon, *The Shy Single: A Bold Guide to Dating for the Less-Than-Bold Dater* (Emmaus, PA: Rodale, 2004), s. 4–5.

2 A. Honneth, "Unsichtbarkeit: zur Epistemologie von Anerkennung", *Unsichtbarkeit: Stationen einer Theorie der Intersubjekvität* içinde (Frankfurt: Suhrkamp, 2003), s. 10–27.

3 Jacobson ve Gordon, *The Shy Single*, s. 15.

Dolayısıyla çokça tartışılan bir konu olan "reddedilme korkusu" toplumsal bir korkudur; toplumsal değerin neredeyse bir tek ve yalnızca başkalarının onaylamasıyla oluşmasından kaynaklanır. Çekingen yalnız ve bekâr kişiler diğer kimselere kıyasla kendi varlıklarının toplumsal tanımıyla ilgili tehditleri daha çok hisseder. "Çekingen kişi, kendisini gerçek ya da hayali hataları yüzünden saplantılı bir şekilde eleştirir. Bu tür bir ceza, kişiyi farkında olmadan güçsüzleştirir ve kişinin kendisine olan saygısını tüketir."[1] Bu özeleştiri, yukarıda tartıştığımız, on dokuzuncu yüzyıldaki kendini değersiz görme stratejisinden önemli ölçüde farklıdır: Bu strateji, kişinin kendisi hakkındaki (yaklaşık) özdeğer bilgisine dayanan ve sahip olmak istediği ideal karakterin sergilenmesine dayanmaz. Daha ziyade "kavramsal kişisel belirsizlik" ya da kişinin benlik imajı ve bu benlik imajını oluşturma ölçütleri hakkındaki belirsizlik adı verilebilecek durumu yansıtır. Kavramsal belirsizlik, en çok ideal birey ve karakter ölçütlerinin belirsiz hâle gelmesiyle ve toplumsal ilişkilerin, kişinin toplumsal değeri ve değer oluşturmak için değerlendirileceği ölçütler hakkındaki belirsizlikle uğraşmasıyla ilişkilidir.

Kavramsal belirsizlik yukarıda bahsedilen kendini değersiz görme durumunun tam zıttıdır: Kendini değersiz görmek, gizli değil, açık bir şekilde ifade edilirdi ve ritüellerle ortaya çıkardı; birey idealini tehdit etmediği gibi onu açıkça ortaya koyar, karşıdakine ritüellerle yeniden güvence vermeyi gerektirir ve dolayısıyla ilişki yaratır; son olarak her iki tarafça bilinen ahlaki ideallere üstü kapalı bir gönderme yapardı.

"Reddedilme korkusu"ysa ilişkilerde her zaman belli belirsiz var olan bir tehlikedir; çünkü kişisel değerin güçlü ve görkemli yapısını tehdit eder. Birkaç örnek vermeme izin verin. Erkek kardeşi Theo'ya mektup yazan Van Gogh, kuzenine ettiği aşk teklifinin nasıl reddedildiğini anlatır.

---

1 *a. g. e.*, s. 17.

> Hayat benim için çok değerli ve âşık olduğum için çok mutluyum. Hayatım ve aşkım bir. Ama "hayır, asla asla yanıtı aldın" demişsin. Buna cevabım şu: "Kardeşim, şu an için 'hayır, asla asla' cevabı kalbimin buzlarını eritiyor."[1]

Açıkça görüldüğü gibi reddedilmek, burada kişinin statüsü ya da değer duygusu için bir tehdit değildir. Erkeğin reddedilmesi, kalbinin buzlarını eritme kapasitesini göstermesi ve kanıtlaması için bir fırsattır. Bunu yeni bir ilişkiye başlayan 40 yaşındaki bir lezbiyenle karşılaştıralım:

> Arkadaşlarıyla ve ailesiyle tanıştığım, ayrıca harika seks yaptığımız harika bir hafta sonu geçirdik ve o hafta sonundan sonra, "Bu gece sadece iki saatliğine gel ya da birbirimizi görmek için yarını bekleyelim," dedi. Bu beni çok öfkelendirdi. Yani şimdi sizinle konuşurken bile son derece huzursuzum. Felç olmuş gibi hissediyorum. Bana bunu nasıl yapabildi?

Bu kadın yoğun bir kaygı duymaktadır; çünkü sevgilisinin "sadece" iki saatliğine görüşebileceklerini söylemesi "toplumsal açıdan yok olma" hissiyle özetlenebilir. Catherine Townsend, *Independent* gazetesinde seks hakkında yazdığı otobiyografik yazılardan birinde erkek arkadaşından ayrılmasını anlatır. Ayrılık onu öyle bir ıstırap düzeyine getirir ki, Adsız Seks ve Aşk Bağımlıları Toplantısı'na katılır. Görüşmede kendisini şu şekilde anlatır:

> Adım Catherine ve bir aşk bağımlısıyım [...]. Bugüne dek son ilişkimi neden atlatamadığımı çözemedim. Ama sanırım bunun nedeni onun gözünde tek olmak için yeterince iyi olmaya çalışmış olmam. Sanırım *bilin-*

1 V. Van Gogh, *Complete Letters* (New York: New York Graphic Society, 1959), s. 254. Türkçesi için: Vincent van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Çev.: Pınar Kür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

çaltında birinin benimle evlenmesini sağlayacak kadar iyi olduğumu ispatlamak istedim. Bu yüzden eski sevgilimi her ne olursa olsun elimde tutmaya çalışacak kadar çaresizdim. (vurgu bana ait)[1]

Açıkça görüldüğü üzere Catherine'in acısı, aşkla oluşturulabilecek ya da yok edilebilecek bir özdeğer duygusuyla ilgilidir. Jonathan Franzen'ın çağdaş ifadesine yer verelim:

> Buradaki [aşktaki] büyük risk, elbette ki reddedilmektir. Hepimiz bazen sevilmediğimiz gerçeğinin üstesinden gelebiliriz; çünkü sizden hoşlanabilecek son derece büyük bir insan havuzu söz konusudur. Ancak sadece hoşa gidecek kısmını değil, tüm benliğinizi ortaya koymak ve reddedilmek felaket acı verici olabilir. Acı çekme ihtimali, kayıp, ayrılık ve ölüm acısı, çoğunlukla aşktan uzak durmayı ve güvenli bir şekilde hoşlanma dünyasında kalmayı cazip kılar.[2]

İnternetteki *Glamour* adlı blogda bir kadın, erkek arkadaşından ayrıldığında "kalbi bir mikserdeymiş gibi" hissettiğini ve "etkisinden tamamen kurtulmanın (yıllar değilse bile) aylar sürdüğünü" anlatır. Arkadaşları onun "*harika olduğunu* söyleyerek, onu çikolatayla besleyerek ve [onunla] sürekli dandik filmler izleyerek"[3] üzüntüsünü atlatmasına yardımcı olmuştur. Bu arkadaşların davranışları, aşk hayatındaki bir ayrılığın kişinin temel değer duygusunu ve kişinin varoluşsal güven temelini tehdit ettiği yönündeki yaygın sezginin tipik örneğidir. Bu bulgular *New York Times*'ın

1 C. Townsend, *Breaking the Rules: Confessions of a Bad Girl* (London: John Murray, 2008), s. 283.

2 J. Franzen, "Liking is for Cowards. Go for What Hurts", *New York Times*, 28 Mayıs 2011, *http://www.nytimes.com/2011/05/29/opinion/29franzen.html?_r=1&pagewanted=all*, 20 Ekim 2011.

3 *http://www.glamour.com/sex-love-life/blogs/smitten/2009/02/the-onething-not-to-say-to-a.html*, 12 Ekim 2011.

"Modern Love" köşesinde alıntılanan, iki sosyologun araştırmasında da onaylanmıştır: "Kadınlar için önemli olan konu, kötü de olsa bir ilişkileri olup olmamasıdır. Ms Simon'a göre [araştırmacı] 'Bu biraz acıklı bir durum'dur. 'Bu alanda birçok toplumsal değişim olmasına rağmen kadınlar için kişisel değer hâlâ bir erkek arkadaş sahibi olmaya bağlıdır. Bu çok talihsiz.'"[1]

Bu son iddiaya itirazım şudur: Eğer kadınların özdeğeri hâlâ bir erkek arkadaşlarının olmasına bağlıysa bunun nedeni geçmişin tatsız izlerinden kurtulmayı başaramamaları değil, kadınların değer duygusu için aşka bağlı olmaları açısından modern olmalarıdır. Flört, cinsel ilişki ve aşk hakkındaki öğüt edebiyatı tuhaf bir şekilde kârlı hâle gelmiştir; çünkü aşkın, flörtün ve cinsel ilişkinin içerdiği risk, toplumsal ve kişisel değer oluşturma kapasiteleri açısından oldukça artmıştır.

Ancak şüphesiz ki bazıları, bireyin, aşkın belirsiz ve karşılıksız olduğu romantik ilişkileri sadece modern çağda değil, her zaman yaşadığı yanıtını verecektir. Elbette ki acı çekmek dünyada aşk hakkındaki edebiyatın en eski mecazlarından biridir. Bunun doğruluğu açıktır; ancak kişinin bu ilişkilere *nasıl* dâhil olduğu, bu ilişkilerde nasıl övüldüğü ya da değerinin düşürüldüğü soruları sosyologlar için son derece önemlidir. Benim iddiam kişinin romantik ilişkileri farklı şekilde yaşamakla kalmadığı, ayrıca modernite çağındaki ruhsal acı çekme deneyiminin geçmişte yaşanandan farklı olduğudur. Kanımca acı, aşkın en eski motiflerinden biri olmasına rağmen şu anki anlayışımıza yabancılaşmış olan dört farklı ve/veya örtüşen kültürel çerçevede yaşanırdı. Aşk acısı çekmenin bu dört pre-modern kültürel çerçevesi: Aristokrasi, Hıristiyanlık, Romantizm ve sağlık alanıdır.

1 P. Paul, "A Young Man's Lament: Love Hurts", *New York Times*, 22 Temmuz 2010, *http://www.nytimes.com/2010/07/25/fashion/25Studied.html?_r=1&emc=tnt&tntemail1=y*, 12 Ekim 2011.

Batı Avrupa tarihinde acı çekmeyi aşk deneyiminin merkezine koyan belki de ilk geniş çaplı kültürel model, saray aşkıydı.[1] Troubadour denen gezgin ozanların şiirlerinde, karşılıksız aşkın neden olduğu acılar, âşık olan kişinin ruhunu arındırıyordu. Aslına bakılırsa bu acı, ozanların şiirsel ilhamının mutlak kaynağıdır. Platonik etkiler nedeniyle saray aşkı son derece idealistti; dolayısıyla aşkı ve aşk acısını soylu bir deneyime dönüştürüyordu. Dahası aşk ve aşk acısı hem âşığı hem de âşık olunan kişiyi yüceltiyordu; dolayısıyla bu çerçevede aşk "insanların daha iyi ve daha ince ruhlu olmasına, kendi tabiatlarının farkına varmasına olanak sağlıyordu."[2] Buna şöyle bir örnek verelim:

> Aşk acısını öylesine mutluluk verici buluyorum ki bu acının beni öldürmek niyetinde olduğunu bilmeme rağmen *Midons* [Leydim] olmadan yaşamayı ne isterim, ne buna cüret edebilirim, ne de başka bir yere yönelmeyi düşünebilirim. Çünkü o öyle biri ki, onun sadık âşığı olarak ölmekten tek kelimeyle onur duyarım. Eğer beni bırakmazsa, bu benim için yüz kat daha büyük bir onurdur; bu nedenle ona hizmet etmekten geri duramam.[3]

Acı çekmek kişiyi yok etmez; aksine onu büyütür ve yüceltir. Acı çekmek açık bir şekilde erkeğe özgü kahramanlık, sadakat, güç ve bir kadına bağlanmayı yücelten birey anlatısının bir parçasıdır. Dolayısıyla acı çekmek soylu değerlerin bir ifadesidir.

---

1 Fuzûlî'nin on altıncı yüzyılda kaleme aldığı ünlü *Leylâ ve Mecnûn* hikâyesinde görülebileceği gibi İslam kültürü de bu motife önemli bir yer vermiştir.

2 I. Singer, *The Nature of Love: Courtly and Romantic* (Chicago: University of Chicago Press, 1984), s. 25.

3 A. Clark, *Desire: A History of European Sexuality* (London: Routledge, 2008), s. 55'ten alıntılanmıştır.

Acı çekmenin soylu ideali geçmişte Hıristiyanlık değerleriyle iç içe geçmişti: Kişi, karşılıklı olmasını aşkın koşulu olarak görmüyor ve acı çekmeyi ruhun arınması olarak değerlendiriyordu. Hıristiyanlık acı çekme deneyimini düzenlemek için öyküsel bir çerçeve sunuyor ve hatta acı çekmeyi kurtuluş için kuramsal bir işaret olarak görüyordu. Hıristiyanlık kültürel olarak acı çekmeyi anlamlandırıyor, ruhu yücelten ve kişiyi tanrısal bir boyuta taşıyan olumlu ve hatta gerekli bir deneyime dönüştürüyordu. Dolayısıyla acı çekmek bu kültürel temelde kişiye zarar vermiyor; onu oluşturmaya ve yüceltmeye yardımcı oluyordu. Hıristiyanlığın önemini kaybetmesiyle aşk acısı çekmek sanatta ve özellikle de Romantizm hareketinde bir başka kişisel değer kaynağı hâline gelmiştir. Hıristiyanlıkta olduğu gibi acı çekmek var olmanın kaçınılmaz, gerekli ve yüce bir boyutu olarak görülüyordu.[1] Romantizm hareketinin en sembolik isimlerinden Lord Byron, aşkta kişinin ve karşısındakinin yok olmasını yüceltiyordu: "Sahiplenişim mahvediciydi. [...] Ona âşıktım ve onu yok ediyordum."[2] Byron, diğer Romantikler gibi, acıyı yüce varoluşun göstergesi olarak gören bir duyumcuydu (sensüalist). "Hayattaki en büyük şey histir," diye yazmıştı müstakbel karısına, "acı içinde bile olsa, var olduğumuzu hissetmek."[3] Dolayısıyla duyguların karşılıklı olmaması, kişinin mahvolması olarak görülmezdi; çünkü onaylanma ve kişisel değer, aşk deneyimi üzerine kurulmamıştı ve yaşamsal enerjinin âşık olmak ve ıstırap çekmek gibi deneyimlerle dışa vurulduğu düşünülüyordu. Aşk acısı çekmenin

1 Fransız Goncourt Kardeşler şöyle der: "Nesnelere olan tutku, onların bizzat halisane iyiliğinden veya güzelliğinden değil, özellikle onların bozulmasından kaynaklanır. Bir kadın hafifmeşrepliği, hırçın ruhu, serseriliği, kalbi, duyguları nedeniyle delice sevilebilir (...) Nihayetinde tutkuyu yaratan, insanların ve olayların çürümüşlüğüdür." M. Praz, *The Romantic Agony* (New York: Meridian Books, 1956), s. 45'ten alıntılanmıştır. Alıntıyı Türkçeye çeviren Sabit Yürürdurmaz'a teşekkür ederim. (e. n.)

2 *a. g. e.*, s. 74'ten alıntılanmıştır.

3 *a. g. e.*, s. 72'den alıntılanmıştır.

Romantik dışavurumları, kültürel olarak melankoli altında çerçeveleniyor ve inşa ediliyordu. Melankolinin en önemli özelliği, aşk hissini *estetik hâle getirmesi* ve saray aşkında olduğu gibi onu yaşayan kişiyi yüceltmesidir. Romantik melankoli çoğunlukla maskülen bir özellikti ve acı çekmenin erkeğe kahramanlık bahşettiği bir birey modelinin parçasıydı, kişi acıya tahammül etme kapasitesi sayesinde ruhunun derinliğini kanıtlardı. Melankolide acı çekmek kişinin değer duygusuna zarar vermediği ya da onu etkilemediği gibi aynı zamanda ruhun hassaslığını, inceliğini ve entelektüelliğini ortaya koymasına yardımcı olur. Daha da ileri giderek bu durumu yaşayanların sembolik/duygusal sermayesini arttırdığı ileri sürülebilir. Dahası aşk ve aşk acısı idealleri çoğunlukla erkeğe ait bir hak olduğundan aynı zamanda maskülenlik imajını, hayatî bir enerji, kahramanlık ve cesaret biçimi olarak güçlendirdiği söylenebilir.

Ne var ki kadınlar, özellikle de entelektüel kadınlar, bu anlayışa yabancı değildi. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Ralph Waldo Emerson'ın çağdaşı, hayranlık uyandırıcı bir karaktere ve zekâya sahip Margaret Fuller'ın mutsuz bir aşk hayatı vardı: Çoğunlukla tutkulu hislerine karşılık vermeyen ya da veremeyen kişilere âşık oluyordu. Christina Nehring, Fuller'ın yaşadıklarını anlamlandırma biçimini şöyle özetler:

> Fuller acı çekmeye, acının arındırma gücüne ve kendisinin acıya katlanma kapasitesine inanıyordu. Kimi zaman kadın cinsiyetinin acıya göğüs germek için yaratılıp yaratılmadığını merak ediyordu. Etrafındaki erkekler İsa ihtiyaç duyduğunda kaçarken, "kadınlar İsa'nın bulunduğu çarmıhtan ve tecellisinden ayrılmamıştı."

İsa'yı seven kadınlar "kötü günlerden" kaçmazdı. "Ondan bir şeyler öğrenmeyi isterdi, onun sayesinde derinleşmeyi isterdi, Fuller'ın yaşadığı trajediler sayesinde derinleşme-

si gibi."[1] Önceki örneklerde, acı çekmenin soylu ve estetik şekilde sunulması, burada dinle birleşerek acı çekmeyi kişiye anlam ve hatta yücelik veren bir deneyim hâline getirmiştir. Bu örnekler sadece kişisel anlatılar olarak görülmemelidir; aşk acısının karakter idealinin bir parçası olarak görüldüğü ve işlendiği, kişinin kişisel değer duygusu için tehdit oluşturmayan bir kültürel modele işaret etmekteler.

Aşk acılarını idealize etmeyen ve ideal bireyin bir yönü olarak görmeyen tek gelenek, tıptı. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda "aşk hastalığı" olarak bilinen bu durum, bedensel bir bozukluk olarak görülüyordu; ruhu etkilediği kabul ediliyorsa da kişinin değer duygusuyla ilişkili değildi. On altıncı yüzyılda Robert Burton aşk kurbanlarının "dönemin köleleri ve ağır işçileri, deli, ahmak, *kalınkafalı*, kara sevdalı ve bunun yanında bir böcek kadar kör"[2] olduğunu düşünüyordu. Aşk acısı, bedensel rahatsızlıkların sonucuydu ve dolayısıyla fiziksel hastalıklarla aynı düzeydeydi. Örneğin on altıncı yüzyılın sonlarında doğan Fransız doktor Jacques Ferrand şöyle yazıyordu:

> Mayıs 1604'te, (doğduğum yer olan) Agen'da mesleğe henüz başladığım sıralarda, Le Mas d'Agenais'in yerlisi genç bir bilim adamına şu belirtilerle aşk hastalığı teşhisi koydum. [...] Önümde daha kısa bir süre öncesine dek neşeli olan, ancak hiçbir neden olmaksızın neşesini kaybetmiş genç bir adam vardı; solgun, limon sarısı ve bitkin yüzünü, boş bakan gözlerini gördüm, bunun haricinde vücudu gayet iyi durumdaydı.[3]

1 C. Nehring, *A Vindication of Love: Reclaiming Romance for the Twenty-First Century* (New York: HarperCollins, 2009), s. 232.

2 M. MacDonald, *Mystical Bedlam: Madness, Anxiety, and Healing in Seventeenth-Century England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 90'dan alıntılanmıştır.

3 J. Ferrand, *A Treatise on Lovesickness* (New York: Syracuse University Press, 1990 [1610]), s. 273. Dikkatimi bu metne çektiği için Michal Altbauer'a teşekkür etmek isterim.

Bu durum görüldüğü üzere, kişinin değerini tehdit eden bir bozukluk olarak değil, bedensel bir hastalık, hatta geçici bir akıl hastalığı olarak görülürdü. On yedinci yüzyıl İngiltere'sinde doktor/astrolog Richard Napier çok çeşitli rahatsızlıkla ilgilenmiş ve birçok hasta iyileştirmişti. Tarihçi Michael MacDonald, Napier'ın bıraktığı notları incelemiş ve bu rahatsızlıklardan bazılarını şöyle tarif etmiştir:

> Napier'e kaygılarını ve ikilemlerini anlatan erkek ve kadınların neredeyse %40'ı flört ve evlilik hayatlarındaki hayal kırıklıklarından yakınıyordu. [...] İhtiraslı ve tutkulu ilişkiler astroloğun müşterileri arasında oldukça fazlaydı. Sevgililer arasındaki kavgalar, karşılıksız aşk ve ikiyüzlülük, 141 kişinin duygusal sıkıntısı olarak karşımıza çıkıyordu ve bunların yaklaşık üçte ikisini genç kadınlar oluşturuyordu.[1]

Kadınların Napier'e anlattığı şikâyetlerin çoğu büyük ölçüde "parasal yönden sorumluluk sahibi, genel olarak sadık, aklı başında ve kibar olmaktan uzak berbat adamlar"[2] ile ilgiliydi. Bugün ailelerini geçindirme görevinde başarısız olan çağdaş erkeklerin var olmadığı elbette ki söylenemez; ancak erkekler hakkındaki modern şikâyetler çoğunlukla kadının *benliğini* önemseme konusundaki yetersizliği şeklinde karşımıza çıkar. Dahası, geçmişte aşk acısının ani ve şiddetli sancıları bedensel olarak tanımlanır ve yaşanırdı, bugünkü gibi kusurlu ruhların göstergesi olan deneyimler olarak değil. Tıp söylemi acı çekmeyi başlı başına yüceltmediği gibi acıyı tıpkı fiziksel bir hastalık gibi gidermeyi amaçlıyordu.

Modern çağdaki aşk acısı da yok edilmesi gereken bir durum olarak görülmektedir, ancak temelden farklı bir birey modelinden hareketle: Aşk acısı, acı çekmeyi hem kişinin

1 MacDonald, *Mystical Bedlam*, s. 88–9.

2 *a. g. e.*, s. 100.

toplumsal değer duygusu ve kendisine saygısı için ciddi bir tehdit hem kusurlu bir psikolojik gelişim olarak gören faydacı ve hedonist (hazcı) sağlıklı bir ruh modeli adına yok edilmelidir. Yani çağdaş kültürde olgunluk kişinin acı çekme deneyiminin üstesinden gelmesi ya da hatta daha iyisi acıdan tamamen uzak durma kapasitesiyle ifade edilir. Aşk acısı çekmek, karakter oluşturmanın ruhsal ve ekonomik bir parçası olmaktan çıkmıştır ve hatta karakteri tehdit eden bir durum olarak görülmeye başlanmıştır.

Dahası aşk acısı çekmenin tamamen modern olan yönü, aşkın kişinin sahip olduğu değerlerle iç içe geçmesi ve acı çekmenin kusurlu bireyin işareti hâline gelmiş olmasıdır. Bunun sonucu olarak âşık olunan kişideki kusur, âşık olan kişiye zarar verir. Kişinin varoluşsal güvensizliği ve onaylanma ihtiyacı, onu yeniden işleyecek ve karakter oluşumunda rol oynamasını sağlayacak geçmişteki kültürel/ruhsal çerçeveler artık var olmadığından, daha şiddetli hâle gelmiştir.

Onaylanmaya Karşı Özerklik

Arzunun çelişkilerini araştıran Alexander Kojève, Hegel'in en ilginç yorumcularındandır, arzunun aynı anda hem "bireyciliğin gelişmesi" hem de eşitlikçi bir toplumsal düzende söz konusu olabilecek "karşılıklı onaylanmanın evrenselleşmesi"[1] ile doyurulabileceğini öne sürer. Kojève'in aklında sınıfsal onaylanmanın evrenselleşmesi vardır; görüşleri, toplumsal cinsiyet alanına kolayca ve eşit şartlarla uygulanabilirse de daha fazla cinsiyet eşitliğini, daha fazla bireyciliği ve karşılıklı onaylanmayı beraberinde getirebilir. Aslına bakılırsa Hegel'ci onaylanma mücadelesinin bir yönü, daha özerk olmayı daha fazla onaylanmanın şartı olarak görür. Köle özgürleştikçe, talep edeceği ve elde edeceği onaylanma da artar.

1 J. Butler, *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth-Century France* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 77.

Bu görüş politika alanında savunulabilir olmakla birlikte cinsel ilişkiler alanında çok daha karmaşıktır. Çünkü cinsel arzunun çelişkilerinden habersizdir. Hatta kanımca Hegel'ci görüşün aksine, bireycilikteki ve özerklikteki artışın, modern cinsel arzuyu çıkmazlarla dolu hâle getirdiği söylenebilir. Judith Butler'ın öne sürdüğü üzere: "Arzu çelişkide saplanıp kalan ve kendi içinde bölünmüş bir tutku hâline gelir. Dünyayla aynı sınırlara sahip, kendisini dünyanın her yerine yansıtmaya çalışan özerk bir varlık olma çabası gösteren zihnimiz, arzu eden bir varlık olarak kendi kimliğinde, üstü kapalı bir şekilde karşıdaki kişi tarafından talep edilmeye ihtiyaç duyduğunu keşfeder."[1] Karşıdaki kişi tarafından talep edilmek çelişkilerle doludur; çünkü "Çok mutlu olmak ve ne yapacağımıza kendimiz karar vermek arasında seçim yapmamız gerekir."[2]

Birine âşık olunduğunda ve özlem duyulduğunda kişi daima yok sayılma ve aşkının karşılıksız olduğunu görme riskiyle karşı karşıyadır. Kişinin arzusunun gerçekleşmediğini görme korkusu aşk deneyimini (potansiyel olarak) oldukça dönüşlü bir hâle getirir. Ve bu dönüşlülük, onaylanmanın kişisel değer duygusunu belirleyen özerklikle çatışması ve etkileşime girmesiyle üretilir. Dolayısıyla onaylanma, kültürün onaylanma ritüellerini yerine getiren kişinin ve karşısındakinin özerkliğinin eşzamanlı olarak onaylanması gerektiği yönündeki birey tanımıyla kısıtlanır.

Gençlerin aşk hayatlarını konu alan analizinde Ori Schwarz ilişki yaşadıkları kişinin fotoğraflarını çekme (ya da çekmeme) tercihlerine değinir: "O sırada bir ilişkisi olmayan yirmilerinin sonlarındaki bir kadın kendisini 'belgeleme konusunda saplantılı' biri olarak tanımlıyordu: '[Birine] bir şeyler hissetmeye başladığımda, içimde belgeleme isteği uyanıyor.'" Buna rağmen ilişkide kendinden emin olana dek kimsenin

1 *a. g. e.*, s. 49.

2 *a. g. e.*

fotoğrafını çekmez, çünkü karşısındakini korkutmayı istemez. "Onu kaçırmak, ona baskı kurmak, fazla âşık görünmek de istemedikleri arasındadır."[1]

Bu ifadeler aşkta oldukça yaygın olan bir durumu anlatır: Kişi, ilişkideki konumunu zayıflatmamak için hislerinin dışavurumunu (karşıdakini onaylamak) denetleme ihtiyacı hisseder. Çünkü onayla(n)ma her zaman kişinin özerkliğini sergileme dinamiğinin bir parçasıdır. Özerklik, son derece dikkatli bir denetlemeyle ve hatta onaylanmanın esirgenmesiyle inşa edilir. Aşk ilişkisi, yapısı gereği onaylanma yönünde bir talep içerir; ancak ilişkinin edimsel olarak başarılı olması için hem onaylayan hem de onaylanan kişinin özerkliğini tehdit etmemek adına bu yöndeki talepler ve karşıdakini onaylamak meselesi dikkatle denetlenmelidir. Schwarz'dan bir örnek daha verelim:

> Fotoğraf çekmek isteyen yirmilerinin sonundaki şehirli bir lezbiyen "aşırı ilgi/çok ileri bir aşama/aşırı yakınlık vs. göstergesi olup yanlış anlaşılabileceği için biraz endişeliydi. Buna aldırış etmedim ve istediğim zaman fotoğraf çektim, ama gizli niyet ve endişelenmek için neden olmadığını açıkça belirttim."[2]

Burada "endişe" kadının, partnerinin karşılık verebileceğinden daha fazla aşk ya da ilgi gösterme korkusundan kaynaklanır. Karşı tarafın istediğinden daha fazla ilgi gösterme ihtimali öylesine endişe vericidir ki, özerklik sergileyerek sinyalleri verilen ve oluşturulan ilişkideki statüsünü garantiye almak adına, davranışının olası semiyotiğini düzeltmek için büyük gayret gösterir. Onaylanma tamamen karşılıklı olması gerekmekle birlikte kısıtlı bir değerdir; çünkü ilişki sırasında

1 O. Schwarz, "Negotiating Romance in Front of the Lens", *Visual Communication*, 9 (2) (2010), 151-69 (s. 157).

2 *a. g. e.*

özerk olma zorunluluğu tarafından kısıtlanır. Dolayısıyla ilişkilerin başındaki birçok zorluk, özerklik ve onaylanma arasındaki tartışmadan kaynaklanır: Kişinin ne kadar özerklik sergileyeceği, karşısındakini ne kadar onaylayacağı ve onun tarafından ne kadar onaylanacağı, ilişkinin başlarındaki duygusal müzakerenin can alıcı noktasını oluşturur.

Onaylanma ve özerklik arasındaki gerilim birçok romantik ilişkide onaylanma sabit olmadığından daha da karmaşık hâle gelir. Aşk ve evliliğin kurumsal ve öyküsel olarak birbirine karışması nedeniyle bağlanma, onaylanma sürecinin öyküsel *amacı ve hedefidir*, duygusalı kurumsala bağlar.[1] Romantik ilişkilerin hepsi değilse bile çoğu ya bitmeli ya da "bağlanmaya" doğru ilerlemelidir. Buna rağmen özerkliğin gereği olarak bağlanma talep edilemez. İlişkide yaşanan ikilemler hakkında bir internet sitesinden örnek verelim:

> Konu hakkında [erkek arkadaşının partner bulma sitesi olan Match.com'daki profilini hâlâ kullanması] Google'da biraz araştırma yaptım ve bu durum beni endişelendiriyor. O ve ben resmi bir "ilişkiyi tanımlama konuşması" yapmadık (açık konuşmak gerekirse işlerin nereye varacağını bekleyip görmeyi tercih ederim); bu yüzden merak etmekten kendimi alamıyorum: Başka bir kadınla mı çıkıyor? Onun için sadece bir eğlence miyim? Onunla bu konuyu konuşmak istemiyorum; çünkü her şey çok rahat ve sorunsuz gidiyor.[2]

Bir erkeğe sadakati ve bağlılığı hakkında soru sormak "rahatsız edici" ve "sorun çıkarmak" olarak görülüyorsa bunun nedeni bu kadın için özerkliğin onaylanma talebinden baskın

---

1 R. Bellah, W. Sullivan, A. Swidler ve S. Tipton, *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life* (Berkeley: University of California Press, 1985).

2 *http://www.enotalone.com/forum/showthread.php?t=152843,finneganswake*, 13 Ekim 2011.

olmasıdır. Davranışlar için ritüellerin olmaması, onaylanma ve özerklik arasındaki gerilim, ilk adımı atan kişinin kim olduğu sorusunun neden zor bir soru olduğunu açıklar. "Korkan ya da kendini korumaya çalışan biri, risk alıp kendini açmadan *önce* âşık olduğu kişiyi kendine âşık olmaya ikna eder. Bunun nedeninin çoğunlukla değersizlik ve aşağılık hislerinden kaynaklanan bir korku olduğu söylenebilir."[1] Âşık olan kişi korkar; çünkü özerklik ve onaylanma arasında bir gerilim söz konusudur. Buna bir örnek verebilirim. Onaylanmanın son noktası olan, karşıdakinden bağlanmasını talep etmenin New York'lu 38 yaşındaki halkla ilişkiler müdürü Irene'in durumunda neden gerçekleşemediğini aydınlatabiliriz.

Irene: Andy ile beş yıl önce tanıştım. Tanıştığımızda başka biriyle ilişkim vardı; ama işler iyi gitmiyordu ve Andy benimle olma konusunda çok istekli görünüyordu. Böylece onunla çıkmaya başladım. Başlarda onun için deli olduğum söylenemezdi. Ama bütün doğru şeyleri yaptı: Aşk dolu notlar yazıyor, beni sürpriz yerlere götürüyor, bana küçük hediyeler alıyor, akşam yemekleri yapıyordu. Bir yıl sonra terfi edip genel satış müdürü oldu ve Londra'ya taşınması gerekti. Benden onunla birlikte gitmemi istedi. Düşündüm ve kabul etmeye karar verdim. İş kontratım, istifa etmeden üç ay önce işyerime bildirmemi gerektirdiği için ona hemen katılamadım. İki ay sonra gittim. Oraya gittiğimde, aslında tam da oraya vardığım gün, duygularının eskisi gibi güçlü olmadığını hissettim. Duyguları açıklanamayacak şekilde azalmıştı. Sorular sorup durdum, bir şey mi olmuştu, neden beni daha az seviyordu? Ama cevap vermekten kaçıyordu ve kendisini bu ilişkiye adayıp adayamayacağını bilmediğini söyledi. Üç ay sonra tamamen mahvolmuş bir şekilde New York'a döndüm.

Görüşmeci: Tamamen mahvolmuş.

1 Person, *Dreams of Love and Fateful Encounters*, s. 45.

Irene: Biliyor musunuz, onu hâlâ seviyordum. Bana kötü davranmış falan değildi. Kötü değildi. O benden daha üzgündü. Anlatabiliyor muyum? Sadece artık bana âşık değildi. Evlenme sözü falan da vermemişti. Ne diyebilirsiniz ki? Beni sev, çünkü ben harikayım mı? Elbette ki bunu söyleyemezdim. Aptalca olurdu. Onun için işimi bırakmış, kiralık dairemden vazgeçmiş, birikmiş paramı çekmiş, aslına bakılırsa hayatımdan vazgeçmiş olmama rağmen öfkeli değildim; sadece incinmiştim. Bu yüzden onu sevmeye devam ettim. Belki de bir tarafım onu daha da çok seviyordu.

Görüşmeci: Yani az önce dediğiniz gibi evlenme sözü olmadan hayatınızdan vazgeçtiniz. Bu kolay oldu mu?

Irene: Bunu önemsemediğimi söyleyemem. Önemsiyordum. Ama bende şu var, baskı yapıyormuş gibi görünmekten hep korkarım.

Görüşmeci: "Baskı yapmak" derken neyi kastediyorsunuz?

Irene: Çaresiz görünmek. Ültimatomlar vermek. En önemli şey evlenmekmiş gibi davranmak. Bir adama baskı yapmak ilişki için iyi bir şey değil, benlik imajınız için iyi değil. Bu yüzden baskı yapmadım. Ama belki de hataydı. Belki de ısrarcı olmalı ve ondan daha fazla şey istemeliydim. Evlilik sözü olmadan her şeyi bırakmamalıydım. Ama gençtim ve onu korkutup kaçırmak istemedim.

Görüşmeci: Neden benlik imajı için iyi değil?

Irene: Hımmm... Baskı yaptığınız zaman muhtaç gibi görünüyorsunuz. Kendiniz değilmiş gibi. Muhtaç görünmek istemezsiniz. Ve ayrıca şöyle de bir şey var, eğer baskı yaparsan adam kaçar. Çünkü muhtaçsındır.

Görüşmeci: Bir adama ciddi, istikrarlı bir ilişki istediğini söylemek muhtaç olmaktır, demek istediğin bu mu?

Irene: Kesinlikle. Özgürce "Seni seviyorum", "Hayatımı seninle geçirmek istiyorum" demeyi çok isterdim; ama

eğer yapsaydım zayıf taraf gibi hissederdim. Kayıtsız görünmek istiyorsunuz.

Görüşmeci: Neden olduğunu söyleyebilir misiniz?

Irene: Nedenini bilemiyorum. Bence erkekler, hepsi değil ama çoğu, evlilikle ve bağlanmakla ilgilenmiyor. Karar vermek için sınırsız zamanları olduğunu düşünüyorlar. Ve onlardan çok şey isteyecek olursanız uzaklaşıyorlar, bu sanırım tüm kadınların bildiği bir şey. Bunu yavaşça, akıllıca yapmanız ve ısrarcı olmamanız gerek.

Bu hikâyeyi erkekler ve kadınlar arasındaki belli bir ilişki biçiminin tipik örneği yapan birçok nokta var. Burada kadın, erkek tarafından yönlendirilir; yani ilişkiye başlamaya *ikna* edilir. Kadının ilişkiye başlamasına neden olan şey sır değildir; bu ilişki ona onaylandığını hissettirir, onaylanmanın aşktan önce gelebileceği ve aşka neden olabileceğini gösterir. Bu durum özellikle değerlerini onaylamak için toplumsal kanallara erkekler kadar erişemeyen kadınlar için geçerlidir; dolayısıyla değer duyguları romantik onaylanmaya özellikle bağlı hâle gelir. Ayrıca bu kadın açık bir talepte bulunmamış olmasına rağmen her şeyden "vazgeçmesi" erkek arkadaşı tarafından her şeyiyle ona bağlanma arzusu olarak (ve muhtemelen doğru bir şekilde) yorumlanmıştır. Son olarak erkek arkadaşından resmi olarak karşılıklı bir bağlılık talep edememiş olması, özerkliğin onaylanma ihtiyacına baskın geldiğini ortaya koyar, kendisi tamamen bağlanmıştır, ne var ki bu karşılıklı değildir; erkek arkadaşından benzer bir söz alamamıştır.

Bu durumu, on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de üst orta ve üst sınıflarda genç bir kızın resmi olarak "takdim edilmesi", yani evlilik için uygun olduğunu ve eş adaylarıyla tanışma isteğini ilan etmek için balo düzenlemesi uygulamasıyla karşılaştıralım. Söz konusu kültürel ve toplumsal düzende bağlılık ilanı tanışmanın yapısında vardır: Bir kadın (ya da erkek) bağlanma niyetini gizlemek ya da böyle bir niyete sahip

olmak zorunda değildir; çünkü sosyeteye ilk kez adım atacak genç bir kızın "takdim edilmesinin" tam tanımı ve nedeni budur. Müstakbel eş arayışındaki bu açıklık, kadının kendi benlik imajı ya da özerkliği için tehdit oluşturmuyordu. Gerçek romantik ilişkiler ne kadar fettanlıklar ya da oyunlar içerirse içersin, birine bağlanma ve evlenme niyeti askıya alınmıyor, ortadan kaldırılmıyor, ertelenmiyor ya da gizlenmiyordu. Aslına bakılırsa "ciddiyetsizlik" erkeklerin ve kadınların evlilik piyasasındaki itibarını tehlikeye atan bir durum olarak görülüyor ve duygusal anlamda dezavantaj oluşturuyordu. Aksine modern romantik ilişkiler, hem erkeklerin hem de kadınların bağlanma *a priori* ilişkinin bir parçası *değilmiş gibi* davranması gerekliliğinden kaynaklanan tuhaf çelişkilerle doludur. Bağlanma niyeti ilişkinin ön koşulu değil, başarısı olmalıdır. Dolayısıyla bağlanma meselesi romantik ilişkilerden *a priori* kopuk hâle gelir ve aynı zamanda bu ilişkilerin sürekli olarak onaylanma sağlaması gerekir. Son olarak, yukarıda alıntıladığımız Irene örneği, verilen sözde durmanın bağlanmanın gösterişli ahlaki binasının önemli bir yapı taşı olduğu on dokuzuncu yüzyılın aksine, söz istemenin uygunsuz hâle geldiğini gösterir. Ve bu durum kadının oldukça yüksek bir bedel ödemesine neden olur. *Girls Gone Mild*[1] kitabının yazarı, cinsel ilişkilerin muhafazakâr eleştirmeni Wendy Shalit de kadınların erkeklerden talepte bulunmaktaki isteksizliğini gözlemlemiştir; ancak egemen olan terapötik etosa uygun olarak bunu kadınların kendine daha az saygı duymasına ve aşırı cinselleşmesine bağlar. Birçok muhafazakâr düşünür gibi Shalit de sorunlarla dolu bir alanı doğru bir şekilde saptar; ancak bu sorunların nedenlerini anlamakta başarısızdır.

Kafa karışıklığı psikolojik bir sorun olmakla birlikte nedenleri çoğunlukla sosyolojiktir. Bunun çoğunlukla çatışan iki yapısal ilke ve uygulamadan kaynaklandığı görüşündeyim. Irene'in hikâyesinde kendisinin imajını koruma arzusu kişisel

1 W. Shalit, *Girls Gone Mild: Young Women Reclaim Self-Respect and Find It's Not Bad to be Good* (New York: Random House, 2007).

çıkarlarını savunmasına baskın çıkar ve engel olur. Bunun nedeni, benlik imajının romantik ilişkiden önce var olmaması, daha ziyade bu ilişki *içinde* müzakere edilen ve oluşturulan bir şey hâline gelmesidir. Benlik bilinci, kişilerarası ilişkilerde oluşması gereken değere bağlıdır. Başka bir deyişle kişinin kendi özerkliğine ve karşısındakinin özerkliğine saygı gösterme, yani karşıdakinden talepte *bulunmama* kapasitesinin söz konusu olduğu ilişkilerde müzakere edilmelidir. Bir diğer nokta da "baskı yapmanın" hem baskı yapılan *hem de* yapan kişinin özerkliğine tehdit olarak algılanmasıdır. Burada özerklik, kişinin değerini tanımlayan ve oluşturan kültürel motiftir, ki bu da söz istemenin neden "baskı uygulamak" olarak algılandığını da açıklar (bu görüşün örneğin İngiltere'deki Viktoryenlere tuhaf gelebileceği söylenebilir). Bu görüş, sadece söz vermenin kişinin özgürlüğüne, yani yarın bugün hissettiğinden farklı hissetme özgürlüğüne kısıtlama getirmesi birey kavramı bağlamında anlam kazanır. Kişinin özgürlüğüne sınır koymanın uygun olmadığı düşünüldüğünde bağlılık talep etmek, kişinin kendi özgürlüğüne yabancılaşması olarak yorumlanır. Dolayısıyla bu özgürlük, ilişkilerin yalnızca duygusal bir dille tanımlanmasıyla ilişkilidir: Eğer ilişki, kişinin özgürce hissettiği ve sunduğu duygularının sonucuysa, bağlanmanın ahlaki yapısından kaynaklanamaz. Duygular mantıktan ve hatta kişinin kendi isteğinden bağımsız oluştuğundan, kişinin öznelliğinden ve özgür iradesinden kaynaklanıyor olarak görüldüğünden ve değişken bulunduğundan kişinin duygularını geleceğe taahhüt etmesini talep etmek uygunsuz hâle gelir; çünkü katıksız duygusallığın bir parçası olan özgürlüğe karşı tehdit oluşturduğu düşünülür. Dolayısıyla bağlanmada kişiyi salt duygulara ve duygusallığa dayanmayan bir seçim yapmaya zorlama riski söz konusudur ve bu da kişinin özgürlüğüne zarar verir.

Modernitede erkeklerin özerklik söylemini benimsemesi ve bu söylemi etkin bir şekilde hayata geçirmesi, özerkliğin giderek normalleşen ve algılanması güç bir tür sembolik şiddet uygulamasına yol açmıştır. Bu nedenle kadınların özgür-

leşme projesinin tam merkezinde özerklik vardır (ve olmaya devam etmelidir). 25 yaşındaki Amanda görüşmede şunları söyledi:

> Ron ile iki yıl yaşadım ve bu iki yıl içinde ona hiç "Seni seviyorum" demedim. O da bana "Seni seviyorum" demedi.
>
> *Görüşmeci*: Neden sizce?
>
> *Amanda*: İlk söyleyen ben olmak istemedim.
>
> *Görüşmeci*: Neden?
>
> *Amanda*: Çünkü eğer söylerseniz ve eğer o size karşı aynı duyguları hissetmiyorsa zayıf taraf olursunuz, size bunun için kızarlar veya bundan faydalanmaya çalışırlar ya da sonuç olarak uzaklaşırlar.
>
> *Görüşmeci*: Sizce o da aynı şeyi düşünmüş olabilir mi? İlk söyleyen olmak istemediğini?
>
> *Amanda*: Bilmiyorum. Belki. Ama bence erkekler bunu söylemekte nedense daha özgür. Kanımca erkekler ve kadınlar bunu ilk söyleyebilecek tarafın erkek olduğunu biliyor, kadının böyle bir özgürlüğü yok. Erkek sevdiğini söylediğinde kadın çekip gitmez, öte yandan erkek dehşete düşer; kadının yüzük ve gelinlik istediğini düşünür.

Birçok kişinin modern sorunlu ilişkilerin kutsal kitabı olarak gördüğü *Sex and the City*'den bir örnek verelim. "Neden hiç 'Seni seviyorum' demiyorsun," diye sordu Carrie. "Çünkü korkuyorum," dedi Mr Big. "Eğer 'Seni seviyorum' dersem evleneceğimizi düşünmenden korkuyorum."[1]

Görüldüğü gibi onayla(n)ma ve bağlanma kuralları erkeklerin hâkimiyeti altındadır. Bu erkek hâkimiyeti kadınların,

1 C. Bushnell, *Sex and the City* (New York: Warner Books, 1996), s. 222. Türkçesi için: Candace Bushnell, *Sex and the City*, Çev.: Aslı Alkış, Artemis Yayınları, İstanbul 2008.

eşitlik mücadelesi aracılığıyla taraftar oldukları bir özerklik ideali şeklinde karşımıza çıkar. Ne var ki kişisel alana aktarıldığında özerklik kadınların onaylanma ihtiyacını bastırır. Çünkü aslına bakılırsa kişinin kendi zararına olan bir gerçeğe karşı koyamaması, sembolik şiddetin en önemli özelliğidir. Burada söylemek istediğim, kadınların özerklik istemediği değildir. Daha ziyade gerilimle dolu bir durumda olduklarıdır; çünkü aynı anda hem özerklik hem de karşıdakini önemseme ideallerine sahiptirler ve daha da önemlisi çoğunlukla kendilerinin *ve* erkeğin özerkliği hakkında kaygılanmak zorunda olduklarını düşünürler. Örneğin 27 yaşında üniversite mezunu Shira erkek arkadaşıyla beraberken yaşadıklarını şöyle anlatır:

> Mesela eve gitmeyi tercih ederdim ve sonra o da Sammy'ye [bir arkadaşı] gitmek istediğini söylerdi. Sonrasında ağlamaya başlardım, sadece ağlardım. Onunla birlikteyken onun hakkında gerçekten ne düşündüğümü söylemeye hiçbir zaman cesaret edemedim; adeta korkuyordum, belki de onu kaybetmekten korkuyordum; bu yüzden de hiçbir şey söylemezdim ve ağlardım.
>
> *Görüşmeci*: Çok ağlar mıydınız?
>
> *Shira*: Çok ağlardım.
>
> *Görüşmeci*: Neden?
>
> *Shira*: Yani sanırım tüm o yıllar boyunca gerçekten ne düşündüğümü ona söylemekten korktum.
>
> *Görüşmeci*: Ona söylemeye korktuğunuz bir şeye örnek verir misiniz?
>
> *Shira*: Her şey ve herhangi bir şey diyebiliriz. Mesela cumartesi günü evde takılmak ve birlikte olmak, birlikte yemek yemek isterdim; ama o dışarı çıkıp arkadaşlarıyla olmak isterdi.
>
> *Görüşmeci*: Onun yanında mı ağlardınız, gittiğinde mi?

Shira: O varken.

Görüşmeci: Bu onun kalmasını sağlar mıydı?

Shira: Hayır, ne yazık ki sağlamazdı.

Görüşmeci: Bunun gibi başka örnekler verebilir misiniz?

Shira: Açıkçası çok var. Çoğunlukla bir şey istediğim ve istediğim şeyin görmezden gelindiği ya da gerçekleşmediği durumlar. Mesela evde olmayı ve güzel yemekler pişirmeyi severdim. Yemeğin hoş görünmesine çok dikkat ederdim. Bunun hakkında bir şeyler söylemesini beklerdim, fark etmesini, ama genellikle etmezdi. Ve üzülüp ağlardım.

Shira'nın yaşadığı üzüntü, adlandıramadığı bir ikileme sürüklenmesinden kaynaklanır: Ağlaması tek taraflı bağlanmanın ve onaylanma ihtiyacının doğrudan bir dışavurumudur. Ne var ki ona üzüntü veren duygularına rağmen erkek arkadaşının ve kendisinin özerkliğini (ya da en azından imajını) korumak adına resmi bir talepte bulunamaz. Bu anlamda diyebiliriz ki özerklik mecburiyeti, onaylanma mecburiyetini gölgede bırakır ve hatta onu anlaşılması imkânsız bir talebe dönüştürür. Özerkliğin kadınların duygularını bastırmasına başka örnekler de verilebilir. Daha önce de bahsettiğimiz *Independent* gazetesinde cinsel ilişkiler konulu yazılar kaleme alan köşe yazarı Catherine Townsend, cinsel özgürleşmenin kayda değer bir örneği olarak verilebilir. Buna rağmen "son derece kadınsı bir durum" olarak adlandırdığı şeyi şöyle anlatır: "Kendimi son derece kadınsı bir durum olan dünya yansa umurumda değilmiş gibi yaparken buldum, halbuki içten içe kendimi kucağına atmak ve 'Lütfen beni sev!' diye bağırmak istiyorum!"[1] Ve internet hakkında kafa yoran psikolog Lisa Rene Reynolds şöyle der: "Evlenmek ve çocuk sahibi olmak istediğinizi söylerseniz insanların profilinizle ilgilenmeye-

1 Townsend, *Breaking the Rules*, s. 179.

ceğini düşünürsünüz; bu nedenle riske girmez ve gerçekten istediğiniz şeyin peşinden gitmezsiniz." Tekrar söylemek gerekirse kadınların özerklik dürtüsü olmadığını ya da buna sahip olmamaları gerektiğini söylemeye çalışmıyorum. Aksine kanımca erkekler daha çok ve yaşamları boyunca daha uzun bir süre özerklik peşinde koşabilir ve sonuç olarak kadınların bağlanma arzusu üzerinde duygusal hâkimiyet uygulayabilirler; bu da kadınları bağlanma özlemlerini bastırmaya, erkeklerin kayıtsızlığını ve özerklik dürtüsünü taklit etmeye iter. Bu mantıkla heteroseksüel aile hayatıyla, çocuk sahibi olmakla ve erkeğin bağlanmasıyla ilgilenmeyen kadınlar erkeklerle duygusal anlamda daha eşit olabilir.

Flört etmek için net bir düzen ve ritüeller olmadığında kişi kendisinin ve karşıdakinin özerklik, duygusal özgürlük hak ve talebini korumak adına, onaylanma talep etmez; karşıdaki tarafından onaylanmak için mücadele eder. Yani kişinin değeri önceden oluşmuş olmadığından kişilerarası müzakerenin konusu hâline gelir. Kişinin değeri, yeterince özerklik sergileyememe ihtimalinden ötürü sürekli olarak tehdit altındadır. Bu iki mecburiyet, özerkliği korumak ve onaylanmak arasındaki gerilim, bireye ve ruha ekonomik bir bakış açısıyla bakılmasına yol açar: Onaylanma her zaman özerklikle dengede olmalıdır ve onaylanma ihtiyaçtan fazla arz edilmemelidir. Kişi, kendi değerini oluşturma ya da başkasına değer verme mücadelesinde, elde edilemez olmanın ekonomik anlamda değer unsuru olarak görev yaptığı bir alışveriş modeline dayanır ve aynı şekilde "âşık olmak", "fazla âşık olmak" hâline gelebilir. Kadınlara verilen psikolojik tavsiyelerin büyük ölçüde altında yatan tam da bu ekonomi mantığıdır. Örneğin *Kadın Çok Severse* gibi ilginç bir isme sahip olan ve çoksatar olmuş kitabında psikolog Robin Norwood bazı hastalarının hikâyelerine yer verir. Jill adını verdiği hastası Randy adında bir adamla tanışır ve şöyle anlatır: "Çok iyi zaman geçiriyorduk. [...] Onun için yemekler yapıyordum ve onunla ilgilenmem gerçekten çok hoşuna gidiyordu. [...] Gayet iyi anlaşıyorduk." Norwood hikâyeye şöyle devam eder:

Fakat [...] Jill'in Randy'yi neredeyse saplantı hâline getirdiği anlaşılır. Randy, San Diego'daki dairesine dönüğünde telefonu çalmaktadır. Jill samimi bir şekilde uzun süren araba yolculuğu yüzünden endişelendiğini ve sağ salim eve gittiği için rahatladığını söyler. Randy'nin şaşırdığını düşünerek rahatsız ettiği için özür diler ve telefonu kapatır; ama içini kemiren bir rahatsızlık duymaya başlar, bir kez daha hayatındaki erkekten çok daha fazla ilgi gösterdiğini fark etmiştir. "Randy bir keresinde ona baskı yapmamamı, yoksa gideceğini söylemişti. Çok korktum. Her şey bana bağlıydı. *Hem onu sevmem hem de rahat bırakmam gerekiyordu.* Bunu yapamadım; bu yüzden de giderek daha çok korkmaya başladım. Daha fazla paniğe kapıldıkça daha fazla peşine düştüm." der. (vurgu bana ait)[1]

Yazar açıkça Jill'in davranışlarını hastalıklı olarak sunar; çünkü sağlıklı bir ruh, psikolojik olarak birbirine zıt iki ilke olan özerklik ve onaylanmayı dengeleyebilir. Dahası sağlıklı bir ruh, ekonomik manada doğru davranmalıdır: Yani arza yeterli talepte bulunmalı ve talebe yetecek kadar arz etmelidir. Açıkça görüldüğü gibi bu hikâye öğüt edebiyatının görevlerinden birinin, okuyucuya onaylanma dinamiğinin bir parçası olan duygusal arz ve talep akışını denetlemekte yardımcı olmak olduğunu öne sürer. Kişinin değeri ilişkilerde ve ilişkilerle müzakere edildiğinden, özerklik işaretleri değer işaretleri görevi gördüğünden, birey ekonomik hesapların yapıldığı bir alan hâline gelir ve karşıdakini "çok fazla" onaylayarak ("severek") bir bakıma kendi değerini düşürebilir. Üçüncü bölümde ele alındığı üzere onaylanma, fazla onaylanmanın ona olan talebi riske atabileceği ve bastırabileceği gibi duygulara ekonomik bir açıdan bakılmasıyla kısıtlanır ve düzenlenir.

1 R. Norwood, *Women Who Love Too Much* (New York: Pocket Books, 1985), s. 3. Türkçesi için: Robin Norwood, *Kadın Çok Severse*, Çev.: Pınar Turanlı, Epsilon Yayınları, İstanbul 2009.

Romantik ilişkilerdeki belirsizliklerin çoğunu oluşturan da bu zorunluluktur. Bu ekonomik arz ve talep meselesi, 46 yaşında boşanmış bir kadın tarafından şöyle ifade edilir:

Anne: Nasıl desem, ilişkilerdeki bu güç oyunlarını oynamayı imkânsız buluyorum: Onu arasam mı, aramasam mı? Ondan çok hoşlandığımı söylesem mi, ilgisiz mi davransam? Elde edilmesi zor mu olsam, tatlı ve sevecen mi? Bunu çıldırtıcı buluyorum.

Görüşmeci: Açıklar mısınız? Ne demek istiyorsunuz?

Anne: Ne demek istiyorum. Bakın, çoğunlukla biriyle tanışırsınız –hayatınız boyunca karşınıza bir ya da iki kez çıkabilecek büyük aşklardan bahsetmiyorum– ve ondan az çok hoşlanırsınız, ama ilişkinin nereye varacağından pek de emin değilsinizdir. Şimdi, ondan çok da hoşlanmadığınızı keşfederseniz harika; çünkü avucunun içinde hissetmezsiniz, kaygı duymazsınız. Ama başlarda onun hoşlandığından daha fazla hoşlanıyorsanız sıkıntı başlar. Çünkü eğer ondan hoşlanıyorsanız o zaman ne söylediğinize ve nasıl söylediğinize dikkat etmeniz gerekir. Çok hoşlandığınızı belli ederseniz genellikle adam kaçar. Eğer aşırı mesafeli olursanız sizin soğuk olduğunuzu düşünür.

Görüşmeci: Neden kaçacağını düşünüyorsunuz? Başınıza geldi mi?

Anne: Ah, evet.

Görüşmeci: Bir örnek verebilir misiniz?

Anne: Yani, sanırım birkaç tane verebilirim. Biriyle birlikteydim ve başlangıçta kararsızdım, onunla birlikte olmak isteyip istediğimden emin değildim. Daha çok, soğuk biri olduğunu düşündüğüm için. İki hafta sonra ilişkiye devam etmek istemediğimi söyledim. Ona bir şans daha vermem için yalvardı. Ben de verdim. Sonra daha sıcak olmaya başladı ve ondan gerçekten hoşlanmaya başladım. Ama ne zaman gelecek hakkında konu-

şacak olsam kendisini geri çekiyordu. O daha kararsız oldukça daha fazla baskı yaptım. Sonunda o kadar kararsız hâle geldi ki ipleri kopardık.

Bir keresinde de benden on beş yaş büyük bir adamla yoğun ve fırtınalı bir ilişki yaşamıştım. Çok âşık davranıyordu. Beni her gün ararda. Hafta sonu için önceden plan yapmak isterdi. Her tatile birlikte çıkmayı teklif ederdi. Sonra bir gün onu aradım ve beni geri araması iki günü buldu. Bunun beni üzdüğünü söyledim. Kızdı ve bana soğuk davranmaya başladı. Neden yaygara kopardığımı anlamadığını söyledi.

Başka biriyle de altı aydır beraberdik ve müzisyen olduğu için cep telefonunu sürekli kapatırdı. Bununla ilgili konuştum ve ona ulaşabilmem için telefonunu daha çok açık tutmasını istedim. Ve özgürlüğünü kısıtlamaya çalıştığım hakkında konuşup durdu.

Görüşmeci: Buna ne cevap verdiniz? Hatırlıyor musunuz?

Anne: İlişkinin özgürlüklerin kısıtlanması olduğu gibi bir şeyler söyledim, ikisine de sahip olamayacağınızı. Ve bu konuşmadan sonra işler tepetaklak oldu.

Görüşmeci: Nedenini söyleyebilir misiniz?

Anne: Bence hikâye hep aynı. Başta benden çok hoşlanıyorlar. Sonra şu ya da bu nedenle güvensizlik hissediyorum. Beni sevip sevmediklerini ya da ne kadar sevdiklerini bilmek istiyorum. Bunu göz ardı edemiyorum. Bu yüzden de sorular soruyorum, taleplerde bulunuyorum; hatta belki de dırdır etmeye başladığımı söyleyebilirsiniz, bilmiyorum [*güler*]. Temelde dinamik bu: İlişkideki bir şey kaygılarımı açığa çıkarıyor. Bunu dile getiriyorum, güvence istiyorum ve erkekler uzaklaşmaya başlıyor.

Görüşmeci: Neden böyle olduğuyla ilgili bir fikriniz var mı?

Anne: Bence erkeklerin ve kadınların oynadığı güç oyunları var. Bunu çok düşündüm. Erkeklerin ve kadınların ilişkileri dibine kadar boka batmış durumda; çünkü erkekler bir kadına sadece onlara karşı mesafeli davranıyorsa ya da onlardan bir şey esirgiyorsa falan sahiden ilgi duyuyor gibi. Eğer kadın ihtiyaç, kaygı, yakınlık isteği ifade ederse, o zaman unutun gitsin, erkek uzaklaşıyor. Erkekler sanki kendilerine bir kadını tekrar tekrar kazanabileceklerini kanıtlamaya ihtiyaç duyuyor gibi.

Görüşmeci: Neden ya da ne zaman kaygı hissettiğinizi söyleyebilir misiniz?

Anne: Şey... sanırım derinlerde bir yerde değersiz hissetmekten ve karşımdakinden değerli olduğumu göstermesini istemekten kaynaklanıyor. İlişkideki bir şey bunu tetikliyor. Erkeğin sevmediğini ya da yeterince sevmediğini hissediyorum. O zaman bana güvence vermesini istiyorum. Çoğunlukla vermiyorlar.

Psikolojideki yaygın inanış şüphesiz bu kadını "güvensiz olmakla" itham edecek ve kaygının nedenlerini engellenmiş çocukluğunda arayacaktır. Psikolojide kaygı, ya geçmişte yaşanmış travmatik bir olayın anısı ya da *süperego* ve *id*'in birbiriyle çelişen talepleri arasında sıkıştığı için çökmek üzere olan egonun bir işareti olarak görülür. Freud'a ve sonraki psikoloji teorilerine göre kaygıyı nevrotik yapan şey, kişinin hayatının geneline yayılmış olması, genel ve sürekli olmasıyla belirgin bir nedeni olmamasıdır. Ancak Anne'in konuşmalarını yorumlayacak olursak, kaygısının oldukça belirli bir nesneye ve tamamen toplumsal bir yapıya sahip olduğunu görürüz: Onaylanmaya ihtiyaç duyar; ancak erkek arkadaşının ve kendisinin özerkliğini korumak gibi birbirine zıt iki zorunlulukla mücadele hâlindedir; çünkü bunu yapmayı başaramaması gerçekte ilişkideki statüsünü riske atacaktır. Hem onaylanma hem de özerklik toplumsal ilişkilerin can alıcı özellikleri hâline gelmiş

olmakla birlikte aktörleri zıt yönlere çekerler. Dolayısıyla kaygı, burada onaylanma talebi ve bu talebin özerkliği zora sokuyor gibi görünmesi tehdidi arasındaki gerilimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır; bir yanda kişinin ilişkinin stratejik galibi olması gerektiği yönündeki ekonomik bir birey görüşü ve diğer yanda kişinin kendisini, alışverişi düzenleyen herhangi bir ekonomik hesap olmadan, kendinden vazgeçen bir şekilde sunma arzusu vardır. "Çok fazla seven" kadınlar temelde ilişkileri yönetmesi gereken ekonomik hesabı yanlış anlamaktan ve özerklik mecburiyetini, ilgi duyma ve onaylanma mecburiyeti altında konumlandırarak kötü yönetmekten ötürü suçludur. Özerklik ve onaylanma arasındaki bu gerilimin yeni bir kendinden şüphe etme türü yaratmaktan sorumlu olduğunu öne sürebiliriz.

Kendini Sevmekten Suçlamaya

Jane Austen'ın *Akıl ve Tutku* (1818) romanında Elinor, kız kardeşi Marianne'in kararlı talibi Willoughby'nin kız kardeşiyle evlenme niyeti olmadığını anlar ve sonrasında da başkasıyla nişanlı olduğunu öğrenir.

> Willoughby ve Marianne arasında verilmiş bir söz olduğundan şüphesi yoktu; öte yandan Willoughby'nin bundan usandığı da açıktı; çünkü Marianne hâlâ kendi dileklerini yaşatıyor olsa bile Elinor bu davranışı herhangi bir hataya ya da yanlış anlamaya yoramıyordu. Duygularının tamamen değişmesinden başka hiçbir açıklaması olamazdı. Willoughby'nin kendi yanlış davranışının farkına olduğunu gösteren o rahatsızlığına tanık olmuş olmasa kızgınlığı daha da büyük olacak, baştan beri ciddi bir niyeti olmadan kız kardeşinin duygularıyla oynayacak kadar karaktersiz biri olduğuna inanacaktı.[1]

1 J. Austen, *Sense and Sensibility* (Harmondsworth: Penguin Books, 1994 [1811]), s. 172. Türkçesi için: Jane Austen, *Akıl ve Tutku*, Çev.: Hamdi Koç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Willoughby ahlaki açıdan önemli bir hata yapmıştır. Ve bu hata çok açıktır: Marianne'i ona bağlı olduğunu düşündürerek yanıltmıştır; açıkça hiçbir söz vermemesine rağmen öyle olduğunu gösterecek şekilde davranmıştır. Hem sosyal çevresi hem de Willoughby'nin kendisi *bilir* ki aktif flört, bağlanmakla neredeyse aynı anlama gelir ve kişinin bağlılığını sürdürmekte başarısız olması şerefi için bir tehdittir. Verilen sözü tutmakta başarısız olmak kişiye hem duygusal hem de gerçek anlamda zarar verebilir; çünkü bu durum kadının başka bir talip bulma ihtimalini etkiler. Daha da ilginci Willoughby bu onur kırıcı suçu işlemesine rağmen aynı zamanda Marianne'e âşıktır. Şu hâlde açıkça görüldüğü gibi duygular evlilik kararının kaynağı olmak zorunda değildir. Aslına bakılırsa Jane Austen tam da böyle duygusuz ve hesapçı bir evlilik anlayışına karşı çıkar. Dahası Willoughby, Marianne ile konuştuğu ve aralarındaki romantik ilişkinin varlığını herkesin içinde reddettiğinde, Marianne'in üzüntüsü, Willoughby'nin duygularının değişmesi kadar Elinor'un öğütlediği başlıca erdemler olan ihtiyatlı ve uygun davranmayı başaramamış olmasından kaynaklanır. Marianne'i üzen, Willoughby'ye olan karşılıksız aşkı kadar geçerli davranış kurallarına uymaktaki herkesçe görülebilecek başarısızlığıdır. Kişisel üzüntü Marianne'in çektiği acıyı "asabileceği" ve dolayısıyla açıklayabileceği normatif bir aşkı sağlar. Marianne'ın kusurları içsel değil dışsaldır; yani davranışlarıyla ilgilidir, özü, yani kim olduğuyla değil. Hayal kırıklığı ne kadar ezici olsa da, kendisiyle ilgili duygularını sorgulamasına neden olmaz. Son olarak toplumsal çevresi Willoughby'yi şiddetli bir şekilde ayıplar. Marianne'in acısı kesinlikle tamamen kişisel değildir; başkaları tarafından görülür ve paylaşılır. Acısının yükünü paylaşarak, Marianne ile aynı ahlaki ve sosyal dokunun bir parçası olduklarını ortaya koymuş olurlar. Bu anlamda Marianne'in çektiği acı, filozof Susan Neiman'ın "ahlaki netlik"[1] adını verdiği niteliğe sahiptir.

1 S. Neiman, *Moral Clarity: A Guide for Grown-Up Idealists* (London: Bodley Head Adults, 2009).

Northanger Manastırı adlı romanda (1818) Isabella Thorpe James, Morland ile nişanını daha iyi maddi imkânlara sahip olan Kaptan Frederick Tilney için bozar. Üzüntü verici bu hikâyeyi Morland kız kardeşi Catherine'e yazdığı mektupta anlatır ve üzüntü ya da öfke değil, sadece rahatlama duyduğunu ifade eder: "Tanrı'ya şükür! Tam zamanında gözüm açıldı." Ve Isabella'nın erkek kardeşi John Thorpe'un Isabella'nın davranışlarını öğrendiğinde neler hissedeceği konusunda gerçekten üzülecek kadar ileri gider. "Zavallı Thorpe şehre gelmiş: Onu görmekten korku ve endişe duyuyorum; dürüst kalbi ne kadar da kırılacak."[1] Morland'ın tepkisi derin acı ve ıstıraptan tamamen uzaktır. Aslında açıkça ifade ettiği hisleri Isabella'nın erkek kardeşi için duyduğu empati ve sempatidir. Bu sempati Isabella'nın, kendi erkek kardeşinin, Morland'ın ve tüm sosyal çevrelerinin paylaştığı şeref kurallarını çiğnemesinden kaynaklanır. Verilmiş evlilik sözünden daha iyi maddi imkânlar için vazgeçmek, başka birçok kişinin de sorumlu olduğu ahlaki onur kuralları için bir ihlal, toplumsal bir eylemdir. Morland'ın sempatisi ayrıca bu kurallara sadık kalmanın kişinin statüsü için tercihleri kadar önemli olduğunu bilmesinden kaynaklanır. Isabella'nın davranışı hem kendisini hem de erkek kardeşinin adını lekelediğinden Morland, Thorpe ile empati kurabilir; çünkü Isabella, Thorpe'a hayali değil, *gerçek* bir zarar vermiştir. Açıkça görüldüğü gibi Willoughby'nin durumunda utanç verici bir davranış, verdiği sözde durmayan kişiyi bağlar; terk edilen kişiyi, yani Marianne ya da Morland'ı değil. Aksine metin Morland'ın ahlaki mükemmellik duygusunda destek ve güç bulduğunu, diğer yandan Thorpe'un kız kardeşinin verdiği sözü tutmamasının neredeyse (talihsiz) kurbanı olduğunu düşündürür. Homer'ın toplumunu ele alan MacIntyre'ı alıntılayacak olursak "ne yapılacağı, bir duru-

1 J. Austen, *Northanger Abbey* (Chenango Forks, NY: Wild Jot Press, 2009 [1818]), s. 125. Jane Austen, *Northanger Manastırı*, Çev.: Tuba Parlak, Turkuvaz Kitap, İstanbul 2012.

mun nasıl değerlendirileceği ve nasıl karara varılacağı" gibi soruları

> cevaplamak istisnai durumlar hariç, zor değildir. Çünkü erkeklerin toplumsal düzendeki yerlerini ve bununla birlikte kim olduklarını tayin eden söz konusu kurallar, aynı zamanda ne yapmaları gerektiğini ve başkalarının onlara ne yapması gerektiğini; başarısız olduklarında onlara nasıl davranılacağı ve bakılacağını; başkaları başarısız olduğunda o kişilere nasıl bakacakları ve davranacaklarını ortaya koyar.[1]

Bu düzende ilişkilerdeki hayal kırıklıkları ruhsal bir acıya neden oluyorsa da, bu acı her zaman ahlaki öfke ve sosyal uygunsuzluk duygusuyla iç içe geçmiştir; bu da kişinin kötü davranışının ya da işlediği suçun ve sorumluluklarının net bir şekilde ve kişinin dışında belirlendiğini öne sürer.

Honoré de Balzac'ın *La Femme Abandonée* adlı kitabı (1833) on dokuzuncu yüzyılda terk edilme durumlarında suçun nasıl dağıtıldığıyla ilgili bir başka ilginç örnek sunar. Evli bir kadın olan Vicomtesse de Beauséant sevgilisi tarafından terk edilir. Kocası ilişkiyi öğrendiğinde karısını reddeder; ancak boşanmak gibi bir seçeneği olmadığından kadın kendisini Fransa'da bir taşraya sürgün eder. Bu roman belki de on dokuzuncu yüzyılda yaşayan orta üst sınıftan bir kadın için terk edilmenin ne demek olduğunun en zengin ve detaylı tasvirlerinden birini sunar. Ancak buradaki tartışma için ilginç olan, romanın kadının utanç verici davranışını kendi benliğiyle ilişkili bir şekilde değil, toplumsal bir çerçevede sunmasıdır. Aksine yazarın isteği, toplum tarafından dışlanmasına rağmen bu kadının günahsız olduğu ve üstün bir karakter sergilediğini göstermektir: Yaşadığı yıkımın sorumlusu çevresinin normlarıdır, dolayısıyla temelde toplumsal bir durum söz

1 A. MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1984), s. 123.

konusudur ve kadının değer duygusunu etkilemez. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl romanlarındaki kadın ve erkek kahramanlar terk edildikten sonra çok acı çekebilir; ancak bu acı daima suçun net ve açık bir şekilde belirlendiği bir ahlaki çerçeve içinde düzenlenir. Vicomtesse de Beauséant'ın "terk edildiğindeki" en yoğun dileklerini Balzac şöyle ifade eder: "Dünyanın affediciliği, içten ve samimi iyi niyet, toplumdaki itibar; ne zamandır özlenen ve öylesine merhametsizce reddedilen." Kadın kahraman, toplumsal çevresinin gözünde yeniden saygınlığına kavuşma çabasındadır. Açıkça görüldüğü üzere bu kadının yalnızlığının sorumlusu, toplumsal çevresinin keyfi ve boğucu kurallarıdır.

Alexandre Dumas'nın *Kamelyalı Kadın* adlı romanında (1848) Fransız toplumundaki üst sınıf için "metres" olan Marguerite, sevgilisi Armand'ı, Armand'ın babasının baskısıyla terk ettiğinde büyük bir acı yaşar. Ancak yine terk edilmesinin sorumlusu olarak görülen, Marguerite'nin ve sevgilisinin mağdurları olduğu kurallardır. Marguerite "metres" olmasına rağmen, roman açık bir şekilde kadının üstün ve asil olarak sunulan iç dünyasına değil, Armand tarafından sevilmesini engelleyen toplumsal normların acımasızlığına işaret eder. Roman boyunca Marguerite hayranlık uyandıran bir kadın olarak karşımıza çıkar ve sevgilisinin gidişinden dolayı çektiği acı, karakterinin derinliğini ve sağlamlığını okuyucuyla romanın diğer kahramanlarına gösterir. Kahramanların karşılıksız ya da imkânsız bir aşk karşısında çektiği acı, karakterlerinin sağlamlığını ve derinliğini ortaya koyar; çünkü çektikleri acının kaynağı, toplumsal kaderlerini ve konumlarını değiştiremeyecekleri gerçeğidir.

Çağdaş ilişkilerde, yani terk edilen kişilerin hikâyelerinde bunun şaşırtıcı derecede tersi bir durumla karşılaşırız. Aslına bakılırsa çağdaş ihanet ya da terk edilme hikâyeleri "ahlaki netlik"ten tamamen yoksundur; suçun ahlaki yapısını ve bu yapının izinden giden duyguların dikkate değer değişimini gösterir. İnternet sitelerinden derlenen ayrılıkla ilgili örnek-

ler bunu tam anlamıyla destekler niteliktedir. Tıbbi/psikolojik bir siteye gönderilen ilk hikâyeye bakalım:

> Üç yıllık erkek arkadaşımdan yeni ayrıldım. Yalan söylediğini ve hırsızlık yaptığını öğrendim. Annemin erkek arkadaşının nişan yüzüğünü çalacak kadar ileri gitmiş; yüzüğü buldum, onu bana verdi ve evlenme teklif etti. Yüzüğün çalıntı olduğunu öğrendiğimde bana ve *aileme* bu şekilde yalan söylediği için fazlasıyla üzüldüm, kızdım ve incindim. [...] Gereken yardımı alırsa bu ilişkiye *geri dönmeye* değer mi? Yalnız olmak istemiyorum; ama farklı bir ilişkiye atılmanın da işleri sadece kötüleştireceğini biliyorum.[1]

Bu hikâye açıkça görüldüğü gibi hırsızlık yapmanın, yalan söylemenin ve kandırmanın ahlaki açıdan kötü davranışlar olduğu yönündeki net duygular tarafından şekillendirilir. Ne var ki bu açıklamada aynı ölçüde net olan diğer bir konu da ilişkilerinin ahlaki öneminin belirsiz olmasıdır; çünkü erkeğin ahlaki yanlışları karşısında herhangi bir net davranış biçimi, hatta herhangi bir ayıplama ya da suçlama söz konusu değildir. Bununla birlikte kadın, erkek arkadaşının ahlaki açıdan yanlış olan davranışını tıbbi nedenlere bağlar ve bu da ona karşı uygun bir tepki vermesi konusunda kafa karışıklığı yaşamasına neden olur. Kadın kendisini kandıran kişiyi ayıplamadığı ya da suçlamadığı gibi, başkalarından ahlaki bir yönlendirme istemek için interneti kullanır; yaşadıklarının anlam ve önemini nasıl tartacağını bilmemektedir.

Kendinden şüphe etmek ve buna ek olarak tanımadığı internet kullanıcıları topluluğundan akıl alma ihtiyacı, kişinin çağdaş ilişkilerde içinde bulunduğu durumdan kaynaklanır; bu, kişinin karşıdakine ahlaki önem tayin etmekte güçlük

1 *http://www.medhelp.org/posts/show/670415*, 14 Ekim 2011.

çektiği ve daha da önemlisi karşıdakinin yaptığı yanlışların bir parçası olduğunu hissettiği bir durumdur.

Yaşananları değerlendirirken ahlaki bir bakış açısı kullanmanın zorluğu, herhangi bir yasal ya da meşru kural (hırsızlık gibi) çiğnenmediğinde daha şiddetli ve belirgin hâle gelir. Aslına bakılırsa ahlaki sorumluluğun yükü, suistimal edilen kişiye kayıyor gibi görünmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz, kendisini oldukça iyi ifade eden ve çekici bir kadın olan üniversite mezunu 27 yaşındaki Shira şöyle anlatır:

> Önceki erkek arkadaşımdan ayrıldığımda bende bir sorun olduğunu düşündüm; bugün de böyle düşünüyorum; ama o zaman daha yoğundu. Sonrasında berbat bir insan olduğumu düşündüm; kendime hiç inanmıyordum. Ama geçtiğimiz yıl kendimi çokça analiz ettim ve şimdi kendimle gurur duyuyorum. Çok faydalı bir süreçti.
>
> *Görüşmeci*: Kendine inanmamak ne demek, açıklar mısınız?
>
> *Shira*: İnsanı sarsan bir deneyim; başıma geldiğinde kesinlikle dünyamın, hayatımın sonuydu; intihar etmeyi düşündüğümü sanmıyorum ama uğruna yaşayacak hiçbir şey olmadığını düşünüyordum; tek yaşama sebebim yok olmuş gibiydi.
>
> *Görüşmeci*: Bu his ne kadar sürdü?
>
> *Shira*: Yedi ay kadar. Hindistan'a gidene kadar devam etti; evet, bu kâbus yedi ay kadar sürdü.
>
> *Görüşmeci*: Kâbus.
>
> *Shira*: Kâbus. *Bir hiçmişsiniz gibi hissediyor ve kendinizi bir anlığına tekrar iyi hissetmek için ondan sadece bir kelime duymayı bekliyorsunuz, sadece beni sevdiğini duymayı istiyordum, bu berbat insan olmadığımı.* O dönemde binlerce kez ona ne olduğunu sordum; ne olduğu ve neden olduğuna kafayı takmıştım; neler olup

bittiğini anlamak isteyen biriyim ve her şeyin bitme sebebini kesin olarak anlayamamayı kabul edemedim. (vurgu bana ait)

Bekâr bir kadın olmayı anlatan *The Curse of the Singles Table* adlı kitapta Suzanne Schlosberg bir erkekle yaşadığı üç yıllık ilişkiyi anlatır. Evlenmek, birlikte yaşamak ve çocuk sahibi olmak gibi bir niyeti olmadığı netleşince Suzanne sevgilisinden ayrılmaya karar verir.

Çok geçmeden kendimi cezalandırdığımı fark ettim: [...] Elbette ki zayıf anları vardı; ama benim mükemmel olduğumu kim söylüyordu ki? Belki de biraz daha zamana ihtiyacımız vardı. Belki de yürütmenin bir yolunu bulurdum. Belki de *bu kadar talepkâr, bu kadar aceleci, bu kadar darkafalı olmamalıydım.* Belki... belki her şey benim hatamdı![1]

Kendini suçlamanın belki de en iyi örneklerinden biri, *New York Times*'ın "Modern Love" köşesinde yayımlanan, San Francisco'ya taşınma ve yerleşmenin zorlukları hakkındaki yazıda karşımıza çıkar. Yalnız bir kadın olan yazar şöyle düşünür: "Sorduğum için kendimden ne kadar nefret etsem de dönüp dolaşıp aynı soruya geliyordum: Eğer sevilmeye değer biri olsaydım yanımda bir adam olmaz mıydı?"[2] Bu tartışmanın tipik bir örneği çoksatar *Bridget Jones'un Günlüğü* adlı kitapta da karşımıza çıkar. Otuzlarındaki bekâr ve yalnız Bridget şöyle iddia eder:

1. S. Schlosberg, *The Curse of the Singles Table: The True Story of 1001 Nights without Sex* (New York: Warner Books, 2004), s. 55.

2. T. Russell, "Alone When the Bedbugs Bite", *New York Times*, 21 Kasım 2010, *http://www.nytimes.com/2010/11/21/fashion/21Modern.html?_r=1&emc=tnt&tntemail1=y*, 14 Ekim 2011.

Biri sizi terk ettiğinde, onu özlemek bir yana, birlikte yarattığınız küçük dünyanın yerle bir olduğu gerçeği ve gördüğünüz ya da yaptığınız her şeyin size onu hatırlatması bir yana, en kötüsü sizi denediği ve sonunda her şeyin bir araya gelerek âşık olduğunuz kişi tarafından REDDEDİLDİ damgasını yiyeceğiniz düşüncesidir."[1]

Bu çağdaş hikâyeleri Jane Austen'ın romanlarıyla karşılaştıracak olursak belirgin ve çarpıcı farklar görürüz: İlkinde hatalı ve hatta suçlu hisseden, terk edilen kişidir. Bu modern anlatılarda terk edilen kişinin temel benlik duygusu ciddi şekilde tehdit altındadır. Bu kadınlar, ahlaki suçlamanın sonucu olarak erkek arkadaşları tarafından terk edilmelerinden ötürü kendilerine ve değer duygularına direkt bir çizgi çizerler. Shira'nın benlik duygusu ayrılma ve terk edilme dramasının temel alanı hâline gelir. Terk edilmesinin, anlamlandıramamasına rağmen, kendisinin eksikliğine ya da yetersizliğine bağlı olduğunu düşünür. Ancak psikolojik ve kişisel olarak yaşanan bu deneyim aslında toplumsal bir deneyimdir; çünkü kadının değersizlik duygusu en çok kadının, erkeğin gidişini açıklama nedenleriyle ilişkilidir[2], dolayısıyla en çok erkeğin davranışını anlamlandırmak ya da erkeği suçlamak için ahlaki bir ifade biçimi kullanmamasıyla ilgilidir.

Görünüşe bakıldığında bu ahlaki ifade biçimi eksikliğinin nedeni aldatıcı bir şekilde net gibi görünebilir: Modern yakın ilişkiler anlaşmaya bağlı özgürlüğe dayanır ve bu özgürlük karşıdakini ilişkiyi bitirmekten sorumlu tutma ihtimalini ortadan kaldırır. Ancak bu açıklama Shira'nın ya da Bridget'ın anlattıklarına tatmin edici bir açıklama getiremez; çünkü hikâyelerinin temelinde terk edilmelerinden ve dolayısıyla

1 H. Fielding, *Bridget Jones's Diary* (London: Thorndike Press, 1998), s. 167–8. Türkçesi için: Helen Fielding, *Bridget Jones'un Günlüğü*, Çev.: Handan Hazar-Dost Körpe, Gendaş Yayınları, İstanbul 2000.

2 Karşılaştırma için bkz. A. Honneth ve A. Margalit, "Recognition", *Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, 75 (2001), 111–39.

değersizliklerinden sorumlu olduklarını hissederler. Bu tip hikâyeleri oluşturan ve açıklama gerektiren, bu üstü kapalı sebep ve sonuç zinciridir. Bu zincir Marx ve Engels'in "yanlış bilinç" adını verdiği duruma örnek olarak verilebilir; yani özne, (toplumsal) üzüntüsünün doğasını, nedenlerini bilmez ve ifade edemez; bunu kabullenmeye çalışırken kendi zararına olmasına rağmen bir başkasının -bizim örneklerimizde erkeğin- bakış açısını kullanır. (Bizim hikâyelerimizde kadın terk edilme günahından ötürü kendisini suçlar.) Ancak yukarıdaki anlatılarda erkeğin bakış açısının kadınınkini bu kadar kolay etkisi altına alması, açıklanması gereken bir durumdur. İdeolojinin böyle olduğunu varsaymak doğru değildir. Yanlış bilinç başlı başına bir açıklama olamaz, daha ziyade açıklanması gereken bir durumdur. Karşıdakinin bakış açısını benimseme ve onun çıkarlarını savunmanın nedenleri nelerdir? Yanlış bilincin gücünü ve etkisini anlamak için mekaniklerini, ayrıntılarını, ruhsal olanı toplumsal olana bağlama yollarını ortaya çıkarmamız gerekir. Bu yanlış bilinç, yani terk edilmekten sorumlu hissetmek, ahlaki evrenimizin birtakım özelliklerinin erkeklerin gücüyle iç içe geçmesiyle açıklanır. Diğer bir deyişle romantik ilişkilerde (ve büyük ihtimalle genel olarak modernitede) onaylanmanın yapısı; özerklik idealinin onaylanmaya müdahale etmesi, özerkliğin temelde eşit dağıtılmamış olması ve son olarak psikolojik açıklamaların birey ve sorumluluk kavramlarını şekillendirme biçimi üzerinde durulur. Ben tam tersi bir iddiayla, ahlaki suçun ya da yanlışın yapısındaki köklü değişimin nasıl ve neden olduğunun açıklamasının romantik ilişkilerdeki ahlak *eksikliği* değil, aksine özerklik ve onaylanma arasındaki gerilim tarafından şekillendirilen modern aşkın *ahlaki* özellikleri olduğunu öne sürüyorum.

Kendini Suçlamanın Ahlaki Yapısı

Suçun ve yanlışın ahlaki yapısındaki değişimin başlıca nedeni, onaylanma ve özerklik arasındaki gerilimin, genel olarak, terapötik otokontrol görüşü aracılığıyla özerkliğin gi-

derek daha çok vurgulanarak çözülmesidir. Terapi kültüründe özerklik, kişi, geçmişinin o an içinde bulunduğu durumu belirlemekteki rolünü anlayabildiğinde kazanılır. Dolayısıyla kişi geçmişteki travmatik ya da çözümsüz kalmış olayların işaretleri ve hatta bu geçmiş olayların yeniden ortaya çıkması olarak görülmesi gereken başarısızlıklarının ve yetersizliklerinin farkında olmaya ve bunların üstesinden gelmeye çağrılır. Psikolojik önerilerin önemli bir bölümüne göre eğer terk edilmek ve ihmalkâr ya da ilgisiz sevgililer kişiyi bu kadar yaralıyorsa, bunun nedeni kaygılı kişinin çocukluğunda yaşadığı terk edilme, ihmal ya da ilgisizlik (gerçek ya da hayali) gibi travmatik bir deneyimdir. Dolayısıyla terapi, kişilere başarısızlıkları için sorumluluk yükleme niyetinde olmamakla birlikte, pratikte başarısız yaşamlarının nedenlerinin kendi geçmişlerinde, sorunlarını iç gözlem yaparak ve kendini tanımakla çözmeyi reddetmelerinde yattığını fark etmelerini dayatır. Kaderimizin gönüllü, ancak basiretsiz suç ortakları olduğumuzu iddia etmekle terapi, kişiyi başarısızlıklarından ve tüm bağlanma biçimlerini reddetmekten bir şekilde sorumlu tutmuş olur. Bağımlılık ya da bağlanmak sosyologlar için sosyal yaratıklar olmamızın kaçınılmaz sonucu olmakla ve dolayısıyla patolojik bir durum olmamakla birlikte psikologlar için kesilip atılmalıdır ve "duygusal olarak uygun olmayan" partnerler seçmek daima seçimi yapan kişideki bir kusurun göstergesidir. Örneğin:

> İki buçuk yıl kadar önce sadece uygun olmayan erkeklere (duygusal açıdan uygun olmayan erkekler) âşık olmakla kalmadığımı gördüm, aynı zamanda *tüm ilişkilerimi farkında olmadan sabote eden* bir bağlanmafobik olduğum gerçeğiyle burun buruna geldim. Düşüncelerimi burada ve Baggage Reclaim'de paylaşmaya başladım; benim gibi ne kadar çok kadın olduğuna hâlâ hayret ediyorum. (vurgu bana ait)[1]

1 *http://www.naughtygirl.typepad.com/*, 14 Ekim 2011.

Bir diğeri:

Erkekleri suçlamaya son vermem, *kendime yeterince değer vermediğim için sorumluluk almam* ve bunun erkek seçimimde nasıl rol oynadığını anlamam "yüzyıllar" sürdü. (vurgu bana ait)[1]

Benzer olarak daha önce alıntıladığımız, erkek arkadaşına katılmak için tüm parasını çeken ve erkek arkadaşının duygularının eskisi gibi güçlü olmadığını gören Irene, ayrıldıktan sonra bile neden ona âşık olmaya devam ettiğini şöyle açıklar:

Görüşmeci: Açıklayabilir misiniz?

Irene: [*Uzun bir sessizlik*] Mantıksız olduğunu biliyorum; ama sanırım derinlerde bir yerde benim hatam olduğunu düşündüm. Benden kaçmasına neden olacak bir şey yapmış olmalıyım diye.

Görüşmeci: Ne gibi?

Irene: Yani belki de çok fazla severek, onun için fazlasıyla elde edilebilir olarak. Bilmiyorum. Nasıl desem, bombok çocukluğumun hayatımı altüst etmesi [*güler*].

Bu kadınlar uygun olmayan erkeklerle ilişki kurdukları için suçu (hüsnütabirle "sorumluluğu") üstlenmeye ve hatta daha da ilginci "çok fazla sevdikleri" için kendilerini suçlamaya kültürel anlamda zorlanırlar. Burada, kişinin yanlış seçimler yapmaktan, aslında toplumsal bir temele sahip olan onaylanmaya ve değer verilmeye ihtiyaç duymaktan sorumlu olduğu yönündeki psikolojik görüş karşımıza çıkar. Reklam sektöründe çalışan 31 yaşındaki Olga'ya bakalım:

Görüşmeci: Erkeklerle ilişkilerinizde size neyin zor geldiğini söyleyebilir misiniz?

1 *http://www.helium.com/items/477586-ways-to-avoid-emotionallyunavailable-men*, 14 Ekim 2011.

Olga: Evet, kolayca söyleyebilirim. Asla nasıl davranmam gerektiğini bilemiyorum. Fazla sevimli olduğunuzda çok istekli ya da çaresiz görünmekten korkuyorsunuz; ilgisiz olursanız ona yeterince cesaret vermedim diye düşünüyorsunuz. Ama yani doğal eğilimim sevimli olmak, adama onu istediğimi belli etmek; ama bunun her zaman bir şekilde erkekleri benden uzaklaştırdığını düşünüyorum.

Psikanalitik teorinin bazı akımlarında ideal bireyin, özerklik ve bağlanmayı kaynaştırabildiği söylenir; ancak popüler terapi "çok fazla seven kadınlara" daha az sevmelerini öğütleyen, "kendine saygı duyma" ve "kendinden emin olma" kavramlarının gücünü vadeden özerkliği, bireyin ve ilişkilerin merkezine koymuştur. Terapötik ikna aktörlere, özellikle de kadınlara, kendilerini sevme çağrısı yaparak, daha da kötüsü sevme biçimleri, yani sevgi ve ilgilerini açıkça ifade etmeleri nedeniyle yetersiz hissettirerek modernitedeki esas zorluğa –sağlam temelleri olan bir kişisel değer duygusu sahibi olmak– değinir. Değer, temelde onaylanma sorunu olarak değil; kişinin kendisiyle ilgili sorunu olarak görülür; çünkü değer, doğası gereği kişinin kendisi tarafından üretilemez. Dolayısıyla "kendini sevme" teması aslında özerklik temasını vurgular ve kişiye aşk hayatındaki başarısızlıklarının yükünü yükleyerek onu tuzağa düşürür. Yanlış davranmanın ve sorumluluğun modern ilişkilerdeki değişimini açıklayan da bu ahlaki ve kültürel yapıdır. Arayış sürecinin doğasında olan kaygı ve belirsizlikle nasıl başa çıkılacağı sorusuna değinen çoğu popüler psikoloji tavsiyesi, oldukça popüler bir kitap olan *Kurallar*'ın önerilerine garip biçimde benzerdir: "Kendinize iyi bakın, köpük banyosu yapın ve ruhunuzu 'Ben güzel bir kadınım. Yeterliyim,' gibi olumlu sloganlarla güçlendirin." Bir internet yazısına bakalım:

Tüm bu saplantılı aşk ya da aşk bağımlılığı vakalarında ortak payda [...] özdeğer eksikliğidir. İster yal-

nızken ister ilişki yaşarken olsun "güvende" olduğumuzun farkına vardığımızda *onaylanmak için başkalarına bel bağlamaya gerek kalmayacak.* Kendimizi övebiliriz, sevebiliriz, kendimize değer verebiliriz ve böylece de tam ve eksiksiz bir insan olarak ilişki içinde olduğumuz ve sevdiğimiz kişilerle paylaşımlarda bulunabiliriz. Duygusal açlık asla başkaları tarafından doyurulamaz. Mükemmel insan hayali romantik bir yanılsamadır ve elbette öyle biri yoktur, masallar hariç. Aşk aslında kendimizin dışında elde ettiğimiz bir şey değildir. (vurgu bana ait)[1]

Aşkın yerine kendini sevmeyi koyma önerisi, özdeğerin aslında toplumsal bir yapıya sahip olduğu görüşünü reddeder. Aktörlerden tek başına yaratamadıkları şeyi yaratmalarını ister. Modern çağın "kendini sevme" saplantısı ve tavsiyesi, kişinin başkalarına bağımlı ve bağlı olduğunun kabul edilmesiyle giderilebilecek onaylanma ihtiyacını özerklik aracılığıyla çözme çabasından başka bir şey değildir. Sonuç olarak psikolojik açıklama modelleri kişiyi kendi kendini suçlamaya teşvik eder:

Bazı insanlar nedenleri anlamak ister: Neden kendilerinden şüphe ederler? Neden kendine olan saygıları azalır? Terk edilmek neden bu kadar yaralar? Kabul görmemek? Bir arkadaş tarafından önemsenmemek? Bu savunmasızlık nasıl başlamıştır? Buna neden olan nedir? Devam etmesini sağlayan nedir?

Verilebilecek en basit cevap "çözümlenmemiş terk edilme"dir; nedenleri ve nasılları anlamak için en temel korkumuz olan terk edilme korkusuna kadar inmek gerekir [...]

Yetişkinler olarak birinin aşkının ya da onayının yok

1 *http://www.simplysolo.com/relationships/love_strategies.html*, 14 Ekim 2011.

olduğunu hissettiğimizde, en ilkel kişisel şüphelerimiz patlak verir. Birinin bizi terk edebileceği ve hiçbir zaman dönmeyeceğine ait en derin korkumuz elimizde patlar. Ve bu korku özdeğer duygumuza bağlı olduğundan karmaşık bir yapıya sahiptir. Kişi bizden koptukça onun bizimle kalmasını sağlama becerimizi kaybettiğimizi hissederiz.

En kötü kâbusumuzun gerçek olduğunu düşünürüz: Değersiz olduğumuz için terk edildiğimizi sanarız. Bu yüzden arkadaşımızın bizi önemsememesi, öğretmenimizin bizi görmezden gelmesi, patronumuz tarafından dikkate alınmamak ve özellikle de sevgilimizin bizi reddetmesi gibi durumlar kendimize olan saygımızı ve güvenimizi sarsabilir; kendimizden şüphe etmemize neden olabilir.

Çocukluktan beri kötüye giden terk edilme yaralarından zarar gören özdeğer duygusunu iyileştirmek, *neler olduğunu anlamakla başlar. Ama bu sadece bir başlangıçtır; yenilmez ve asla bir başkası tarafından sizden alınamayacak bir benlik algısını yeniden inşa etmek için (kitabımda bahsedilen) bazı yollar vardır.* (vurgu bana ait)[1]

Bu psikologun özdeğerin terk edilme deneyimi için önemli olduğu saptayışı doğrudur. Ancak hem başkalarının verdiği değere ihtiyaç duyduğu hem de bunu elde etmekteki başarısızlığı için kişinin eksik gelişimini başlıca suçlu olarak ortaya koyar. Aslına bakılırsa başkalarına ihtiyaç duymak, daima özsaygı eksikliğine indirgenir. Dolayısıyla onaylanma gereksiniminin üstünü örter ve özerklikle onaylanma arasındaki gerilimi yönetmek için kişiyi sorumluluk almaya iter. Karşıdakini suçlamaktan kendini suçlamaya geçişle birlikte, kişinin bir ilişkisinin olmaması olgunlaşmamış ya da temelde kusurlu bir ruh

1 Susan Anderson, "Where Did My Self-Doubt Come From?", *http://susanandersonlcsw.wordpress.com/tag/self-esteem*, 14 Ekim 2011.

yapısına sahip olduğunun işareti olarak yorumlanır. Bir İsrail internet sitesinde bekâr bir kadın şöyle yazar:

> Kalbimin derinliklerinde benim hatam olduğunu biliyorum. Sorun şu ki hâlâ ne yaptığımı bilmiyorum. Bazen yapmam gerekeni yapmadım gibi geliyor. Bazen de fazlasını yaptığımdan korkuyorum. Her ne ise, bende ciddi şekilde sorun olmalı. Ve hatalı olan ben olmalıyım. En azından dünyanın kastettiği buymuş gibi görünüyor. Yüksek sesle ve açıkça değil elbette. Ama 31 yaşında ve hâlâ bekârsanız etrafınızda sorunun sizde olduğu yönünde sessiz bir fikir birliği oluşuyor. Ve biliyor musunuz, bunun doğru olabileceğine inanmaya başlıyorum.
>
> Dolayısıyla suçlu olduğum konusunda baştan anlaşalım. Karara razıyım. Başımı eğiyor, gidişatımı değiştirmeye hazır ve gönüllü olduğumu ifade ediyorum -yeter ki biri, kahretsin, bana neyin nasıl değişmesi gerektiğini söylesin. Çünkü bana sorarsanız modern insanların bildiği tüm teknikleri çoktan denedim. Buluşmalarda bir sürü kötü pasta yedim, sevgili bulunan barlarda bir sürü viski içtim, internette bir sürü eğlenceli sohbetler ettim, yeniçağ ortamlarında bir sürü terli el tuttum ve yine de kendimi bundan kurtaramadım. Dolayısıyla, lütfen. Tavsiyelerinizi istiyorum; çünkü gerçek şu ki bildiklerim tükendi.
>
> Evet, öfkeliyim. Ve bunun için de iyi nedenlerim var. Yalnızlığımı oldukça uzun bir zaman metanet ve asaletle taşıdım. İyimserliğimi korudum ve başımı sabırla dik tuttum. Kendimi sevme becerisine sahip olduğumu gösterdim. Dünyayı ve genel olarak aşkı sevme becerisine. Daha özgür olmayı, sonra daha kontrollü ve tekrar özgür olmayı öğrendim; şimdiyse ne yapacağımı bilmez hâldeyim. Aşk istiyorum -hayır, talep ediyorum. Eve, egoma bir başka çentik daha atmayan ve uzun

yıllardır derin dondurucuda unutulmuş olan kalbimi teselli edecek bir erkekle dönmeme izin verin. Bana bu aşkı artık verin Tanrı aşkına; çünkü çok uzun zamandır sırada bekliyorum ve şimdi kesin bir şekilde söylemenin zamanı geldi: Artık sıra bende.[1]

Bu kendini suçlama, özerklik hakkının her iki cinsiyete nasıl dağıtıldığıyla ilgilidir. Kadınların özdeğeri en çok aşka bağlı bulunduğu, psikolojik tavsiyelerin birincil hedefinin kadınlar olduğu ve bu tavsiyelerden yararlanmak kendilerini ve ilişkilerini izlemelerinin bir uzantısı olduğundan; terk edilmek ya da yalnız olmak kişideki bir eksikliğe işaret ediyormuş gibi psikolojik tavsiyeleri içselleştirenlerin en çok kadınlar olduğu söylenebilir. Kendini suçlama yoğunluğunun erkekler ve kadınlarda aynı olmadığı görüşündeyim ya da başka bir deyişle onaylanma ve özerklik arasındaki gerilim, erkeklerin ve kadınların konumlarında, ilişkilerinde farklı şekilde işleyen terapi dili tarafından kültürel olarak yönetilir.

Kesinliğe ulaşmayı sağlayan şüphe, erkeğin kendi kendisine hâkim olması için erkeğe ait olarak görülebilir; ancak değindiğim kişisel şüphe kadınlara hastır ve kişisel değer yaratmak için net ve güçlü toplumsal dayanaklardan yoksun olan, özerklik ve onaylanma arasındaki gerilime sürüklenen bireye işaret eder. Bu, en çarpıcı bulgularımdan birinde de görünebilir: Kadınlar ve çok daha az oranda erkek, çoğunlukla aşk hayatında yaşadığı sorunlar ve başarısızlıklar için kendilerini sorumlu tutar. Erkeklerin onaylanma sürecinde, onaylamayı başlatma ve akışını kontrol etmekte daha avantajlı bir durumda olduklarının bir diğer göstergesi de, kendilerini ilişkinin başarılı ya da başarısız olmasından çok daha az sorumlu tutmalarıdır. Örneğin 52 yaşında, boşanmış, başarılı bir meslek yaşamı olan Sye birçok tekeşli ilişki yaşamıştır:

---

1 *http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3320096,00.html* (İbranice), 14 Ekim 2011.

Görüşmeci: Şimdi daha önce sorduklarımdan biraz farklı bir sorum olacak: Kendinizden şüpheye düştüğünüz hiç oldu mu, oluyor mu? Aşkla ilgili her şeyde, yeterince ilgi uyandıran biri miyim, yeterince iyi miyim? Hiç bu gibi şüpheleriniz oldu mu?

Sye: Hayır, hiç olmadı.

Görüşmeci: Hiç.

Sye: Hiç.

Görüşmeci: Her zaman beğenildiğinizi hissettiniz?

Sye: Evet.

Görüşmeci: Her zaman başarılı olduğunuzu hissettiniz?

Sye: Evet.

Görüşmeci: Yani kadınlar konusunda.

Sye: Evet, evet.

Görüşmeci: Ve hep kadınların sizi onları istediğinizden daha çok istediğini hissettiniz?

Sye: Evet. Kesinlikle. Belki bir ya da iki kez beni istemeyen kadınları istediğimde bazı olumsuz deneyimler yaşadım diyebilirim. Bunun gibi iki olay hatırlıyorum; ama bu hep yaşadığım bir durum değildi.

Görüşmeci: Başka bir deyişle siz çoğunlukla iplerin sizin elinizde olduğunu hissettiniz?

Sye: En azından son yirmi iki yıldır, evet.

Görüşmeci: O hâlde birini istediğinizde büyük olasılıkla ona sahip olduğunuzu söyleyebiliriz.

Sye: Hayır, tam olarak öyle değil, böyle diyemem, ama her zaman için beni çok istediler. Demek istediğim, kadınlar beni benim onları istediğimden daha çok istediler. Bir keresinde bir kadın benimle röportaj yapmıştı ve ben, röportaj yapmak istediğinde, onu incelemeye aldım, zeki biriydi. Görüşmemiz bittikten sonra onu aradım ve buluşup buluşamayacağımızı sordum, "Sen-

den gerçekten hoşlandım," dedim. Bunu kendisinin de isteyeceğini, ama uygun olmadığını söyledi. Bir kere başıma geldi, ama bunun bir reddedilme olduğunu düşünmedim.

Elbette ki Sye'ın bu anlattıklarının tüm erkeklerin yaşadıklarına bir örnek olduğu iddiasında değilim; ne var ki erkeğin ve kadının, ancak şüphesiz kadınlardan daha çok erkeklerin, içinde bulunduğu cinsel alanı kontrol etmenin ne anlama geldiğini betimlediği söylenebilir. Onaylanma süreci sadece toplumsal cinsiyet kavramı tarafından bölünmekle kalmaz, aynı zamanda erkekler ve kadınlar arasındaki temel toplumsal bölünmeleri de gözler önüne serer. Çünkü Hegel'in sahip ve köle diyalektiğinin aksine, sahip sadece özerk bir köle tarafından tam anlamıyla onaylanabilir; erkekler kadınlar tarafından onaylanmaya, kadınların erkeklerin onaylamasına duyduğundan daha çok ihtiyaç duyar. Bunun nedeni, tartışmaya açık ataerkillikte bile, hem erkeklerin hem de kadınların başka erkeklerin onaylamasına ihtiyaç duymalarıdır.

Sonuç

Kartezyen şüphenin modernitedeki sonuçlarına değinen Hannah Arendt şöyle der: "Modern çağda kaybolan şey, elbette ki kapasite, gerçeklik, inanç ya da ona eşlik eden duyguların ve mantığın şahitliğinin kaçınılmaz kabulü değil, eskiden var olan *kesinlik*tir." (vurgu bana ait)[1] Aynı şekilde modern çağda aşk acısı çekme deneyiminde kaybolan şey, flörtün ahlaki bir seçim ekolojisi içinde, bağlanma ve ritüellerle düzenlenmesinden, özdeğerin bireyin içinde bulunduğu toplumun sosyal dokusunun bir parçası olmasından kaynaklanan varoluşsal güvendir. Aşk acısı çekmeye eşlik eden varoluşsal güvensizlik eşitsiz bir dağılım gösterir. Özerk olma mecburiyeti, onaylan-

1 H. Arendt, *The Human Condition* (New York: Doubleday Anchor Books, 1959), s. 252. Türkçesi için: Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu, Seçme Eserler: 1*, Çev.: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınevi, İstanbul 2012.

ma mecburiyetini gölgede bıraktığından, kadınlar hiper-modernite çağında kesinliği düzenleyecek ahlaki çerçevelerin ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı, Kartezyen olmayan bir kişisel şüpheyle yaşarlar. Yani erkeğin Kartezyen kişisel şüphesi sonuç olarak onun dünyadaki konumunun, bilgisinin ve duygularının korunmasını sağlarken özerklik ve kendini sevme terapötik kültürü tarafından şekillendirilen kendinden şüphe etme türü kişinin varoluşsal temeline zarar verir.

5. AŞK, MANTIK VE İRONİ[1]

Deneyimlerime göre, şiir sizinle ya ilk bakışta konuşur ya da hiç konuşmaz. Aydınlanma ışığı ve tepki ışığı. Yıldırım gibi. Âşık olmak gibi.

Âşık olmak gibi. Gençler hâlâ âşık oluyor mu, yoksa aşk artık modası geçmiş, gereksiz, antika buharlı lokomotifler gibi mi görülüyor? [...] Âşık olmak artık moda olmayabilir ve geri gelebilir, onlarca kere, kim bilir.

J. M. Coetzee, *Utanç*[2]

Stuart cüzdanından bir ellilik almamı söyledi, içinden bir fotoğraf düştü, fotoğrafa baktım, "Stuart bu kim?" diye sordum. "Ah, o Gillian," dedi. İlk karısı [...]. Cüzdanında, evleneli iki üç yıl olmuşken. [...]

"Stuart bana bununla ilgili söylemek istediğin bir şey var mı?" diye sordum. "Hayır," dedi. "Emin misin?" dedim.

"Yok," dedi. "Gillian işte." Fotoğrafı aldı ve cüzdanına geri koydu. Evlilik terapistinden bir randevu ayarladım doğal olarak. On sekiz dakika kadar sürdü bu. Sorunumuzun aslında sorunlarımızla ilgili konuşmaması olduğunu anlattım. Stuart'a göre, "Bunun nedeni hiçbir sorunumuz olmaması." Bana göre ise, "İşte, sorunu görüyor musun?"

Julian Barnes, *Aşk Vesaire*[3]

---

1 Bu bölümün internetle ilgili kısmı Shoshannah Finkelman ile "Ann Odd and Inescapable Couple: Emotion and Rationality in Partner Selection", *Theory & Society*, 38 (4) (2009), 401-22 makalemize dayanmaktadır.

2 J. M. Coetzee, *Disgrace* (Harmondsworth: Penguin Books, 1999), s. 13. Türkçesi için: John Maxwell Coetzee, *Utanç*, Çev.: İlknur Özdemir, Can Yayınları, İstanbul 2012.

3 J. Barnes, *Love, etc.* (New York: Alfred A. Knopf, 2011), s. 115. Türkçesi için: Julian Barnes, *Aşk Vesaire*, Çev. : Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002.

Fransız Devrimi'nin toplumsal örf ve âdetler üzerindeki etkisi hakkında düşünen ve yazan Edmund Burke, insanoğlunu bekleyenleri şöyle yorumluyordu:

> Gücü nazik ve itaati liberal yapmış olan, yaşamın farklı tonlarını ahenkle birleştiren tüm memnuniyet verici yanılsamalar [...] aydınlanma ve mantığın bu yeni muzaffer imparatorluğuyla son bulacak. Yaşamın güzelim kumaşı paramparça olacak. Aklımızın zayıflığını ve hassas tabiatımızın kusurlarını örtmek ve onu kendi gözümüzde yüksek bir mevkiye çıkarmak için onayladığı kalbimizdeki tüm düşünceler saçma, anlamsız ve çağdışı bir moda olarak boşa çıkarılıyor.[1]

Burke, modernitenin dinamizminin ve neden olacağı hoşnutsuzlukların başlıca kaynaklarından birinin ne olabileceğini tahmin ediyordu: Bu, üstünlüğe ve otoriteye olan inançların mantığa karşı sorumlu olması gerekliliğiydi. Ancak Burke'e göre ilerlemenin işareti olmak bir yana, "aydınlanma ve mantık imparatorluğu" bizi tahammül edemeyeceğimiz gerçeklerle karşı karşıya bırakır. Çünkü, der Burke, güç kayboldukça, yanılsamalarımız da uçup gidecektir ve bu yeni çıplaklık, içinde bulunduğumuz durumun gerçek çirkinliğini hem bize hem de başkalarına göstererek bizi son derece savunmasız bırakacaktır. Toplumsal ilişkilerin mantığın acımasız gözüyle mercek altına alınması yalnızca geleneksel güç, itaat ve sadakat kavramlarının yaslandığı ahenkli anlamlar duvarını yıkmaya yarar. İnsan varlığı tahammül edebilir olmak için bir miktar efsane, yanılsama ve yalana gerek duyar. Toplumsal ilişkilerdeki şiddeti sadece yalanlar ve yanılsamalar tahammül edilir kılabilir. Diğer bir deyişle mantığın inançlarımızdaki yanılgıların maskesini

1 M. Berman, *All That is Solid Melts into Air, The Experience of Modernity* (London: Verso, 1983), s. 109'dan alıntılanmıştır. Türkçesi için: Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Modernite Deneyimi*, Çev.: Bülent Peker, Ümit Altuğ, İletişim Yayınevi, İstanbul 2012.

düşürme ve izini sürme yönündeki yorulmak bilmez çabası bizi soğukta titrer bir hâlde bırakacaktır, çünkü sadece güzel hikâyeler -gerçek değil- bizi avutabilir. Burke haklıdır: Mantığın hayatlarımıza anlam katıp katamayacağı, modernitenin *temel* sorusu ve meselesidir.

Aydınlanmanın en önemli mirasçısı ve savunucusu olan Marx, ünlü açıklamasında ultra muhafazakâr görüşleri olan Burke'le ilginç bir şekilde hemfikirdir: "Kesin olan her şey havaya karışıyor, kutsal olan her şey kirleniyor ve erkekler sonunda yaşamlarının ve diğer erkeklerle ilişkilerinin gerçekleriyle, ayakları yere basan duygularla yüzleşmeye mecbur ediliyor."[1] Marx, Burke gibi moderniteyi, hissizleştirici ancak güzel bir uykudan zorla uyanmak ve toplumsal ilişkilerin çıplak, açık ve yavan şartlarıyla yüzleşmek olarak görür. Bu farkındalık, bizi daha uyanık yapar; kilisenin ve aristokrasinin hayal ürünü ve boş vaatleriyle rehavete kapılma ihtimalimizi düşürür; ancak aynı zamanda hayatlarımızı sihir, gizem ve kutsallık duygularından yoksun bırakır. Bilgi ve mantığın bedeli, bir zamanlar önünde saygıyla eğildiğimiz kutsallığın bozulmasıdır. Dolayısıyla Marx'ın da, Burke gibi, kültürel fantezilerin -gerçeklerin değil- hayatlarımızı anlamlı bir şekilde başkalarınınkine bağladığını ve daha yüce değerlere adadığını düşündüğü söylenebilir. Marx, ne yeni aydınlanma imparatorluğunu reddediyordu, ne de geçmişin artık geçersiz olan ritüellerine dönmeyi istiyordu; yine de Burke'ün insanlığı bekleyen durumla ilgili, hiçbir şeyin kutsal olmadığı ve her şeyin kirlendiğine ilişkin korkusunu onda da görebiliriz.

Marx'ı açıkça ve son derece modern yapan, moderniteyi desteklemesi değil (ilerleme, teknoloji, mantık, ekonomik bolluk), moderniteye olan çelişkili yaklaşımıdır. Başından beri modernite, mantığın serbest bıraktığı olağanüstü enerjilerin kullanılmasının yol açabileceği tehlikelerin endişeli bir şekilde kabul edilmesini içerir. Mantık dünyayı daha ön-

[1] *a. g. e.*, s. 95'ten alıntılanmıştır.

görülebilir ve daha güvenli yapmakla birlikte aynı zamanda içini boşaltmıştır. Modernler kendilerini aklı ve bilinci bulanıklaştırmış olan afyonlardan kurtarmalarına rağmen mantığın onları kurtardığını övgüyle iddia ettikleri şeyin hasretini duymaya başladılar: Kutsallık duygusu ve mutlak inanma kapasitesi. Mantığın efsaneleri ve inançları dikkatle inceleme yönündeki büyük çağrısı, üstün nesnelere inanmak ve onlar tarafından etkilenmek yönünde dokunaklı bir özlemle iç içe geçtiğinde tam anlamıyla modern hâle gelmiştir. Modernite, kendi meşrulaştırıcı kültürel temeline yönelik ikilemiyle ve serbest bırakabileceği güçlerden duyulan korku duygusuyla tanımlanır. Max Weber modernitenin "büyünün bozulması"yla tanımlanabileceği görüşüyle bu kararsızlığa en etkili ve ünlü sosyolojik dokunaklılığı kazandırmıştır. Büyünün bozulması, sadece dünyanın artık melekler ve şeytanlarla, cadılarla ve perilerle dolu olmadığı anlamına gelmez, aynı zamanda "gizem" kavramının küçümsenmesi ve anlamsız hâle gelmesidir. Çünkü insana dair sorunları çözmeyi, acıyı dindirmeyi ve mutluluğu arttırmayı amaçlayan modern bilim, teknoloji ve piyasa gibi kurumların doğal ve toplumsal dünyayı kontrol etme istekleri, doğaya duyduğumuz büyük saygıyı, inanma kapasitemizi ve gizem duygumuzu korumamıza da engel olur. Bilimsel çalışmaların görevi gizemleri çözmek ve fethetmektir, onlar tarafından büyülenmek değil. Benzer şekilde başlıca arzuları kazanımlarını en üst düzeye çıkarmak olan kapitalistler, ekonomik faaliyeti sınırlayan, dikkate almayan ya da büsbütün altüst eden dini ya da estetik alanları çoğunlukla dikkate almaz veya etkilerini azaltır. Bilim ve ekonomi azlık sorununu ortadan kaldırmakta bize yardımcı olarak maddi dünyamızın sınırlarını önemli ölçüde genişlettiğinden Tanrılar bizi terk etmiştir. Eski çağlarda inanç, kişisel bağlılık yemini ve etkileyici kahramanlar tarafından hükmedilen şeyler, bilgi, kontrol ve hesaplanabilir yöntemlerin konusu hâline gelir.

Ne var ki bu akılcılaşma süreci tutkunun tüm işaretlerini yok etmez; daha ziyade, Weber'e göre heves ve tutkunun

egemen olduğu deneyimleri yeniden yürürlüğe koymak ve canlandırmak için sadece dolaylı ve zayıf bir gayret yaratır.[1] Duyguların yirminci yüzyıl kültü bu ışıkta yorumlanabilir. Ancak Weber ve diğerleri akılcılığın duygulara karşı olduğu ve duygular tarafından etkisizleştirildiği görüşündeyken sosyolojik analizin zorlu görevinin, akılcılık ve akıcılaşmayı duygusal hayata karşı olan kültürel bir mantık olarak değil, daha ziyade onunla tamamen bağlantılı olarak faaliyet gösterdiği şeklinde anlamak olduğunu düşünüyorum.[2] Akılcılık, başlı başına duygusal hayatı içeriden yapılandıran kurumsallaşmış bir kültürel güçtür: Yani duyguların anlaşıldığı ve müzakere edildiği temel kültürel senaryoları değiştirmiştir. Romantik aşk, arzularımız ve fantezilerimiz için özellikle güçlü bir duygusal ve kültürel dayanak noktası olmaya devam etmekle birlikte aşkı şekillendiren kültürel senaryolar ve araçlar, cinsel alanla giderek çelişir hâle gelmiş ve hatta bu alana zarar vermiştir. Dolayısıyla aşk duygusunda faaliyet gösteren en az iki kültürel yapı söz konusudur: Biri cinsel anlamda kendinden vazgeçme ve duygusal birleşmenin güçlü hayaline dayanırken diğeri duygusal açıdan kişinin kendisini denetlemesine ve en iyi seçimi akılcı bir şekilde yapmasına dayanır. Bu akılcı davranış modelleri tarih boyunca tutku ve erotizmin tecrübe edildiği kültürel kaynaklara zarar vererek romantik arzunun yapısını ciddi şekilde değiştirmiştir.

Büyülü Aşk

Weber "büyülü" deneyimi tanımlarken tam anlamıyla net değilse de, ne demek istediğini *a contrario* "büyünün bozul-

1 L. A. Scaff, *Fleeing the Iron Cage: Culture, Politics and Modernity in the Thought of Max Weber* (Berkeley: University of California Press, 1991).

2 E. Illouz ve S. Finkelman, "An Odd and Inseparable Couple: Emotion and Rationality in Partner Selection", *Theory and Society*, 38 (4) (2009), 401–22.

ması" tanımından anlayabiliriz. Büyülü deneyimde kişiyi kutsallık duygusuna bağlayan güçlü ortak semboller söz konusudur. Kişinin bütünlüğünü kapsayan ve harekete geçiren inançlarla hislere dayanır; bu inançlar ve hisler ikinci derece zihinsel sistemlerde işlenmez ve akılla açıklanamaz. Bu semboller inanan kişinin deneyimlerinin gerçekliğini oluşturur ve etkisi altına alır. Büyülü deneyimlerde özne ve nesne arasında güçlü bir ayrım söz konusu değildir. Dolayısıyla inanılan şey ve inancın kendisi, inanan tarafından sorgulanmayan varoluşsal bir statüye sahiptir. Kültürel bir prototip ve olgusal bir deneyim olarak "büyülü" aşkın temelde aşağıdaki modele benzediği söylenebilir:

1. *Aşk nesnesi kutsaldır.* Fransız bilim adamı, şair ve aşk sanatını öğretmeyi amaçlayan ortaçağ şiiri "Roman de la Rose"un (Gülün Romanı) ilk bölümünün yazarı Guillaume de Lorris (1230), sevgilisini bir idol, tapılacak bir tanrıça olarak sunar. Kişinin kendisini kutsal bir nesneye adaması retoriği on ikinci yüzyıl saray aşkında ortaya çıkmıştır, ancak on dokuzuncu yüzyılda da görülebilir. Sevgilisi Evelina Hanska'ya yazan Balzac ona duyduğu hayranlığı ve sevgiyi modern anlayışa uymayan bir şekilde şöyle ifade eder: "Günün yarısını başımı kucağına koyup yanı başında diz çöküp kalarak geçirmeyi nasıl da isterdim."[1]

2. *Aşkın geçerli bir nedeni yoktur ve açıklanması imkânsızdır.* Eros'un oku, aşkın rastgele ve akılla gerekçelendirilemeyen bir duygu olduğu yönündeki en eski semboldür. Guillaume de Lorris, ok bir kez bedenine saplandığında onu çıkaramayacağını, çünkü kişinin sevgilisini sevmekten vazgeçemeyeceğini söyler. Âşık kişi, sevmezlik edemez. Aşk,

1 U. Doyle (yay.), *Love Letters of Great Men and Women* (Basingstoke: Pan Macmillan, 2010), s. 76. Türkçesi için: Ursula Doyle, *Büyük Kadınların Aşk Mektupları*, Çev.: Yasemin Balkan, Epsilon Yayınları, İstanbul 2012; Ursula Doyle, *Büyük Adamların Aşk Mektupları*, Çev.: Filiz Karaman, Epsilon Yayınları, İstanbul 2010.

kişiyi itaat etmek zorunda bırakan bir güçtür. Örneğin Humbert Humbert, Lolita'yı ilk kez gördüğü anı düşünür: "O ışığı, o titremeyi, o tutkulu tanışmanın etkisini yeterince güçlü bir şekilde ifade etmenin çok zor olduğunu düşünüyorum."[1] Aşk burada ani ve karşı konulmazdır; çünkü iradeyi teğet geçen fiziksel bir tanışma eylemi olarak görülür.

3. *Bu deneyim âşık olan kişinin gerçeklerini etkisi altına alır.* Napoléon Bonaparte 1796 yılında İtalya'daki Fransız ordusunun komutanıyken karısı Josephine'e şöyle yazar: "Seni sevmeden geçen bir günüm bile yok; seni kollarımla sarmadan geçen tek bir gecem yok; bir bardak çayı, beni hayatımın anlamından ayrı kalmaya mecbur eden gurur ve hırsa lanet etmeden içemiyorum."[2] Burada aşk, âşık olan kişinin tüm varoluşsal gerçekliğini istila eden bir duygudur.

4. *Büyülü aşkta özne ve aşk nesnesi arasında hiçbir ayrım yoktur.* Aşkın nesnesi, âşık olan özneden ayrı tutulamaz; çünkü âşık olmak kişinin bütünlüğünü kapsar ve harekete geçirir. 1812 yılında sevgilisine yazan Beethoven bunu kısa ve öz şöyle anlatmıştır: "Meleğim, her şeyim, sen bensin."[3]

5. Âşık *olunan kişi tektir ve kıyaslanamaz.* Romeo, Juliet'i gördüğünde şöyle der: "Kalbim bu zamana dek hiç âşık olmuş mu?"[4] Söylemek istediği, sevdiği ve seveceği tek bir kişi olduğudur. Tek olmak demek, sevilen kişinin yerini bir başkasının alamaması demektir. Aynı zamanda erdemlerinin ya da kusurlarının ölçülemeyeceği ya da başkasıyla karşılaştırılamayacağı anlamına gelir.

---

1 V. Nabokov, *Lolita* (New York: Vintage, 1989 [1955]), s. 39. Türkçesi için: Vladimir Nabokov, *Lolita*, Çev.: Fatih Özgüven, İletişim Yayınevi, İstanbul 2012.

2 Doyle (yay.), *Büyük Kadınların Aşk Mektupları; Büyük Adamların Aşk Mektupları.*

3 *a. g. e.*, s. 57.

4 W. Shakespeare, *Romeo and Juliet*, 1. perde, sahne 5. Türkçesi için: William Shakespeare, *Romeo ve Juliet*, Çev.: Özdemir Nutku, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

6. *Kişisel çıkarlar, âşık kişi için bir sevme ölçütü değildir.* Aslında acı, bir şeyin gücünü, önemini arttırma ve net olma deneyiminin temel malzemesidir. Balzac'ın *Vadideki Zambak* romanındaki (1835) kahraman Felix'in sözleriyle: "Umutsuzca sevmek her şeye rağmen mutluluk vericidir."[1]

İlk görüşte aşk modeli, bu "büyülü" aşk prototipinden az da olsa farklıdır. "İlk görüşte aşk" kişinin hayatında beklenmedik şekilde patlak veren bir olay olarak yaşanır; açıklanamaz ve akıldışıdır. İlk karşılaşmada meydana gelir; dolayısıyla karşıdaki kişi hakkındaki önceden var olan bilgiye değil, bütünsel ve sezgisel bir deneyime dayanır. Kişinin günlük yaşam düzenini altüst eder ve ruhun derin bir heyecan ve karmaşa yaşamasına neden olur. Bu ruh hâlini tarif etmek için kullanılan metaforlar çoğunlukla baskın ve kuvvetli bir güç içerir (ısı, mıknatıs, yıldırım, elektrik gibi). Bu "büyülü" aşk, kendiliğinden oluşur ve koşulsuzdur, kişiyi etkisi altına alır, sonsuzdur, tektir ve bütünseldir. Bu ideal romantik aşk türünde, âşık olunan kişi tamamen tektir, yerine başkasının konması imkânsızdır. Kimseyle karşılaştırılamaz, hisler hesapsızca yaşanır ve duygular aklın onayına sunulamaz (ya da aklın onayına sunmak imkânsızdır), kişi âşık olduğu kişiye tamamen teslim olur. Onun uğruna fedakârlıklar yapar ve kendisinden vazgeçebilir.[2] Aşkın neredeyse din gibi görülmesi seküler kültürel değişkenlere sahiptir ve belki de bu nedenle tarih boyunca varlığını sürdürmüştür.[3] Farklı türleri olmakla birlikte

1 Doyle (yay.), *Büyük Kadınların Aşk Mektupları; Büyük Adamların Aşk Mektupları.*

2 İyi bir örnek için, bkz. S. Zweig, *Letter from an Unknown Woman* (New York: The Viking Press, 1932). Türkçesi için: Stefan Zweig, *Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu*, Çev.: Ahmet Cemal, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

3 Ortaçağda dini retorik çoğunlukla aşk retoriğiyle karışmıştı, âşık olunan kişi kutsal olarak sunulurdu ve bu da aşkın bütünsel bir deneyim –aşk öznesi aşk nesnesiyle bir olmayı ve hatta onda yok olmayı hedefler– olduğu görüşünü daha da güçlendirdi. On dokuzuncu yüzyıl burjuva romanı aşkı kişinin aile hayatının ve (kadınlar için) toplumsal hayatın

aşkın kutsallık, tek olmak, kişinin yaşadıklarının verdiği güç, mantıkdışı olması, kişinin kendi çıkarlarından vazgeçmesi, özerk olmamak gibi temel unsurları, okuryazarlığın ve aşk romanlarının yaygınlaşmasıyla edebiyatta da ön plana çıkmıştır.

Ne var ki modernite, aşk duygusuna şüpheyle yaklaşması ve reddetmesiyle büyülü aşk kavramını köklü bir değişime uğratmıştır. Amerikan TV dizisi "Sex and the City"ye ilham veren ünlü köşe yazarı Candace Bushnell'in esprili sözleri bu durum için verilebilecek sayısız örnekten biridir:

> En son ne zaman birinin (sözle olmasa bile) "arkadaş olarak" diye etiketlemeden "Seni seviyorum!" dediğini duydunuz? En son ne zaman iki insanı, "Tamam, değil mi?" diye düşünmeden birbirlerinin gözünün içine bakarken gördünüz? En son ne zaman birinin pazartesi sabahına kadar bekleyelim bakalım diye düşünmeden "Gerçekten deli gibi âşığım," diye haykırdığını duydunuz?[1]

Bushnell burada tamamen bilinçli, fevkalâde ironik ve büyüsü bozulmuş bir aşk yaklaşımı ortaya koyar. Bu durumdan yakınan *New York Times*'ın en ünlü köşe yazarlarından Maureen Dowd şöyle yazmıştır: "Kültürel ve duygusal açıdan tüm romantizm düşüncesi bitti, bitti, bitti."[2] Kanımca demek istediği "büyülü" aşk deneyimine ve romantizme inanmanın zorlaşmış olmasıdır. Diğer bir deyişle aşk birçok insan için oldukça anlamlı bir deneyim olmaya devam etmekle birlikte

---

can alıcı noktası olarak sunuyordu. Aşk, seks ve romantizmin karakterin davranışlarının, isteklerinin ve hikâyenin olay örgüsündeki düğümün en yaygın *amacını* oluşturduğu bu model, bir dereceye kadar olmakla birlikte, modern sinema kültüründe de görülebilir.

1 C. Bushnell, *Sex and the City* (New York: Warner Books, 1996), s. 2. Türkçesi için: Candace Bushnell, *Sex and the City*, Çev.: Aslı Alkış, Artemis Yayınları, İstanbul 2008.

2 M. Dowd, "Tragedy of Comedy", *New York Times*, 3 Ağustos 2010, *http://www.nytimes.com/2010/08/04/opinion/04dowd.html*, 17 Ekim 2011.

artık kişinin bütünlüğüyle ilgilenmez ve harekete geçirmez olmuştur. Dolayısıyla şu soru karşımıza çıkar: Aşk neden "büyülü", mantığın ve kişinin teslim olabileceği türden yaşanma kapasitesini yitirmiştir? Bana göre aşkın romantik inanışlar yaratma gücünün kaybolması, bu inanışların bilim, teknoloji ve politika alanlarında akılcılaştırılmasının sonucudur.

Büyünün bozulması, inancın bilgi sistemleriyle düzenlenir hâle geldiği, davranışların sistematik ve soyut kurallar tarafından belirlendiği ve Weber'in öne sürdüğü üzere, inancın ayakta tutulmasının zorlaştığı, temelde kültürel, bilişsel ve kurumsal bir modernite sürecinin sonunda ortaya çıkmıştır. Weber'a göre büyünün bozulmasını şekillendiren en büyük kültürel güç, yaşam biçiminin akılcılaşmasıdır: Hayat giderek "düzenli", sistemli ve akıl tarafından kontrol edilir hâle gelmiştir.[1] Akılcı davranış bilinçli olarak düzenlenir; gelişigüzel, alışkanlığa bağlı ya da dürtüsel değildir; bu bilinçli düzenlemenin dini, bilimsel, politik ya da ekonomik kültürel kaynakları olabilir. Akılcı tutum ve davranışlar büyüyü bozar; çünkü bir nesneyi bilmek, anlamak ve o nesneye yaklaşmak için özneden ve bilgi nesnesinden bağımsız sistematik kurallar kullanır. Dolayısıyla özne ve bilgi nesnesi arasında bir bölünme yaratır ve ilahî, geleneksel ya da sezgisel biçimde kazanılmış bilgiyi geçersiz hâle getirir. Akılcı bir yaklaşım tüm inançların temeline zarar verir (belki de mantığa dayanan inançlar hariç). Ayrıca davranışı, yöntem-sonuç ilişkisi olarak tanımlaması üstünlüğe zarar verir. İnancı akılcılaştırmak, aşkın duygusal yoğunluğunun ve aşka olan inancın zarar görmesi anlamına gelir. Akılcılaşmanın bu tanımının izinden giderek bilim, politik sözleşmeler ve seçim teknolojileri gibi son derece etkili bazı kültürel güçlerin aşk duygusunu ve deneyimini değiştirdiği, akılcılaşmalarına neden olduğu ve dolayısıyla öznenin aşkı yaşama biçimini

1 M. Weber, "Science as a Vocation", H. H. Gerth ve C. W. Mills (yay.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (Oxford: Oxford University Press, 1970 [1946]) içinde, s. 129–56. M. Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (London: Routledge, 2002 [1930]). Türkçesi için: Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev.: Milay Köktürk, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2011.

büyük ölçüde değiştirdiği söylenebilir. Romantik deneyime olan inancın azalmasından sorumlu, kişinin kendinden vazgeçme ve çok mutlu olma kapasitesini ciddi şekilde değişime uğratmış iki duygu yapısı olan belirsizlik ve ironiye neden olan şeyin bu üç gücün birleşmesi olduğu görüşündeyim.

Aşkı Bilimselleştirmek

Büyünün bozulmasının kültürel bir süreç olmasında payı olan ilk faktör, üniversite kurumları ve medya kanalları tarafından yayılan ve aşka açıklama getiren bilimsel yöntemlerin artmasıdır. Yirminci yüzyıl boyunca ilk olarak psikanaliz ve psikoloji, sonrasında da biyoloji, evrimsel psikoloji ve nörobilim aşkı, "bilinçdışı", "seks dürtüsü", "hormonlar", "canlı türünün hayatta kalması" ya da "beyin kimyası" gibi bazı bilimsel anahtar kavramlar altında sınıflandırarak bu kavramların bilimsel altyapılarını kullanmışlardır. Bilimsel açıklama yöntemlerinin himayesi altındaki bu çerçeveler aşkın tarifsiz, benzersiz, esrarlı ve kişinin kendi çıkarlarını düşünmeden yaşadığı bir deneyim olduğu düşüncesine zarar vermiştir.

Psikanaliz ve dinamik psikoloji aşkı kişinin merkezine koyduğu ve "ruhsal travma", "Oedipus kompleksi" ya da "tekrarlama saplantısı" gibi psikolojik süreçlerin sonucu olarak gördüğü için aşkın gizemli bir güç olduğu yönündeki kültürel statüsünü sarsmışlardır. Birçok modern politika üzerinde bir hayli etkili olan Freudyen popüler kültür, aşkın çocukluğun erken dönemlerindeki çatışmaların yeniden sahneye konması olduğunu söyler. Aşkın çoğunlukla mevcut aşk nesnesinin gerçek kaynağı ve nedeni olan diğer erken dönem kahramanlarıyla yaşanan bir dramanın tekrarından başka bir şey olmadığı gibi güçlü bir iddiada bulunur. Psikanaliz, aşkın erken dönem anne-baba figürlerine bağlanma, ruhumuzun Oedipus kompleksiyle yüzleşme ve işlemden geçirme biçimlerimizden kaynaklandığını iddia eder. Dolayısıyla aşk, evrensel bir ruh yapısının ifadesi hâline gelmiştir ve nesnesi, erken dönem çocukluk dramalarının uzantısı olarak görülür. Psikoloji kültürü çocukluk ve yetişkinlik dönemindeki romantik deneyimler arasın-

da doğrudan bir çizgi çizmekle aşkla ilgili olmayan süreçlerin yeniden sahneye konmasına *per se* neden olur; dolayısıyla aşkın kelimelerle anlatılamaz ve esrarengiz bir duygu olduğu yönündeki inanca zarar verir. Aşk, bitmez tükenmez bir sorgulama, kendini tanıma ve irdeleme sürecine dönüşür.

Kişi sürekli olarak kendini anlamakla ve gözlemekle meşgul hâle gelir ve bu da romantik ilişkilerin, duyguların sistemli bir şekilde etiketlenmesine, öz-farkındalık ve kendini değiştirme teknikleriyle akılcılaştırılmasına yol açar. İnsanı bilimsel bilginin nesnesi ve hedefi yapan psikoloji, son derece önemli olan "kişilik" kavramını icat etmiştir. Kişilik bir kişiyi tanımlayan bir dizi kalıcı özellikler bütünüdür ve başarılı bir aşk, iki insanın psikolojik yapısının ve sahip olduğu özelliklerin uyumunun sonucudur. Dolayısıyla da romantik uyum, uygun psikolojik araçlar kullanılarak değerlendirilebilir, ölçülebilir ve öngörülebilir. Böylelikle aşk (psikolojik) ölçülerin nesnesi olabilir ve bunun da amacı özerklik, bağlanma gibi iki idealin oluşturulmasına ve izlenmesine yardımcı olabilmektir.

Özerklik, psikoloji tarafından savunulan birey idealinin merkezinde dimdik durdukça duygusal birleşme kişinin özerkliği için tehdit olarak görülmüş ve yerini iki özerk olgun kişi arasındaki müzakere ideali almıştı. Kişinin kendisini karşıdakiyle birleştirmesi ya da ona boyun eğmesi, kişinin temel özerklik hakkı ve talebi açısından bir eksiklik ya da olumsuzluk, yani duygusal patolojinin bir işareti olarak görülmeye başlandı. Müzakereye, iletişime ve karşılıklı olmaya dayanan yakınlık modellerini kullanan psikoloji ve psikiyatri, yakın ilişkileri iki özerk iradenin kendilerini gözlemelerinden doğan, bireyin ihtiyaçlarına ve psikolojik yapısına uygun hâle getirilen ideal ilişki olarak kabul etmişler, dolayısıyla geçmişteki aşk kavramını -bireyin belirli ihtiyaçlarının ve iradesinin üzerinde bir güç olan- üstünlükle birleştirmişlerdir. Böylece aşk "yakınlık" hâline geliyordu ve yakınlık da duygusal hayatın, davranış kurallarının onayına sunulabileceği anlamına geliyordu. Bunun da amacı aşk ilişkisinde kişisel özerkliği inşa etmek ve azami ölçüde korumaktı.

Psikolojinin aşk deneyiminin akılcılaşmasına katkıda bulunmasının bir diğer sebebi de aşk acısını yeterince olgunlaşmamış bir ruhtan kaynaklanan kabul edilemez ve açıklaması olmayan bir durum olarak görmesidir. "Acı, on dokuzuncu yüzyılda kişinin kendi benliğini başka bir insanla paylaşırken yaşadığı tamamen normal bir duygusal durum"[1] iken çağdaş psikoloji kültüründe acı çekmek artık kişinin sınırlarını aşan ve onun ötesine uzanan duygusal bir deneyim olmaktan çıkmıştır: Yani artık kişinin kendi çıkarlarını düşünmeden bağlanmasının ya da yüce bir ruhun göstergesi değildir. Özveri, birleşme, sonsuzluk ve kesinlik isteyen aşk, artık eksik duygusal gelişimin bir belirtisi olarak görülmeye başlanmıştır. Aşkın kültürel olarak acı çekmekle eş tutulması, kişinin kendinden vazgeçmesinin gösterişli bir şekilde sergilenmesiyle tasdik edilen aşkın hem üstünlük hem de nihayete erme deneyimiyle eş tutulmasına benzer.[2] Politikadaki faydacı modeller ruha aktarılmıştı ve bu yeni terapötik kültürde, özveri ve kendinden vazgeçme idealleri sağlıksız ruhun işaretleri olarak görülüyordu (ya da kişinin gizli bazı ruhsal faydalar sağlamak için "acı çektiği" düşünülmekteydi). Bu nedenle aşk acısına son derece şüpheyle yaklaşılıyordu; özerklik ve kişisel çıkarların korunması, ruh sağlığıyla eşanlamlı hâle gelmişti.

Yakın ilişkilere büyük ölçüde nüfuz etmiş olan ruh sağlığı modeli, kişinin aşkın esenlik ve mutluluk tanımlarına yabancılaşmasını gerektiriyordu ve bu da sonuç olarak acı çekmeyi

1 K. Lystra, *Searching the Heart: Women, Men, and Romantic Love in Nineteenth-Century America* (Oxford: Oxford University Press, 1989), s. 50.

2 Wordsworth, "Influence of Natural Objects" (1799)'te şöyle anlatır:
Güneş ya da yıldızlarla aydınlanan,
Çocukluğumun ilk şafağından beri
Ruhumuzu inşa eden tutkuları ördün benim için
İnsanoğlunun sefil ve bayağı işleriyle değil;
Yüce maksatlarla, ebedi şeylerle,
Hayatla ve doğayla; böylece arındırarak duyguları ve düşünceleri
Ve kutsayarak tekdirle hem acı hem korkuyu
Ta ki kalbin atışındaki ihtişamın farkına varana dek. (vurgu bana ait)
Bkz. W. Wordsworth, "Influence of Natural Objects", *Poems* (London: Ginn, 1897) içinde, s. 70.

reddediyor ve kişiye menfaatlerini en üst düzeye çıkarmayı emrediyordu. Bu sağlık modeli, kişinin çıkarlarını bilmesini ve savunmasını duygusal olarak olgun olmanın merkezine koyar. İyi aşk, kişinin çıkarlarına uyan aşktır. Aşk deneyimi giderek kişinin maksimum haz ve mutluluk elde etmesi gerektiği yönündeki faydacı birey projesini içerir ve sergiler. Acı çekmek aşkın bu yeni kültürel diline gittikçe yabancı hâle gelir. Dolayısıyla eğer ki aşk acı kaynağıysa, "yanlış"tır, iki kişinin uyumunun yanlış bir değerlendirmesidir, kişinin çektiği acıyı iyileştirebileceği ve daha iyi bir seçim yapmak için kendisini daha fazla tanımaya ihtiyacı olduğunun bir işaretidir. Aşkın karşılıklı olması ve kişinin kendi çıkarlarını koruması, aşk deneyiminin gizli bir parçası hâline gelmiştir ve bunun için birkaç çelişen örnek verebiliriz.

Bir Yaz Gecesi Rüyası'nda (1600) Helena, Puck'un büyü ve oyunlarının etkisi altında olan ve aşkını reddeden Demetrius ile şöyle konuşur:

DEMETRIUS
Seni ayartıyor muyum? Tatlı sözler mi söylüyorum?
Ya da gerçeği söylemiyor muyum? Seni sevmiyorum,
sevmeyeceğim demiyor muyum?

HELENA
Senden bunları duyarken bile sevgim artıyor sana.
Senin sadık köpeğinim Demetrius ve
Beni daha çok dövdükçe sana sürtünmekten vazgeçmem
Bana köpeğin gibi davran, it, tekmele, yok say, terk et
Değersiz bile olsam, bırak beni peşinden geleyim
Hiç değilse köpeğini sevdiğin gibi seversen beni
Sevgilerin en yücesini bulmuş sayarım kendimi.[1]

1 W. Shakespeare, *A Midsummer Night's Dream*, 2. perde, sahne 1. Türkçesi için: William Shakespeare, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, Çev.: Özdemir Nutku, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Helena sevdiği kişiye aşkını günümüzde sadece kendini aşağılama biçimi olarak değil, aynı zamanda hastalıklı olarak yorumlanabilecek bir şekilde ifade eder. Shakespeare'in dünyası ise bunu daha iyi huylu olmanın ve "aşk deliliğinin" olağan bir işareti olarak görürdü. Bir diğer örnek olarak oldukça beğenilen ve hayranlık duyulan ama şıpsevdi ve sadakatsiz Comte de Guibert'e olan aşkına karşılık bulamayan on sekizinci yüzyıl Fransız edebiyatçısı Julie de Lespinasse'a bakalım. Guibert başka bir kadınla evlenmesine rağmen Julie yine de ona dinmeyen tutkusunu göstermekten geri durmadığı gibi, karşılıklı olması isteğiyle, frenlenmemiş aşkının kabul görmesi kararından vazgeçmemiştir. Guibert'a yazdığı mektupta bunu şöyle ifade eder:

> Seni kendime kısıtlama getiremeyecek kadar çok seviyorum; hiç hata yapmamaktansa senden af dilemeyi tercih ederim. Sana olan sevgimin içinde *kendime olan sevgim yok*; ihtiyatlı olmaktan nefret ediyorum, hatta görgü kurallarının yerine çıkarı ve hislerin yerine tedbirli olmayı koyan "arkadaşlık vazifeleri"nden nefret ediyorum. Nasıl söylesem, kendimi dürtülerime bırakmayı seviyorum, *sadece dürtülerimle* hareket ediyorum, çılgınca sevmeyi seviyorum ve başkalarının da beni böyle sevmesini istiyorum. (vurgu bana ait)[1]

Julie de Lespinasse dürtüler tarafından yönetilen kendinden vazgeçme etiğinin temsilcisidir, bedel ve çıkarların hesaplandığı ilişkilerin değil. O dönemde karşılıklı olup olmadığına aldırmadan sevmek, kişinin olgun olmadığının ya da kendisine saygı duymadığının işareti olmak şöyle dursun, üstün karakterin bir işareti olarak yorumlanabilirdi (ve muhtemelen yorumlanmıştı).

İkinci bölümde ele aldığımız örneği tekrar verelim. Anne Elliot'un ayrılmalarına rağmen hayatı boyunca Kaptan

1 B. Tierney ve J. W. Scott, *Western Societies: A Documentary History*, 2. cilt (New York: McGraw Hill, 2000), s.185.

Wentworth'e sadık kalma yemini, çağdaş anlayışa ters düşer; çünkü mutlak, kıyaslanamaz aşk görüşünü destekler ve kişisel çıkarların emirlerini görmezden gelir. Burada asıl amaç, kişinin kendi mutluluğunu düşünmeden karşıdakine bağlanmasıdır. Sevmek, kişiyi karşısına çıkabilecek daha iyi ihtimallerden vazgeçmeye zorlar ve dolayısıyla modern toplumun olgun ruhun işareti olarak göreceği şeyi, yani kişisel çıkarlarını düşünmez. Elliot, günümüzde bir psikanalistle görüşmek, koltuğa uzanmak ve tüm yaşamını tarafsız bir şekilde, karşılık beklemeden feda etme kararlılığını açıklamak zorunda kalırdı. Son olarak, Edith Wharton'ın 1908 yılında sevgilisi Morton Fullerton'a yazdığı mektupta tam anlamıyla faydacılıktan uzak bir dil kullanmasını örnek verebiliriz:

> Başarılı bir flörtün nasıl olması gerektiğini biliyorum; çünkü sağduyum bana oyundaki her bir hamleyi gösteriyor, ancak aynı anda, bir küçümseme duygusu her şeyi bir kenara atıp şöyle haykırmaya itiyor beni: "Hepsini al, kazanmak istemiyorum, her şeyi senin için kaybetmek, sana yenilmek istiyorum!"[1]

Helena'nın, Julie de Lespinasse'ın, Anne Elliot'ın ve Edith Wharton'ın aşkın karşılıklı olması gerektiği kuralını önemsememesi çağdaş sağduyuya aykırıdır. Aşk nesnesi seçiminin kişinin mutluluğunu gölgede bırakmaması ve duyguların karşılıklı olmasının bu mutluluğa katkı sağlaması gerektiğini savunan varsayımı hiçe sayar. Aşk hayatımızı ve ilişkilerimizi genel olarak yöneten duyguların karşılıklı olması yönündeki ahlaki ve psikolojik kural, faydacı bir ruh sağlığıyla mutluluk modeline dayanır ve aşkın kültürel olarak akılcılaştırılmasının başlıca kaynaklarından biridir. Duyguların karşılıklı olması ve faydacılık modeli, sonuç olarak mantığa dayanır: Aşk nesnesi seçimi bilinçaltının heves ve baskılarından uzak

1 R. W. B. Lewis ve N. Lewis (yay.), *The Letters of Edith Wharton* (New York: Charles Scribner's Sons, 1988), s. 152.

olmalıdır; aşkın sağlıklı olması için mantık tarafından kavranması ve kişinin kendisini tanıması gerekir; aşk, haz ve mutluluk üretmelidir. Hepsinden önemlisi kişinin çıkarlarını korumalı ve onu onaylamalıdır.

Biyolojinin aşka getirdiği açıklamaların kültürel çerçeveler üzerinde kısmen farklı bir etkisi olmuştur. Biyologlar aşkı genellikle kimyasal süreçlerle açıklar ve bu açıklama, aşkı, psikolojiden bile daha fazla, aşk duygusuna yabancı olan faktörlere indirger. Nörobilim alanındaki çalışmalar insanlar âşık olduklarını ileri sürdüklerinde beyinde tutarlı miktarda kimyasallar bulunduğunu ortaya koyar.[1] Bunlar testosteron, östrojen, dopamin, norepinefrin, serotonin, oksitosin ve vazopressin gibi kimyasallardır. Örneğin kişi birine deli gibi âşık olduğunda, beyinde dopamin ve norepinefrin miktarlarında ciddi artış olduğu gözlenir. Yüksek seviyede testosteron ve östrojen, ilişki sırasındaki şehvet duygularında görülür. Dopamin, norepinefrin ve serotoninin, çoğunlukla ilişkinin hoşlanma aşamasında görüldüğü söylenebilir.[2] Âşık olunduğunda serotonin seviyeleri beyinde obsesif-kompulsif bozukluğa benzer bir kimyasal görüntü sergiler[3], ki bu da âşık olduğumuzda neden başka kimseyi düşünemediğimizi açıklayabilir. Serotonin seviyeleri yakın zamanda âşık olan kişilerde diğerlerine göre

1 A. Bartels ve S. Zeki, "The Neural Basis of Romantic Love", *Neuroreport*, 11 (17) (2000), 3829-34. H. Fisher, *Why We Love: The Nature and Chemistry of Romantic Love* (New York: Henry Holt, 2004). Türkçesi için: Helen Fisher, *Neden Âşık Oluruz: Romantik Aşkın Doğası ve Kimyası*, Çev.: Murat Kabakcı, Yakamoz Yayınevi, İstanbul 2005.

2 A. Aron ve diğ., "Reward, Motivation, and Emotion Systems Associated with Early-Stage Intense Romantic Love", *Journal of Neurophysiology*, 94 (1) (2005), 327-37.

3 D. Marazziti, H. S. Akiskal, A. Rossi ve G. B. Cassano, "Alteration of the Platelet Serotonin Transporter in Romantic Love", *Psychological Medicine*, 29 (1999) içinde, 741-5, D. Tennov, *Love and Limerence: The Experience of Being in Love* (New York: Stein and Day, 1979), A. Tesser ve D. L. Paulhus, "Toward a Causal Model of Love", *Journal of Personality and Social Psychology*, 34 (1976), 1095-105.

belirgin oranda yüksektir.[1] Oksitosin ve vazopressin ise uzun süreli ve bağlanmanın güçlü olduğu ilişkilerle yakından ilgili gibi görünmektedir.[2] *National Geographic*'in Şubat 2006 sayısında Lauren Slater'ın "Love: the Chemical Reaction" (Aşk: Kimyasal Tepki) başlıklı kapak sayfasında yer alan makalesi, çekim ve bağlanmanın farklı kimyasal bileşenler tarafından tetiklendiğini ifade eder. Buna göre âşık olduğumuzda hissedebileceğimiz heyecan, coşku ya da büyük mutluluk, beynin kimyasal ve istemdışı tepkisinden başka bir şey değildir. Ayrıca sosyobiyolog Helen Fisher'ın araştırması da yoğun aşkı en fazla iki yıl hissetmeye programlandığımızı, sonrasında onun yerini tutku ve yoğunluğun aldığını iddia eder.[3] Aşkın beyin kimyasına indirgenmesinin sonucu olarak gizemli ve ruhanî aşk görüşü ortadan kalkar ve yerine yeni bir biyolojik materyalizm gelir. Örneğin Catherine Townsend sevilmeye olan ihtiyacı hakkında şunları düşünür: "*Psychology Today*'e göre, '... âşık olunduğunda ortaya çıkan coşku ve mutluluğa eşlik eden bir kimyasal olan feniletilamin, delice âşık olma, coşku, mutluluk ve heyecan hisleriyle yükselir.' Sanki beni anlatıyor gibi. Kaldı ki aynı zamanda tanıdığım çoğu kadını anlatıyor gibi. Hepimiz birer sorunlu aşk bağımlısı mıyız?"[4] Görüldüğü gibi aşkı açıklayan bu görüşlerde kullanılan psikolojik ve biyolojik terminoloji, söndürücü bir etkiye sahiptir: Duyguları sadece istemdışı kimyasal tepkilere ve aşk deneyimini de yüce bir anlamdan yoksun fizyolojik bir deneyime indirger.

1 Marazziti ve diğ., "Alteration of the Platelet Serotonin Transporter in Romantic Love".

2 T. Curtis ve Z. Wang, "The Neurochemistry of Pair Bonding", *Current Directions, Psychological Science*'ın içinde, 12 (2) (2003), 49–53, T. Insel ve L. Young, "The Neurobiology of Attachment", *Natural Review of Neuroscience*, 2 (2) (2001), 129–36, K. Kendrick, "Oxytocin, Motherhood and Bonding", *Experimental Physiology*, 85 (2000), 111s–24s.

3 Fisher, *Neden Âşık Oluruz*.

4 C. Townsend, *Breaking the Rules: Confessions of a Bad Girl* (New York: John Murray, 2008), s. 241.

Farklı bir bakış açısı ortaya koyan evrimsel psikologlar, aşk hissini benzer şekilde insan türüne hizmet eden bir dış faktöre dayandırır. Dylan Evans[1], evrimsel bir dil kullanarak aşk (veya suçluluk duygusu ya da kıskançlık) gibi duyguların "bağlanma sorununu" çözüme kavuşturmaya yardımcı olduğunu düşünür. İnsanların birbiriyle işbirliği yapması gerektiği göz önüne alındığında, karşıdakine nasıl bağlanacaklardır ve/veya karşıdakinin bağlılığından nasıl emin olacaklardır? Evrimsel psikologlara göre bunun cevabı, duygular aracılığıyladır. Romantik aşkın özellikle üreme arzusu aşılama, erkeklerin ve kadınların birbirlerini geçici bir heves yüzünden terk etmeyeceğinden emin olma amacına hizmet ettiği söylenebilir. Burada yine evrimsel psikoloji tarafından kullanılan açıklamalar, aşkın tek olması görüşüne ve aşkın üstün yapısına zarar vermiş, aşkı sadece işbirliğini garantiye almak için işlevsel bir gereklilik hâline getirmeye neden olmuştur. Burada aşk, hikâyeler ve kişiler aracılığıyla ifade edilen, mantıkla açıklamayan doğal ve toplumsal bir ihtiyaçtan başka bir şey değildir.

Psikolojik, evrimsel, biyolojik ve bilimsel açıklamaların doğaları gereği soyut olduğu ve hissedilenlerle yaşananlara yabancı olduğu söylenebilir. Bu gibi açıklamalar, yoğun aşkı, ruhun sahip olduklarının bir göstergesi ya da geçici mantık kaybı olarak gören ve öznenin hissettikleriyle hâlâ uyumlu olan pre-modern dini açıklamalara zıt bir duruş sergiler. Bilimsel açıklamalar aşkı ikinci dereceden bir olaya, öznenin bilmediği ya da hissetmediği geçmişten gelen bir etkiye, gizemli ve bireysel değil; daha çok istemdışı ve neredeyse mekanik -ruhsal, kimyasal veya biyolojik- süreçlerce tetiklenen bir olaya indirger. Bilimsel açıklamaların yaygınlaşmasıyla birlikte aşka eşsiz, gizemli ve tarifsiz bir his olarak tutunmak zorlaşır. Bu anlamda aşk, doğanın geçirdiği büyü bozulması sürecine maruz kalmıştır: Artık esrarengiz olduğu ve yüce güçlerden ilham aldığı düşünülmez; daha çok

1 D. Evans, *Emotion: The Science of Sentiment* (Oxford: Oxford University Press, 2001).

açıklanması ve izlenmesi gereken bir olgu, psikolojik, evrimsel ve biyolojik yasalar tarafından belirlenen bir tepki olarak görülür.[1]

Bilimsel bilgiler, gerçekler hakkında belli aralıklarla açıklamalar sunması gereken medya kanalları aracılığıyla ciddi anlamda desteklenir. Bu yorumlayıcı çerçeveler aşk hakkındaki geleneksel romantik fikirleri devam ettirmez, daha çok onlarla rekabet hâlindedir ve sonunda onlara zarar verir. Bilim, özel deneyimleri genel ve soyut kategoriler altında sınıflandırma eğilimindedir, dolayısıyla bu deneyimlerin özelliklerini yok eder. Bilimsel çerçeveler tanımları gereği nedenleri bulmayı ve açıklamayı hedeflediğinden eşsiz, kelimelerle anlatılamaz ve akıldışı bir deneyimin önemini azaltırlar. Bilimsel yorumlayıcı çerçeveler aşk deneyimini iki şekilde etkiler: *Dönüşlü* ve *söndürücü*. Aktörler aşklarının kaynağı olan temel mekanizmalarla açıkça ilgilenmeye itilir ve aşk, bireylerin belirli somut arzularının ötesinde ve altında varlık gösteren evrensel bir psikolojik ya da kimyasal gücün sonucu hâline getirilmiştir. Dolayısıyla arzu, bir bakıma kişinin somut varlığından kopuk ve istemdışı bir mekanizma, arzu duyulan kişinin yerine bir başkasının konabildiği kör bir güç olarak anlaşılır. Dolayısıyla romantik arzunun mitolojik içeriğinden yoksun bırakıldığı söylenebilir.

Weber'in kültürel karamsarlığı, bilimsel gelişmelerin, içinde yaşadığımız somut koşulları daha iyi anlamamızı sağladığını düşünmemesine dayanır. Şöyle yazar:

> Günümüzde hemen herkesin, politik ekonomistlerin bile, bahse girerim ki şu soruya farklı bir cevabı olurdu: İnsan -bazen çok, bazen de az- para karşılığında bir şeyi nasıl satın alabilir? Vahşi insanlar günlük yiyeceğini nasıl bulacağını ve bu arayışta ona hangi kurumların hizmet ettiğini bilir. Dolayısıyla giderek artan zihinsel-

1 Bununla birlikte psikoloji aşk deneyimini hâlâ tekil görüyor ve bir şekilde öznenin kişisel geçmişi açısından açıklamaya çalışıyordu.

leşme ve akılcılık, kişinin içinde yaşadığı koşullar hakkındaki bilgisinin arttığını göstermez.[1]

Weber'in yorumcularından birinin öne sürdüğü üzere, bilimsel olmayan açıklamalar bütünsel oldukları ve yaşadığımız deneyimlerin bütünlüğüne daha yapısal bir şekilde bağlı oldukları için bilimsel açıklamalardan üstün olabilir.[2] Öte yandan deneyimlerimizle ilgili bilimsel açıklamalar, bizi bu deneyimden hem zihinsel hem de duygusal olarak uzaklaştırır. Dahası, Weber'e göre bilim, yaşadıklarımızı daha az anlaşılabilir kılar, çünkü varoluşsal anlam çerçeveleriyle soyut, sistematik çerçeveler arasında bir uyuşmazlık söz konusudur. Dolayısıyla bilimsel açıklamalar romantik deneyimle aşkın, gizemli ve akıldışı olarak görülmesi arasındaki anlamlı ilişkiye zarar verir. Aşkı bilinçaltının, kimyasal ve evrimsel mekanizmaların sonucu hâline getiren bilim, aşkın başlı başına üstün bir güç, bir efsane olarak görülme ihtimalini azaltır.

Politik Özgürleşmenin Akılcılaşması

Yukarıdaki örneklerin ortaya koyduğu üzere, özveriyle, kendinden vazgeçerek ve karşılık beklemeksizin sevme kapasitesi çoğunlukla kadınsı özellikler olarak görülüyordu. Özveri motifindeki değişimin başlıca sorumlusu feminizmdir; çünkü kadınların haklarından mahrum olmasına neden olan, bu durumu gizleyen sosyal ve ideolojik mekanizmaları ifşa eden kapsamlı bir kültürel görüştür ve insan haklarını kadınlara da uygular. Aşkın kültürel olarak akılcılaştırılmasının diğer kaynakları eşitlik, anlaşma ve karşılıklı olma kurallarıdır; anlaşma, politikalarımızın ahlaki diline egemen olmaya başlamıştır ve heteroseksüel ilişkilerdeki müzakere şartlarını değiştirmiştir. *Özgünlüğün Politikası* adlı kitabında Marshall Berman

1 Weber, "Science as a Vocation", s. 139, N. Gane, *Max Weber and Postmodern Theory: Rationalization versus Re-enchantment* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004), s. 53'ten alıntılanmıştır.

2 Gane, *Max Weber and Postmodern Theory*, s. 53.

şu görüşü ileri sürer: "Erkeklerin insanı açıkça *politik* bir sorun olarak görmeye başlamaları modern çağın bir özelliğidir."[1] Berman'ın erkek cinsinden bahsettiği göz önüne alındığında, bu cümlenin yirminci yüzyıldaki kadınlara özellikle ve etkili bir şekilde uygulanabilir olması ironiktir. Aslına bakılırsa kadınların öznelliği ve cinsiyetler arası ilişkiler üzerindeki tek önemli etkinin feminizme ait olduğu söylenebilir. İkinci dalga feminizm, aşk duygusunun anlaşılma ve yaşanma biçimini ciddi şekilde değişime uğratmıştır.[2] Feminist görüş, aşkın kültürel geçmişini diğer politik ve kültürel oluşumlardan çok daha ciddi şekilde etkilemiştir; çünkü erkeğin kahramanlık ve kadının gizem maskesini söküp atmıştır. Bu kadar belirleyici bir gücü olduğundan, feminizm hareketinin romantik ilişkiler üzerindeki etkisini enine boyuna ele almak ve feminist düşüncelerin hâlâ büyük ölçüde erkeklerin egemen olduğu bir toplumda ne gibi kültürel etkileri olabileceğini sorgulamak istiyorum. Bunu yapmakla feminizmi kültürel bir dünya görüşü, yani kişiyi ve kişinin başkalarıyla ilişkilerini incelemek için yeni bir yol olarak görüyorum. Diğer bir deyişle kadınlarla erkeklerin hakları ve görevlerine dair eşitlikçi bakış açısı ve eleştirileriyle feminizmin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının istikrarını bozmaktaki etkisini anlamak adına feminizme olan açık bağlılığımı geçici olarak askıya alıyorum. Feminizm, klinik psikoloji ve tüketici kültürüyle birlikte kadın-erkek ilişkisinin şekillenmesinde ve değişmesinde en güçlü kültürel araç olmuştur, dolayısıyla diğer iki kültürel oluşum gibi analiz edilebilir ve de edilmelidir.

Shulamith Firestone *Cinselliğin Diyalektiği* adlı kitabında romantik aşkın sınıf ve cinsiyet ayrımının üstünü ört-

1 M. Berman, *The Politics of Authenticity, Radical Individualism and Emergence of Modern Society*, (New York: Columbia University Press, 1998), s. xvi. Türkçesi için: Marshall Berman, *Özgünlüğün Politikası, Radikal Bireycilik ve Modern Toplumun Ortaya Çıkışı*, Çev. Nursel Yıldız, Sel Yayıncılık, İstanbul 2011.

2 Bu bölüm heteroseksüel aşkı ele alır. Aksi belirtilmediği sürece, "aşk" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

mek bir yana, böyle bir ayrıma imkân verdiğini, bu ayrımı sürdürdüğünü ve güçlendirdiğini ileri sürer. Firestone'un sözleriyle: "Aşk, günümüzde kadınlara yapılan baskının, belki de çocuk yetiştirmekten bile çok, dayanak noktasıdır."[1] Romantik aşk, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten kültürel bir uygulama olarak görülmekle kalmamış, kadınların erkeklere itaat etmeyi kabul etmelerini (ve "sevmelerini") sağlayan başlıca mekanizmalardan biri olarak görülmeye başlanmıştır. Feminizmin cinsel ilişkiyi ve aşkı yeniden yapılandırmasını sağlayan başlıca kavram, güçtür. Feminist dünya görüşünde güç, toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleyen, görünmez, ancak son derece somut bir kavramdır; izi sürülmeli ve yakın ilişkilerden sökülüp atılmalıdır. "Güç" kadın-erkek ilişkisinde neyin yanlış olduğunu büyük ölçüde aydınlatma görevini üstlenmiştir. Cinsel ve toplumsal ilişkilere açıklama getiren ve dolayısıyla bu ilişkileri yeniden düzenleyen ve oluşturan kültürel bir çerçevedir. Böyle görüldüğünde "güç simetrisi"nin "sosyal sınıf" ya da "soyluluğun" örnek verilebileceği kültürel senaryolar gibi, toplumsal ilişkileri belli şekillerde akılcılaştırdığı söylenebilir. Birincisi, erkek ve kadınları sorgusuz sualsiz kabul edilmiş cinsel çekicilik kavramını (yüzlerce yıldır süregelen ataerkil hâkimiyet normlarının şekillendirdiği bir rutin) düzenleyen kuralları derinlemesine düşünmeye ve duygularını, kullandıkları dili ve davranışlarını mercek altına almaya davet eder. İkincisi, simetri sağlamak adına kadınları, partnerlerinin ve kendilerinin ilişkiye yaptıkları katkıları değerlendirmeye ve ölçmeye davet eder. Üçüncüsü cinsel ilişkileri, iş dünyasındaki ve politikalardaki eşitlik değerlerinin gölgesinde bırakır (potansiyel âşıkların mesleki statüleri, birey olarak kişisel arzularından önde gelmelidir). Ve son olarak erotik ilişkilerin tarafsız yöntemsel konuşma ve dav-

1 S. Firestone, *Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* (New York: William Morrow and Company, 1970), s. 126. Türkçesi için: Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği, Kadın Özgürlüğü Davası*, Çev.: Yurdanur Salman, Payel Yayınları, İstanbul 1993.

ranış kurallarıyla sınıflandırılması gerektiği çağrısında bulunur ve bu da ilişkilerin özel ve somut yapısına zarar verir.

Güç Kavramındaki Değişimler

Simetri ilkelerinin uygulandığı belki de en bariz alan, flört ve cinsellik alanıdır. Yakın ilişkilerin simetri ekseninde düzenlenmesi yönündeki yeni eşitlik ilkesinin en dikkat çekici örneği, güçten muaf ve duygusal açıdan asimetrik ilişkilere çok iyi bir örnek olan *cinsel taciz* kategorisinde bulunabilir. Dave Cass ve Claudia Satchel örneğini ele alalım: Cass, Pennsylvania Üniversitesi'nde ekonomi profesörüdür ve Satchel aynı bölümde lisansüstü öğrencisidir. 1994 yılında, ilişkilerinin beşinci yılında Cass'ın Lisansüstü Çalışmalar Kürsüsü'ne yaptığı başvuru, öğrencisiyle yaşadığı ilişki yüzünden bu görev için uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilir. Üniversitenin kararını onaylamadığını belirten Barry Dank şöyle der:

> Asimetrik yakın ilişkiler hakkındaki feminist normları birçok açıdan çiğnedikleri söylenebilir. Bu normlar, ilişki yaşayan iki insan arasında önemli bir güç farkı olduğunda kişilerin bu ilişkiyi yaşamasının uygun olmadığını savunur. Bu çerçevede, asimetrik ilişkiler suistimal anlamına gelir, bu ilişkiye izin verilmesine şüpheyle yaklaşılmasına neden olur ve hatta ilişkiyi imkânsız bir hâle sokar. Simetrik ilişkilerse eşitliğin ve seçme özgürlüğünün simgesi olarak görülür. Dave ve Claudia farklı yaş kategorilerindelerdi; Dave, Claudia'dan 25 yaş kadar büyüktü; üniversitedeki konumları da farklıydı, Dave, profesördü, Claudia ise öğrenciydi. İlişkileri birden fazla asimetrik boyut içeriyordu.[1]

1 B. M. Dank, "The Ethics of Sexual Correctness and the Cass Case", *Book of Proceedings, Seventh Annual Conference on Applied Ethics* içinde, 1996, s. 110-15, *http://www.csulb.edu/~asc/post9.html*, 18 Ekim 2011.

Kültürel/politik eşitlik ve simetri kategorileri -burada duygusal özgürlük ve özel hayat gibi diğer ilkelerle çatışma hâlindedirler- toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenlemek için yeni yollar çizer ve onları yeni güç simetrisi, güç dengesi kavramlarına karşı sorumlu hâle getirir.

Bu kurallar, iki insan arasında cinsel bir bağ oluşturan kategorileri anlamak için yeni yollar gerektirir; çünkü somut bir etkileşimin, kişinin toplumsal yapıdaki soyut konumu altında sınıflandırılmasını talep eder. J. M. Coetzee'nin bu bölümün başında alıntılanan ünlü romanı *Utanç* (1999) öğrencilerinden biriyle yoğun bir ilişki yaşayan bir öğretmen olan Profesör Lurie'yi konu alır. Profesör, yaşadığı ilişki nedeniyle fakültesinde soruşturma geçirir ve istifa etmek zorunda bırakılır. Lurie erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yeni kuralları anlamayan bir kişi olarak karşımıza çıkar. İş arkadaşlarından biriyle aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> "Sence," dedi Swarts, "akademik hayatın doğası gereği belli özveriler talep etmesi gerekmiyor mu? Bütünün iyiliği için bazı hazlardan kaçınmak gerektiği gibi?"
>
> "Nesiller arası yakınlaşmayı yasaklamayı mı düşünüyorsun?"
>
> "Hayır, tam olarak değil. Ama öğretmen olarak güçlü bir konumdayız. Belki de güç ilişkilerini cinsel ilişkilerle karıştırma yasağı diyebiliriz. Ki kanımca şu anki durum tam olarak bu. Ya da son derece temkinli olmalıyız."
>
> Froida Rassool araya girer: "[...] Evet, suçluyum, diyor; ama özele inip durumunu anlamaya çalıştığımızda, bu genç bir kadını suistimal etmediğini, bunun sadece karşı koyamadığı bir dürtü olduğunu itiraf ediyor, neden olduğu acıdan hiç bahsetmeden, bunun bir parçası olan uzun istismar tarihinden hiç söz etmeden."[1]

1 Coetzee, *Utanç*, s. 52–3.

Bu kısa alıntı "karşı konulmaz bir dürtü"den politik (ve psikolojik) "suistimal" kavramına, daha genç birine âşık olmaktan "nesiller arası yakınlığa," maskülenliğin toplumsal bir otorite olarak tanımlanmasından "güç ilişkilerini cinsel ilişkilerle karıştırmanın" yasaklanmasına ve "kişisel haz" yaşamaktan "uzun istismar tarihinin" üstünü örttüğü yönünde bir kuşkuya, anlamsal değişime örnektir. Dolayısıyla kişi ve kişinin arzuları, kurumsal müdahaleyi haklı çıkaran soyut bir güç yapısına tabi hâle gelir. Psikoloji ve feminizm, kurumsal ve duygusal adaleti, eşitliği, duygusal eşitlik ve simetriyi garantilemek için ortaya kurallar ve yöntemler konmasına yardım etmiştir.

İş Hayatının Duyguları Gölgede Bırakması

Cinsel taciz politikaları kadınları erkeklerin kurumsal gücünün suistimalinden korumayı hedefliyordu. Bu politikaların iş ortamındaki eşitlik kurallarının kişisel arzulardan önemli olması gibi sosyolojik bir etkisi olmuştur. Örnek olarak Harvard Graduate School of Education'ın (HGSE) talimatlarını verebiliriz:

> HGSE, üyeleri arasındaki yakın, ikili ilişkilerin değerli olduğuna inanır. Bununla birlikte taraflardan biri diğeri üzerinde doğrudan bir mesleki sorumluluğa sahipse –öğretim üyesi ya da öğretim görevlisiyle öğretmeni ya da danışmanı olduğu bir öğrenci, danışman ve danışan, idareciler ya da öğretim üyeleri arasında olduğu gibi– soru işareti oluşur. Bu durumda herhangi bir romantik ilişki doğal olarak asimetriktir; çünkü kişilerden biri, HGSE camiası içindeki rolü nedeniyle, diğeri üzerinde resmen güç sahibidir. Bu güç dengesizliği nedeniyle bu gibi ilişkiler suistimal potansiyeli taşır. Böyle bir ilişki aynı zamanda camiadaki diğer üyeleri de etkileyebilir, otorite sahibi birinin âdil olmayan bir etki altında kal-

maya açık olduğu, birinin haksız avantajlar sağladığı ya da romantik ilişkilerin üçüncü kişileri akademik ya da mesleki olarak dezavantajlı bir konuma soktuğu düşünülebilir. Bu gibi varsayımlar gerçek olmasa bile zararlı etkilere yol açabilir.[1]

Çalışanlar arasındaki adalet ve eşitlik, kişisel duygulardan önce gelmelidir ve bu da iş hayatının erotik ilişkilerin özerkliğinden önemli olması gerektiğini öne sürer. Açıkça görüldüğü gibi burada iş hayatı kişisel duygulardan ağır basar.

Prosedürler ve Tarafsız Dil Kullanımı

Eşitlik kurallarının uygulanması tarafsız bir dil kullanılmasını gerektirmiştir; çünkü tarafsızlığın, dili toplumsal cinsiyetle ilgili önyargılardan arındıracağına inanılıyordu. En önemlisi de erkeklerin ve kadınların geleneksel olarak kimliklerini, isteklerini üreten gizli ve görünmez varsayımları açığa çıkaracağı ve dolayısıyla etkilerini azaltacağı düşünülüyordu. Örneğin Princeton Üniversitesi'nde güç statüleri açısından benzer ya da farklı olan erkekler ve kadınlar için düzenlenmiş cinsel taciz ilkelerini ele alalım:

CİNSEL TACİZ HAKKINDA GENEL SORULAR VE CEVAPLAR

Öğrencilerimden ya da iş arkadaşlarımdan birine iltifat edebilir miyim?

İltifatlarınız cinsel bir eğilim içermediği sürece evet. "Bacakların güzel" ya da "Bu kıyafetle gerçekten çok seksi görünüyorsun." gibi iltifatlar, beraber çalıştığınız kişiyi ya da öğrencinizi rahatsız edebilir; kendisini

1 HGSE Öğrenci El Kitabı, s. 45, *http://pdca.arts.tnua.edu.tw/reference/Harvard%A1Ghandbook.pdf*, 18 Ekim 2011.

tehdit altında hissetmesine neden olabilir. İltifat ettiğiniz kişi bu yorumdan rahatsız olmasa bile, başkaları rahatsız olabilir.

Peki ya çıkma teklif etmek? "Hayır" cevabı karşısında ne yapılması gerekir?

Sınıfınızdan ya da iş ortamınızdan çekici bulduğunuz biriyle sosyalleşmek isteyebilirsiniz. Bu, istek ve hoşlanmanın karşılıklı olduğundan emin olmak şartıyla tamamen kabul edilebilir bir durumdur. Çıkma teklifiniz geri çevrilirse başka bir zaman uygun olup olmayacağını sorabilirsiniz. Ancak bazı insanların sizi kırma ya da bir tür misillemeye yol açma korkusuyla, bu gibi bir soruya olumsuz cevap vermekten rahatsız olabileceğini unutmayın. Sağduyunuzu kullanın. Eğer birden fazla kez hayır cevabı alırsanız ve sorduğunuzda karşınızdaki rahatsız oluyorsa ya da kaçak güreşiyorsa baskı yapmayın. Cevabı kabul edin ve yolunuza devam edin.[1]

Bu yönergeler, kişinin karşıdakinin rahatsız olma ihtimalini ortadan kaldırmak için duygusal anlamda kendisini denetlemesini hedefler. Dolayısıyla bu duygusal denetleme, taraf-sız ve cinsiyetsiz bir dil kullanımıyla rahat alanlar oluşturur. Dolayısıyla iyi tanımlanmamış "politik doğrucu" dil, aslında *içeriği değiştiren* bir tekniktir: Yani toplumsal cinsiyet ilişkilerini yöneten bilinçdışı kuralları, yerlerine bağlamsal olmayan, genel iletişim kuralları koymak için altüst eden dile ve yönteme bağlı bir araçtır. İlişkilerin izne bağlı, simetrik ve karşılıklı olması gibi kurallar tarafından düzenlenmesi gerektiğine ünlü bir örnek olarak, adını ortaya çıktığı Amerikan Koleji'nden alan "Antioch Kuralları" verilebilir. 1990 yılında

1 *http://www.upenn.edu/affirm-action/shisnot.html*, 18 Ekim 2011.

kolejdeki bir feminist grup, idarenin okuldaki tüm öğrencileri bağlayan bir cinsel izin politikası oluşturmasını talep eder. *Newsweek* dergisi Cinsel Suç İlkeleri'nin amacını alaycı bir şekilde şöyle özetlemiştir:

> ...erkeklerle yaşadıkları romantik ilişkilerde eşit olmaları için öğrencilere güç ve yetki verir. Hedef yüzde 100 anlaşmaya dayanan cinsel ilişkidir ve şöyle işler: Bu sonbahar Antioch Kadınlar Merkezi avukatının bir grup yeni gelen öğrenciye söylediği üzere birine seks yapmak isteyip istemediğini sormak yetmez. Her adımda ondan izin almak gerekir. "Eğer bluzunu çıkarmasını istiyorsan sorman gerekir. Göğüslerine dokunmak istiyorsan sorman gerekir. Ellerini cinsel bölgelere indirmek istiyorsan sorman gerekir. Parmaklarını içine sokmak istiyorsan sorman gerekir."[1]

Makalenin alaya aldığı konu, bu kuralların partnerler arasında yöntemlere bağlı bir eşitlik sağlamayı hedeflemesi ve dolayısıyla erotik ilişkileri sonuç olarak açık bir şekilde *politik irade* kavramıyla planlayıp düzenlemesidir. Erotik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu kurallar cinsel ilişkilerde çoğunlukla karşımıza çıkan gizli kararsızlığı ve kendiliğindenliği yok ediyor gibi görünmektedir. Ancak bu kurallar aynı zamanda politik iradeyi anlamak ve belirlemek için yeni yollar sunar, tıpkı Fransız Devrimi sırasında vatandaşların yeni bir toplumsal anlaşmayı oluşturmaları, göstermeleri ve yürürlüğe koymaları gibi.[2] Bu gibi net bir politik iradeye dayanan davranışlar, aşkın geleneksel kurallarına ve sembollerine zıt

1 S. Crichton ve diğ., "Sexual Correctness: Has it Gone Too Far?", *Newsweek*, 25 Ekim 1993, *http://www.soc.umn.edu/~samaha/cases/sexual%20correctness.htm*, 18 Ekim 2011.

2 L. Hunt, *Politics, Cultur, and Class in the French Revolution* (Berkeley: University of California Press, 2004).

bir duruş sergiler, açık bir şekilde ifade edildiklerinden daha kendiliğinden ve doğal görünürler. Ne var ki kendiliğindenlik aslında toplumsal senaryoların gücünün ve görünmezliğinin etkisinden başka bir şey değildir.

Yeni Eşitlik İlkeleri

Yakınlığın bu şekilde anlaşılması, ilişkilerin değerlendirilmesi için yeni yolların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle de duyguları değerlendirilebilir, ölçülebilir ve kıyaslanabilir olarak kavramsallaştıran yeni ilkeler ortaya koyar. Sosyolog Luc Boltanski ve Laurent Thévenot'un "eşitlik ilkeleri" adını verdiği kavramı hayata geçirir: Yani bir davranışı, nesneleri gruplandırarak, birbirinden ayırarak düzenleyen ve onlara bir değer vererek üstü kapalı bir şekilde düzenleyen bir ilkeye göre değerlendirmek.[1] Eşitlik; romantik ve aile içi ilişkilerde duyguların ve ilişkiye yapılan katkıların ölçülebildiği ve kıyaslanabildiği bir ölçü biçiminin uygulanması gibi yeni bir ilke meydana getirmiştir. Bu eşitlik ilkesi, değerlendirilecek iki nesneyle ilgiliydi. Eşitlik ilkesinden kolayca etkilendiği söylenebilecek en belirgin alan, pratik işler ve sorumluluklar alanıdır. Eşitlik ilkesi çocuk yetiştirme, ev temizliği ve alışveriş gibi günlük ev işlerinin eşit bir dağılım gösterip göstermediğiyle ilgilidir. Mesela "Sharing Housework" (Ev İşlerini Paylaşmak) adındaki bir internet sitesi şöyle ifade eder:

> Evdeki işleri kimin yapacağını kararlaştırırken genel yaşam dengesine bakmak önemlidir: Kişilerin evin dışında, çocukların bakımıyla meşgul olmakla, faturaları ödemekle ya da aile için alışveriş yapmakla kaç saat geçirdiği gibi. [...] İş hesap yapmaya ve kimin ne yaptı-

1 L. Boltanski ve L. Thévenot, *On Justification: Economies of Worth* (Princeton: Princeton University Press, 2006 [1991]), s. 283.

ğının kaydını tutmaya geldiğinde bazı çiftler yapılacak işler listesi ya da çalışma tablosu kullanmayı işe yarar bulabilir.[1]

Görüldüğü gibi eşitlik normu günlük hayatta çiftlerin davranışlarını değerlendirmek ve karşılaştırmak için yeni yollar ortaya koyar.

Ancak eşitlik ilkelerinin uygulanması sürecinin en çarpıcı örneği, çok daha soyut olan duygular alanıdır. Eve yapılan katkılar kimi zaman maddi ve ölçülebilir unsurlara dönüştürülebilirken duygular sayıya dökülmeye pek de uygun değildir. Ne var ki soyut yapısına rağmen duygular da eşitlik ilkesinin nesnesi hâline gelmiştir. Aile hayatı ve aşk ilişkileri, eşitlik ilkesi ve ilişkiyi canlı tutmak için kimin daha fazla enerji yatırımı yaptığı, iki tarafın da duygusal ihtiyaçlarının yeterince ifade edilip edilmediği ve karşılanıp karşılanmadığı "duygusal uygunluk", "duygusal dışavurumculuk", "duygusal yatırım" gibi bilişsel eksenler etrafında düzenlenir. Eşitlik ilkesi miktarları kıyaslamamızı, sıraya koymamızı ve kimilerine öncelik vermemizi gerektirir; dolayısıyla da duyguların değerlendirilmesine ve derecelendirilmesine imkân verir. Örneğin *Lose That Loser and Find the Right Guy* adlı kitapta yazar şöyle der: "Unutmayın: Bay Doğru sizi kendisini önemsediği kadar önemsemelidir."[2] Görüldüğü üzere kişinin kendisine ve karşısındakine verdiği önemi karşılaştırabilmek, "önemse(n)meyi" değerlendirecek ve ölçecek bilişsel araçların kullanılmasını gerektirir. Bir başka örnekte iki çocuk sahibi 40 yaşındaki Lara boşanma kararını nasıl aldığını şöyle anlatır:

Kocam birçok yönden ideal bir eştir, sorumluluk sahibidir, yakışıklıdır, harika bir babadır. Ama bana karşı

1 *http://www.revolutionhealth.com/healthy-living/relationships/lovemarriage/couples-marriage/sharing-housework-equally*, 18 Ekim 2011.

2 J. Matthews, *Lose That Loser and Find the Right Guy* (Berkeley: Ulysses Press, 2005), s. 21.

asla istediğim kadar sıcak değildi. Onca yıl benim sıcaklığımla onunkini karşılaştırmamam gerektiğini söyledim kendime, ama yapamadım. Her şeyim vardı; ama bana istediklerimin o kadar azını verdi ki, sonunda ondan ayrıldım.

Duyguların simetrik olması gerektiği yönündeki üstü kapalı kural, Lara'yı boşanmak istemeye itmiştir.

Aşkın gizeminin politik eşitlik idealleriyle bilim ve teknoloji tarafından bozulması, cinsel ilişkileri biçimsel ve öngörülebilir yöntemler aracılığıyla, kişisel bir inceleme ve denetleme nesnesine dönüştürmüştür. Tarafsız bir dil kullanılması ve dilin toplumsal cinsiyet önyargılarından arındırılması, cinsel ilişkilerin gücün koyu gölgesinden kurtulması, karşılıklı rıza ve karşılıklı ilginin yakınlığın temeli olması ve son olarak bu rızanın kişisel olmayan prosedürlerle güvence altına alınması gerektiği inancı, cinsel ve romantik aşk deneyiminin giderek sistematik davranış kuralları ve soyut kategoriler altında sınıflandırılmaya başlanmasına yol açmıştır. Giddens, birinci bölümde gördüğümüz üzere, bu değişimleri "saf ilişki" -kişinin kendi iradesiyle başladığı ve bitirdiği karşılıklı anlaşmaya dayanan ilişki- gibi akılcı bir ifadeyle tasvir etmiştir.[1] Ne var ki bu ilişkinin, yakın ilişkilerdeki akılcılaşmayı yansıttığını ve arzunun yapısını değiştirdiğini görememiştir.

Seçim Teknolojileri

Aşkın akılcılaştırılması sürecine katkıda bulunan üçüncü kültürel güç, internette karşımıza çıkan, seçim teknolojilerinin güçlenmesidir. Bu teknolojiler psikolojik bilgiyle -insan

1 A. Giddens, *Modernity and Self Identity* (Stanford: Stanford University Press, 1991), s. 70–108. Türkçesi için: Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Çev.: Ümit Tatlıcan. Say Yayınları, İstanbul 2010; A. Giddens, *The Transformation of Intimacy* (Cambridge: Polity Press, 1992), s. 49–64. Türkçesi için: Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü, Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, Çev.: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

yapımı olmayan kurallara dayanan bir seçim teknolojisi- ve piyasaya benzer yapıdaki partner seçimi türleriyle örtüşür ve ağırlıklı olarak onlara dayanır.[1] Eş seçiminin çok daha akılcı hâle geldiği çoğunlukla göz ardı edilmiştir; çünkü aşka dayanan eş seçiminin akılcı ölçütleri dışarıda bırakacağı yönünde ortak bir görüş vardır. Öte yandan ben modern ilişkileri aşkın ve akılcılığın birlikte şekillendirdiğini ve aşkın akılcılaştığını öne sürüyorum.

Modern eş seçimindeki akılcılığa açıklık getirmek için şunu sorardım: Pre-modern eş seçimindeki akılcılık nasıldı? Eş arayan pre-modern bir aktör bilindiği üzere akılcıydı: Genellikle çeyiz miktarını, karşıdakinin kişisel ya da aile servetini, itibarını, eğitimini, ailesinin görüşlerini dikkate alırdı (öte yandan on sekizinci yüzyıldan itibaren birçok Avrupa ülkesinde duygusal faktörler şüphesiz giderek daha belirgin bir rol oynamıştır).[2] Ancak dikkat ettikleri ölçütün bu kadar olduğu çoğunlukla gözden kaçmıştır. Pre-modern dönemde seçeneklerin kısıtlı olduğu düşünüldüğünde, aktörlerin eş adaylarından karakter ve dış görünüşle ilgili genel ve temel gerekliliklerin ötesinde çok az talepleri olurdu ve *pragmatik akılcılık*[3] adını verdiğim bir yolla çoğunlukla *ilk yeterince iyi* eş adayında karar kılarlardı. Dolayısıyla pre-modern anlaşmalı evliliklerde seçim yaparken kişi daha az hesap yapardı. Rönesans dönemi İtalya'sındaki üst sınıfa mensup Giovanni di Pagolo Morelli, genç erkeklere kendilerini arzularına kaptırmamaları ve sadece "onları mutlu eden bir kız

1 E. Illouz, *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism* (Cambridge: Polity Press, 2007). Türkçesi için: Eva Illouz, *Soğuk Yakınlıklar, Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, Çev.: Özge Çağlar Aksoy, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

2 L. Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800* (New York: Harper and Row, 1977).

3 A. Macfarlane, *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction, 1300-1840* (Oxford: Basil Blackwell, 1986), s.160-6.

bulmaları"[1] tavsiyesinde bulunuyordu. Eş adayının statüsünün, itibarının, karakterinin ve dış görünüşünün pragmatik değerlendirmesi önemli olmakla birlikte, bu değerlendirme potansiyel eş havuzunun sınırlı olması gerçeği ve toplumsal çevrenin geleneklerinden ötürü yumuşatılıyordu. Karar, kişinin yaklaşık olarak değerlendirilmesine dayanırdı; karşıdakinin beğenileri, kişiliği ve yaşam tarzı hakkında bilgi toplama yönünde yoğun bir çaba harcanmazdı. Evlilik için eş seçerken hiçbir güçlü ya da yoğun duygu beklentisi yoktu. Eşlerin zaman içinde birbirlerine ilgi ve sevgi duyacağı umulurdu. Dönemin tavsiyeler sunan bir başka el kitabında, İtalya'da Lodovico Dolce damat arayışında kız babalarının kendilerini "kızlarının yerine" koymasını öneriyordu.[2] Bir babanın, kızının nasıl birini duygusal açıdan uygun ve çekici bulabileceğini akılcı bir şekilde hesaplaması mümkün değildi; onun yerine temelde "hislerine" güvenmesi ve kızının nasıl birini beğenebileceğiyle ilgili pragmatik bir karara varması gerekiyordu.

Buna ek olarak toplanan temel bilgiler, büyük ölçüde rivayete ve başkaları tarafından oluşturulmuş genel izlenime dayanıyordu. On beşinci yüzyılın başlarında İtalyan dul bir kadın, oğlu için ayarlamaya çalıştığı eş adayı hakkında şöyle yazar: "Herkes aynı şeyi söylüyor: Onunla evlenecek kişi mutlu olacaktır, çünkü iyi bir eş olacak. Dış görüntüsüyle ilgili olarak da aslında gördüğüm şeyi söylüyorlar. Hoş ve orantılı bir fiziğe sahip. [...] Biraz kaba olup olmadığını sorduğumda kaba olmadığı söylendi."[3]

Modern bakış açısına göre dikkat çekici olan, pre-modern öznelerin eş adayı hakkında karara varmadan önce ne kadar

1 G. di Pagolo Morelli (tam yılı bilinmiyor), M. Rogers ve P. Tinagli (yay.). *Women in Italy, 1350–1650: Ideals and Realities* içinde (Manchester: Manchester University Press, 2005), s. 116–17.

2 L. Dolce (1547) *a. g. e.*, s. 118.

3 A. Macinghi Strozzi (1465), *a. g. e.*, s. 117–18.

az bilgi sahibi olduklarıdır.[1] "How Good the Wife Taught Her Daughter" adlı on beşinci yüzyıl didaktik şiiri, bir erkek bir kıza kur yaptığında kızın, erkek nasıl biri olursa olsun onu küçümsememesi[2] gerektiği tavsiyesinde bulunur. Fiziksel özelliklerle ilgili istekler çoğunlukla asgari düzeydeydi. Yukarıda yer verdiğimiz İtalyan tavsiye el kitabında Lodovico Dolce gelinin babasının vazifesine değinir: "Bir erkek [oldukça çirkin bir adam olan] Baronci del Certaldese'e benzemedikçe karısı tarafından yakışıklı sayılmalıdır."[3] Çekicilik eş seçiminde rol oynamıyor değildi, ancak cinsel cazibenin başlı başına kültürel bir kategori olmadığı düşünüldüğünde, içeriği oldukça belirsiz ve ahlaki standartlara kıyasla oldukça önemsiz kalıyordu. Benzer şekilde karakter, eş adayı için önemli bir faktörse de bu kavram oldukça genel ve belirsizdi, modern zamanlarda insanların sahip olduğu karmaşık ve detaylı psikolojik isteklerden çok farklıydı.

Rönesans dönemindeki birçok ebeveyn, kızları ve oğulları için eş seçerken toplumsal, maddi ve politik faktörlerden ciddi şekilde etkilenmekle birlikte, iş kişilik meselesine geldiğinde pre-modern aktörler gelin ve damatlarda yalnızca "kalite" -karakter ve statünün temel gereksinimlerine atıfta bulunan, net olmayan bir özellik- arıyorlardı. Eş adayının maddi durumunu ve toplumsal statüsünü göz önünde bulundurduktan sonra, on beşinci ve on altıncı yüzyıl İngiliz aristokratları kızlarını ya da oğullarını evlendirmek için çoğunlukla "iyi" bir insan arardı, "kusursuz" bir eş adayı değil. Tarihçi Barbara J. Harris, Rönesans aristokrasisindeki kadınlarla ilgili çalışmalarından iki örnek sunar:

---

1 Elbette ki pre-modern dönemde aktörlerin eş adayı hakkında uzun süreli, detaylı bilgilere dayanarak karar verdikleri yöresel birçok eşleşme örneği de vardır. Ancak buradaki örneklerin ortaya koyduğu gibi, eş adaylarının önceden tanınmadığı durumlarda, bilgi toplama işi internet flörtlerine göre önemli ölçüde daha az ayrıntılı ve karmaşıktı.

2 F. Gies ve J. Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages* (New York: Harper and Row Publishers, 1989), s. 242–3.

3 L. Dolce (1547), Rogers and Tinagli (yay.), *Women in Italy, 1350–1650* içinde, s. 118.

[Sir William] Holles torununun bilhassa "iyi bir isme ve üne sahip, dürüst" ve aynı zamanda "zengin bir erkekle" evlenmesini istediğini ifade etti. [Sir Anthony] Denny kızlarının, kendi vesayeti altındaki kişilerle evlenmesini umuyordu, "Arkadaşlarımın varisleri olarak sahip oldukları iyi özellikler ve ebeveyninin sahip olduğu erdemler sayesinde [...] ben [...] benimkilerle eşdeğer bir izdivaç yapabildim."

Denny ekliyordu: "En önemlisi de torunlarımın ve onlarla evlenecek kişilerin Tanrı aşkı ve korkusunu, yüce İsa'ya itaat etmeyi ve ülkelerine olan vazifelerini hakkıyla öğrenmiş olmalarıdır."[1]

Frances ve Joseph Gies'a göre İngiltere'deki köylü sınıfı da benzer şekilde çocuklarına dürüst bir insan bulmayı öğütlüyordu; bununla birlikte bazı durumlarda amaç sadece *birini* bulmaktı.[2] Bekârların amacı mükemmel bir eş adayı bulmaktan çok seçimlerinden mutlu olmaktı. Evlilikteki duygusal beklentiler acı çekme ihtimalini ortadan kaldırmak ve en iyisi, kalıcı ve mütevazı bir duygusal yakınlık kurmaktı.

Özetle pre-modern akılcılıkta "bilirkişi" bilgisi azdı ya da hiç yoktu (belki de ilaç hazırlama bilgisi hariç); eş seçiminde akılcılık, karşıdakinin servetinin kabataslak değerlendirilmesine dayanıyordu; genel hoşluk özellikleri dışında, kişiler karşıdakinden talep edecekleri kişilik özellikleri hakkında çok az kafa yorardı; arayış, kişinin yakın çevresinin dışında yürütüldüğünde bile sistematik olmaktan uzaktı. Eş kişisel olarak değil, grupça ya da ailelerle aranırdı. Son olarak evlilik stratejilerindeki kişisel çıkar kavramı daha çok maddiyatla ilgiliydi ve daha az oranda duygusallık içeriyordu. Duygular ve kişisel çıkarlar belirgin olarak farklı kategorilerdi.

1 B. J. Harris, *English Aristocratic Women, 1450–1550: Marriage, Family, Property and Careers*, Oxford University Press, 2002), s. 55.

2 Gies ve Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, s. 242–3.

Eş arayan pre-modern aktör, eş seçimi için ergenlikten yetişkinliğe bir dizi ayrıntılı ölçüt ve hedeflerine ulaşmak için oldukça karmaşık yöntemler geliştirmiş çağdaş aktörlere kıyasla daha basit görünür. Modern ölçütler sadece toplum ve eğitimle ilgili değildir; aynı zamanda fiziksel, cinsel ve belki de en önemlisi duygusaldır.[1] Kapitalist piyasa mantığının eş seçimine uygulanması, psikoloji ve internet teknolojisi, beğenisiyle muhakeme ve seçim yapma kapasitesini oldukça rafine etmiş ve yükseltmiş kültürel bir sosyal birey yaratmaya katkıda bulundu. Özellikle de psikoloji, insanların bir dizi psikolojik ve duygusal özellikten oluşmuş olarak değerlendirilmesine ve yakınlığın da özellikleri, beğenileri iyi bir şekilde örtüşmesi ve uyum sağlaması gereken iki kişinin paylaşımı olarak tanımlanmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Aşırı-bilişsel, akılcı bir eş seçme yöntemi, aşkın sahici, aracısız duygusal ve cinsel deneyimler sağlaması yönündeki kültürel beklentiyle el ele ilerler. Bu aşırı-bilişsel eş seçme yöntemi, internet flörtlerinde özellikle öne çıkar.[2]

İnternet flört siteleri oldukça popüler ve kârlı girişimler hâline gelmiştir.[3] İnternet, modern flörtlerdeki en önemli eği-

1 Bunun ahlaki bir gözlem olmadığı net bir şekilde ortaya konmalıdır. Lawrence Stone'un öne sürdüğü gibi İngiltere'de on yedinci yüzyılın sonundan on sekizinci yüzyılın başına kadarki dönemde yeni bir "ahlakçılıkla ilgisi olmayan" ya da hatta "ahlaka aykırılık", flört ve evlilikleri etkisi altına almış gibi görünmektedir. "İster evlilikle ister boşanmakla ilgili olsun ardı ardına birçok hikâye insan ilişkilerinde anormal bir şüphecilik, çıkarcılık ve yırtıcı bir acımasızlık olduğunun kanıtlarını sunmaktadır ve bu durum modern duygular için son derece yaralayıcıdır." L. Stone, *Broken Lives: Separation and Divorce in England 1660–1857* (Oxford: Oxford University Press, 1993), s. 27–8.

2 Modern eş seçimindeki diğer akılcı yöntem örnekleri için bkz: A. Aluvia ve M. Adelman, "Formal Intermediaries in the Marriage Market: A Typology and Review", *Journal of Marriage and Family*, 54 (2) (1992), 452–63, R. Bulcroft, K. Bulcroft, K. Bradley ve C. Simpson, "The Management and Production of Risk in Romantic Relationships: A Postmodern Paradox", *Journal of Family History*, 25 (1) (2000), 63–92, S. Woll ve P. Young, "Looking for Mr or Ms Right: Self-Presentation in Videodating", *Journal of Marriage and Family*, 51 (2) (1989), 483–8.

3 comScore Networks şirketinin dijital teknoloji araştırmalarına göre, Aralık 2006'da Amerika'nın lider flört sitesi 4,5 milyondan fazla kez tıklanan

limdir.[1] Bu flört siteleri bir amaca sahiptir: Romantizm ya da hatta gerçek aşk arayışını, fiziksel çekicilik ve duygusal uyum ideallerine dayanarak kolaylaştırmak. Hayat arkadaşı aramak artık "sizi memnun eden" birini bulmaktan ibaret değildir; daha ziyade beğenilerin paylaşılmasının başarılı dinamiğinin sonucu olan oldukça karmaşık, detaylı ve güçlü duygusal istekleri doyuracak birini bulmakla ilgilidir. Örneğin popüler bir flört sitesi olan Match.com "aşkı gerçekleştirme"[2] garantisi verir. Başarı hikâyelerini "Dünyamı altüst etti", "Sonunda beraberiz ve sonsuza kadar da beraber olmayı planlıyoruz" ve "O kadar mutluyuz ki tarif etmek imkânsız" gibi başlıklarla duyurur. Yahoo! Personals, "Flört, kelebekler, romantizm... hepsi burada!"[3] vaadinde bulunur. eHarmony, bekârlara ve yalnızlara, "Gerçek uyumu bulmanın keyfini ve mutluluğunu yaşayın. Ruh eşinizi arama yolculuğuna bugün çıkmanız için eHarmony'nin size yardım etmesine izin verin."[4] şeklinde seslenir. Ne var ki *Soğuk Yakınlıklar* adlı kitabımda ortaya koyduğum gibi göz korkutan bu duygusal beklentiler, partner seçiminin içerdiği akılcı yöntemlerin kapsamını çeşitli kültürel mekanizmalar aracılığıyla aslında genişletmiştir:[5]

Yahoo! Personals'tı ve Amerikan flört siteleri, Amerikalı ziyaretçilerin erişimlerinden ayda 20 milyon dolar kazanmıştı. 9,95 dolar ile 49,95 dolar arasında değişen aylık paketlerle (*http://www.onlinedatingtips.org/faq/online_dating_cost.html*, 18 Ekim 2011) internet üzerinden flört aynı zamanda kârlı bir iş koludur. 2006 yılında sanal flört 1 milyar dolar gelirle en büyük ikinci online ücretli içerik kategorisiydi. (A. Wharton, "The Dating Game Assessed", *Review Today* (Mayıs/Haziran 2006), *http://www.revenuetoday.org*. Piyasadaki büyüme yavaşlıyor gibi görünmekle birlikte JupiterResearch araştırma şirketi 2011'de Amerikan flört sitelerinin gelirlerinin 932 milyon dolara ulaşacağını öngörüyordu. (*http://findarticles.com/p/articles/mi_m0EIN/is_2007_Feb_12/ai_n17218532/*, 18 Ekim 2011)

1 Analiz, üçüncü 2004 Adorno Lectures'ın yeniden basımındadır.

2 *http://www.match.com*, 18 Ekim 2011.

3 *http://personals.yahoo.com/us/static/dating-advice_romancepredictions-07*, 18 Ekim 2011.

4 *http://www.eHarmony.org*, 18 Ekim 2011.

5 Illouz, *Soğuk Yakınlıklar*.

1. *Zihinselleştirme.* Kişinin internetteki profili, arayış sürecini bilinebilir, incelenebilir, ayrıntılarıyla açıklanabilir ve karşıdakinin doğru özellikleriyle eşleştiğinde uyum üretebilen özellikler listesi hâline getirir (psikolojik profil). "Zihinselleştirme" akılcılığın temel unsurudur ve deneyimlerimizin gizli özelliklerinin zihnimize taşınma, adlandırılma ve mantık tarafından ele alınma yollarıyla ilgilidir.[1]

2. *İlişkilerin akışının akılcı yönetimi.* İnternet üzerinden flört etmek genellikle gerçek hayattaki flörtlerden çok daha fazla etkileşim içerir; sayının çok olması ilgilendikleri kişilerin sürekli akışını daha kolay ve etkin bir şekilde yönetmek için aktörleri standart teknikler geliştirmeye iter. Neil Smelser'in ifade ettiği gibi, bilgisayar "mükemmel bir akılcılaştırma aleti"[2] görevi görür.

3. *Görselleşme.* Romantik ilişkinin akılcılaştırılmasına katkıda bulunan en önemli unsurlardan biri, kullanıcıların artık partner adaylarını tek bir fotoğrafla görebilmeleriyle ilgilidir. Öte yandan gerçek hayatta partner piyasası sanaldır -sadece farz edilir, gizli ve daima görünmezdir- internette ise piyasa sanal değil, gerçek ve el altındadır; çünkü potansiyel partner havuzu internet kullanıcıları için *görselleşmiştir* ve dolayısıyla yüz yüze görüşmeden önce aralarında karşılaştırma yapılabilir. İnternet olası seçenekleri "açık büfe" gibi sıralar ve ekonomi alanındakine benzer bir seçim türü kullanır, dolayısıyla sezgisel ya da anlık elde edilen bilgileri geçersiz hâle getirir. Bu akılcılaşma, hedefe yönelik alternatif yollar arasında bilinçli, kurallara dayanan bir karşılaştırma ve seçim yapmayı içerir. Bu akıl yürütme sürecinde, atılmak istenen farklı adımlar değerlendirilir ve hedeflere ulaşmak için sistemli bir yöntem uygulanır.[3]

---

1 Weber, "Science as a Vocation."

2 N. J. Smelser, "The Rational and the Ambivalent in the Social Sciences: 1997 Presidential Address", *American Sociological Review*, 63 (1) (1998), 1-16 (s. 2).

3 Weber, "Science as a Vocation" ve *The Protestant Ethic and the Spirit of*

4. *Orantı.* Psikoloji ve piyasa ideolojisiyle birleşen internet, *orantı* süreçlerini kurumsallaştırır. Wendy Espeland ve Mitchell Stevens bunu şöyle tanımlar: "Orantı, nesneler arasında ilişki kurmak için rakamların kullanılmasını içerir. Orantı nitel farkları nicel farklara dönüştürür, fark belirli bir ölçüye göre ifade edilir."[1] Psikolojinin, internetin ve kapitalist piyasanın etkilerinin birleşmesi, partner adaylarını yeni değerlendirme teknikleri ve bilişsel araçlara göre orantılanabilir, ölçülebilir ve birbirleriyle kıyaslanabilir kılmak gibi kültürel bir etkiye neden olur.

5. *Rekabet.* Piyasanın görselleşmesinin en belirgin etkisi, internet dışında yapılan partner seçiminde üstü kapalı bir şekilde kullanılan derecelendirme yöntemlerinin açık hâle gelmesidir. İnternet öncesi dönemde partner arayışı büyük ölçüde bilişsel psikolog Gary Klein'in "sezgi" adını verdiği kavrama dayalıydı: "Yaşadığımız şeyi davranışa [ya da] bir dizi önseziye, dürtülere, içgüdülere, hayatınızda eski olaylardan kaynaklanan beklenti ve kararlara dönüştürme biçiminiz."[2] Sezgi, bilinçli olmayan bir karara varma ve değerlendirme biçimidir, nesnelere verdiğimiz duygusal anlamlara dayanır. Öte yandan internet flörtü, insanların başkalarını bir dizi özellik olarak tanımlayarak, onları birden çok terazide tartarak ve başkalarıyla karşılaştırarak değerlendirdiği biçimsel, bilinçli bir akılcılık modelini kurumsallaştırır. İnternet, kıyaslamaya açık bir zihniyetin ortaya çıkmasına neden olur; çünkü tekno-

Capitalism. Türkçesi için: Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev.: Milay Köktürk, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2011. Ayrıca Weber'ci akılcılık hakkında bkz. M. Albrow, *Max Weber's Construction of Social Theory* (Basingstoke: Macmillan, 1990), W. Schluchter, *The Rise of Western Rationalism: Max Weber's Developmental History* (Berkeley: University of California Press, 1981) ve S. Whimster ve S. Lash, *Max Weber, Rationality and Modernity* (London: Allen and Unwin, 1987).

1 W. Espeland ve M. Stevens, "Commensuration as a Social Process", *Annual Review of Sociology* 24 (1998), 313–43 (s. 316).

2 G. Klein, *The Power of Intuition: How to Use Your Gut Feelings to Make Better Decisions at Work* (New York: Currency, 2004), s. 293.

loji her bir partner adayının iyi yönlerini ölçmek için seçenekler ve araçlar sunar ("puan kartları" gibi). Eğer partner adayları belli bir ölçüye göre değerlendirilebiliyorsa, yerlerine bir başkası konabilir ve prensip olarak daha iyi olabilirler. Yani "yeterince iyi" bir tercihte karar kılma süreci giderek zorlaşır.

6. *Kişisel çıkarların en üst düzeye çıkarılması.* Son olarak teknoloji, tüketici kültürü mantığına paralel olarak beğenilerin giderek belirginleşmesini, rafineleşmesini sağlar ve hatta bunu teşvik eder. İnternet flörtü hakkındaki bir el kitabının ifade ettiği gibi, "Daha fazla deneyim sahibi oldukça zevkleriniz rafine hâle gelecek ve daha az insanı değerlendirmek isteyeceksiniz."[1] Pre-modern eş seçimindeki pragmatik akılcılık, yaygın bir hesapçılığın yolunu açmıştır: Bu, piyasaya dayanan ve çıkarları en üst düzeye çıkarma ve rafine etme arzusu tarafından harekete geçirilen oldukça karmaşık ve çok yönlü bir akılcılıktır. Bourdieu'nun ekonominin genel ruhu hakkındaki yorumu, söz konusu sürecin tasvir edilmesi için yerinde olabilir: "Hesap yapma ruhu [...] giderek hesap yapmanın engellenmesine ya da daha doğrusu reddedilmesine dayanan domestik ekonomi mantığındaki tüm uygulama alanlarında zafer kazanmaktadır."[2] Aslına bakılırsa flört siteleri giderek daralan, belirginleşen, rafineleşen beğeniler ve alternatif olasılıklar arasında karşılaştırma yapan tüketici mantığını sergiler.

Kullanıcıların çok sayıda seçeneği incelemesine imkân veren internet, daha sınırlı bir potansiyel partner havuzunda *yeterince iyi* ilk seçenekte karar kılan pre-modern eş seçimine taban tabana zıt bir şekilde, kişiyi, *olabilecek en iyi* partneri seçmesi konusunda benzeri görülmemiş bir şekilde teşvik eder. En iyi sonuca ulaşmak başlı başına bir hedef hâline gel-

1 E. Katz, *I Can't Believe I'm Buying This Book: A Commonsense Guide to Internet Dating* (Berkeley: Ten Speed Press, 2004), s. 103.

2 P. Bourdieu, *The Social Structures of the Economy* (Cambridge: Polity Press, 2005), s. 6.

miştir.[1] Görüşme yaptığımız çoğu kişiye göre mevcut seçenekler o kadar çoktur ki sadece farklı istekleriyle, dış görünüşleri, cinsel performansları, psikolojik ve duygusal yapılarıyla tam anlamıyla örtüşen insanlarla ilişki kurarlar. Görüşme yaptığımız kişilerin çoğu arayışlarının başladığı döneme kıyasla "daha iyi" insanlar bulmayı ümit ettiklerini ifade etmiştir. Bu da beğenilerinin ve isteklerinin değiştiğini ortaya koyar.

Görüldüğü gibi psikolojik profiller ve tüketici mantığının kültürel reçetelerini kullanan internet flörtü, aktörlerin romantik arzularına ulaşmak için nasıl karmaşık ve detaylı akılcı stratejiler kullandığını gösterir. Sosyolog Jeffrey Alexander'ın öne sürdüğü gibi, "Bilgisayarın modern hayatın gözeneklerine yavaş yavaş nüfuz etmesi Max Weber'in 'dünyanın akılcılaşması' adını verdiği durumu derinleştirmiştir."[2] Başka teknolojilerden farklı olarak internet, bireyin "seçen" olduğu ve romantik ilişkinin olabilecek en iyi seçimin sonucu olması gerektiği görüşünü güçlendirmiştir. Yani sanal ilişkiler, akılcı bilgi toplama yöntemiyle partner seçmenin sonucu olarak aşırı bilişsel hâle gelmiştir.

İnternet, piyasaya benzer bir yapıya sahiptir; kişi insanların "değerlerini" karşılaştırabilir ve kararını "en iyi seçenekten yana" kullanır. Kişilerin değerleri, sosyo-ekonomik ve eğitim başarıları kadar dış görünüşleri, kişilik yapıları ve yaşam biçimleriyle ilgilidir. İnternet, partner arayan her bir kişiyi başkalarıyla açık rekabette bulunduğu serbest bir piyasada konumlandırır; dolayısıyla kişinin kendi romantik

1 Tatmin ve dürtüler açısından menfaatlerin olabilecek en üst seviyeye çıkarılmasıyla ilgili örnekler için bkz. B. Schwartz, *The Paradox of Choice: Why More is Less* (New York: Ecco Press, 2004). Türkçesi için: Barry Schwartz, *Bolluk Paradoksu, Çok Seçenek Özgürlük mü, Mutsuzluk mu?*, Çev.: Şeyda Odabaş, MediaCat Kitapları, İstanbul 2008, S. Iyengar ve M. Lepper, "When Choice is Demotivating: Can One Desire Too Much of a Good Thing?" *Journal of Personality and Social Psychology*, 79 (2000), 995–1006.

2 J. Alexander, *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (Oxford: Oxford University Press, 2003). Ayrıca Bkz. Smelser, "The Rational and the Ambivalent in the Social Sciences".

durumunu daha iyi hâle getirebileceği, etmesi gerektiği ve (potansiyel ya da gerçek) partnerlerin yerine bir başkasının konabileceği düşüncesini güçlendirir. Piyasa örneği konuyla ilgili kaynaklarda da açıkça görülür: "Tam bir pazarlama ifadesiyle, internette flört eden kadınlar baş edilemeyecek kadar çok sayıda satın alma kararıyla karşı karşıya kalır. Bu arz ve talep yasasıdır."[1] Ya da: "İnternet flörtü, rakamlar oyunudur. [...] Dolayısıyla kendinizi bu kadınlara başarılı bir şekilde pazarlamak demek, kendinizi diğer erkeklerden farklılaştırma yolları bulmak demektir."[2]

Pazarlama dilinin ve tekniklerinin kişilerarası ilişkiler alanına nüfuz etmesi, *yerine koyma teknolojilerine* geçişe işaret eder: Yani seçenek havuzunu büyüten, bir partnerden diğerine hızla geçiş yapmaya imkân veren, partnerleri karşılaştırmak ve kişinin kendisini başkalarıyla kıyaslaması için ölçütler oluşturan teknolojiler. Bu değerlendirmeler karşıdakinin akılcı yöntemlerle anlaşılmadığı ya da tanınmadığı bir aşk anlayışına terstir, ki hatta bunun Derrida tarafından ifade edildiği gibi belirli ilişki modelleri için paradigma olduğu söylenebilir:

> Karşımdakiyle ilişkim şöyle bir yapıya sahiptir: "ilişkisiz ilişki". Karşıdakinin tamamen üstün olduğu bir ilişki. Bir başkasına ulaşamam. Bir başkasının içini bilemem. Bu bir engel değildir; aşkın, arkadaşlığın ve de savaşın koşuludur, karşıdakiyle ilişkinin koşulu.[3]

Ne var ki âşık olunan kişinin üstün ve kıyaslanamaz olduğu yönündeki bu görüş, seçim ideolojisi ve teknolojilerinin hücumu altında giderek etkisini kaybetmiştir.

---

1 H. B. Edgar ve H. M. Edgar, *Internet Dating: The Premier Men's Resource for Finding, Attracting, Meeting and Dating Women Online* (Aliso Viejo, CA: Purple Bus Furnishing, 2003), s. 22.

2 *a. g. e.*, s. 21-2.

3 J. Derrida, *Deconstruction in a Nutshell: A Conversation with Jacques Derrida*, (yay). J. Caputo (New York: Fordham University Press, 1997), s. 14.

O hâlde, hem aşkın *hem de* akılcılığın daha akılcılaştığı ileri sürülebilir; çünkü pre-modern dönemdeki akılcı aktörlerin aşk ve evlilik seçimleri, bizimkine kıyasla oldukça basit ve ilkel bir akılcılıkla yapılmıştır. Seçim teknolojileri, esas olarak bedene dayanan, duyguların karşıdaki kişi hakkında çok az bilgi birikimi ya da bilgiyle ortaya konduğu, partnerlerin oldukça bilişsel bir şekilde ölçülen ve birbirleriyle kıyaslanan varlıklar olarak görüldüğü modern dönemin aksine, partnerin eşsiz ve tek olarak görüldüğü pre-modern dönemin ve partner seçiminin akılcı olmayan yollarının yok olduğuna işaret eder.

Ancak burada bir uyarıda bulunmak gerekir: Akılcılaşmanın romantik ilişkiler üzerindeki etkisinden bahsederken akılcılaşmanın farklı kaynaklarını birbirinden ayırmak gerektiği unutulmamalıdır. Örneğin feminizmin ve bilimin ortak noktası, ilişkileri kontrol etme, ilişkileri yöntemlerin ve kuralların nesnesi yapma yönündeki amaçlarıyla ilişkileri yasal ve ekonomik alanlardan kaynaklanan soyut ilkelerle yöntemler altında sınıflandırma hedefleridir. Ancak aşkın kapitalist bilim ve teknoloji tarafından akılcılaştırılmasının ve feminizmin, duygular üzerinde önemli ve farklı sonuçları vardır. Feminizm, iletişimsel açıdan eşit ilişkiler yaratma amacıyla kişinin güç farklılıklarını görmesini sağlayan denetleme teknikleri yaratır. Buna karşın kapitalist akılcılık, başkalarını derecelendirmek ve kişinin ihtiyaçlarını somutlaştırmak için teknikler üreterek (örneğin bu ihtiyaçları bir sisteme bağlayarak) eşitsizlikleri yeniden üretir ve gerekçelendirir. Feminist uygulamalar bedenin ve insanın herhangi bir şekilde araçsallaştırılmasına karşıdır; öte yandan piyasanın kullandığı dile ve duygusal dil kurallarına dayanan seçim uygulaması araçsallaştırmaya karşı olmadığı gibi onu destekler. Ancak normatif bakış açısından *ayırt edilmesi gereken* şey, kültürel uygulamalar açısından her zaman ayırt edilemez; çünkü bilimin kullandığı dil, feminizm ve internet teknolojisi, bilimsel bilgi sistemleri, teknoloji ve anlaşmaya dayanan prosedürler aracılığıyla cinsel ilişkinin içeriğini değiştirmeye katkıda bulunur. Ben bu üçlü akılcılaştırma sürecinin romantik arzunun

ve aşka olan inancın yapısını büyük ölçüde değiştirdiği kanaatindeyim.

Eros ve İroni

Bu görüşlerin, yeni eşitlik taleplerinin getirdiği tutku eksikliğinden yakınan birçok isimden biri olan Cristina Nehring'in görüşleriyle paralel olduğu düşünülebilir. Nehring modern âşıkların duygusal yoğunluğunda bir değişim olduğunu harika bir şekilde teşhis eder ve bunun nedeni olarak yeni eşitlik normlarını gösterir: "Aşktaki belki de en zor şey günümüzde böylesine resmi ve gürültülü bir şekilde ulaşmaya çaba harcadığımız şeydir: Eşitlik."[1] Ancak öne sürdüğüm görüşler Nehring ile uyumlu görünse de, en az iki açıdan onunkinden farklıdır. İlk olarak tarihte Emily Dickinson'ın esrarengiz sevgilisine "sahibim" şeklinde (büyük olasılıkla eşitlik talebine şakayla karışık bir göndermedir) hitap etmesinden başka örnekler de vardır. Yaşadıkları aşkın kimyasının güçlü bir parçasının *eşitlik* olduğu örnekler arasında, Elizabeth Barrett ve Robert Browning, Diderot ve Sophie Volland, Harriet Taylor ve John Stuart Mill, Sartre ve Simone de Beauvoir gibi isimler de söz konusudur. Aslına bakılırsa eşitsizliğin aşk için, eşitliğe kıyasla çok daha zarar verici olduğunu gösteren muhtemelen daha çok örnek vardır. Eşitliğin anti-erotik olduğunu öne sürmek tek kelimeyle eşitsizliğin aşağılama, utanç ve kabalık içerdiğini -erotizmle neredeyse hiç ilgisi olmayan durumlar- görmezden gelmektir. Ancak Nehring ile ayrı düştüğüm temel nokta eşitliği, aşkın bilimsel bilgi, seçim teknolojileri ve simetri, duyguların karşılıklı olması ve rızayı garantiye almak için kullanılan prosedürler gibi yaygın süreçlerle akılcılaştırılmasıyla, yani aşk hayatının çeşitli içerik değiştirici yöntemlerle düzenlenir hâle gelmesiyle karıştırmasıdır. Dolayısıyla romantik ilişkilerin yoğunluğunu azaltan eşitlik değil, uygulanan prosedürlerin, bilimsel neden-sonuç ilişkilerinin,

1 C. Nehring, *A Vindication of Love: Reclaiming Romance for the Twenty-First Century* (New York: HarperCollins, 2009), s. 79.

anlaşmanın ve tüketici mantığının, heteroseksüel ilişkilerin geleneksel olarak erotikleşmesine engel olmasıdır. Akılcılaşma erkeklerin ve kadınların cinsel arzuyu tarih boyunca tecrübe ve ifade ettikleri anlam yapılarıyla ters düşer. Buradaki amacım bu yapıları açmaktır. Cinsel arzu tarih boyunca kadın ve erkek eşitsizliğiyle kodlandığından yirmi birinci yüzyılın başlarında geleneksel cinsel ilişki ritüellerinin ve cinsel arzu dinamiğinin altüst olması karşımıza çıkmıştır. Sonraki bölümde cinsel arzunun geleneksel dinamiğini analiz ediyorum.

Erotizmdeki Yoğun Değişim

Toplumsal cinsiyetle kodlanmış romantik uygulamalar, "bir hanımefendi için kapıyı açmak", aşkını ilan etmek için diz çökmek, kadına büyük bir buket çiçek göndermek, neden bir kadının göğüslerine dokunmak için izin almaktan daha erotik "hissettirir"? Bunun nedeni, son derece kodlanmış olan toplumsal cinsiyet uygulamalarının aynı anda birkaç şeyi başarıyor olmasıdır: Erkeklerin kadınlar üzerinde sahip olduğu gücü estetik hâle getirirler; bu hâkimiyeti duygu ve saygı altında konumlandırıp üstü kapalı ve gizli bir hâle sokarlar. Cinsiyetlerarası ilişkilerin ritüelleşmesine imkân verirler, yani net ve açık anlamlarla düzenlenirler. Anlamlarla oynanmasını mümkün kılarlar; çünkü saygı (kapıyı açmak) sadece gerçek anlamının dışında olduğunda erotik açıdan çekici olabilir -yani güçlü tarafça yapıldığında (kölenin gösterdiği saygı erotik olarak baştan çıkarıcı değilken güçlü bir adamınki öyledir). Feminist uygulamalar toplumsal cinsiyet ilişkilerini erotik olmaktan çıkarır; çünkü her şeyden önce gücü belirgin kılmayı, böylece gücün gizlendiği ve kendisini estetik hâle getirdiği üstü kapalı anlamlar örgüsünü açığa kavuşturmayı hedefler. Modernitenin en iyi araştırmacılarından Louis Dumont bu dinamiği, güç ve belirgin ya da estetik hâle getirilmiş anlamlar arasında yapısal bir yakınlık olduğunu ileri sürerek açıklar. Dumont'un ifadesiyle: "Değerlerimizin sırrını bulmak kolaydır. En önemli iki idealimiz, eşitlik ve

hürriyettir."[1] Ve bu değerler, Dumont'un öne sürdüğü üzere, toplumsal ilişkileri algılayış biçimimize zarar verirler:

> Üzerinde durulması gereken ilk özellik şudur, insanların eşit olması benzer olmalarını içerir ve gerektirir. [...] Eğer ki eşitlik insanın mutlak doğasından kaynaklanıyorsa ve sadece kötü toplumlar tarafından kabul edilmediği düşünülüyorsa, şu hâlde, artık mevki açısından herhangi bir fark ya da farklı türde insanlar olmadığından, herkes benzer ve hatta tamamen aynıdır hem de eşittir."

De Tocqueville'i anımsatan Dumont şunları ekler: "Eşitsizliğin hüküm sürdüğü yerde en az toplumsal kategoriler kadar farklı sayıda insan vardır."[2] Dumont örneğin Hindistan'da farklı toplumsal ve kültürel gruplar arasındaki belirgin farklılıkları savunur. Ona göre sağ ve sol el, yalnızca kutupsal ve simetrik olarak zıt değildir; daha çok kendi içlerinde ayrılır; çünkü iki elin insan bedeniyle ilişkileri farklıdır. O hâlde Dumont'un ileri sürdüğü şey şudur: Eşitlik, niteliksel farklılıkların ortadan kalkmasını içerir ve gerektirir. Sağ ve sol el benzetmesini kullanmasının nedeni, her ikisinin de insan bedeni için gerekli olması; ama birbirinden tamamen farklı olmasıdır. Modern ve eşitlikçi olmayan bakış açısına göre sağ ya da sol elin değeri, daha yüksek statüye sahip olan bedenle ilişkisine dayanır.

> İtaatten ya da gerçek adıyla üstünlükten uzak durmak, derin bakış açısı yerine sığ bir bakış açısını koyar ve aynı zamanda modernitede romantik ya da geçmişe özlem duyan eleştirmenler tarafından sıkça eleştirilen

1 L. Dumont, *Homo Hierarchicus* (Chicago: University of Chicago Press, 1970 [1966]), s. 4.

2 *a. g. e.*, s. 16.

"atomlaşma"nın esas nedenidir. [...] Modern ideolojiye göre, eski hiyerarşik dünya bu tür sığ görüşlerin bir araya gelmesiyle değişik yönlere dağılmıştır.[1]

Dumont'un önemine işaret ettiği anlam rejimi, düzenli, bütünsel ve hiyerarşik, ahlaki ve toplumsal bir evrende yaşama kapasitesi tarafından üretilen üstünlüğün anlam rejimidir. Erotizm -Batı ataerkil kültüründe şekillendirildiği hâliyle- erkekler ve kadınları "sağ el-sol el"e benzer bir ikiliğe dayandırır, her biri temelde farklıdır ve kendi belirgin kimliğini sahneler. Erkeklerin ve kadınların ilişkilerini geleneksel olarak erotikleştiren de bu yoğun ve belirgin farklılıktır, en azından bu kimlikler son derece kişinin özüyle ilgili hâle geldiği için. Daha da ileri giderek gücün zengin anlamlar yarattığını; çünkü hemen her zaman perdelenmesi gerektiği söylenebilir. Bu nedenle gücün, oluşturduğu şiddeti hem uygulayan ve hem de bu durumdan kendisini kurtaran karmaşık anlamlar yaratması gerekir. Bu kurtulma, güçle dolu ilişkilerin estetik hâle getirilmesiyle mümkün olur, maskülen "kahramanlık" biçiminde ve geleneksel romantik flörtte olduğu gibi.

Erotizm ve Süreklilik

Roland Barthes erotizm için ilgi çekici bir başka tanım sunar:

Bedenin en erotik kısmı *giysinin açıldığı yer* değil midir? Baştan çıkarmada (tensel haz) cinsel arzu uyandıran bölge yoktur. [...] Erotik olan, psikanalizin son derece doğru bir şekilde ortaya koyduğu gibi, süreklilik olmamasıdır; kısa bir süreliğine iki giysi parçası arasından (pantolon ve kazak) ve bir giysinin iki ucunun arasından görünen ten (açık yakalı bir gömlek, eldiven ve elbisenin kolu); baştan çıkaran bu yanıp sönmedir,

1 L. Dumont, *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective* (Chicago: University of Chicago Press, 1986 [1983]), s. 249.

daha doğrusu bir görüntünün her an gözden kaybolacağı şekilde sahnelenmesidir.[1]

Erotizm, dinamikleri sergileme ve örtme arasındadır, çünkü tahmin edilebileceği gibi, bu ikisinin birbirini izlemesi (erotik) yoksunluk ve doyum arasındaki geçişi sahneler ve tekrarlar. Öte yandan hem cinsel özgürlük hem de "etik açıdan doğru" giysiler ve bedensel pratikler bu dinamiğe zarar verebilir; çünkü bedeni gerek sergilerken (cinsel özgürlük, örneğin çıplaklar kampı) gerek de gizlerken (bedeni sergilemek, nesneleştirilmiş cinsellikle uygunsuz bir teşhir hâline gelir) eşit kılarak sığlaştırırlar. Ayrıca giysinin sıyrılması, neyin erotik olduğu, bu erotizme ne zaman ve nerede izin verilebileceği ya da verilemeyeceği gibi sınırlar konusunda belirsizliğe işaret eder. Eylemde süreklilik olmaması bir tür ima, bulanıklık ve anlam karmaşası yaratır. Burada yine politik doğrucu konuşma yöntemleri ve kıyafet kuralları, belirsizliği ortadan kaldırır; ilişkinin izin verilebilir ve izin verilemez alanlarını net bir şekilde belirleyerek konuşmayı ve bedeni tekanlamlı yapmayı hedefler. Özetle yeni kurallarımız, ilişkilerde anlam karmaşasını giderme eğilimindedir.

Teslim Olma ve Kendinden Vazgeçme

Filozof Richard Shusterman oldukça ilgi çekici analizinde cinsel deneyimin aslında bir tür estetik deneyim olduğunu ileri sürer. Kant'ın kopuş estetiğinin aksine, cinsel deneyimlerin talep ettikleri ve yarattıkları yoğun içine çekme hissiyle estetik olduklarını düşünür.

Seks hem Aristo'cu anlamda tatmin eden, içine çeken insanın aklını başından alan bir aktivitedir hem de ona eşlik eden mutluluk verici bir heyecan ve hisle zevk

1 R. Barthes, *The Pleasure of the Text* (London: Jonathan Cape, 1975 [1973]), s. 9-10. Türkçesi için: Roland Barthes, *Yazı Üzerine Çeşitlemeler, Metnin Hazzı*, Çev.: Şule Demirkol, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

verir; kişisel zevkin olgusal boyutu etkili bir şekilde yaşanır ve aynı zamanda deneyimi şekillendiren, niteliğini ortaya çıkaran ve ona önemli anlamlar yükleyen bir nesneye isteyerek yöneltilmiştir (genellikle başka bir insan) [...]. Kişinin kendisinin ve aynı zamanda cinsel partnerinin bedeni ve zihni hakkında bilgi sağlayan bir deneyim olan cinsellik, genellikle hem uyumun hem de tatmin olmanın kendine özgü uyumunu sergiler. Tatmin edici sona doğru sürekli ve güçlü bir ilerleyiş söz konusudur. Aynı zamanda olağan ve tekdüze deneyimlerden belirgin ölçüde ayrılır. Cinsel deneyimin bazıları yoğunluk olarak çok üstün olan çeşitli duygular içerir ve bu deneyimde hem son derece kendinden emin bir kavrayış vardır hem de kişiyi teslim alırcasına içine çeker.[1]

Cinsel/erotik deneyim, deneyimi parçalara ayıran, deneyimin akışını ve yaşanışını altüst eden analitik, akılcı düşünceye zıt bir yapıdadır. Kişiyi tamamen teslim alır. Weber'in görüşünü tekrarlayan Shusterman "kişinin denetimi altında olan, akılla kontrol edilen hazla özneyi istila eden daha tutkulu bir haz"[2] arasındaki farka işaret eder. Weber büyük ihtimalle onunla hemfikir olur ve şöyle iddia ederdi:

Âşık kişi hiçbir akılcı çabayla mümkün olmayacak şekilde, gerçek anlamda yaşadığının farkına varır. Akılcı emirlerin soğuk ellerinden kurtulmuştur, tıpkı günlük rutinin sıradanlığından olduğu gibi. Âşık kişi için yaşadıkları kalıcı ve tükenmez bir yapıya sahiptir. Duyguları asla kelimelerle anlatılamaz ve bu açıdan esrarengiz "olmakla" eşdeğerdir. Bunun nedeni sadece âşık

1 R. Shusterman, "Aesthetic Experience: From Analysis to Eros", R. Shusterman ve A. Tomlin (yay.), *Aesthetic Experience* içinde (London: Routledge, 2008), s. 79–97 (s. 92–3).

2 *a. g. e.*, s. 89.

kişinin yaşadıklarının yoğunluğu değil, aynı zamanda yaşadığı gerçekliğin anlık gücüdür.[1]

Cinsel deneyim bütün ve tamdır; dolayısıyla bilgi kategorilerine indirgenemez. Bu sebeple erotik açıklamalar akılcı olamaz. "İçinde seks olmayan erotik bir ilişki çiftlerin gizemli *varış noktasından* başka hiçbir şeye dayandırılamaz: *Kader*, kelimenin en yüce anlamıyla."[2] Kader, aşkı açıklamanın tek yolu olabilir; çünkü kader hisleri açıklamaksızın anlatır. Hisleri kaçınılmaz yapar. Dolayısıyla cinsel deneyim, kişi tarafından yaşanmasının dışında bir faktörü kabul edemez. Erotizm somutluğun, özelliğin, bütünsel karar ve deneyimin indirgenemezliğinin hâkim olduğu özel bir anlam rejimidir. Akılcı anlamlar cinsel deneyimin etkisini azaltır; çünkü onu mantık çerçevesinde ele alır ve deneyimle o deneyimin öncesinde var olan bilgi arasına mesafe koyar.

Aşkta İsraf

Modernitenin aşka bakışını betimlemeye çalışırken, aşkın bir kurum olarak evliliğin dışında olması nedeniyle, geleneksel olarak evlilik kurumunun değerlerine karşı olan kişisel çıkar ve aile soyunun korunması gibi değerleri temsil etmesi karşısında şaşkınlığa düşeriz. Evliliği sürdürmenin aile birliği ve ekonomik çıkarlar gibi nedenleri olabilirken aşk başlı başına ekonomik ve toplumsal düzeni tehdit eden tamamlayıcı bir deneyim olarak görülüyordu. Georges Bataille'in kişisel çıkar hakkındaki görüşleri oldukça ilginç bir çıkış noktası sunar. Bataille görünüşte apayrı olgular olan ekonomi, cinsellik ve estetiğin incelenmesi için şu hipotezi sunar: Verimlilik, kendini korumak ve kişisel çıkar, toplumsal düzen için öncelikli değildir. Aksine israf etmek, kişinin kendisine zarar vermesi gibi faydacılıktan uzak davranışlar daha önceliklidir. Savaşlar, ritüeller, lüks, oyunlar, heykeller "*dépense*" –harcamak ve

1 Gane, *Max Weber and Postmodern Theory*, s. 143'ten alıntılanmıştır.

2 *a. g. e.*

boşa harcamak olmak üzere iki anlama gelir– adını verdiği kavrama örnektir. Aslına bakılırsa bu aktivitelere anlam veren israftır ve fedakârlık kutsaldır.[1]

Erotizm kişinin kendisinden vazgeçmekle kalmadığı, aynı zamanda kendisini harcadığı, incinme riskini aldığı faydacı olmayan bir davranış alanına aittir. Terapi ve feminizm söylemlerinin ortak yönüyse aksine ruhu, özellikle de kadın ruhunu yararlı olarak sunma, sağlıklı, özerk ve kendini gerçekleştirmiş bir birey projesine hizmet etmeyen "kendini harcamaktan" kaçınma yönündeki çabalarıdır. "Tatminlerini ve tatminsizliklerini" dikkatlice hesaplayan ve "fayda getirmeyen ilişkileri uzak durulması gereken günahlar"[2] olarak görenleri, yani kişinin kendinden vazgeçtiği, başarılı erotik ve romantik deneyimlerin bir parçası olan özverili aşktan uzak duran erkekleri ya da kadınları Philip Rieff "psikolojik adam" olarak adlandırır. Jean-Luc Marion'un ifade ettiği üzere:

> Aşkın önündeki engel –epistemolojik ya da varoluşsal değil, erotik bir engel– karşılıklı olmasıyla ilgilidir; aşkın karşılıklı olması engel oluşturma gücüne sahiptir; çünkü kişinin "mutlu aşk" anlayışını ispat ve öne sürülen bir görüş olmadan, tek başına betimlediği varsayılır.[3]

Ancak Marion'a göre aşkın karşılıklı olması imkânsızdır; çünkü ona göre, kişiyi aşkın alanından çıkarıp alışveriş alanına sokar ve bu da aşkla bağdaşmaz. Böyle bir aşk görüşü giderek geçerliliğini kaybetmiştir; çünkü kendinden vazgeçmek ve fedakârlık –kendini israf etmek– tek taraflıdır ve ka-

1 G. Bataille, *The Accursed Share: Volumes II and III: The History of Eroticism and Sovereignty* (New York: Zone Books, 1992 [1946–9]).

2 P. Rieff, *Freud: The Mind of the Moralist* (Chicago: University of Chicago Press, 1979), W. I. Susman, *Culture as History* (New York: Pantheon Books, 1984), s. 278'den alıntılanmıştır.

3 J. -L. Marion, *The Erotic Phenomenon* (Chicago: University of Chicago Press, 2007 [2003]), s. 69–70.

dınlardan fazladan duygusal değer elde etmek için kullanılan süslü ideolojik araçlardır.

Semiyotik Kesinlik

Net kimlikler ve ritüele dönüşen davranışlar semiyotik kesinlik yaratır ve bu da çelişkili bir biçimde memnuniyet verici anlam belirsizlikleri yaratmanın şartlarından biridir. Bir başka deyişle güç ilişkileri, sabit ve net anlam çerçeveleri ve işaretler içinde düzenlenir; çünkü gücün anlamları yeniden üretme, pekiştirme ve güçlendirme etkisi yaptığı söylenebilir. Anlamsal belirsizlik, var olan yerleşik anlamlarla oynandığında ve bu anlamlar çarpıtıldığında söz konusu olur. Örneğin çift cinsiyetli bir erkek (ya da kadın) çift cinsiyetlidir (ve buna bağlı olarak çekicidir); çünkü maskülenlik ve feminenlik işaretleri net ve yerleşiktir. Çift cinsiyetlilik, iyi bilinen maskülenlik ve feminenlik işaretlerinden yararlanmazsa kültürel olarak kodlanamaz. Eğer erkeksilik ve kadınsılık işaretleri semiyotik açıdan belirsiz olsaydı, çift cinsiyetlilik semiyotik manada üretilemezdi. Dolayısıyla semiyotik kesinlik, anlam belirsizliği, oyun ve memnuniyet hissi yaratabilir. Ne var ki güç ilişkilerini aşk ilişkilerinden ayrıştırmak, toplumsal cinsiyet işaretlerini ve kodlarını daha net yapmak gibi semiyotik bir etki yaratır ve dolayısıyla çoğunlukla baştan çıkarmanın bir bileşeni olduğu düşünülen anlam belirsizliği yaratma kapasitesi azalır. Örneğin Catherine Townsend yeni "hassas erkeğin" tutku eksikliğinden yakınır:

> Hassas bir erkekle beraberken, kucağına oturmamı mı, yoksa dünyanın hâlini tartışmak için Starbucks'ta mı oturmamızı istediğini anlayamıyorum. Eğer hisler hakkında bir şeyler duymak istersem kız arkadaşlarımdan birini arayabilirim. Yepyeni bir aşk ilişkisinde sıcak çay değil, ateşli seks isterim!
>
> Saygı harika, ama iş yatak odasına geldiğinde, eşitlikçi olması her zaman erotik olduğu anlamına gelmiyor.

Marlon Brando "Paris'te Son Tango" filminde yağı eline aldığında politik doğruculuk hakkında düşündüğünden şüpheliyim.

Erkek nesli eskiden seksi elde etmek olarak görürdü –müstehcen, pis, eğlenceli ve edepsiz.[1]

Townsend burada (farkında olmadan) Nehring'e cevap verir ve eşitliğin, erotizmde hem son derece kodlanmış toplumsal cinsiyet kimliklerini hem de oyun hissini yok ettiğini ileri sürer. Kültürel "baştan çıkarma" kodlarının, yani karşıdakinde arzu uyandırmak için kişinin bedeni ve diliyle oynamasına dayanan yarı-bilinçli uygulamasının ve doğasında olan oyun hissi ve anlam belirsizliğinin yok olmasından yakınır. Kusursuz baştan çıkarmayı tanımlayan Robert Greene romantik ilişkinin sonuca henüz varmamış doğasını korumanın önemini belirtir ve bunu yapmak ona göre şunları içerir: Anlam belirsizliğini arttırmak, karışık sinyaller göndermek, ima sanatında usta olmak, arzuyu ve gerçeği, hazzı ve acıyı karıştıran ve kafa karışıklığı yaratan bir etki oluşturmak, cinsellik unsurunu ortadan kaldırmadan yumuşatmak, herhangi bir kurala bağlı kalmayı reddetmek, tatmin duygusunu ertelemek ve tamamen tatmin olma duygusunu yaşamamak.[2]

Anlam belirsizliği, temelde konuşmacının kastettiği şeye ilişkin belirsizliği muhafaza etmektir. Anlam belirsizliği bu anlamda özgürlük sağlar, bir şeyin kastedilmeden söylenmesine imkân verir ve kişinin bir kimlik takınırken başka bir kimliğe sahip olmasına da müsaade eder. Shadi Bartsch ve Thomas Bartscherer'in ifadesiyle (burada belirsizlik yerine "kararsızlığı" kullanır): "Kararsızlık, erotizm olgusu-

1 C. Townsend, "Why Some Men's 'Hot' Sex Scenes Leave Me Cold", *Independent*, 7 Ocak 2010, *http://catherinetownsend.independentminds.livejournal.com/17943.html*, 19 Ekim 2012.

2 R. Greene, *The Art of Seduction* (New York: Viking Press, 2004). Türkçesi için: Robert Greene, *Baştan Çıkarma Sanatı*, Çev.: Füsun Doruker, Altın Kitaplar, İstanbul 2006.

nun bir parçasıdır."[1] Batı kültüründeki prototipik baştan çıkarıcıları ahlak tarafından kısıtlanmanın örneği kılan baştan çıkarma eylemi, çoğunlukla belirsiz kodlar kullanır; çünkü kararsızlık ve anlam belirsizliği aslında konuşmacının niyetinin belirsiz kalmasını sağlama yoludur. Bir şeyin onu kastetmeden söylenebilmesi ve söylenen şeyin aynı anda birden fazla anlama gelmesiyle hem güç hem de özgürlük kazandırır. Karşısındakini baştan çıkarmaya çalışan kişiler böyle bir konuşma tarzı kullanırlar; çünkü kendilerini doğruluk ve simetri normlarından sorumlu hissetmezler. Buna karşın "politik doğruculuk" adı verilen uygulamalar, anlaşmaya dayanan özgürlüğü ve eşitliği garanti altına almak amacıyla netlik ve bir tür şeffaflık talep eder; dolayısıyla baştan çıkarma eyleminin geleneksel dilsel ve duygusal havasını yok ederler.

Aşkın akılcılaşması, erotizmin ve aşkın dayandığı anlam sistemine zarar vermiştir: Bunların içinde anlamsal belirsizlik, süreklilik olmaması, örtük dil kullanımı, oyun hissi ve üstünlük vardır. Geleneksel baştan çıkarma ve erotizm, karşımızdaki hakkında oldukça sınırlı bir bilgiye, kişinin bir ölçüde bilinçsiz olmasına ve anlam belirsizliği üretme kapasitesine dayanır. Kant'ın estetik hakkındaki görüşlerini özetleyen Jeffrey Alexander şu görüşü öne sürer: "Bir deneyimi estetik yapan, akılcı düşünceyle ya da ahlak anlayışıyla kesinlikten tamamen kopmadan uzak durma özelliğidir. Bu, daha çok kavramsal ve ahlaki gelişime izin verir."[2]

Dilin tarafsız, gücün simetrik olması; yönteme bağlı eşitlik ve karşıdakinin rızası, burada evrensel bir sabit değer

1 S. Bartsch ve T. Bartscherer, "What Silent Love Hath Writ: An Introduction, S. Bartsch ve T. Bartscherer (yay.), *Erotikon: Essays on Eros, Ancient and Modern* içinde (Chicago: University of Chicago Press, 2005), s. 1–15 (s. 7).

2 J. Alexander, "Iconic Consciousness: The Material Feeling of Meaning", *Environment and Planning D: Society and Space*, 26 (2008), 782–94 (s. 789).

olarak *değil*, cinsel arzuyu tarih boyunca düzenleyen özel bir yol olarak görülen libidonun, gizlilik ve anlamsal belirsizlik kurallarına müdahale eder ve bu kuralları altüst eder: Feminenlik genel olarak bağımlılık/bağlılık ile tanımlandığından güç farklılıkları kadınların ve erkeklerin cinsel arzularının merkezindeydi (Nehring burada tamamen haklıdır). Yani gücün simetrik olmasını sağlayan kurumsal yöntemler, zengin bir şekilde dokunmuş anlamlar üreten bu güç farklılıklarıyla, erkeklerin gücünün ve kadınların bu güçten yoksun olmasının cinselleştiği oldukça uzun bir kültürel geleneği sorgular. Şu varsayımda bulunmama izin verin: Eğer "politik doğrucu" dil aşağılanmaya, endişeye ve kültürel bir rahatsızlığa yol açmışsa bunun nedeni, politik dilin toplumsal cinsiyet düzenine ve hiyerarşiye dokunmadan erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet kimliklerini ve güç farklarını bir arada tutan ve onları erotik, *mutluluk verici* kılan –çünkü kendiliğindendir ve neden-sonuç ilişkisine bağlı değildir– ideolojik tutkala zarar vermesi ve onu açığa çıkarmasıdır. Yani politik doğrucu dili kabul edilemez yapan, geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerini inşa eden duygusal fantezileri ve hazzı dışarıda bırakması, ancak öte yandan ilişkilerin duygusal özünü yiyip bitiren toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yapısını sarsmaması ya da değiştirmemesidir (kadınlar çocuklarına bakmaya, yarı zamanlı işlerle uğraşmaya ve ilişkilerin tüm duygusal işini üstlenmeye devam eder). Diğer bir deyişle eşitlik, erotizmin ve romantik arzunun yeniden tanımlanmasını gerektirir.

Belirsizlik, İroni ya da Eşitliğin Yol Açtığı Sorunlar

Tutkunun ve erotizmin kaybolması, eşitliğin ortaya çıkardığı iki kültürel anlayışla ilişkilidir: Belirsizlik ve ironi. Eğer William James'in öne sürdüğü gibi duygular "gelecekteki belirsizliği ortadan kaldırmaya"[1] yarıyorsa, o hâlde görüldüğü

1 W. James, *The Will to Believe: and Other Essays in Popular Philosophy and Human Immortality* (New York: Courier Dover Publications, 1956 [1897]), s. 77.

üzere, akılcılaşma süreci kesinliğe ulaşma kapasitesine zarar vermiştir ve bunun sonucu olarak da belirsizlik ve ironi, romantik ilişkilere hükmeder duruma gelmiştir.

Duygusal anlaşma –özgür irade, eşitlik ve simetriye dayanan bir ilişki– çelişkili bir şekilde *semiyotik belirsizliğe* yol açar: Yani kişinin kendi davranışının uygunluğuyla sürekli meşgul olması ve ilişkilerdeki doğru davranış kurallarının anlaşılmasındaki zorluk. Maureen Dowd şöyle yazar:

> Eşcinsel arkadaşlarım modern flörtün görgü kuralları hakkında oldukça afallamış görünüyorlar. Biri şöyle diyor: 'Biz arzu edilen toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşıldığında ne olacağı konusunda size fikir verecek bir gösterge sayılabiliriz. Ve biliyor musun? Berbat olur. Şöyle düşünürsünüz: Hesabı ödemek için fazla hızlı davranırsam baskın, agresif, baba gibi mi görünürüm? Uysalca yerimde otururbut, benimle ilgilen, ah, ayrıca, beni al mesajı vermiş mi olurum?'[1]

Burada belirsizlik, herkesçe paylaşılan ortak anlamların neden olduğu anlamsal belirsizliğe zıttır. Anlamsal belirsizlik mutluluk verir ve bilinen anlamların iki dağarcığını karıştırmaktan meydana gelir; buna karşın belirsizlik acı vericidir ve ilişkileri düzenleyen kuralları bilmenin zor olmasından kaynaklanır. Anlam belirsizliği erotik oyunun bir özelliğidir; çünkü kastedilen şeyi açıkça söylemek ya da aynı anda ortak ve üstü kapalı anlamlara dayanan birden fazla şey söylemektir. Anlamsal belirsizlik oyun ve memnuniyet hissi yaratır; çünkü toplumsal kurallarla oynamanın usta bir biçimidir. Öte yandan belirsizlik, cinsel arzuyu engeller ve kaygıya neden olur; çünkü insanları ilişkilerin kurallarına odaklanmaya ve bu kurallara dayanarak kendilerini sorgulamaya iter; dolayısıyla da kişilerin ilişki tarafından ortaya çıkarılan duyguları hissetmelerini

1 M. Dowd, *Are Men Necessary? When Sexes Collide* (Harmondsworth: Penguin Books, 2006), s. 40.

zorlaştırır. Londra'da yaşayan 40 yaşında bir erkek şöyle ifade eder:

> Bugünlerde erkek arkadaşlarımın hepsinin kadınlar konusunda kafası çok karışık. Agresif mi, yoksa nazik mi; maço mu, yoksa hassas mı olmaları gerektiğini bilmiyorlar; bizden ne beklendiğini hiç anlamıyoruz. Tanıdığım tüm erkeklerin kadınlar tarafından sindirilmiş hissettiğini söyleyebilirim, çünkü erkekler kuralları bilmiyorlar.

Buna ek olarak eşitlik normları, semiyotik olarak net bir toplumsal cinsiyet kimliği sergilemekten kaynaklanan zevk duygusuyla çatışır. Örneğin Avrupa'da doğmuş ve büyümüş 37 yaşındaki ressam Claire görüşmede şunları söyler:

> İsrailli erkeklerle görüşmek benim için kolay değildi; çünkü nasıl desem çok tuhaflar, maço olmalarına rağmen Avrupa'daki maço erkeklerin yaptığı ve iyi hissetmenizi sağlayacak şeyleri yapmıyorlar.
>
> *Görüşmeci*: Ne gibi?
>
> *Claire*: Yani önünüzde diz çökmek, kapıyı açmak ya da size çiçek almak gibi şeyleri. Bunlardan hoşlandığım için kendimi aptal gibi hissetmeme rağmen demek istediğim, insanı mutlu ediyorlar; ama yine de, yaptıklarının hoşuma gitmemesi gerektiğini biliyorum.
>
> *Görüşmeci:* Hoşunuza gitmemesi gerektiğini? Neden?
>
> *Claire*: Yani, nasıl desem, çünkü bunlar politik açıdan doğru (politically correct) değil.
>
> *Görüşmeci*: Bu oldukça ilginç. Yani belli bir hazzı hissetmekten kendinizi alıkoyabildiğinizi mi söylemek istiyorsunuz?
>
> *Claire*: Ah evet, bilirsiniz, işimin büyük bölümü [ressamlık/heykeltıraşlık] kadınlarla ve kadınların durumlarıyla ilgili; bu yüzden, evet, bir tarafım bunlardan

hoşlanıyor; aslında dahası da var, bunların yapılmasını bekliyorum. Öte yandan bir tarafım da bunu kınıyor ve bunların hoşuma gitmemesi için emir veriyor [*güler*]. Sanki iki benliğim var gibi, geleneksel kadın tarafım ve modern tarafım, anlatabiliyor muyum?

Görüşmeci: Ve bu iki benlik birbiriyle çatışma hâlinde?

Claire: [*Uzun bir sessizlik*] Şöyle diyebiliriz: Daha ziyade kafam çok karışık. Bir erkekten ne isteyebileceğimi ve ne istememem gerektiğini tam olarak bilmiyorum: Eğer onlara bana neden çiçek almıyorsunuz ya da aşk şiirleri yazmıyorsunuz diyecek olursam o zaman feminist kimliğime ihanet ediyormuş gibi hissediyorum, bu isteklerde bulunmamam gerekir; çünkü çağımızda benim gibi özgür bir kadın bu gibi şeylere ihtiyaç duymaz ya da artık bunları isteyemez. Yani gerçekten neyi istemeye hakkınız olduğunu hissetmekle ilgili. Dolayısıyla bir tarafım bazı şeyler istiyor; ama diğer tarafım bu şekilde hissetmemem gerektiğini söylüyor. Yani çoğunlukla ne istediğimi, ne istemem gerektiğini, hatta ne hissettiğimi bile tam olarak bilemiyorum.

İki kültürel yapının çakışması neyin sizi gerçekten memnun ettiğini gösteren ve bu memnuniyetin değerlendirildiği normlar hakkında gerilim ve belirsizliğe neden olur. Bu çakışma, kadının ilişkileri hangi kuralların yönetmesi gerektiğini bilmesini güçleştirir. Filozof Robert Pippin'in öne sürdüğü gibi: "Cinsel arzuda Hıristiyanlıkla ya da liberal-eşitlikçi hümanizmle kolayca bağdaştırılamayan bir şey söz konusudur."[1] Daha sosyolojik bir ifadeyle, eşitlik toplumsal kaygı yaratır; çünkü ilişkideki kurallarla ilgili belirsizliğe neden olur ve bu da belirgin kimlikler ve ritüelleşmiş kurallar tarafından tarih boyunca üretilmiş olan kendiliğindenliğe zarar verir.

1 R. Pippin, "Vertigo: A Response to Tom Gunning", Bartsch ve Bartscherer (yay.), *Erotikon* içinde s. 278–81 (s. 280).

Sonuç olarak belirsizlik, aşkı ele alırken oldukça etkili bir mecaz olan ironiye neden olur. Batı kültüründe ironik, büyüsü bozulmuş aşkın ilk örneği *Don Quijote*'tur (1605-15). Bu roman, okuyucunun şövalyenin aşkına inanma kapasitesinin azalmaya başladığını ortaya koyar. Aşka inanma güçlüğü moderniteyle daha da belirgin bir hâle gelmiştir; modern aşkın durumu çoğunlukla pre-modern âşıkların coşku ve heyecanından çok, aşkın giderek ironinin nesnesine dönüşmesiyle, Marx'ın tanımladığı "ayılmaya" benzer. Modern aşk, ironi için ayrıcalıklı bir alan hâline gelmiştir. Aşkın akılcılaşması süreci, romantik hissin büyülü aşktan büyüsü bozulmuş aşka geçişe damgasını vuran yeni ironik yapısının odağındadır. Raymond Williams'ın türettiği oldukça yerinde bir deyiş olan "his yapıları", hislerin toplumsal ve yapısal özelliklerinden, toplumsal yapıların hislerinden bahseder. Bunlar "*çözülmekte olan* toplumsal deneyimlerdir."[1] Romantik duyguların ironik yapısı sadece tutkuya değil, aynı zamanda son birkaç yüzyıldır Batı'nın âşık olunan kişiye tutkulu ve özverili bir bağlanma olarak gördüğü aşka inanmayı zorlaştırır.

İroni bilgisiz rolü yapmaya dayanan edebi bir yöntemse de etkisi yönünden dinleyicinin sahip olduğu bilgiye dayanır (aksi takdirde ironi genel anlamıyla, kastettiğinin tersini söylemek olarak anlaşılırdı). Dolayısıyla ironi bir durumun parçası olan inançlara inanmayı reddeden kişinin içinde bulunduğu durumdur. Modern romantik bilinç, ironik bir retorik yapıya sahiptir; çünkü tamamen inanmaya ve bağlanmaya engel olan ve büyüsü bozulmuş bilgiyle doludur. İroni, aşk için çok önemli iki inanç olan sonsuzluk ve bütünlük talebini ciddiye almaz. Catherine Townsend'in yaşadığı ironik örnek hem aşkın ölümsüz olduğuna inanma arzusunu (eski erkek arkadaşının, onu terk etmekten alıkoyacak etkileyici bir şeyler yapmasını arzulamasını) hem de buna inanmanın imkânsızlığını anlatır.

1 "Structure of Feeling", M. Payne ve J. R. Barbera (yay.), *Dictionary of Cultural and Critical Theory* içinde (Oxford: Blackwell Publishing, 1997), s. 670.

Kendimi fanteziye nasıl kaptırabilirdim ki? Her zaman demişimdir, eğer "Özel Bir Kadın"ın bir devam filmi olsaydı, iddiaya girerim ki Richard Gere, Julia Roberts'tan sıkıldıktan ve bir an önce terk ettikten sonra Julia sokakta yaşamıştır.
Ama sizi nasıl geri döndüreceklerini yine de bilirler; çünkü hepimiz bunu filmlerde görmüşüzdür: Etkileyici bir duygu gösterisi yaparak.

Bu tür bir kültürel neden-sonuç ilişkisi, sinemaya ait formüller ve kültürel efsanelerin üzerimizdeki hâkimiyetine bakmamız, Townsend'in kişisel ironisini atlatma arzusunun dokunaklılığını azaltır. Alman Romantik filozof Schegel, aşkın sonsuz olmadığını bilmeyi ironinin önemli bir parçası olarak görür: "Gerçek ironi, aşktaki ironidir. Bu ironi, aşkın sonsuz olmadığı hissinden, kişinin kendi sınırlarından ve bu hislerin tüm gerçek aşklarda var olan sonsuzluk kavramıyla bariz şekilde çelişmesinden kaynaklanır."[1] Bu tanım Schegel'in, Kierkegaard gibi, aşkın özünün sonsuzluk duygusu olduğunu düşünmesi ışığında anlam kazanır: "Çünkü aşkı şehvetten ayıran, içinde barındırdığı sonsuzluk duygusudur."[2] Öte yandan aşkın akılcılaşması, psikolojik, biyolojik, evrimsel, politik ve ekonomik sınırlarını vurgulayarak aşkın ölümsüz ve sonsuz olmadığı düşüncesini yaratmıştır. Aşkın çeşitli akılcılaşma süreçleriyle göreceli hâle gelmesi, ironiyi kaçınılmaz olarak yeni romantik anlayışın önemli bir parçası yapmıştır. Aşkın ölümsüz ve sonsuz olmadığı yönündeki anlayışı arttırdığı söylenebilecek seçim ölçütlerindeki değişmelerin nedeni, partnerlerin neredeyse matematiksel ölçülerle değerlendirilmesi, yerine bir başkasının konabileceği yönündeki anlayışlar ve aşkın ölümsüz olması talebini azaltan bilimsel sistemlerin

1 Schegel, A. Hannay, *Kierkegaard: A Biography* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. 145'ten alıntılanmıştır.

2 S. Kierkegaard, *Either/Or*, II. cilt (New York: Doubleday, 1959 [1843]), s. 21.

kullanılmasıdır. Dolayısıyla ironi, inanma ihtimalini azaltır. David Halperin'in yazdığı üzere:

> Bazı deneyimler [...] ironiyle bağdaşmaz. Bu deneyimleri yaşamak için ironi sinyallerini ortadan kaldırmak şarttır. Zira ironiye dair sinyaller, yaşanan şeyin sonuna ya da azalmasına işaret eder. İroninin zıttı yoğunluktur. Yoğun ve kişiyi etkisi altına alan duygu anlarında, bağlam hakkındaki farkındalığımız azdır ve tek bir anlam dizisinden fazlasına ayıracak dikkatimiz yoktur. Bu durumlarda tek boyutlu oluruz: Sadece tek bir şey tecrübe edebiliriz. İroninin ortadan kalkmasını gerektiren ya da ironiyle birlikte var olamayacak belli başlı üç deneyim; saf acı ya da acı çekme, güçlü dini duygular ve cinsel tutkudur.[1]

Eğer Halperin haklıysa ironi, tutku ve yoğunluğun duygusal ve bedensel deneyimiyle bağdaşmaz. İroni bu bölümde anlatılan üç yönlü akılcılaştırma süreci nedeniyle çağımızda hâkim olan kültürel bir durum hâline gelmiştir ve bu da büyülü aşkın duygusal yapısını etkiler.

Sonuç

Platon bilindiği üzere *Şölen* adlı çalışmasında aşkın bilgiye ve bilgeliğe giden yol olduğunu; dolayısıyla mantıkla tamamen uyumlu olduğunu ileri sürer.

Platon'un aşk merdiveni metaforu[2] tek bir güzel bedene âşık olmanın güzellik ve mükemmelliğin kendisine âşık olmak demek olduğunu ve bu anlamda mantıkla aşkın iç içe

1 D. Halperin, "Love's Irony: Six Remarks on Platonic Eros", Bartsch ve Bartscherer (yay.), *Erotikon* içinde, s. 48–58 (s. 49).

2 Platon, *Symposium*, (yay.) M. C. Howatson ve C. C. Sheffield (Cambridge: Cambridge University Press, 2008). Türkçesi için: Platon, *Şölen-Dostluk*, Çev.: Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

geçebileceğini öne sürer. Yukarıda anlatılan üçlü akılcılaşma süreci, Platon'un aşk ve mantığın birbiriyle uyumlu olduğu ve bağdaştığı görüşünün yeniden düzenlenmesini gerektirir; çünkü mantık ve özellikle akılcılaştırılmış mantık, romantik ve cinsel arzunun tarih boyunca oluşturulmuş yoğun ve belirsiz anlamlarla tecrübe edilmesine, gerçek maskülenlik ve feminenlik rollerinin sergilenmesini mümkün hâle getirerek, ifşa etmek ve gizlemek arasında gidip gelerek ve kişinin kendisini boşa harcamasından bahsederek zarar vermiştir.

Aşk, akıl ve bedenin düzensiz işleyişi olarak görülmesiyle kültürel dokunaklılığını ve tutkusunu kaybetmiş; yöntemcilik ve akılcılaşma gibi geniş çaplı kültürel süreçler tarafından yönetilir olmuştur. Bu bağlamda aşk acısı çekmek de aynı şekilde dokunaklılığını ve etkisini kaybetmiştir. Eleştirmen Vivian Gornick *The End of the Novel of Love* eserinde şöyle yazar:

> Emma Bovary kocası dışında bir erkekle buluşmalarını sıklaştırırken, Anna Karenina kocasından kaçarken ya da Newbold Archer, Ellen Olenska ile ayrılıp ayrılmamak hakkında enine boyuna düşünüp acı çekerken, aslında sahip oldukları her şeyi aşk için riske atmışlardır. Burjuva saygınlığı bu karakterleri toplumdan dışlama gücüne sahipti. Bu sürgünü yaşamak için kişilerin güce ihtiyacı vardı. Bu riskin sonucu olarak çekilen acının netlik ve içgörü sağlamak gibi bir gücü olduğu söylenebilirdi. Günümüzde ise ödenecek bir bedel yoktur, aforoz edilebilecek bir saygınlık dünyası yoktur. Burjuva toplumu da aynı şekilde yok olmuştur.[1]

Bu eleştirmen aşk acısının kültürel gücünü, dokunaklılığını kaybettiğini ve artık varoluşsal netlik sağlayamadığını,

1 V. Gornick, *The End of the Novel of Love* (Boston: Beacon Press, 1997), s. 158.

çünkü toplum ve birey arasında bir çatışma ifade etmediğini, ekonomik eylemin hesapçılığına karşı olmadığını ve kişiye fedakârlık yapmayı ya da bilinen otokontrol mekanizmalarına teslim olmayı emretmediğini öne sürer; daha ziyade bireye ve çıkarlarına dikkat çeker. 2. ve 3. bölümde romantik iradenin yapısındaki değişimlere değinmiştim; 4., 5. ve 6. bölümlerde kendinden şüphe etme, ironi ve aşırı-cinselleşmiş bir kültür arasına sıkışmış olan romantik arzunun yapısının değiştiğine, bu kültürde duygusal ve cinsel tutkunun geleneksel ifadelerinin etkisinin ortadan kalktığına dikkat çekiyorum.

6. ROMANTİK FANTEZİDEN HAYAL KIRIKLIĞINA

Hiçbir aşk hakiki değildir.

Roland Barthes, *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*[1]

Duyulan melodiler hoş, ama duyulmayanlar daha hoş.

John Keats, "Ode on a Grecian Urn"[2]

Hayal gücü, kanımca modern bilincin doğuşu ve modern duygusal hayat için en az mantık kadar önemlidir.[3] Weber'in büyünün bozulması tezinden farklı olarak, Adorno hayal gücünün burjuva toplumu için önemli olduğunu öne sürer; çünkü hayal gücü üretim ve tüketim için bir güç ve kapitalizmin estetik kültürünün bir unsuru hâline gelmiştir. Adorno *The Positivist Dispute in German Sociology* adlı çalışmasında burjuva modernitesinin, kültürel teknolojileri etkin bir şekilde kullanarak ilişkiye ve çağrışıma dayalı kontrolsüz düşünce biçimini kontrol edilebilir hâle getirdiğini ve on sekizinci yüzyılda estetik tartışmaların önemli bir parçası olan hayal gücünün estetik alanla sınırlandırıldığını ileri sürer. On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren hayal gücü, estetik alanında ve sonra da kitlesel kültürde kurumsallaşmış bir uygulama hâline gelmiştir. Bu anlamda hayal gücünün düzenlenmiş, kurumsallaşmış ve metalaşmış bir şekilde kullanılması, modern

1 R. Barthes, *A Lover's Discourse: Fragments* (Harmondsworth: Penguin, 1990 [1977]), s. 137. Türkçesi için: Roland Barthes, *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, Çev.: Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

2 J. Keats, "Ode on a Grecian Urn" (1820), *John Keats: The Complete Poems* içinde (Harmondsworth: Penguin, 1988), s. 344.

3 J. Schulte-Sasse, "Imagination and Modernity: Or the Taming of the Human Mind", *Cultural Critique*, 5 (1986), 23–48.

burjuva tüketici toplumunun önemli bir boyutudur. Postmodern özne, hayal gücünün kurumsallaştırılmasının sonucu olarak artan arzularıyla tanımlanır. Dahası bu kurumsallaşma genel anlamda arzunun doğasını ve özelde de romantik arzuyu değişime uğratmıştır. Aşkın bir hikâye, bir olay ve bir duygu olarak hayal edildiği kültürel fantezileri açıkça sistematize etmiş ve hayali özlem duygusunu, aşkın daimi koşulu yapmıştır. Bir duygu ve kültürel bir anlayış olan aşk, hayal ürünü özlem nesnelerini, diğer bir deyişle hayal gücünde ve onun tarafından kullanılan nesneleri giderek daha çok içerir hâle gelmiştir. Ancak Adorno ayrıca hayal gücünün tüketim alanına dâhil edilmesiyle, estetik alanın dışına sürüldüğü yorumunda bulunur. "Fantezinin karalanması ya da özel bir alana sürgün edilmesi, işbölümünün damgasını vurduğu, burjuva ruhunun gerilemesinde gerçek olgudur."[1] Romantik aşk ve fantezi, kültürün şüpheyle yaklaştığı nesneler hâline gelmiştir; çünkü "fantezi sadece somutlaştırıldığında ve gerçekliğe zıt bir soyutlukta kurulduğunda hoş görülür."[2] Aşk deneyiminde hayal ürünü bir şeyi gerçekten ayırt etmek zorlaştığından ve hatta imkânsız hâle geldiğinden, aşk alanında hayal gücünün adı lekelenmiştir ve lekelenmeye de devam etmektedir. Bu bölümde ortak toplumsal fantezilerin romantik deneyim için yük ve sıkıntı olduğu varsayımını inceleyeceğim. Özellikle aşk duygusu ve seri olarak üretilen fantezilerdeki senaryolarla bu senaryoların romantik arzunun doğası üzerindeki etkisini anlamak istiyorum.

Hayal Gücü ve Aşk

Hayal gücü nedir? Yaygın görüşe göre zihnin normal bir aktivitesidir. Jeffrey Alexander hayal gücünü şöyle tanımlar: "Tasvir ve temsil etme sürecinin yapısal bir parçasıdır. Yaşamın içinden tam anlamıyla oluşmamış bir deneyimi yakalar

1 *a. g. e.*, s. 26–7'den alıntılanmıştır.

2 *a. g. e.*, s. 27'den alıntılanmıştır.

ve onu çağrışım, yoğunlaşma ve estetik yaratıcılık aracılığıyla biçimlendirerek belirli bir şekle sokar."[1] Hayal gücü burada zihnin serbest bir aktivitesi olarak görülmez, daha ziyade düşüncelerimizi düzenlediğimiz ve dünyayı tahmin ettiğimiz çağrışımlardan oluştuğu düşünülür. Alexander'ın tanımı, hayal gücünün kültürel senaryolar icat etmediğini, önceden var olan senaryoları kullandığını ve aynı zamanda bu senaryoları inşa ettiğini vurgular. Dahası gerçeklikten kopuk olmak bir yana hayal gücü, duyulara dayanan ya da "gerçek" deneyimle yakın bir ilişki içindedir ve çoğunlukla onun yerini tutar. Hobbes hayal gücünü "bozulmuş duyular", yani gerçek algının sönük bir kopyası olarak tanımlamıştır. *Psychology of Imagination*'da[2] Jean Paul Sartre da bu konuyu inceler ve çoğunlukla sıradan algıdan daha güçlü olarak görülen hayal gücünün aslında duyuların soluk bir yansıması olduğunu ifade eder. Gözlerinizi kapatın ve sevdiğiniz birinin yüzünü hayal edin, der Sartre; hayalinizde canlanan resim "zayıf", "yavan", "iki boyutlu" ve etkisiz görünecektir.[3] Hayal edilen nesne, Elaine Scarry'nin duyularla algıladığımız nesnenin dirilik ve canlılık adını verdiği özelliklerinden bütünüyle yoksundur.[4] Bu görüşe göre hayal gücü, hayattakine yakın duygular hissederek gerçek bir nesnenin "gerçek" deneyimin yerine geçme kapasitesidir. Dolayısıyla hayal gücü gerçekliği bozmaz, aksine yok olanı var yapan duyulara, hislere ve duygulara yaslanarak onu taklit etmeye çalışır.

Daha yaygın görüşe göre hayal gücü zihne sıradan duyusal algılardan çok daha yoğun bir şekilde tutunan gerçekdışı

1 J. Alexander, *Cultural Trauma and Collective Identity* (Berkeley: University of California Press, 2004), s. 9.

2 J. -P. Sartre, *The Psychology of Imagination* (London: Routledge, 1995 [1940]).

3 E. Scarry, "On Vivacity: The Difference between Daydreaming and Imagining-Under-Authorial-Instruction", *Representations*, 52 (1995), 1–26 (s. 1)'dan alıntılanmıştır.

4 *a. g. e.*

bir oluşumdur ve bizi gerçeklikten koparır. Shakespeare bu görüşü *Bir Yaz Gecesi Rüyası* adlı ünlü eserinde (1600) şöyle anlatır:

> Ve hayal gücü harekete geçince
> Şairin kalemi biçim verir bilinmedik şeylere,
> Hiçbir şey havada kalmaz
> Bir yer ve bir isim verilir hepsine.[1]

Burada hayal gücü daha önce orada olmayan bir şeyi yaratma, deneyimlerimizi şekilsiz bir şeye "şekil" veren icat ve yaratma eylemleriyle büyük gösterme ve yoğunlaştırma kapasitesidir. Bu görüş, özellikle aşk nesnesinin ve hayal gücünün çokça enerjiye ve canlılığa sahip olduğu aşk alanında öne çıkar. Hem deneyimler hem de çok sayıda felsefî ve edebi eser birine âşık olunduğunda, âşık olunan kişinin hayali görüntüsünün varlığı kadar güçlü olduğunu ve âşıkken büyük ölçüde arzularımızın nesnelerini yarattığımız gerçeğini doğrular niteliktedir. Belki de hayal gücünün yapısal ve belirleyici rolünü, yani gerçek bir nesnenin yerini alma ve onu yaratma kapasitesini, aşkta hiçbir yerde olmadığı kadar açık bir şekilde gözlemleyebiliriz. Aşk, nesnesini hayal gücü sayesinde yaratabildiğinden, hayal gücü tarafından harekete geçirilen duyguların sahiciliği Batı kültüründe büyük yankı uyandırmıştır. Bu nedenle aşk deneyiminin ve duyguların sahiciliği yirminci yüzyılda oldukça ilginç bir araştırma alanıydı, aşk duygusunun kaynaklarını sorgulayan eski gelenekle uyumluydu. Modernite, Heidegger'den Baudrillard'a, Adorno'dan Horkheimer'a, deneyim ve deneyimin temsil ediliş biçiminin giderek birbirinden ayrılması ve sonrakinin öncekinin yerini alması olarak görülmüştür.

1 W. Shakespeare, *A Midsummer Night's Dream* (1600), 5. perde, 1. sahne. Türkçesi için: William Shakespeare, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, Çev.: Özdemir Nutku, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Hayal gücünün aşk alanındaki bilişsel statüsüyle ilgili en iyi bilinen örneğin yine Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası* adlı eseri olduğu söylenebilir. Eğlenceli yapısına ve kitapta çokça karşımıza çıkan perilerle mitolojik varlıklara rağmen kahramanların deyimiyle *Rüya*, insan kalbi ve çılgınlıkları hakkında bir kara mizahtır. Bu karalık, hayal gücü kavramının mantık ve aşk arasındaki zıtlığı dile getirmesinden kaynaklanır. Bottom, Titiana'ya, "Mantık ve aşk bugünlerde pek de iyi arkadaşlar değiller," der. Oyunun temeli de bu gelenekselleşmiş zıtlıktır. Bu zıtlığın yüzeysel okuması eserde, aşkı tehlikeli ve saçma bir duygu yapan şey, seçimlerin mantıklı olmaması, der; çünkü mantığın temel alanının zihin olduğunu, ama aşkın çoğunlukla hislere dayandığını, hisler tarafından tetiklendiğini belirten geleneksel temanın tekrarlandığını ileri sürerdi. Ancak Shakespeare buna zıt (ve oldukça modern) bir görüş ortaya koyar. Helena bir monologda Hermia kadar "güzel" olduğunu, ama bir aşk nesnesi olarak sistemli bir şekilde aşağılandığını ve dışlandığını iddia eder.

Tüm Atina'da onun kadar güzel olduğum düşünülüyor
Ama neye yarar? Demetrius böyle düşünmüyor;
Herkesin bildiğine değil, kendi bildiğine inanıyor:
Ve Hermia'nın gözlerine taparken nasıl yanılıyorsa,
Ben de onun meziyetlerine hayranlık duyarken öyle yanılıyorum:
Değersiz ve çirkin şeyleri bile,
Biçimlendirip asil bir hâle dönüştürebilir aşk.
Aşk gözlerle değil akılla görür;
Kanatlı Aşk Tanrısı resimlerde işte bu yüzden kördür:
Düşünmek nedir bilmez aşk;
Kanatları olsa da gözleri yoktur, dikkatsizce uçan bir yaratıktır o:
Aşk bir çocuktur denmesi de bu yüzdendir,

Öyle çok yanılır ki yaptığı seçimlerde.
Oyun oynayan muzip çocukların ettiği yeminler gibi,
Aşk uğruna da yalan yeminler edilir her yerde:
Demetrius da Hermia'nın gözlerine bakmadan önce,
Yeminler etmişti seninim diye;
Ama Hermia'nın sıcaklığıyla çözülüp,
Kendisi gibi eriyip gitti yeminleri de. (vurgu bana ait)[1]

Shakespeare'in eseri bildik bir geleneksel tema olan, aşkın akıldışı olduğu konusu hakkında oldukça ilginç bir görüş sunar ve aşkı akıldışı yapan şeyin aslında *duyularda değil, zihinde* bulunması olduğunu öne sürer. "Aşk gözlerle değil, akılla görür." der. Aşk zihinde bulunduğundan, tartışmanın akılcı ölçütlerine göze kıyasla daha az tabidir. Burada zihinle kastedilen, öznel olarak oluşturulan, dış dünyaya geçirgen olmayan bir dizi karmaşık çağrışımlar ve ilişkilerdir. Gözlerse aksine kişi ve onu çevreleyen gerçeklik arasında aracıdır: Gözle görülen nesne, bu durumda nesneldir ve bu anlamda gözler öznenin dışındaki dünyaya dayanır. Helena aşkın duyulara (gözlere) dayanmasını ister, akla değil; çünkü akıl karşıdakini değerlendirme ve sevme sürecini, kişinin nesneler dünyasındaki değerinden tamamen koparır. Burada akıl, sadece hayal gücünün kullanılması için bir alan değildir, aynı zamanda onun kaynağıdır. Aşkı bir tür delilik yapan, gerçekle arasında hiçbir ilişki olmamasıdır.

Bir Yaz Gecesi Rüyası on altıncı yüzyıl tıp ve sağlık söyleminin izinden giderek romantik hayal gücünü bir tür delilik olarak görür; çünkü gerek fiziksel, gerekse ruhsal bir dayanaktan yoksun olduğunu ileri sürer. Freud'a göreyse romantik hayal gücü ne kadar akıldışı olursa olsun bu dayanağa sahiptir, bir ebeveynin çocukluktaki görüntüsü, erken dönem bir travmanın üstesinden gelme ihtiyacı ve arzusu gibi. Shakespeare'in oyununda

1 *a. g. e.*, perde 1, sahne 1.

aşkın akıldışı olması istenir; çünkü hayal gücü, tıpkı psikanaliz gibi, aşkı açıklanamaz görür ve yapısal bir olgu olmayan rastgele bir duyguya dönüştürür. *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nda aşk kavrayamayacağımız bir deneyimdir, ne tam anlamıyla akılcıdır, ne de akıldışıdır. Hatta Freud'dan önceki dönemde bile bilinçdışıyla ilişkili değildir. Oyunun kilit noktası mantıklı ve çılgın aşk arasında hiçbir ayrımın olmamasıdır, çünkü "mantıklı" aşk özünde Puck'un kurbanlarının çılgın hislerinden farklı değildir. Burada romantik hayal gücü, çılgınlık/delilik için bir şifredir ve aşkı, akıldışı ve kişinin kendisi tarafından yaratılan, sevilen kişiyle ilgisi olmayan bir duyguya dönüştürür. Bu aşk görüşü, sonradan ortaya çıkan aşk ve hayal gücüyle ilgili görüşlerde hayal gücüne şüpheyle yaklaşılmasına hem benzeyen hem de onlardan farklı olan bir noktayı vurgular. Shakespeare'in oyunu, hayal gücü tarafından harekete geçirilen duyguların doğasının sorgulanmasını bekler, ancak on sekizinci yüzyıldan beri filozofları ve yazarları meşgul eden konulara hiç değinmez: Bu konular, kültürel teknolojilerin ve kurgunun hayal gücünü şekillendirmekteki rolü, hayali duyguların geleceğe dönük yapısı ve hatta daha da önemlisi, hayali bir nesneden sıradan gerçekliğe geçme sorunudur.

Modernite güzel bir hayatın güçlü hikâyelerini görsel olarak sergileyen oldukça sınırlı bir hayal kurma biçimini, çoğunlukla örneği görülmemiş yazılı ve görsel medya ürünleri aracılığıyla talep ve teşvik eder. Modernite, büyük ölçüde toplumsal-politik bağları yeni açılardan hayal etmeye dayanır.[1] Hayal edilen bu yeni bağlar sadece politik ilişkileri değil, kişisel mutlulukla ilgili ütopyaları da içerir. Ütopik hayal gücü özel hayat alanında harekete geçer ve kişisel düşüncelerle, hislerle ve özlemlerle donatılmış bir özne tanımına dayanır; özellikle aile hayatı ve duygular, hayal gücü nesnesine dönüşür. Aşk ve duygusal tatmin, ütopik fantezinin nesnesi hâline gelmiştir. Hayal gücü, mutluluk idealinin -maddeci ve

1 C. Taylor, *Modern Social Imaginaries* (Durham, NC: Duke University Press, 2004).

duygusal bir mutluluk– demokratikleşmesi ve genelleşmesiyle el ele ilerler. Duygusal kişisel tatmin projesini etkili bir şekilde ifade eden tüketici kültürü, modern duygusal özneyi duyguları ve hayalleri etrafında düzenler; kişinin özgür olmasını başarılacak *ve* hayali kurulacak bir durum kılar. Arzu ve fanteziyi davranışların temeli yaparak meşrulaştırır; tüketimi ve metaları bu arzuya ulaşmak ya da sadece tecrübe etmek için kurumsal birer destek hâline getirir. "Yaşam projesi" kişinin bireysel yaşamının hayal gücü aracılığıyla geleceğe yansıtılmasıdır. Modernite kişinin beklentilerini, karşısına çıkacak fırsatları ve hayal etme kapasitesini kurumsallaştırır. Duygular hayal gücünün nesnesi hâline gelir; çünkü yaşam projesi sadece hayali bir kültürel uygulama değildir, bazen karmaşık ve detaylı duygusal projeler içerebilir. Dolayısıyla hayal gücü, sürekli bir aşk, hayal kırıklığı ve özlem hâlinin geleceğe yansıtılmasını arzulama kapasitesi için bir tehdide dönüştürür.

Kültür ve teknolojinin kişinin kendisi tarafından yaratılan romantik hayal gücünü beslemekteki rolü, on yedinci yüzyıldan bu yana Batı Avrupa'daki ahlakçıları ve filozofları meşgul etmiştir. Aşk ve hayal gücü arasındaki karmaşık ilişki, kitapların yaygınlaşması, aşk romanı türünün ve formülünün bir sisteme bağlanması ve zaman içinde özel alan kavramının oluşturulmasıyla ayrı bir önem kazanmıştır. Aşk duygusu, hayal gücünü serbest bırakan ve aynı zamanda bu hayal gücünü net anlatı formüllerinde düzenleyen teknolojilerle giderek daha çok iç içe geçmişti.[1]

Romanın özdeşleşmeye yol açma ve hayal gücünü harekete geçirme kapasitesi, aşk, evlilik ve toplumsal hareketlilik konularıyla ilgilenmesi, romantik hayal gücünü toplumsal

1 Örneğin *Don Quijote* (1605–15), okuyucunun zihnini abartılı bir aşka adanma retoriğiyle bozan kahramanca aşkların parodisidir. Roman, Avrupa kitap piyasasını istila etmiş olan bu aşk romanlarını, arzu dolu âşıkların ve şövalyelerin zihinlerindeki etkilerini alaya alıyordu. Dolayısıyla hayal gücünün kurumsal temeline ve düzensiz değil, çok sistemli yapısına işaret ediyordu.

bir endişe meselesi hâline getirdi. Hayal gücünün giderek toplumsal ve duygusal istikrarı bozucu bir etkisi olduğu düşünüldü. On sekizinci yüzyılda kadın okurların sayısındaki artış, romanın ahlaki zararlarının olduğu, yani kadınların duygusal ve toplumsal beklentilerinin doğasını değiştirdiği yönündeki korkuları da içeren aleni suçlamalarla karşılanmıştı.[1] Bu türün kadın okuyucu sayısının ciddi şekilde artması ve kadın romancıların ortaya çıkması nedeniyle kadınsılaşması, romanların gerçekdışı ve tehlikeli duyguları teşvik ettiği görüşünü alevlendirdi.[2]

Edebi türlerin etkisine giderek daha çok kafa yoran birçok on dokuzuncu yüzyıl romanı, romanın toplumsal açıdan bozucu olduğu, tehlikeli duygusal ve toplumsal özlemler yaratma kapasitesi ve özetle geleceğe dönük duygular yarattığıyla ilgili eleştirileri içerir. Hayat ve sanat arasındaki ilişkinin tartışıldığı Puşkin'in ünlü romanı *Yevgeni Onegin* (1833), basit bir taşra kızı olan Tatyana'nın entelektüel ve ahlakı bozuk bir şehirli olan Yevgeni'ye olan umutsuz aşkını anlatır; yazar Yevgeni'nin kayıtsızlığını taklit ederek ironik bir biçimde şöyle aktarır:

> Romanlara eskiden beri tutkundu
> Onun için her şeyin yerini almışlardı
> Richardson ve Rousseau'nun romanlarını okuyarak ve
> onlarla büyülenerek büyümüştü

1 Örneğin Thomas Jefferson, 1818'de şöyle öne sürmüştür: "Bu zehir, zihnin sağlıklı hâlini yerle bir eder ve onu ahlaki açıdan erdemli kitaplara karşı ayaklandırır. [...] Sonuçta hayal gücü gereğinden fazla büyür, muhakeme hastalıklı bir hâl alır ve hayatın tüm gerçek meselelerine karşı bir nefret oluşur." H. Ross, *The Sentimental Novel in America, 1789–1860* (Durham, NC: Duke University Press, 1940), s. 4'ten alıntılanmıştır.

2 Bir eleştirmen aşk romanlarının özgürce kullandığını düşündüğü şeyi şöyle eleştirir: "Tek yaptıkları, zihni düşüncelerden ve kalbi duygulardan yoksun bırakarak romantik düşünceleri kışkırtmaktır." *a. g. e.*, s. 5'ten alıntılanmıştır.

Babası eski çağda kalmış
Ancak kitaplarda zararlı hiçbir şey görmeyen
Kibar bir adamdı.[1]

O an geldi – [Tatyana] âşık oldu
Ve toprağa baharın ateşiyle hareketlenen bir tohum düştü.
Çoktandır cansız ve arzularla bitap düşmüş hayal gücü,
ölümcül bir yiyeceğe hasretti;
Çoktandır yüreğindeki durgunluk
Genç göğsünü sıkıştırıyordu;
Ruhu birini bekliyordu. (vurgu bana ait)[2]

Görüldüğü gibi Tatyana'nın aşkı rastgele bir nesneyle –görünüşe göre romantik Yevgeni– doldurulmayı bekleyen, önceden var olan bir aşktır. George Eliot, *Adam Bede* adlı romanındaki Hetty Sorel karakterini şöyle tarif eder: "Hetty hiç roman okumamıştı; şu hâlde beklentileri nasıl şekillenebilirdi?"[3] Benzer olarak, *Northanger Manastırı* (1818) adlı romanında Jane Austen, okuduğu romanlardan ilham alınmış hayal ürünü fikirlerle oyalanan Catherine Morland karakteriyle gotik aşk romanlarını alaya alır. Bu yazarlar ve diğerleri, beklentiyi, yani hayal ürünü dünyaların keşfedilmesinin duygular yaratmasını, romanların aşkı şekillendirme gücü olarak gösterir ve alay eder.

1 A. Pushkin, *Eugene Onegin* (Princeton: Princeton University Press, 1964 [1833]), s. 139. Türkçesi için: Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Yevgeni Onegin*, Çev.: Azer Yaran, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

2 *a. g. e.*, s. 152.

3 S. Mitchell, "Sentiment and Suffering: Women's Recreational Reading in the 1860s", *Victorian Studies*, 21 (1) (1977), 29–45'ten (s. 32) alıntılanmıştır.

Hayal gücüyle roman, aşk ve toplumsal istekler arasındaki karmaşık ilişki hakkındaki çağdaş endişeleri en etraflıca tasvir eden kitap *Madame Bovary*'dir (1856) ve hayali aşk senaryolarıyla dolu tam anlamıyla modern bir zihnin, sonunda gerçekle yüzleştiğindeki mutsuzluğunu anlatır. Ergenlik çağındaki Emma Bovary gizli gizli çok sayıda roman okumaktadır; bu romanlar Emma'nın aşka bakışını ve lüksle ilgili hayallerini şekillendirir.

> Bu kitaplarda aşklar, sevgililer, metresler, ıssız köşklerde acı içinde çile dolduran kadınlar, konaklarda öldürülen seyisler, karanlık ormanlar, deli gibi çarpan kalpler, yeminler, hıçkırıklar, gözyaşları ve öpüşmeler, ay ışığında sandal gezintileri, korulardaki bülbüller, aslanlar kadar cesur, kuzular kadar uysal, görülmedik derecede erdemli, gözyaşı dökmeye hazır beyefendiler anlatılıyordu. Emma on beş yaşındayken altı ay boyunca bu eski tozlu okuma odasına gömüldü. Daha sonra Sir Walter Scott ile birlikte tarihe tutkuyla sarıldı ve hayallerini tahta sandıklar, saray muhafızları ve eski halk şairleri süslemeye başladı. Eski bir köşkte, günlerini yonca desenleriyle süslü pencereye dayanmış, elleri çenesinde kırların öte yanından siyah bir at üzerinde dörtnala giden beyaz başlıklı atlıyı seyretmekle geçiren şu uzun elbiseli hanımlar gibi yaşamak istiyordu.[1]

Flaubert'in hayal gücü tanımı oldukça moderndir: Son derece şekillendirilmiştir; net, canlı ve tekrarlanan görüntülerle tasvirlere sahip bir hayal kurma aktivitesidir ve Tatyana, Hetty Sorel ve Catherine Morland'ın da hissettiği geniş bir alana yayılmış özlem duygusunu yaratır. Bu özlem, dil –hikâyenin konusu ve olaylar– ve zihinsel görüntüler –ay

1 G. Flaubert, *Madame Bovary* (New York: Bantam, 1989 [1856]), s. 31–2. Türkçesi için: Gustave Flaubert, *Madame Bovary*, Çev.: Nurullah Ataç, Sabri Esat Siyavuşgil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

ışığı, bir manzara, tutkulu kucaklaşmalar– tarafından biçimlendirilir. Aslına bakılırsa aşkı özellikle modern yapan, ne ölçüde geleceğe dönük bir duygu olduğudur: Yani hem bir duyguyu hem de ona eşlik eden güzel bir hayata duyulan özlemi şekillendiren iyi prova edilmiş duygusal ve kültürel senaryolar içerir. (Pre-modern karşılığı belki de ölüm, cennet ve cehennemi düşündüğünde kişinin hissedebileceği korku ya da umut gibi geleceğe dönük duygulardır.) Dolayısıyla Emma Bovary ilk evlilik dışı ilişkisini hayal gücüne nüfuz eden edebi türler tarzında yaşar:

> "Bir sevgilim var! Bir sevgilim var!" diye tekrarladı içinden. [...] Tutku, büyük heyecanlar ve mutlulukla dolu harikulâde bir dünyaya adım atıyordu; engin mavilikler içindeydi, doruklarda olan yoğun duyguların ışıltısını görebiliyordu ve günlük hayat, bu dorukların arasından görünen soluk gölgeler gibiydi.
>
> *Okuduğu romanlardaki kadın kahramanları düşündü. Zihninde evlilik dışı ilişkiler yaşayan bu kadınların büyüleyici şiirlere benzeyen şarkılarını duyabiliyordu.* Sanki kendisi de bu *hayali dünyanın bir parçasıydı*, bu kadar gıpta ettiği şehvetli ve âşık kadınların arasına katılarak *gençliğinin büyük hayalini gerçekleştiriyor gibiydi.* [...] Artık zafer onundu ve bu kadar uzun zamandır bastırdığı aşk duygusu, sınır tanımadan mutlulukla coşuyordu. Vicdan azabından, endişeden ve sıkıntıdan uzak, bu duygunun tadına vardı. (vurgu bana ait). [1]

Bu hayal gücü, evli bir kadın olan Emma'yı hem hayal kırıklığına uğratacak hem de Leon ve Rodolphe'e âşık olmasını teşvik edecek duygularını öngörü ve beklenti aracılığıyla şekillendirecektir. Madame Bovary, hayal gücüyle günlük aile yaşantısının görev ve sorumlulukları arasındaki ilişkiyi

1 *a. g. e.*, s. 140–1.

sorgulayan ilk romanlardan biridir. Don Quijote, Emma'dan çok daha fazla hayal kurar, ancak onun romantik fantezileri bir baba ya da eş olarak vazifelerine engel olmaz ya da aile hayatına zarar vermez. Ayrıca Don Quijote'un aksine Emma her şeyden önce kibar ve sıradan bir taşra doktorunun karısıdır ve -iç dünyasında çok büyük bir yer işgal eden- hayalleri, duygusal ve toplumsal dikey hareketlilik projesiyle iç içe geçer: "Günlük hayatının sıkıcılığı onu lüksü hayal etmeye itiyor, kocasının ona olan sevgi ve ilgisi onu eşini aldatması yönündeki tutkulara sevk ediyordu."[1] Hayal gücü burada hem kişisel ve duygusal hem de toplumsal ve ekonomik bir yapıya sahiptir. Geleceği kontrol altına alır; mevcut seçimleri kişinin gelecekle ilgili düşüncelerine dayanarak temellendirir; dolayısıyla geleceği şekillendirir. Hayal gücünün kitlesel kültürde kurumsallaşmasının neden olduğu en ilginç değişimlerden biri, giderek arzu, özlem ve geleceğe dönük duygular ve nasıl hissedilmeleri, sahneye konmaları gerektiği hakkında bilişsel senaryolar üreten teknolojilerle kültürel edebi türler tarafından şekillendirilmesidir.

Hayal gücü tamamen bugünle ilgili ihtimalleri, ne olabileceği ya da olması gerektiğini bilişsel olarak daha belirgin ve çarpıcı hâle getirerek, içinde bulunduğumuz anı etkiler ve şekillendirir. *Madame Bovary*'de anlatıcının açıkça ifade ettiği gibi bu romantik hayal gücünün şöyle bir etkisi vardır: Aşkı geleceğe dönük, yani aslında gerçekleşmeden önce hissedilen ve hayali kurulan bir duygu yapar. Bu geleceğe dönük duygu, sonrasında içinde bulunduğumuz anın değerlendirilme şeklini belirler; çünkü gerçek ve kurgusal duyguların örtüşmesine ve birbirlerinin yerini almasına izin verir.

> Emma'nın yazdığı gibi, zihninde başka bir erkek vardı, en tutkulu hatıralarının, en zevkli kitaplarının ve en güçlü arzularının oluşturduğu bir hayal; sonunda öylesine gerçek ve elle tutulur bir hâle geldi ki o ger-

1 *a. g. e.*, s. 94.

çekti, Emma da gerçekti ve şaşkındı; ancak bu erkek erdemlerinin çokluğu altında öylesine gizlenmişti ki Emma onu hayalinde net bir şekilde canlandıramıyordu.[1]

Emma'nın hayal gücü duygularının gerçekliğini, hayalindeki kültürel şablonların ve senaryoların provasına dönüştürerek Leon'u gerçek ve kurgu arasında dengeli bir karaktere dönüştürür.

Emma aşkını ve aklındaki aşkla ilgili görüntüleri birbirinden ayıramaz. Emma'nın postmodern çağdaki yakınmaları andıran aşkı, o dönemde ortaya çıkan kültürel endüstriler tarafından tekrarlanan boş ve anlamsız sembollerin tekrarından başka bir şey değil gibi görünmektedir. Hobbes ve Sartre'ın iddialarının aksine Emma'nın hayal gücü günlük hayattan çok daha canlı ve gerçektir. Aslına bakılırsa sönük ve aslının zar zor algılanabilir kopyası gibi görünen onun günlük hayatıdır ve Baudrillard'ın gerçeğin taklitlerine indirgendiği yönündeki korkusunu yansıtır niteliktedir. Modernite hayal gücünü değersizleştirerek, onu zihinde yaşanan senaryoların zayıf ve sönük bir yansıması yapar, gerçekle ilişkisini etkiler.

Dolayısıyla hayal gücü sorunu, arzunun düzenlenmesine işaret eder: İnsanların *nasıl* arzuladığı, kültürel açıdan öne çıkan düşünce ve anlayışların arzuyu nasıl şekillendirdiği ve bu üretilmiş arzuların sonrasında nasıl kronik tatminsizlik, hayal kırıklığı ve sürekli özlem gibi olağan acı türleri yarattığı hayal gücü sorununun konusudur. Bir deneyimin hayali beklentisi ve öngörüsü ortaya iki sorun çıkarır: Epistemolojik (bir şeyin kendisini mi yaşıyorum, yoksa onun tasvirini mi?) ve ahlaki (İyi bir hayat sürme kapasitemi nasıl etkiliyor?). Hayal gücü teknolojilerinin duygular üzerindeki etkisi meselesi, hayal gücü teknolojilerinin yirminci yüzyılda olağanüstü bir ivme kazanmasıyla daha da önem kazanmıştır. Bu anlam-

1 R. Girard, *Deceit, Desire and the Novel: Self and Other in Literary Structure*, Johns Hopkinis Press, s. 63–4'ten alıntılanmıştır.

da romanın başlattığını sinemanın tamamladığı söylenebilir: Karakterlerle özdeşleşme teknikleri, bilinmeyen görsel ortamların ve davranışların keşfedilmesi, kişinin isteklerini ve hayallerini şekillendirme kapsamını genişleten, estetik sahnelerle düzenlenmiş günlük hayat görüntüleri. İnsanlık tarihi boyunca tüketici kültürü, hayal gücünü ve hayal kurmayı diğer kültürlerden çok daha etkili ve hatta saldırgan bir şekilde kullanmıştır. Aslına bakılırsa Emma Bovary'nin hikâyesinde farklı olarak dikkat çekilen şey, Emma'nın kumaş ve hediyelik eşya satan kurnaz tüccar Lheureux'a olan borçlarının nedeninin kadının hayal gücü olmasıdır. Emma'nın hayal gücü, on sekizinci yüzyıl Fransa'sındaki erken dönem tüketici kültürünü tam da romantik arzu aracılığıyla doğrudan beslemektedir.

Adorno'nun bu bölümün başında da alıntıladığımız sözlerindeki gibi, hayal gücü metalaşmış burjuva kültürü tarafından hem kontrol altında tutulmuş hem de sürekli olarak harekete geçirilmiştir. Colin Campbell ve diğer sosyologlar tüketimin, bireyi kim olduğu sorusuyla ilişkilendiren rüyalar ve fanteziler tarafından yönlendirildiğini iddia eder. *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism* adlı çalışmasında Campbell tüketici kültürünün ön plana "romantik bireyi", diğer bir deyişle duygularını, hayal gücünü, hayallerini tetikleyen hislerle dolu ve gerçekliğe özlem duyan bir birey koyduğunu ileri sürer.[1] Tüketicilerin deneyimleri hakkındaki öngörülerini tartışırken Campbell şöyle bir açıklamada bulunur: "Tüketimin temel faaliyeti [...] seçim yapmak, satın almak ya da ürünlerin kullanılması değil, daha çok ürün imajının katkıda bulunduğu hayali haz arayışıdır."[2] Dolayısıyla tüketici ve romantik birey tarih boyunca el ele ilerlemiştir.

Campbell bu sınırlı hayal gücü türünün tam olarak nasıl harekete geçtiğini açıkça belirtmez. Bu tür bir hayal gücü-

1 C. Campbell, *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism* (Oxford: Basil Blackwell, 1989).

2 *a. g. e.*, s. 89.

nün nasıl ortaya çıktığını anlamak için, iç içe geçerek güçlü bilişsel mekanizmalar yaratan dört kaynağı öne sürebiliriz. İlk kaynak reklamcılık; markalaşma ve diğer medya kanalları aracılığıyla anlam yaratmanın karmaşık ve zengin sürecinin son noktası olan metalardır. Bu süreç alınıp satılabilen bir metayı, kimlik oluşturmayla ve iyi bir hayatla ilişkilendirir. Yani tüketici kültüründe bir meta hakkındaki fanteziyi (mesela bir yarış arabası) nesnenin sürekli olarak ilişkili olduğu fantezilerden (mesela güzel bir kadınla seks) ayırmak güçleşir. Maddi ve duygusal fanteziler birbirine bağlıdır; biri diğerini harekete geçirir ve destekler. Hayal kurmanın bir diğer kaynağı ikilidir: Duygusal mutluluğa ulaşmak için çoğunlukla başarılı bir mücadele veren güzel insanların, yazılı ve görsel medya tarafından yayılan hikâye ve görüntülerini içerir. Bu karakterler aşk duygusu etrafında düzenlenen net anlatı senaryolarını ve canlı görsel tasvirleri sahneye koyar: Yani aşk, yazılı bir senaryo ve bir dizi görsel tasvir olarak öngörülür olur. Son olarak 1990'lardan bu yana internet, hayal gücünün harekete geçirildiği bir alan hâline gelmiştir, kişinin çeşitli internet siteleri aracılığıyla hayali bir şekilde yansıtılmasına ve gerçek deneyimlerin sanal olarak yaşanmasına olanak sağlar. Bu dört araç -metalar, yazılı hikâyeler, görüntüler ve internet siteleri- modern bireyi arzulayan, belli deneyimleri yaşamaya özlem duyan, nesneler ya da bir yaşam biçimi hakkında hayaller kuran ve deneyimleri sanal bir şekilde yaşayan bir özne olarak konumlandırmaya çeşitli şekillerde katkıda bulunmuştur. Modern özne giderek kendi arzularını ve duygularını metalar, medya görüntüleri, hikâyeler ve teknolojiler aracılığıyla kavrar ve bu çeşitli araçlar arzunun yapısını, neyin nasıl arzulandığını ve arzunun insan ruhundaki rolünü etkiler. Fantezi, tüketici piyasası ve kitlesel kültür aracılığıyla kurumsallaştırılmış olan haz ve duyguları yaşamak için bir araç hâline gelmiştir.

Ben hayal gücünün düzenlenmiş ve kurumsallaşmış bir kültürel uygulama olduğu yönünde sosyolojik bir tanım sunmak istiyorum. Birincisi, hayal gücü toplumsal bir yapıya

sahiptir: Örneğin erkeklerin ve kadınların hayal gücü farklı şekillerde harekete geçirilebilir ve farklı nesneler içerebilir (mesela kadınlar için aşk, erkekler için toplumsal başarı). İkincisi, hayal gücü kurumsallaşmıştır -belirli kültürel yazın türleri ve teknolojiler tarafından harekete geçirilir, yazılı ve görsel olarak yayılır ve aşk, aile hayatı, cinsellik gibi kurumsallaşmış toplumsal alanlarla ilişkilidir. Üçüncüsü hayal gücü sistemli bir kültürel içeriğe ve net bir bilişsel biçime sahiptir; iyi işlenmiş yazılı formüller ve görsel klişeler etrafında döner. Dördüncüsü, hayal gücünün toplumsal etkileri vardır: Kişinin kocasından uzaklaşması ya da günlük hayatı sıkıcı bulması gibi. Ve son olarak duyguları gerçek hayata belirli şekillerde bağlayan geleceğe dönük ve kurgusal duygularda somutluk kazanır. Dolayısıyla hayal gücü, öznellik adını verdiğimiz, kişinin arzularının önemli bir bölümünü oluşturan toplumsal ve kültürel bir uygulamadır. Duygusal hayatı şekillendirir ve kişinin günlük hayatı algılama biçimini etkiler.

Kurgusal Duygular

Hayal gücüyle harekete geçirilen duygusal ve bilişsel süreçleri değerlendirmek için çıkış noktamız kurgunun sosyalleşmede oynadığı büyük rol olmalıdır. Hayal gücü, aşkın kültürel sosyolojisi için özellikle önemlidir; çünkü kurgu ve kurgusallıkla iç içe geçmiştir ve kurumsallaşmış kurgu (televizyonda, çizgi romanlarda, filmlerde ve çocuk edebiyatında) sosyalleşme için mühim hâle gelmiştir. Bu kurgusallık kişinin kendisini bir hikâyeye dâhil etmesini, hikâyeler aracılığıyla yaşamasını ister ve kişinin yaşam projesini oluşturan duyguları anlamasını şekillendirir. Kültür sosyolojisinin başlıca, ancak üzerinde yeterince çalışılmamış konularından biri, düşüncelerin duygulara nasıl aşılandığı ve tam tersi duyguların nasıl düşünsel, öyküsel ve kurgusal bir içerik edindiğidir. Bu süreç kurgusal hayal gücü adını verdiğim durumun bir parçasıdır.

Aslına bakılırsa "kurgusal hayal gücü" okurken ya da kurgulanmış bir materyalle etkileşim içindeyken kullanılan ve

sonrasında duygu üreten bir hayal gücü türüdür. Bijoy Boruah kurgusal okuma bağlamında hayal gücünü "bir tür öne sürülmeyen düşünce, bir karşılığı olması bakımından gerçekle ilgisi olmayan bir gerçek"[1] şeklinde tanımlar. Hayal gücü, öne sürülmeyen ve karakterler hakkındaki inançlar, var olmadığını bildiğimiz davranışlardır. Ancak, diye devam eder Boruah, bu "öne sürülmeyen inançlar", yani hayal gücü, gerçek duygulara yol açar. Boruah kurgusal hayal gücünün, "kurgusal duygular" adını verdiği duygunun belirli bir alt kümesi aracılığıyla davranışı tetikleyebildiğini öne sürer. Elbette ki kurgusal duygular "gerçek hayattaki" duygularla yan yanadır, onları taklit ederler, ancak onlarla eşit değildirler; çünkü gerçek olmayan ya da hatta imkânsız olduğunu bildiğimiz şeyler tarafından tetiklenebilirler ("*Anna Karenina*'nın sonunda hep ağlarım, böyle birinin aslında var olmadığını bilmeme rağmen.", "Sinemadan mutlu ayrıldım; çünkü kahramanlar sonunda birleşmeyi başardılar."). Kurgusal duygular gerçek duygularla aynı bilişsel içeriğe sahip olabilir; ancak estetik türlerle ortaya çıkarlar ve kişinin kendisine işaret ederler: Yani kişiyle ilgilidirler ve bir başkasıyla süregelen, dinamik ilişkinin bir parçası değildirler. Bu anlamda gerçek hayattaki duygulara kıyasla daha az tartışılabilirler ve bu da başlı başına bağımsız bir yapıya sahip olmalarının nedeni olabilir. Dolayısıyla kurgusal duygular, hayal gücünün kültürel aktivitesi için temel yapı taşlarıdır. Kişi medya içeriklerine maruz kalarak ortaya çıkan duyguları hayal edebilir ve öngörebilir.

Aşkla ilgili semboller birkaç kilit hikâye ve görüntü etrafında yoğunlaşır. Aşk sadece aktörlerin davranışlarına anlam veren değil; aynı zamanda bu davranışları harekete geçiren güçlü bir duygu olarak sunulur. Birçok yönden hikâyelerdeki temel konudur. Aşk iç ya da dış engellerin üstesinden gelen bir mutluluk hâli olarak sunulur. Karakterler ilk görüşte âşık olur ve onlara âşık olanları bağlayan çoğunlukla güzellikleridir.

1 B. H. Boruah, *Fiction and Emotion: A Study in Aesthetics and the Philosophy of Mind* (Oxford: Oxford University Press, 1988), s. 3.

Aşk net ve bilinen ritüeller aracılığıyla ifade edilir; erkek âşık olur ve karşısındaki kadına tereddütsüz teslim olur. İnsanlar hisleriyle iletişim hâlindedir ve hislerine dayanarak davranırlar. Aşk çoğunlukla harika bir cinsellik ve güzel mekânlar içerir.

Canlılık

Modern hayal gücünün belki de en belirgin özelliği, oldukça kararlı ve canlı olmasıdır. Kendall Walton kurgusal içeriğin duygulara yol açmasının temel nedeninin canlılık olduğunu öne sürer.[1] Canlılık bazı sembollerin belli nesnelerle ilişkilendirilerek, karşılaştırılarak ve belli nesneleri çağrıştırarak zihni kışkırtma becerisidir. Görüntüler canlı zihinsel içerikler yaratır; çünkü geleceğe dönük bir deneyimin görselleşmesine imkân verirler ve ona duygusal bir anlam yüklerler. Kimileri görüntülerin duygu yaratmakta dilsel içerikten daha başarılı olduğunu iddia eder, dolayısıyla kitlesel medyadaki birçok hikâyenin duygusal olarak uyarıcı olmasının nedeninin büyük ölçüde görsel özellikleri olduğunu söyleyebiliriz.[2] Ayrıca canlılık gerçeklikle vurgulanır (ki gerçeklik de çoğunlukla görsellikle ilişkilidir). Aslına bakılırsa gerçeklik, çağdaş görsel kültürde baskın kültürel tarz hâline gelmiştir. Son olarak kurgusal duygular büyük ölçüde yankı bulan görüntü ve tasvirleri tekrarladıklarında özellikle canlılık kazanırlar. Kişi aşk hakkındaki düşüncelerini net ve tekrarlanan zihinsel görüntüler aracılığıyla oluşturur. Bunun nedeni, kültürde var olan aşk tasvirlerinin olağanüstü bir dikkat çekiciliğe sahip olmalarıdır: Çok çeşitli kültürel alanda karşımıza çıkarlar (reklamcılık, filmler, düşük kalitede popüler romanlar, entelektüel edebiyat, televizyon, şarkılar, internet, kişisel gelişim kitapları, kadın dergileri, dini hikâyeler, çocuk edebiyatı, opera); aşk hikâyeleri ve aşkın görsel tasvirleri aşkı en çok arzu edilen şey olan mutluluğun nedeni ve kaynağı olarak

1 K. L. Walton, "Fearing Fictions", *Journal of Philosophy*, 75 (1978), 5–27.

2 E. A. Holmes ve A. Mathew, "Mental Imagery and Emotion: A Special Relationship?" *Emotion*, 5 (4) (2005), 489–97.

sunar; aşk, kültürümüzde en çok hayranlık duyulan toplumsal özellikler olan gençlik ve güzellikle ilişkilendirilir; kurallarla belirlenmiş evlilik kurumunun temeli olarak görülür ve seküler kültürlerde, var olmanın hem anlamı hem de amacıdır. Son olarak aşk potansiyel olarak erotik olabilecek durumlar, hareketler ya da kelimelerle ilişkili olduğundan, bunlar duygusal ve psikolojik bir uyarılmaya neden olurlar, sonrasında kullanıldıklarında bu tasvirlerin canlılığına katkıda bulunur. Özetle kültürel yaygınlık, kültürel yankı, kültürel geçerlilik, kültürel anlamlılık, gerçekçilik, bedensel uyarılma gibi farklı durumlar aşkın zihinsel görüntüsünün ve tasvirinin kişinin bilişsel dünyasında neden bu kadar yoğun ve güçlü olduğunu açıklar. *New York Times*'ın "Modern Love" köşesinin yazarı Anna Breslaw'ın sözleriyle: "Ailemdeki ciddi erkek eksikliği yüzünden yıllarca erkek olarak sadece teyzemin video koleksiyonundakileri tanıdım, gördüğüm ilişkiler çalkantılı aşk hikâyelerinden ve duygusal patlamalarla zor kazanılan sonlardan ibaretti. [...] hoş erkekleri reddetmeye ve sadece birini kabul edip arka planda şehir alevler içinde yanarken tutkulu bir şekilde öpmeye şartlanmıştım."[1]

Anlatılarla Özdeşleşme

Modern duyguların kurgusal olma nedeni, anlatıların, görüntülerin ve özlem duygusunu düzenleyen taklit teknolojilerinin yaygınlaşmasıdır. Hepimiz birer Emma Bovary olduk; çünkü duygularımız romanlara derinlemesine gömülüdür: Hikâyelerde, hikâye olarak gelişirler.

Eğer "hepimiz hayatlarımızda hikâyeler yaşıyorsak ve [...] kendi hayatlarımızı, yaşadığımız hikâyelere dayanarak anlıyorsak"[2] o hâlde duygularımızın, özellikle de romantik

1 A. Breslaw, "Casting Call: Bit Player, Male", *New York Times*, March 13, 2011. *http://www.nytimes.com/2011/03/13/fashion/13ModernLove.html?emc=tnt&tntemail1=y*, 20 Ekim 2011.

2 A. MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1984), s. 212.

olanların, hikâye biçiminin medya ve tüketici kültüründeki anlatılar tarafından üretildiğini ve yayıldığını söyleyebiliriz. Duygular (çeşitli teknolojilerin bir parçası olan) kurguyla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir: Yani duygular hikâyelerdeki gibi yaşanırlar. Bu duyguların bir hikâye gibi yaşanmasına imkân veren şey, özdeşleşmenin güçlü mekanizmalarını harekete geçiren hikâyelerde gelişmeleridir.

Keith Oatley özdeşleşme için iki tanım önerir:

> Birincisi tanıma ve ikincisi de taklittir. Freud'un özdeşleşme görüşüne göre kişi bir davranışı öğrenir ve kendi içinde onu arzulamak için bir neden bulur (birinci anlam). Sonrasında bu arzusundan bir tür bilinçdışı çıkarımda bulunarak aynı tür davranış ya da özelliği çekici bulur, ona öykünür (ikinci anlam) ve sonunda model aldığı kişi gibi olur.[1]

Oatley'e göre özdeşleşme, benze(t)me ve taklit adını verdiği şeyin kalbindedir, bununla demek istediği romandaki kahramanın duygularını bilgisayardaki simülasyonlara benzer bir şekilde canlandırdığımızdır. Empati, özdeşleşme ve benze(t)me/taklit dört temel süreç içerir: Kahramanın hedeflerini benimsemek (Hikâyenin konusu, bu planların hikâyede anlatılan dünyada gelişmesidir; örneğin hikâyenin konusuyla yakından ilişki kurmak demek, niyetleri hedeflerle ilişkilendirmek için bir yol bulmaya çalışmak anlamına gelir), bir dünyayı hayal etmek, kişinin hayal etmesi için canlı bir şekilde sunmak, hikâyeyi daha inandırıcı yapan söz ve eylemlerle hikâyenin farklı unsurlarını "bütüne" sentezlemek. Oatley'e göre duyguları bu dört özdeşleşme süreci ve benze(t)me/taklit aracılığıyla hissederiz. Diğer bir deyişle hayal gücü, karakterlerle, hikâyenin konusuyla, karakterlerin niyetleriyle ve bunları izleyen duygusal benze(t)me/taklitle özdeşleşme

1 K. Oatley, "A Taxonomy of the Emotions of Literary Response and a Theory of Identification in Fictional Narrative", *Poetics*, 23 (1994), 53–74 (s. 64).

mekanizmasını harekete geçiren kültürel olarak senaryolaştırılmış hikâyeler aracılığıyla duygu üretir. Bu mekanizma görsel canlılıkla birleştiğinde zihinsel şemalara birtakım hikâyesel sahneler kazır ve dolayısıyla bu sahneleri, hayal etmemizin ve öngörmemizin bir parçası kılar. Duygularımızın çoğuyla medya kültüründe ve bu kültür aracılığıyla karşılaştığımız düşünülürse, duygusal sosyalleşmemizin bir ölçüde kurgusal olduğunu söyleyebiliriz: Duygularımızı, tekrarlanan kültürel senaryolar ve karşılaştığımız hikâyeler aracılığıyla olgunlaştırmaya ve öngörmeye başlarız. Yani duyguların hangi kurallar çerçevesinde ifade edildiğini, bazı duyguların kişinin hayat hikâyesi için ne kadar önemli olduğunu ve bu duyguların ifade edildiği kelime dağarcığını ve retoriği öngörebiliriz.

Kurgusal duygular hem karakterlerle hem de hikâyenin konusuyla özdeşleşerek ortaya çıkar ve bu özdeşleşme geçmişteki olayları hatırlamak, yeni durumları değerlendirmek ve onları öngörmek için kullanılan modeller ve şemalar tarafından harekete geçirilir. Bu anlamda hayali beklentiler ve öngörüler, hayat projelerinin temelini oluşturan kurgusal duygular için modeller ve örnekler sunar. Bu senaryolaşmış öngörü ve beklentiler hayatımızdaki yeni olayları düzenlemek için kullanılan planlanmış anlatıyı, bu anlatıyla ilişkili olan duyguları ve anlatının umulan amacını şekillendirir. Dolayısıyla kurgusal duygular, yaşam projelerinin bir parçasıdır.

37 yaşında bir çevirmen olan Bettina hikâyesini hafif esprili bir dille şöyle anlatır:

Bettina: Bir erkekle ikinci ya da üçüncü görüşmemizden sonra, hatta bazen daha önce, inanabiliyor musunuz, düğünü, gelinliği, davetiyeleri, tüm o ucuz zevksizliği hayal ediyorum; hatta bazen onunla tanıştıktan birkaç dakika sonra bile.

Görüşmeci: Bu hoş bir his mi?

Bettina: Yani, hem evet hem hayır. Evet, çünkü bir şey hakkında hayal kurmak harika, hayal kurmayı sevi-

yorum; ama bazen istemeden de olsa kendimi kaptırdığımı hissediyorum. Daha dikkatli ve ölçülü olmayı isterdim, olan biten üzerindeki kontrolümün daha iyi olmasını, ama kafamdaki aşırı duygusal ucuz fanteziler beni hep istemediğim yerlere götürüyor.

Görüşmeci: Ne gibi "aşırı duygusal ucuz"?

Bettina: Sanki büyük bir aşk beni bekliyormuş gibi, tüm senaryoyu önümde görüyorum, akşamları birlikte oturmak ve el ele tutuşmak, bir kadeh şampanya içmek, birlikte harika yerlere seyahat etmek, deli gibi sevişmek, yani harika bir hayat, harika seks, nasıl desem, filmlerdeki gibi.

Bettina bir erkekten hoşlanmasını hayal gücünde kendiliğinden bir güçle harekete geçen hikâye olarak *yaşamamayı* başaramadığını söylüyor, sanki bu duygusal yoğunluk kendisini ona dayatıyor gibi. Bu hayal gücü biçimini ve ona eşlik eden duyguları ateşleyen şey, sistemli bir şekilde düzenlenmiş görüntülerin, tasvirlerin ve senaryoların zihinsel provasıdır.

Benzer şekilde eski erkek arkadaşıyla görüşmesini ve ilişkiyi yeniden alevlendirme ümidini anlatan Catherine Townsend, görüşmeden önceki ruh hâlini, hem sahip olduğu zihinsel görüntülerin canlılığını hem de bu görüntülerin gerçeği hayal kırıklığına uğratan bir deneyime dönüştürme kapasitesini gösteren bir şekilde anlatır:

İngiliz erkeklerine olan saplantım için "Dört Nikâh Bir Cenaze" filminde Hugh Grant'ın canlandırdığı karakteri suçluyorum. Ne kadar beceriksiz ve bastırılmış görünürlerse görünsünler sonunda her şeyin üstesinden geldiklerini ve aşklarını büyük ihtimalle yağmur altında ilan ettiklerini bu filmden öğrendim.

Burada tanıştığım erkeklerin çoğu "saray aşkının" Kurt Cobain ile ilgili olduğunu düşünmesine rağmen sonuçta burası Shakespeare'in vatanı.

Bir diğer sıkça kurduğum fantezi "Rastlantının Böylesi" filmindeki o an, sıradan bir metro yolculuğundayken gözlerimin Colin Firth benzeri birinin gözleriyle buluşacağı düşüncesi.

Metroda benimle konuşan çoğu erkeğin bozuk para istemesini boş verin. Ter lekeli kalabalığın içinde bir yerlerde, koltuğunu bastonlu yaşlı bir adama vermek konusunda tereddüt etmeyecek bir erkekle tanışacağımı ümit etmeye devam ediyorum. (Eğer bunu yaparsa anlaşmayı bozmuş olur.)

Eski erkek arkadaşım hislerini ifade etmek konusunda her zaman sorunluydu, bu yüzden beni Las Vegas'a davet ettiğinde garip, eğlenceli ve çılgın bir ortamda birlikte zaman geçirmenin bir şekilde bizi birbirimize yakınlaştıracağını düşündüm.

Eğer hafta sonumuz dandik bir romantik komedi gibi geçseydi, "Burada Olan Burada Kalır" filmindeki gibi, kumar makinesinde zengin olur, ikimizin de sarhoş olduğu bir törenle evlenirdik ve yaşadığımız uçuk kaçık maceralar beni ne kadar sevdiğinin farkına varmasını sağlardı. Hatta belki de bir gün torunlarımıza anlatabileceğimiz çılgın bir hikâyemiz olurdu. Ne de olsa "Friends" dizisindeki Ross ve Rachel sarhoşken evlendiler ve sonunda her şey gayet iyi gitti.

Havaalanına vardığımda Virgin Havayolları kibarca biletimi bir üst sınıfa yükseltti ve bunun iyiye alamet olduğunu düşündüm. Tüm yolculuğu şampanyamı yudumlayarak ve Sharon Stone'un "Casino" filminde kumar oynadığı sahnede üzerindeki elbiseye benzeyen gelinliğimin hayalini kurarak geçirdim.

Romantik filmlerin ölümsüzleştirdiği belki de en büyük efsane "hakikat anı"dır; yani birbirine hiç uygun olma-

yan bir çiftin o ana dek tamamen sorunlu olan ilişkilerine rağmen beraber olmayı istediklerini fark ettiği o büyülü an. Genellikle birileri düğünlerini altüst eder ya da havaalanında uçağa binmeleri bir şekilde engellenir.

Vegas aslında oldukça sıradan geçti. Eski sevgilim ve ben o hafta sonu hoş vakit geçirdik; ama zengin olamadık. Londra'daki tartışmalarımız orada da aynen devam etti ve minibardaki her şeyi içtikten sonra bile sorunlarımız yok olmadı.

Burada beklentinin hikâyevi yapısı, açık bir şekilde nefretin ve çatışmanın gerçek aşkın psikolojik ve hikâyeleştirilmiş işaretleri olduğu salon komedisi türü tarafından şekillendirilir. Townsend belli bir anlatı formülünün, örneğin romantik komedi; "sorunların" ilahi bir anda aşılabileceği beklentisine nasıl yol açtığını anlatır. Anlatı senaryolarının beklenti, öngörü yaratma, hayal kurma ve hayal gücünü harekete geçirme kapasitesini açıklayan da kişinin bu senaryolarda yansıtılma biçimidir. Dolayısıyla bu filmlerin ve sinema kültürünün günlük hayattaki ilişkileri gerçeğe uygun bir şekilde tasvir etmediği, büyük beklentiler aşıladığı, sorunların ortaya konmaması yönünde bir eğilim sergilediği, aşkın her şeye rağmen galip geldiği ve de sonunda hayal kırıklığı yarattığı bir anlatı formülü sundukları yönündeki yaygın iddiayla uyumludur. Aslına bakılırsa Reinhart Koselleck'in ifade ettiği gibi, gerçeklik ve özlem arasındaki mesafenin artması modernitenin karakteristik özelliğidir[1], bu durum sonrasında hayal kırıklığı yaratır ve hayal kırıklığını modern yaşamların kronik özelliği yapar. Bu açıdan bakıldığında modern hayal gücü "yüksek beklentiler" ve hayal kırıklığı için bir düstur hâline

1 Reinhart Koselleck'in ifade ettiği gibi: "Kanımca modern zamanlarda, beklenti ve yaşanan arasındaki fark giderek artmıştır; daha doğrusu modernite her şeyden önce beklentilerin geçmişteki deneyimlerden giderek uzaklaştığı yeni bir çağ olarak anlaşılır." J. Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity* (Cambridge, MA: MIT Press, 1990 [1985]) içinde, s. 12.

gelir. Hayal gücü değişim geçirmiştir ve kadınlarla erkeklerin partnerlerinden istedikleri özelliklerin ve/veya birlikte yaşayacakları hayatla ilgili beklentilerin çıtasını yükseltmiştir. Dolayısıyla hayal gücü, meşhur yardımcısı ve özellikle de aşk acısının büyük bir kaynağı olan hayal kırıklığı deneyimine yabancılaşmıştır.

Kültürel Bir Uygulama Olarak Hayal Kırıklığı

Sosyo-biyologlar, çağımızın Panglos[1]'ları, hayal gücü (fantezi) ve hayal kırıklığı arasındaki ilişkiyi daha büyük evrimsel amaçlara hizmet eden biyolojik mekanizmaların sonucu olarak açıklar. Beşinci bölümde ifade ettiğimiz üzere, âşık olunduğunda beyin coşku ve karşıdaki hakkında hayal kurma isteği yaratan çeşitli kimyasallar salgılar.[2] Bu kimyasallar vücutta sınırlı bir süre kaldığından (en fazla iki yıl) romantik fanteziler ve coşku, kısa süre sonra ya dingin bir sevgi bağına ya da bazılarının yaşadığı üzere hayal kırıklığına dönüşür. Daha yaygın bir görüşe göre aşkın, diğer duygulardan daha çok, karşıdakinin kurumsal, rutin çerçevelerdeki varlığıyla ısrarcı bir şekilde başa çıkması ve yoğunluktan sürekliliğe, yenilikten aşinalığa geçişi yönetmesi gerekir. Dolayısıyla "hayal kırıklığı" aşk deneyiminin varoluşsal bir parçası hâline gelir.

Benim iddiam ise kişinin hayatı, tutkularının yetersiz olması ya da partneri hakkındaki hayal kırıklığının sadece kişiye özel psikolojik bir deneyim ya da hormonların belirleyiciliğinin göstergesi değil, aynı zamanda etkin bir duygusal mecaz olduğudur. Marshall Berman pre-modern ve modern birey arasındaki farkı şöyle değerlendirir: "Tüm hayatı doğduğunda önüne konmuş, dünyaya sadece önceden var olan bir boşluğu doldurmak için gelmiş bir erkeğin hayal

1 Voltaire'in *Candide ya da İyimserlik* adlı eserindeki karakterlerden biri. Tüm kötü olaylara iyimser bir açıklama getirmesiyle tanınır (*ç. n.*).

2 Özellikle belli bir partneri idealleştiren yoğun romantik aşk, serotonin, dopamin ve norepinefrinle yakından ilişkilidir.

kırıklığına uğrama ihtimali [...] tutku ve istek sınırlarının toplumsal olarak çizilmediği bizimkine benzer bir düzende yaşayan bir erkeğe kıyasla çok daha düşüktür." Bunun nedeni, "katı kurallarla düzenlenmiş bir toplumun üyesi olmanın kişiyi belli yeteneklerini kullanma fırsatından mahrum edebilmesine rağmen ona bizim neredeyse hiç bilmediğimiz bir *duygusal güven* vermesidir." (vurgu bana ait).[1] Modern ilişkilerin duygusal güvenden yoksun olduğunu söylemenin bir diğer yolu da her zaman hayal kırıklığının eşiğinde olduklarıdır.

Dahası modern aşkın özelliği sadece hayal kırıklığı değil, ayrıca hayal kırıklığı öngörüsüdür. *Sex and the City*'deki kahraman şöyle ifade eder: "Bir erkek bana romantik olduğunu her söylediğinde çığlık atmak istiyorum. Bunun tek anlamı adamın sana romantik bir gözle baktığıdır. Gerçek olur olmaz, yani fantezilerindeki rolün sona erdiğinde sana olan ilgisini kaybeder. Romantikleri tehlikeli yapan da budur. Onlardan uzak durun."[2] Bu karakter, moderniteyi karşıdakinin (ya da kendisinin) hayal kırıklığı yaşayacağı beklentisinde gösterir ve tam da bu açıdan Emma Bovary'den farklıdır.

Kurulan hayallerin ve hayal gücünün kişiyi hayal kırıklığına uğratması için gerçekle bir şekilde bağlantılı olmaları gerektiğini ileri sürüyorum, bununla demek istediğim hayalden gerçeğe geçiş yapmak için belli bir araç ve zorluk olması gerekmesidir.

Ünlü *Imagined Communities*[3] adlı kitabında Benedict Anderson hayal kuran toplulukların bu hayallerin doğruluğuna

1 M. Berman, *The Politics of Authenticity: Radical Individualism and the Emergence of Modern Society* (New York: Atheneum, 1970), s. 90. Türkçesi için: Marshall Berman, *Özgünlüğün Politikası, Radikal Bireycilik ve Modern Toplumun Ortaya Çıkışı*, Çev. Nursel Yıldız, Sel Yayıncılık, İstanbul 2011.

2 C. Bushnell, *Sex and the City* (New York: Warner Books, 1996), s. 6. Türkçesi için: Candace Bushnell, *Sex and the City*, Çev.: Aslı Alkış, Artemis Yayınları, İstanbul 2008.

3 B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1991).

ya da yanlışlığına göre değil, *tarzlarına* göre farklılık gösterdiklerini savunur. Hayal gücü ya da fantezinin kültürel ve kurumsal olarak düzenlenmiş bir şekilde kullanılması, zihnin soyut ya da evrensel bir aktivitesi değildir. Daha ziyade, hayal gücü kendisini gerçeğe belli şekillerde bağlayan kültürel bir biçime sahiptir. Diğer bir deyişle hayal kırıklığının hayal kurma aktivitesiyle doğası gereği ilişkili olduğu söylenemez. Bunu, *a contrario*, ortaçağ hayal gücünden örnek vererek anlatabiliriz. Ortaçağda hayal gücü cennet ve cehennemle meşguldü. Cennet bolluk mekânıydı, coğrafî bir bölge olarak tanımlanıyor ve ele alınıyordu, net bir anlatı çizgisine sahip bir hikâye olarak değil. Cennet hakkındaki tartışmalar çoğunlukla nerede olduğu ve orada kimin yaşadığıyla ilgiliydi. Kullanılan hayal gücü efsanevi yerler ve mekânlara mahsustu. Jean Delumeau'nun ifade ettiği üzere cennet on yedinci yüzyıla kadar sadece mevcut olmakla kalmamış, güçlendirilmişti. Kurulan hayallerin içeriği şöyleydi: "Asr-ı Saadet, Happy Isles[1], gençlik çeşmesi, huzurlu manzaralar ve bolluk diyarı. [...] Batı'da daha önce bahçeler hiç bu kadar önemli bir yere sahip olmamış ve bu kadar yüce görülmemişti."[2] Dolayısıyla nehirler ve lezzetli yiyeceklerle tarif edilen cennet, bilişsel açıdan coğrafî bir varlık olarak hayal ediliyordu. On beşinci yüzyılda cennet, ebedî gençlik ve aşk mekânı hâline gelmişti. Bu hayali cennet kurgusu iki özelliğe sahiptir: Net karakterler ve olaylar etrafında dönmez ve *per se* hayal kırıklığı söz konusu değildir. Ortaçağ hayal gücüne göre cennet gerçekti, Avrupa kıyılarının uzaklarında bir yerde bulunuyordu ve gerçek zaman kavramıyla ilişkisi yoktu, yani hayalden gerçeğe geçişin nasıl yönetileceği sorusuyla uğraşması gerekmiyordu.[3]

1 Yunan mitolojisinde sıkça bahsi geçer. James Joyce'un *Ulysses* adlı ünlü eserinde de kullanılmıştır. Kahramanların ve erdemli hayatlar sürenlerin öldüklerinde gittikleri yer olarak rivayet edilir (*ç. n.*).

2 J. Delumeau, *History of Paradise: The Garden of Eden in Myth and Tradition* (New York: Continuum, 2000 [1992]), s. 117.

3 *a. g. e.*

On altıncı yüzyıl sıralarında cennet kaybedildiğinde (yani insanlar dünyada bir yerde var olduğuna inanmaz olduğunda), nostaljik bir özlem nesnesi hâline geldi. Cennet bir avunma biçimi ya da günlük hayatı güzelleştirmenin bir yoluydu; ancak kültürel olarak gerçek hayatta hissedilen geleceğe dönük duygularla ilişkili olmadığı gibi kültürel hayal kırıklığı sorunuyla da ilgisi yoktu. Hayal gücü daha ziyade romanlar tarafından harekete geçirildiğinde hayal kırıklığına dönüşmüştür. Özellikle hayal gücü daha gerçekçi hâle geldiğinde, yani gerçek, gündelik nesnelere yönelik olduğunda ve demokratikleştiğinde, prensipte herkes tarafından elde edilebilir nesnelere ya da deneyimlere yöneldiğinde, hayali beklentiler ve günlük hayatın sınırları arasında ilerleme sorunuyla uğraşmaya başlamıştır. Hayal kırıklığının aşk deneyimine eşlik eder hâle gelmesinin nedeni, özellikle de aşk alanındaki hayal gücü aktivitesinin artması ve günlük hayatla ilişkisinin güçlenmesidir.

İki tür hayal kırıklığı olduğu söylenebilir. Bir kerelik hayal kırıklığı, örneğin beklentilerimizi karşılamayan biriyle tanışmak ile uzun bir zamana yayılan ve net olmayan bir duygu olan hayal kırıklığı birbirinden farklıdır. İlki nettir ve ilk buluşmada yaşanabilir (internetteki flört sitelerinin yaygın kullanımında giderek daha çok karşımıza çıktığı gibi); ikincisiyse günlük hayattaki deneyimlerin birikimiyle oluşur. Bu iki hayal kırıklığı birbirinden farklıdır; çünkü farklı bilişsel özelliklere sahiptirler. İlki görüşmeden önce bir insan hakkında oluşturulmuş çoğunlukla net zihinsel görüntülerle ilgilidir; ikincisi ise kişinin günlük hayatını bu hayatın aslında nasıl olması gerektiği hakkındaki genel ve net olmayan beklentilerle üstü kapalı bir şekilde kıyaslamasından kaynaklanır.

Hayat ve Hayal Kırıklığı

Hayal kırıklığının günlük hayatta ve günlük hayat aracılığıyla biriktirilen baskın bir deneyim olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunan faktörler nelerdir? Bu tartışmaya iki zihinsel

anlayış biçimi arasındaki farka işaret eden Daniel Kahneman ve meslektaşlarının yaptığı yorumla başlamak istiyorum: Hayatı aralıksız akıp giden anlar olarak yaşayan kişi ve yaşadıklarını hatırlayan, düzenleyen kişi.[1] Örneğin birdenbire son bulan acı verici bir süreç geçiren A hastası bu ağrılı süreci daha uzun süre yaşayan ancak acısı giderek azalan B hastasına göre daha zor olarak hatırlayacaktır.[2] Buna göre insanlar bir deneyimin iyi ya da hoş olup olmadığına karar vermek için deneyimin kendisinden çok bilişsel yapısıyla ilgilenirler. Kahneman ve meslektaşları araştırmalarının çıkarımlarını geliştirmemekle birlikte elde ettikleri bulguların içeriği, deneyimi önceden oluşturulmuş kültürel ve bilişsel biçimlerle düzenleyen zihinle, bir akış olarak yaşayan zihin arasındaki farka işaret eder. Yaşananlara biçim vererek düzenlemek, belirli bir sıraya sahip bir anlatı ya da görsel bir fotoğraf karesi gibi, o deneyime farklı bir doku ve anlam verir, dolayısıyla bir deneyimin daha iyi ya da hoş olarak yaşanması ya da hatırlanması için, onu kültürel ve bilişsel olarak düzenlememiz gerektiğini ileri sürer.

Görüldüğü üzere hayal kurma sorunu da buna benzetilebilir, tek bir farkla: Hayal gücü, deneyimi geçmişe dönük değil, geleceğe dönük olarak düzenler. Eğer hafıza deneyimin bazı yönlerini tamamen yok ediyor, diğerlerine ise ayrıcalık tanıyorsa, "senaryoya uygun olan" yönleri hatırlamamızı sağlayan hayal gücü, sadece belli bir tür deneyimin öngörülmesine neden olur. Böylece bizi, söz konusu deneyimin gerçekte yaşadığımızdaki özelliklerinden habersiz yapar ya da yaşadığımız deneyimi olumsuz olarak değerlendirmemize neden olur. Dolayısıyla hayal kırıklığı, ya öngörülen, hayal edilen (estetik)

1 D. Kahneman, B. Fredrickson, C. Schreiber ve D. Redelmeier, "When More Pain is Preferred to Less: Adding a Better End", *Psychological Science*, 4 (6) (1993), 401–5.

2 D. Kahneman ve D. Redelmeier, "Patients' Memories of Painful Medical Treatments: Real-Time and Retrospective Evaluations of Two Minimally Invasive Procedures", *Pain*, 66 (1) (1996), 3–8.

bir şeyi gerçek deneyimde bulamamak ya da onu günlük hayatta ayakta tutma zorluğudur. Bu zorluk, iki zihinsel anlayışın birbiriyle ilişkilendiriliş biçiminden -ya da ilişkilendirilememesinden- kaynaklanır. Ancak bu sorun, kanımca, *hem* hayal gücünün hem de zihinsel öngörülerimizin baş etmesi gereken günlük deneyimlerin yapısı hakkında bize çok şey anlatır. Öteden beri var olan gelenekler, hayal gücüne kuşkuyla yaklaşmamıza ve hayal gücünün günlük hayatla bağdaştırılması gerektiğini üstü kapalı olarak varsaymamıza yol açsa da, kanımca bu iki zihinsel anlayış arasındaki büyük uçurumu yaratan günlük hayatın yapısını da dikkate almamız şarttır.

Günlük Hayattaki Başarısızlıklar

Medya kültürünün beklentileri hayal gücü aracılığıyla aşırı derecede yükselttiği iddiasında hayal gücü her zaman dolaylı olarak suçludur; çünkü son söz "gerçekliğe" aittir ve gerçeklik, hayal gücünün nihai kıstası olarak görülür. Örneğin psikanaliz, "gerçeklik ilkesi"ni ruhu en nihayetinde yönetmesi gereken kural olarak ortaya koyar. James Jones'a göre: "Romantik aşk karşıdakine fazladan değer biçmeyi içerdiğinden, karşıdakinin idealize edilmesi, gerçekliğin sınanması açısından bir sorun oluşturur, dolayısıyla hayal daima olgunlaşmamıştır ve tehlikelidir."[1] Ancak hayal karşısında gerçeğin onaylanması, hayal gücünün baş etmesi gereken "gerçeğin" yapısını sorgulamaz. Hayal kırıklığı daima "gerçekçi olmayan beklentilerin" sonucu olarak görülür, öte yandan bu beklentileri gerçekleştirilemez yapan gerçeğin yapısı asla sorgulanmaz. Ben burada gerçeğin hayal gücünü tatmin etmek için gereken kaynaklardan doğası gereği ve kaçınılmaz olarak yoksun olduğu yönündeki varsayımı sorgulamak istiyorum. Ve eğer yoksunsa, nedenlerini düşünmek niyetindeyim.

1 J. James, *Terror and Transformation: The Ambiguity of Religion in Psychoanalytic Perspective* (London: Routledge, 2002), s. 14.

Can Love Last?[1] adlı kitapta psikanalist Stephen Mitchell deneyimlerine dayanarak birçok evlilikte sıkıntı yaşandığını, çünkü heyecanın bittiğini ileri sürer. Mitchell bunu birçok insanın aynı anda hem güvende olmayı hem de macera yaşamayı istemesine dayandırır. Evliliğin heyecansız olması, güven ihtiyacımızı nasıl düzenlediğimizle ilgilidir. Güvende olduğunu hissetmenin çoğunlukla tutkuyla bağdaşmadığı ya da tutkunun önemini yitirmesine yol açtığı düşünülür. Ancak kanımca bu "güven" ve/veya "macera" ihtiyacı ruhun değişmez bir parçası değildir ya da eğer öyle olduğu düşünülüyorsa, güven ve macera farklı kültürel yapılarda farklı şekillere sahip olacaktır. Ayrıca güven de, macera da insan ruhunun toplumsal olarak düzenlenmesinin sonucudur. Güven duygusu, kişinin çevresini kontrol ve tahmin etme kapasitesine dayanır; öte yandan macera, ya kişinin toplumsal kimliğinin ya da bir şeyleri nasıl yapacağı hakkındaki bilgisinin sorgulandığı hissinden kaynaklanır. Mitchell'in güven adını verdiği şey, günlük hayatın ve aile yaşantısının köklü akılcılaşmasının sonucudur, evin işleyişini sürdürmeye yardımcı olmak için üstlenilen görevlerin rutinleşmesidir. Ev yaşantısının akılcılaşması zaman düzeniyle (belli bir saatte uyanmak, belli bir saatte eve gelmek, çocukları düzenli aktivitelere götürmek, belirli saatlerde yemek yemek, düzenli olarak aynı haberleri ya da dizileri izlemek, belli günlerde market alışverişi yapmak, sosyal aktiviteler planlamak, dinlenme zamanlarının belirli olması... vs.) ve yaşanan mekânların akılcılaşmasıyla (son derece denetimli ortamlar olan alışveriş merkezlerinden alışveriş yapmak, nesnelerin işlevsel kullanımına göre homojen bir şekilde tasarlanmış mekânlarda, akılcı bir şekilde bölünmüş ve düzenlenmiş evlerde, gözetim altında tutulan ve muhtemel kaos kaynaklarından uzak muhitlerde yaşamak... vs.) ortaya çıkar. Modern ev/aile yaşantısı oldukça öngörülebilirdir ve günlük hayatı düzenleyen bir dizi kurum tarafından düzenlenir: Evlere

1 S. A. Mitchell, *Can Love Last? The Fate of Romance over Time*, (New York: Norton, 2003).

servis (yiyecek, gazete, katalogdan alışveriş yapmak); düzenli programların yayınlandığı televizyon kanalları, çoğunlukla önceden planlanmış sosyal aktiviteler, standart dinlence ve tatil zamanları. Dolayısıyla Mitchell'in güven dediği şey aslında günlük hayatın akılcı bir şekilde düzenlenmesidir: Yani "güven" duygusu günlük hayatın hem ruhsal hem de toplumsal olarak akılcılaşmasının yan ürünü olarak ortaya çıkar.

Günlük hayatın akılcılaşması çoğunlukla hayal kırıklığına yol açar; çünkü duygusal heyecan ve duygusal dışavurumculuğun oldukça farklı modelleri ve idealleriyle sürekli karşılaştırılır; bu da insanların kendilerini ve hayatlarını olumsuz değerlendirmesine neden olur. Aslına bakılırsa medya görüntülerine maruz kalmanın sonucu olarak insanlar kendi akılcılaşmış günlük deneyimlerini olumsuz şekilde algılayabilirler. Bu, karmaşık bir mekanizmaya sahiptir. Medya görüntülerinin kişilerin beden algıları üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalara göre kusursuz beden görüntüleri, benlik saygısı ve benlik algısı üzerinde olumsuz etkilere sahiptir; çünkü bu görüntüleri izlemek hem başkalarının onlara daha kolaylıkla ulaşabileceğini (rekabet) hem de başkalarının da onları aynı derecede önemli gördüğünü (normatif meşruluk) düşündürür. Dolayısıyla medya görüntüleri, başkalarının bizden beklentileri ve başkalarının bize kıyasla elde ettiği başarılar hakkındaki düşüncelerimize aracılık ettiklerinden hayal kırıklığı kaynağına dönüşür. Yaygın bir şekilde sunulan aşk görüntüleri başkalarının biz yapamazken aşkı elde ettiği ve aşkı elde etmenin başarılı bir hayat için önemli bir kural olduğu düşüncesini aşılayabilir. Telkin ve teşvik edilen tatmin yaşama duygusu, kronik hayal kırıklığını körükleyebilir. Dolayısıyla günlük hayatın akılcılaşması sıkıntıya yol açar ve bu duygu sürekli olarak üstü kapalı bir şekilde medyanın sunduğu duygusal heyecan, yoğunluk ve doluluk duygularıyla karşılaştırılır.

Küçük Sıkıntılar

Güven ve akılcılaşmayla birlikte aynı evi paylaşmak, küçük sıkıntılara neden olur. *Gripes* adlı kitabında Fransız sosyolog Jean-Claude Kaufmann çiftlerin günlük hayatta yaşadığı küçük sıkıntıları incelemiştir.[1] Bu sıkıntılar kişinin karakteriyle ilgili olabileceği gibi ("Ben temizlik yaparken sen neden gazete okuyorsun?", "Neden beni sürekli olarak seninle yeterince ilgilenmemekle suçluyorsun?") bir şeyleri yapma şekliyle de ilgili olabilir ("Neden kavanozu düzgün kapatmıyorsun?" ya da "Neden sürekli yemeden önce yemeğini kokluyorsun?"). Bu rahatsızlıklar ve kaynakları (görece küçük ya da önemsiz hareketler veya sözler) özellikle modern bir deneyim gibi görünmektedir ve ilişkilerin anlaşılması, düzenlenmesi için yeni bir yol sunar.

Kaufmann'ın analizi modern günlük hayatın neden "yakınmalar" için bu kadar verimli olduğuna ışık tutmaz. Ben bunların aile hayatının "kurumsallaşmış yakınlık" adını verebileceğimiz kavramla düzenlenmesinden kaynaklandığı görüşündeyim.

Yakınlık iki kişi arasındaki uzaklığı azaltmayı amaçlayan birtakım dilsel stratejilerle üretilir: Kişinin iç dünyasının derinliklerini açığa çıkarması, ruhunu paylaşması ve ortaya koyması, kişilerin birbirlerine en özel sırlarını anlatmaları, aynı yatak odasının ve yatağın paylaşılması, en çok da boş zamanların, birlikte vakit geçirmek ve aynı alanı paylaşmak için ortak bir zemin olarak kullanılması bu dilsel stratejilerden bazılarıdır. Yirminci yüzyılda boş zaman aktivitelerinin olağanüstü şekilde artması ve yaygınlaşması, bu aktivitelerin erkekler ve kadınlar arasında ortak deneyimler ve samimiyet inşa etmek için giderek bir buluşma zemini olarak kullanılmasından ayrı tutulamaz. Samimiyet ve fiziksel anlamda yakın olmak, çift olmanın ve ruhsal yakınlığın temel amaçlarıdır. Günlük hayatın akılcılaşmasıyla birleşen samimiyet, bireyleri

1 J.-C. Kaufmann, *Gripes: The Little Quarrels of Couples* (Cambridge: Polity Press, 2009 [2007]).

öylesine kurumsallaştırır ki karşıdaki kişiyle aradaki mesafeyi, yabancılığı ve karşıdakinin tahmin edilemezliğini ortadan kaldırır. Ancak kanımca samimiyet ve yakınlık aslında daha fazla yakınma ve şikâyete neden olur.

Bunu *a contrario* doğrulamak mümkündür. Araştırmalara göre uzak mesafeden sürdürülen ilişkiler, partnerlerin birbirine fiziksel olarak yakın olduğu ilişkilerden daha istikrarlıdır. Araştırmacılara göre bunun nedeni şudur: Kişi uzakta olduğunda onu idealize etmek daha kolaydır.[1] İdealleştirme, etkileşim sıklığıyla ters orantılıdır. Karşıdaki hakkında olumlu düşünceler beslemek onun yokluğunda daha kolaydır. Tam tersi birlikte yaşayan partnerler, ilişkilerini yakınlık aracılığıyla kurumsallaştırırlar: Aynı mekânı, odayı ve yatağı paylaşırlar; boş zamanlarında aynı aktivitelerde bulunurlar ve gerçek benliklerini ritüele benzer dışavurumlarla sergilerler. Bu durum on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ya da sonlarında üst sınıfın aile hayatı düzeninden tamamen farklıdır: O dönemde erkek ve kadının aynı yatak odasını paylaşması şart değildi, boş zamanlarında yaptıkları aktiviteler farklıydı ve duygularıyla iç dünyalarını birbirleriyle sürekli olarak paylaşmazlardı. On dokuzuncu yüzyıldaki farklı kültürel modele örnek olarak Harriet Beecher Stowe'un kocasına yazdığı ve evliliklerindeki sorunları özetlediği mektuba bakalım:

> Evliliğimizin geleceğini düşündüğümde bana öyle geliyor ki geçmişte mutluluğumuzu engellemiş iki ya da üç şeyden bahsedebiliriz. Birincisi hem sendeki hem bendeki fiziksel sorunlar, örneğin hastalık düzeyinde kararsız ve değişken olman, ki bunun tek çaresi sağlığına özen göstermen. Benim açımdan ise aşırı bir hassaslık, kafa karışıklığı ve aklımla hafızamı kontrol etme isteği. Bu, kendimi suçladığım ve hatalı bulduğum sürece

1 L. Stafford ve A. J. Merolla, "Idealization, Reunions, and Stability in Long-Distance Dating Relationships", *Journal of Social and Personal Relationships*, 24 (1) (2007), 37–54.

artıyor; ancak sağlığıma kavuşmakla azalacağını umarım. Umarım her ikimiz de sağlığımıza sürekli olarak ve akıllıca dikkat etmenin ne kadar önemli olduğunu anlarız. İkinci olarak ise birbirimize, kaydettiğimiz ilerlemelere dikkat göstermek, hem kendimizi geliştirmek hem de birbirimizi geliştirmek adına bunda kesin kararlı olmak -hatalarımızı birbirimize itiraf etmek ve bunları düzeltmemiz için birbirimize dua etmek.[1]

İlişkideki sorunların bu şekilde ifade edilmesi çağdaş standartlara göre hem duygusuz hem de mesafeli sayılır: Yani kişinin karşıdakinin kendisine özgü yapısını anlaması ve maksimum birleşme için çaba göstermesi gerektiği düşünülmez. Daha ziyade, bu iki kişinin kendilerini ve birbirlerini "geliştirmek" için çabalaması gerektiği düşüncesi savunulur. Bu bakış açısının yakınlığın çağdaş normlarıyla ve kültürel modelleriyle çeliştiği söylenebilir.

Birçok çiftin günlük hayatlarının yapısına değinen araştırmacılar şunu iddia eder: "Günlük konuşmalar sayesinde partnerler 'Birbirlerinin tutkuları, arzuları ve davranışları hakkında bilgi edinir; değerlerini ilan ederler; endişelerini ortaya koyarlar; bağlanma tarzlarını açığa çıkarırlar ve kendi amaçlarını açıkça ya da üstü kapalı bir şekilde gösteren ve diğer insanların amaçları hakkında ipucu veren çok çeşitli konular hakkında özgürce konuşurlar.' Tecrübeye dayalı kanıtlar günlük konuşmaların önemini onaylıyor gibi görünmektedir."[2] Ruhu ortaya koyan ve kişinin tercihlerini açığa çıkaran bu konuşma türü, iki kişi arasındaki mesafeyi

1 Harriet Beecher Stowe 1847 yılında kocasına yazmıştır. C. N. Davidson, *The Book of Love: Writers and Their Love Letters* (New York: Plume, 1996) içinde, s. 73.

2 S. W. Duck, *Meaningful Relationships: Talking, Sense, and Relating* (London: Sage Publications, 1994), s. 11; Stafford and Merolla, "Idealization, Reunions, and Stability in Long-Distance Dating Relationships", s. 38'den alıntılanmıştır.

muhafaza etme kapasitesiyle bağdaşmayan yoğun ve güçlü samimiyet türleri yaratma etkisine sahiptir. Samimiyet duygular için bilişsel açıdan neyse, görsel yakınlık da düşünceler için odur. Yani bir nesneden uzak olmak ona daha çok dikkatimizi vererek kültürel açıdan onu daha iyi kavrayabileceğimiz biçimde düzenlememize izin verir. Buna karşın nesneye yakın olmak, kişiyi yaşanan deneyimin farklı ögelerine odaklanmaya iter. Günlük hayat ve romantik ilişkilere aktarıldığında partnerle yakın olmak, kanımca kişinin günlük hayattaki tek ve belli bir ana odaklanmasına neden olur; yaşadığı deneyimin farklı ögeleriyle meşgul olmasını ve onlara odaklanmasını daha az mümkün hâle getirir. Bir diğer deyişle yakınlığın ve yakın olmanın kurumsallaşması küçük sıkıntılara ve hayal kırıklığına yol açar, partnerlerin birbirlerine sürekli olarak, duygularının kültürel biçimineyse daha az odaklanmalarına neden olur.

Uzaklığın karşıdakini idealleştirmeye imkân vermesinin nedenlerinden biri de "farklı bir" zihinsel anlayışı harekete geçirmesidir: Yani geçmişteki hoş deneyimleri hatırlayan hafıza ve onu estetik sahnelerde düzenleyen beklentiler. Uzaklık, günlük hayatı güzelleştiren ve gündelik gerçekliğin bilişsel açık uçluluğunda eriyen zihinsel senaryolara ve biçimlere uygun bir görüşme hakkındaki öngörülere ve beklentilere imkân sağlar. Duygular, son derece net bir şekilde tanımlanmış ("estetik") türlerle etkileşime girerek daha iyi oluşturuldukları için uzaklık duyguların daha yoğun olmasına imkân verir, çünkü açık ve net bilişsel modellerde düzenlenirler.

Psikolojik Varoluş Biçimi

Çok fazla hayal gücünün ve beklentinin gerçekle baş etmemizi zorlaştırdığı ve beklentilerin doğası gereği gerçekçi olmadığı yönünde son derece köklü bir klişe söz konusudur. *New York Times*'ın "Modern Love" köşesinde yer alan hikâyede bir kadın ona uygun olan bir erkekle giderek artan beklentileri yüzünden ayrıldığını ifade eder:

> Küçücük odama ve uyuklayan erkek arkadaşıma baktığımda, gelecekteki birlikteliğimiz önümde şimşek gibi çaktı –beni vasatlığıyla vuran bir hayat. Ama ben daha fazlasını istiyordum. [...] New York'ta ve özellikle de film sektöründe yolun az ilerisinde sizi daha iyi birinin beklediği fantezisinden kurtulmak zor. Yine de bu fikre sarılarak, hayatımın tam olarak sahip olduklarıyla ve kim olduğuyla tatmin olabilen Tim Donohue gibi birini özlememe neden olacak sürekli bir sığ hayal kırıklıkları döngüsüne dönüşmesine izin verdim. Hatta dahası ben de öyle biri olmak istedim."[1]

Hayal ve gerçeklik arasındaki uçurum, çoğunlukla bir eşin sahip olması gereken özelliklerle ilgili abartılı beklentiler olarak görülür ve ele alınır, bu hikâyede görüldüğü gibi kişinin durumunu iyileştirmek gibi kurumsal bir ümit tarafından harekete geçirilen bir abartmadır. Eş bulmanın zorluğu hakkında yazan *The Atlantic Magazine* yazarı Lori Gottlieb, kadınların beklentilerini aşağıya çekmesi ricasında bulunur: "Kadınlar hayalindekiler *listeleriyle* uymayabilecek; ama anlaşabilecekleri bir erkekte iyi özellikler aramayı öğrenmelidir." (vurgu bana ait).[2] Buradaki sorun şudur; partner arayışındaki erkeklerin ve kadınların oldukça karmaşık ve bilişsel olarak net ölçütleri olmakla birlikte bu öneride eksik olan şey, bu beklentileri oldukça net bir şekilde belirtmekle ve bilişsel olarak öne çıkarmakla kalmayıp aynı zamanda gerçek ilişkiler için bir engele dönüştüren mekanizmanın anlaşılmasıdır. En az Hollywood tasvirleri kadar hayal kırıklığı yaratan belli başlı mekanizmalardan biri, aslında kişinin *psikolojik varoluş biçimi* adını verebileceğimiz şeydir: Yani başkalarının sabit,

1 L. Berning, "I Call Your/His Name", *New York Times*, 27 Ocak 2011, *http://www.nytimes.com/2011/01/30/fashion/30Modern.html?pagewanted=2&tntemail1=y&_r=1&emc=tnt*, 28 Ekim 2011.

2 D. Johnson, "The Marrying Kind", *New York Review of Books*, 19 Ağustos 2010, s. 24.

adlandırılabilir ve bilinebilir psikolojik özelliklere sahip oldukları yönündeki düşüncedir. Bu görüşe göre kişinin değişmez özellikleri vardır; kişi kendi değişmez özelliklerini bilmeli ve karşıdakinin değişmez özelliklerine odaklanmalıdır. Sonuç olarak kişi belirli, bilinebilir, sabit özelliklere sahip insanları arar. Dolayısıyla özellikle iki kategori varoluşsal bir hâle gelmiştir: Kişiler ve ilişkiler.

42 yaşında boşanmış bir kadın olan Barbara "iyi" bir adam bulma umudunu şöyle anlatır:

> *Barbara*: İyi bir erkek bulmak o kadar zor ki, nasıl desem ya da en azından bana uygun birini bulmak zor. Bazen bunun olması için bir mucize olması gerekeceğini düşünüyorum.
> *Görüşmeci*: Neden? Bu erkek nasıl olmalı?
> *Barbara*: Birincisi karmaşık ruhuma uygun biri olması gerek. Birçok kaygım var, ama öte yandan oldukça bağımsız biriyim, kendime ait bir alana ihtiyacım var, hayatımı istediğim gibi düzenlediğimi bilmem gerek. Öte yandan birinin bana sarılmasına, desteklendiğimi hissetmeye ihtiyacım var. İkisini de sunmayı bilen birini bulmak kolay değil. Çok güçlü, kendisinden çok emin, ama aynı zamanda bana çok yumuşak davranan bir adam bulmak istiyorum.

Barbara'nın arayışı burada kendi psikolojik varoluş biçimi tarafından harekete geçirilmiştir. İhtiyaçları birbiriyle çelişiyorsa da kendisi hakkında bildikleri son derece tutarlıdır; benlik duygusunu güçlendiren ve partner adaylarının değerlendirilmesi için net bilişsel araçlar yaratan ruhsal bir varoluş tarafından belirlenmiştir. Ona şu soruyu sordum:

> Peki, internette birini ararken o kişinin az önce bahsettiğiniz ihtiyaçlarınıza uyup uymayacağını nasıl anlıyorsunuz?

Barbara: Bunu bilmek zor; ama mesela hemen cevap vermediğimde nasıl tepki verdiklerine dikkat ediyorum; eğer adam bunun hakkında bir yorum yapıyorsa onu eliyorum. Bu beni çok rahatsız ediyor. Ya da e-postalarını nasıl imzaladıklarına bakıyorum, tatlı komik kelimeler kullanıp kullanmadıklarına; ama onlarla görüştüğünüzde bunları bilmek daha kolay.

Görüşmeci: Peki görüştüğünüzde nelere dikkat ediyorsunuz?

Barbara: Söylemek zor, ama kendisiyle barışık olup olmadığına, benimle ilgilenip ilgilenmediğine, konuşmasının sinirli olup olmadığına, başkaları hakkında ileri geri konuşup konuşmadığına, sahiplenici bir tarafı ya da kendine saygısı olup olmadığına bakıyorum, bu gibi şeyler.

Karşıdakinin davranış ve kimliğine bu ince ayarlı uyumu mümkün hâle getiren şey Barbara'nın, etkileşimleri değişmez psikolojik özelliklere sabitlediği için müzakere edilmesi zorlaşan değişmez bilişsel kategoriler kullanmasıdır. Örnek olarak 42 yaşında bir psikolog olan Susan'a bakalım:

Bu adamla bir akşam yemeğinde tanıştık ve ondan bir hayli hoşlandım, çok yakışıklıydı ve hepimizi deli gibi güldüren espriler patlatıp duruyordu. Numaramı istediğinde feci heyecanlandım. Sonra öğle yemeğinde buluştuk, bahçeli bir kafede. Bahçede oturmayı tercih etti, ben de içeride oturmayı istedim. Sonunda bahçeye oturduk. Ama sahiden güneşin altında oturamadım, çünkü gözlüğüm yoktu, ışığa karşı çok hassasım. Ama güneşe hasret olduğunu söyledi ve dışarıda oturmamız konusunda ısrar etti ve biliyor musunuz aslında artık ondan hoşlanmadığımı hissettim.

Görüşmeci: Nedenini söyler misiniz?

Susan: Orta yol bulunması zor biri olduğunu düşündüm. Önce kendi çıkarlarını kabul ettirmeye çalışacak biri.

Görüşmeci: Yani bu olaydan onun nasıl biri olduğunu anladığınızı hissettiniz?

Susan: Kesinlikle. Eğer sezgileriniz güçlüyse insanların kim olduğunu küçük ayrıntılardan çabucak anlayabilirsiniz, belki de özellikle küçük ayrıntılardan.

New York Times'ın "Modern Love" köşesine yazan bir kadın, Vipassana meditasyonu atölyesinde bir erkeğe nasıl "âşık olduğunu" ve sonunda onunla nasıl konuştuklarını anlatır: "Ona yan gözle baktım ve pantolonunun cebine sıkıştırılmış kalemleri gördüm –bir kalem değil, bir sürüydü, hepsi bir aradaydı. Tam anlamıyla ne kadar deli olabileceğini anlamamı sağlayan işte bu tuhaf ayrıntı oldu."[1] Görüldüğü gibi burada "küçük ayrıntılar" psikolojik ve duygusal varlığa dönüştürülüp yorumlanabilir.

Karşıdakini anlık ve ayrıntılı bir psikolojik değerlendirmeden geçirmek oldukça yaygın bir durumdur. Örneğin Catherine Townsend'in erkek arkadaşı, Catherine'in kız arkadaşları tarafından şöyle değerlendirilir: "Bak, kötü bir adam olduğunu sanmıyorum. Seni koruyup kollayacağından eminim, yirmi dakika kadar düşünüp taşındıktan ve artılarıyla eksilerini gözden geçirdikten sonra. Ama sen daha çok sezgileriyle hareket eden birini istemiyor muydun?"[2] Görüldüğü gibi bu reddediş, bir erkeğin psikolojik temelinin nelerden oluşması gerektiği hakkında karmaşık bir psikolojik senaryo gerektirir. Son olarak 35 yaşındaki yazar Hellen'ın cevabına bakalım:

1 P. Kennedy, "Breathe In, Breathe Out, Fall in Love", *New York Times*, 4 Kasım 2010, *http://www.nytimes.com/2010/11/07/fashion/07Modern.html?pagewanted=1&tntemail1=y&_r=2&emc=tnt*, 20 Ekim 2011.

2 C. Townsend, *Breaking the Rules: Confessions of a Bad Girl* (London: John Murray, 2009), s. 183.

Birçok açıdan ideal bir erkek arkadaşım var. Zeki, çekici ve çok eğlenceli olduğunu hiç söylemiyorum bile. İdeal olduğunu düşünme nedenim bana çok âşık olması. Gün içinde bana gönderdiği kısa mesajları anlatmam imkânsız, her gün iki, bazen de beş kez; gerçekten şiir gibiler, onları yayımlayabileceğimden eminim. Ama beni çileden çıkaran şey annesiyle ilişkisi, başına ne gelirse gelsin, iyi ya da kötü, bana ve annesine anlatıyor hem de aynı anda. Bazen ikimize de aynı mesajı atıyor ve bunu gerçekten sinir bozucu buluyorum. Çok sinir bozucu. Bu konu yüzünden neredeyse ondan ayrılıyordum.

Görüşmeci: Neden?

Hellen: Sanki daha annesinden kopamamış ve hâlâ Oedipus kompleksinden kurtulamamış gibi. 50 yaşındaki bir erkek attığı her adıma annesini dâhil etmeyecek duygusal olgunluğa erişmiş olmalı. Bu yaptığını çekici bulmuyorum; çünkü davranışı kendisi ve duygusal olgunluğu hakkında çok şey söylüyor.

Burada erkeğin "annesini araması", "Oedipus kompleksi" ve "duygusal olgunluk" kavramı altında "varoluşsallaştırılır" ve bu durum davranışlarla duyguların değişmez özelliklere sahip ve son derece detaylı bir sağlıklı birey modeline göre değerlendirildiğini gösterir. Yukarıdaki cevapların tümü bireyi, davranış biçimlerinin az ya da çok sağlıklı olarak görüldüğü terapötik değerlendirme türlerine dayanarak varoluşsallaştırır.

Bu durum, sonrasında "ilişki kategorisi" adını verebileceğimiz yeni bir kültürel kategorinin ortaya çıkmasına neden olur. İlişki, kişinin statüsünden farklı olarak başlı başına bir kültürel statü edinmiştir (ancak elbette ki yakından ilişkilidirler). 48 yaşında boşanmış bir kadın olan Irina'nın ifade ettiği gibi, "Eski kocam harika biri, ama ilişkimiz yürümedi. Hiçbir zaman gerçek bir bağ kuramadık." Psikolojik bireyler değişmez özelliklere sahiptir; bu özellikler sonrasında psiko-

lojik bir varlığın somut bir dışavurumu olduğu düşünülen ve bilişsel bir yapılanma olan ilişkiyi üretirler. İlişki, kültürel bir kategori olarak, kişinin bilinçli bir şekilde yaptığı gözlem ve değerlendirmelerin yeni nesnesi hâline gelmiştir. "İlişki" var olan ilişki senaryolarına göre sorunsuz yürüyüp yürümemesine ve hedonik ilkelere, yani sağladığı haz ve mutluluğa göre değerlendirilir. Bazı sosyologların "duygusal iş" adını verdiği şey çoğunlukla kadınların sahip olduğu bir hak ve ayrıcalıktır– "duygusal varoluş biçimine", yani ilişkilerin, sağlıklı ve kişiyi tatmin eden bir duygusallığa, ilişki senaryolarına ve modellerine göre değerlendirilmesine dayanır. Duygusal iş konuşmalarında, yakınmalarda, taleplerde, ihtiyaçların ifade edilmesinde, karşıdakinin ihtiyaçlarının anlaşılmasında yansıtılan, ilişkinin düşünsel olarak izlenmesidir. Bu tür bir duygusal varoluş biçimi, başkalarıyla üstü kapalı sosyo-psikolojik bir kıyaslama aracılığıyla, medya idealleri ve hikâyeleriyle karşılaştırma yapmayı içerir. Daha da önemlisi bu duygusal varoluş biçimi, ilişkilerin izlenmesinden, ne olmaları gerektiği ya da ne olabileceklerinin karşılaştırılmasından, eleştirilmeleri ve olmaları gerektiği gibi olamamalarından onları sorumlu tutan araçlar üretir. Modern romantik ilişkiler, bu gibi varoluşsal değerlendirmelere hapsolmuş durumdadır.

Özetle günlük hayat öylesine şekillendirilmiştir ki, duyguların yoğunluğunu ayakta tutan ve karşıdakinin idealize edilmiş görüntüsünü koruyan bir zihinsel anlayış biçiminin uygulanmasına imkân vermez. Dahası kişilerin, duyguların ve ilişkilerin kültürel varoluş biçimi, gerçek deneyimin akışını izleyen sıradan ilişkileri zora sokar; çünkü ilişkiler, nasıl olmaları gerektiği yönündeki mevcut modellerle sürekli olarak ve üstü kapalı bir şekilde karşılaştırılırlar.

Hayal Gücü ve İnternet

Burjuva öznesinin hayal gücü geçmişinden söz edilebilirse, internetin ortaya çıkmasının bunda belirleyici bir aşama olduğu söylenebilir. İnternet hiç şüphesiz romantik hayal

gücündeki değişimi yaratan en önemli ögelerden biridir. Modern kültürün çağdaş kültür bağlamında yarattığı, en az iki geleceğe dönük hayal gücü biçimini birbirinden ayırmak isterim. İlki çok sayıda görüntünün, hikâyenin ve metanın bir araya gelmesine dayanan beklentilerdir: Mesela lüks bir eşya satın alma veya tatile çıkma ya da bir aşk hikâyesi yaşama isteği. Bu beklenti geniş bir alana yayılmış olabileceği gibi metaların, zihinsel görüntülerin ve tasvirlerin yardımıyla ve anlatılar aracılığıyla bilişsel olarak oldukça şekillendirilmiş olabilir: Örneğin belirli bir sırayı izleyen bir aşk hikâyesi yaşama veya romantik bir öpücük ya da romantik bir akşam yemeği gibi yüksek çözünürlüklü görsel sahne arzusu. İkinci geleceğe dönük hayal gücü ise, mevcut olan gerçek deneyimi sanal olarak, yani teknolojiyi kullanarak planlama, düzenleme ve taklit etme çabasıyla harekete geçirilir. Bu hayal gücünün geleceğe dönük olma nedeni gerçek görüşmeyi taklit etmeye çalışmasıdır. İnternet oyunları, gerçek cinsel/romantik ilişkileri düzenleyen ve taklit eden internet flört siteleri buna örnektir.

On dokuz ülkeden yaklaşık 11 bin internet kullanıcısıyla anket yapan 2010 BBC World Service'in global anketine göre[1] tüm internet kullanıcılarının %30'u hayatları boyunca en az bir kere kız ya da erkek arkadaş aramıştır; Pakistan ve Hindistan gibi bazı ülkelerde oran %60'dır. Üniversitelerarası düzenlenen aşk hikâyeleri yarışmalarından birinde *New York Times,* rastgele cinsel ilişkilerden internet teknolojisinin aracılık ettiği ilişkilere gidiş olduğu yönünde geniş çaplı bir değişim olduğunu ortaya koymuştur.

> [2011] Şubat ayında *Sunday Styles [New York Times]* ülke genelinde üniversite öğrencilerinden -kendi seslerinden kendi hikâyeleriyle- aşkın nasıl bir şey olduğunu anlatmalarını istedi. Bu yarışmayı ilk kez üç yıl

1 D. Black, "Online Dating Grows in Popularity, Attracting 30 Percent of Web Users: Poll", *New York Times,* 16 Şubat 2010, *http://articles.nydailynews.com/2010-02-16/entertainment/27056462_1_new-poll-web-users-internet,* 20 Ekim 2011.

önce yaptığımızda en popüler konu rastgele yaşanan cinsellikti: "Bağlayıcı olmayan" seksin, birçoğu için o kadar da kolay elde edilemediği görülüyordu. Karşımıza çıkan soru şuydu: Fiziksel temasa duygusallık olmadan nasıl ulaşabiliriz?

Üç yıllık bir süre ne kadar büyük bir değişime neden olmuş! Bu kez en çok sorulan soru tam tersiydi: Duygusal boyuta fiziksel temas olmadan nasıl ulaşabiliriz? Üniversitedeki rastgele cinsel ilişkiler hâlâ varlığını koruyor olabilir; ancak bu anlatılanlardaki odak nokta, teknoloji tarafından sağlanan yakınlıklara, yani neredeyse yalnızca dizüstü bilgisayarlar, web kameralar, sanal sohbetler ve mesajlarla gelişen, derinleşen ilişkilere kaymıştır. Rastgele cinsel ilişkiler yaşama kültürünün cinsel açıdan riskli olmasından farklı olarak, bu aşklar o kadar tehlikesiz ve güvenlidir ki, en çok korkulan şey cinsel yolla bulaşan bir hastalık değil, bir bilgisayar virüsü ya da belki ilgi duyduğunuz kişiyle şahsen görüşmektir.[1]

Birini takip etmeye ve onları bir ekranda görmeye imkân veren internetin ve farklı teknolojilerin, yeni flört türleri üzerinde son derece önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ancak aynı yazarın *New York Times* için kaleme aldığı başka bir makalede şunlar yazar:

Çok sayıda insan sanal flörte büyük bir endişeyle yaklaştıklarını, sonra sunduğu keyif ve açık büfeyi andıran cazibesi sebebiyle bu tür bir flörtü çabucak benimsediklerini, yazıştıkları kişinin gerçek aşkları olduğunu hayal etmeye başladıklarını ve sonunda fotoğrafına benzemeyen ya da e-posta mesajlarındaki gibi

1 D. Jones, "Modern Love: College Essay Contest", *New York Times*, 28 Nisan 2011, *http://www.nytimes.com/2011/05/01/fashion/01ModernIntro.html?emc=tnt&tntemail1=y*, 20 Ekim 2011.

konuşmayan gerçek, kusurları olan bir insanla yüz yüze görüştüklerinde *büyük bir hayal kırıklığı* yaşadıklarını ifade ederler. (vurgu bana ait)[1]

Soğuk Yakınlıklar[2] adlı kitabımda öne sürdüğüm üzere internet flört siteleri tarafından kullanılan hayal gücü, ilişkilerin içeriğini değiştiren ve metinselleştiren bir teknoloji bağlamında anlaşılmalıdır; psikolojik yakın bilgiyi üreten araç burada dilsel alışveriştir. Üretilen bu yakınlık deneyimlere dayanmaz ya da bedene odaklı değildir, daha ziyade psikolojik bilginin ve kişilerin birbiriyle ilişki kurma modellerinin üretilmesinden kaynaklanır.

İnternet hayal gücü metin odaklı bilişsel bilgiye dayanır ve kişileri gözle görülebilir, ölçülebilir, farklı psikolojik ve yaşam tarzıyla ilgili özelliklerle donatılmış varlıklar olarak tanımlar. Geleneksel romantik hayal gücü geçmişte gerçeğin ve hayal gücünün karışımı olarak tanımlanmasına, bedene ve zaman içinde biriktirilmiş deneyimlere dayanmasına rağmen internet, hayal gücünü -kişinin kendisi tarafından yaratılmış bir dizi öznel anlam olarak- ve yüz yüze görüşmeyle farklı zamanlarda gerçekleşmesini sağlayarak birbirinden ayırır ve böler. Karşıdaki hakkındaki bilgi de birçok kez bölünmüştür; çünkü karşımızdaki kişi ilk önce kendisi tarafından oluşturulmuş psikolojik bir varlık, sonra sesten oluşan, ancak bundan sonra hareket eden ve davranışlarda bulunan bir beden olarak algılanır.

İnternetin hayal gücü gerçeğe zıt değildir; bedene ve sezgisel duygulara, yani başkalarının hızlı ve düşünsel değerlen-

1 D. Jones, "You're Not Sick, You're Just in Love", *New York Times*, 12 Şubat 2006, *http://www.nytimes.com/2006/02/12/fashion/sundaystyles/12love.html*, 20 Ekim 2011.

2 E. Illouz, *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism* (Cambridge: Polity Press, 2007). Türkçesi için: Eva Illouz, *Soğuk Yakınlıklar, Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, Çev.: Özge Çağlar Aksoy, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

dirilmesine dayanan duygulara bağlı hayal gücü türüne zıttır. Ayrıca geçmişe dönük hayal gücüne, yani karşıdakinin bedensel varlığı tarafından kışkırtılan duyusal ve bedensel etkilerle duyguları *in absentia* yakalamaya çalışan hayal gücü türüne zıttır. Bu hayali yansıma, karşıdaki hakkında sahip olunan eksik ve sezgiye dayanan bilgiler tarafından tetiklenir. Buna karşın internet, geleceğe yönelik bir hayal gücü kullanır, kişi fiziksel varlığıyla henüz karşılaşmadığı belirli bir nesneyi hayal eder. Burada anlatılan geriye dönük hayal gücü türü bilgiden yana zayıfken internete dayanan ileriye dönük hayal gücü bilgiden yana zengindir.

Geleneksel romantik hayal gücü beden odaklıydı, geçmiş deneyimleri sentezler, mevcut nesneyi geçmişteki görüntü ve deneyimlerle birleştirir, karşıdaki hakkındaki hem görsel hem de dilsel birkaç "açıklayıcı" detaya odaklanırdı. Sonuç olarak bu hayal gücü kişinin geçmişe ait görüntü ve etkileşimlerini gerçek bir insanla harmanlamaktan oluşurdu. Zihinsel, duygusal süreçler ve arzu gibi, bu hayal gücü türü de az bilgiye ihtiyaç duyar. Aynı zamanda arzu gibi, çok bilgi yerine az bilgiyle daha iyi harekete geçer. Psikanalist Ethel Spector Person'un ifade ettiği gibi: "Birinin rüzgârda sigarasını yakma, saçını arkaya atma ya da telefonla konuşma tarzı olabilir."[1] Diğer bir deyişle fiziksel jest ve hareketler, ses tonundaki değişimler, romantik fantezilere ve duygulara neden olur. Freud'a göre, küçük ve görünürde akıldışı ayrıntıların güçlü duyguları harekete geçirme kapasitesi "aşkta, kayıp bir nesneye âşık olmamızdan"[2] kaynaklanır. Bunun ebeveynlerle ilgili karmaşık şemaların ve zihnimize kazınmış olan belli bazı bedensel duruş ve davranış biçimleriyle kültürel aşinalığın sonucu olduğu söylenebilir. "Âşık olunan kişinin âşık olan üzerinde uyguladığı söylenebilecek büyük güç, kısmen aşk nesnesinin geçmişe ait tüm kayıp nesnelerin gizemiyle

1 E. S. Person, *Dreams of Love and Fateful Encounters: The Power of Romantic Passion* (New York: Norton, 1988), s. 43.

2 *a. g. e.*, s. 115.

donatılmış olmasıyla açıklanabilir."[1] Freud'un içinde çalıştığı kültürel yapıda aşk ve fanteziler, geçmiş ve mevcut deneyimlerin somut etkileşimlerle harmanlanmasıyla iç içe geçmişti. Karşıdakinin çekiciliğine dayanarak verilen kararlar, çoğunlukla sezgisel olarak verilen kararları yaşanmış deneyimlere dayanarak yeniden harekete geçirmekten oluşur. "Sezgi, uyaranın özellikleri hakkında yargıda bulunma ya da uyaran kategorileri arasında ayrım yapma becerisini ihtimallere yer bırakmadan çok daha iyi ifade eder; verilen kararların temelini sözlü olarak dile getirmeye gerek yoktur. [...] İçgözlemsel açıdan bakıldığında sezgisel kararlar kendiliğinden ve bilinçli akıl yürütmenin aracılığı olmadan veriliyor gibi görünmektedir."[2]

Sezgi kişinin bilincinin o anda erişemediği türde bilgileri harekete geçiren bir karar verme türüdür. Bazı hayal gücü türleri bilgiden yana zayıf olduğundan, belki de fazla değer biçmek daha kolaydır: Yani karşıdakine fazladan değer yüklenir ya da karşıdaki kişi sıkça ifade ettiğimiz gibi "idealize edilir". Bu idealleştirme karşıdaki kişinin sahip olduğu özellikler, çok değil, birkaç ögeye dayanarak belirlenebilir.[3]

Buna karşın internetin aracılık ettiği geleceğe dönük hayal gücü bilgiyle yüklüdür. İnternetin bilgiden yana zayıf hayal gücüne zıt bir duruş sergilediği söylenebilir; çünkü bütünsel olmayan ve karşıdakinin özelliklerine dayanan bilgiler sağlar ve talep eder. Öte yandan insanların ve özelliklerinin sistemli bir şekilde karşılaştırılmasına imkân sağlar, ki bu da idealleştirme sürecini köreltir. İnternetteki hayal gücü geleceğe dönüktür: Yani henüz tanışılmamış biriyle ilgilidir. Bedene değil, dilsel alışverişe ve metinsel bilgiye dayanır. Karşıdaki, bütünsel olmaktan çok, özelliklerin çoğalmasına göre değer-

1 *a. g. e.*, s. 92.

2 A. Bolte ve T. Goschke, "Intuition in the Context of Object Perception: Intuitive Gestalt Judgments Rest on the Unconscious Activation of Semantic Representations", *Cognition*, 108 (3) (2008), 608–16.

3 Mitchell, *Can Love Last?*, s. 95, s.104.

lendirilir. Bu durumda insanlar çok fazla bilgiye sahiptir ve idealleştirme ihtimali düşer. Örneğin 26 yaşındaki üniversite mezunu Stephanie internette tanıştığı biriyle ilk buluşmasını şöyle anlatır:

> *Stephanie*: Onunla, oldukça yoğun bir e-posta alışverişi ve sesinden hoşlandığım bir telefon görüşmesinden kısa süre sonra görüştüm. Deniz kenarında bir kafede buluştuk, ortam mükemmeldi ve kendimi fotoğraflarından daha az yakışıklı olduğunu görmeye hazırlamışken –çünkü hep böyle olur– aslında fotoğraflarındaki kadar yakışıklı olduğunu gördüm. Yani gayet iyi başladı, ama ne gariptir ki akşam boyunca, birlikte iki buçuk saat geçirdik, bir şeylerin eksik olduğunu hissettim. İnternette tanıdığımdan farklı değildi, espri anlayışı aynıydı, sahip olduğu özellikler aynıydı, zekiydi, yakışıklıydı; ama bir şey eksikti.
>
> *Görüşmeci*: Eksik olan neydi?
>
> *Stephanie*: Yani bunu söylemekten nefret ediyorum; ama belki de çok tatlıydı. Fazla tatlıydı [*güler*], mutlu etmek için biraz fazla hevesli gibiydi ya da belki, bilmiyorum. Karşımdakinin tatlı olmasını severim; ama biraz sertlikle karışık olması gerek, aksi hâlde yeterince erkeksi değil gibi, anlatabiliyor muyum?

Bunun ilginç bir cevap olduğu söylenebilir: Bu erkek Stephanie'nin hayalindeki özellikler listesine uymasına rağmen yine de reddedilir; çünkü "eksik olan bir şeyler" vardır (bu, modern romantizm için önemli bir kavramdır). Diğer bir deyişle karşıdaki kişi kelimelerle anlatılamayan, var olan yerleşik görsel ve bedensel şifrelerden oluşan belli bir özellikten yoksundur (yani "maskülenlik"). "Maskülenlik" (ya da "feminenlik") ölçütleri ve daha genel anlamda seksilik ölçütleri, Gestalt psikolojisinin özelliği olan bütünsel muhakeme ve karar verme biçimini gerektirir. Maskülenlik, feminenlik ve

seksilik sadece çeşitli bedensel hareket ve duruşların birbiriyle bağlantılı olması yönünden değerlendirilir. Görsel olarak belirlenirler; ancak dilsel olarak ifade edilemezler. Karşıdaki hakkındaki soyut, sözlü bilgi, kişiyi gerçek hayatta görmeden önce vardır ve görsel bütünsel yaklaşıma geçiş yapmakta sorun yaşanır. Karşıdaki hakkında çok fazla psikolojik-sözlü bilgiye sahip olmak, ondan hoşlanmaya ya da onu çekici bulmaya neden olmayabilir. Bedene ve bilgi açısından zayıf hayal gücüne dayanan geleneksel aşkta, duygular dört temel süreç aracılığıyla oluşur. Birinci adımda bedensel bir çekim söz konusudur. İkinci adımda bu çekim öznenin geçmişte yaşadığı ilişkileri ve deneyimleri harekete geçirir. (Freud bu geçmiş deneyimlerin tamamen psikolojik ve biyolojik olduğuna inanırken ben, Bourdieu gibi, toplumsal ve ortak oldukları görüşündeyim) Üçüncüsü bu süreç yarı-bilinçli ya da bilinçdışı bir düzeyde gerçekleşir, dolayısıyla akılcı düşünce devredışıdır. Son olarak ve neredeyse doğası gereği, karşıdaki kişi idealleştirilir ve tek olarak algılanır. (bu idealleştirme çoğunlukla karşımızdaki hakkında bildiklerimizin ve bilmediklerimizin bir karışımına dayanır) Diğer bir deyişle arzunun bilgiden yana zayıf hayal gücüyle düzenlenme biçimi değişmiştir: Görsel ve bedensel ipuçları önemini kaybeder, sınırlı bilginin yerini bilgi çokluğu alır ve idealize etme kapasitesi azalır.

Geleneksel romantik hayal gücünün aksine internetteki hayal gücü, bir kısmı ya da çoğu görsel algıya ve ipucuna dayanan sözel bir gölgelemeyle, yani dilin değerlendirme sürecindeki hâkimiyetiyle yönetilir. Dil yoğun bir şekilde kullanılır. İnsanlar kendilerini fotoğrafları, dilsel profilleri, başkalarını tanıma, tanımlama aktivitesi ve e-posta alışverişleri aracılığıyla sunarlar. Dil; görsel, bedensel değerlendirme ve tanıma süreçlerine müdahale eder. Sözel gölgeleme, sözlü değerlendirmelerin karşıdakini görsel olarak tanıma süreçlerine müdahale etmesidir. Yapılan araştırmaların ortaya koyduğu gibi fotoğraflarını gördükleri kişilerin yüzlerini sözlü olarak anlatan kişiler bu yüzleri tanıma ve seçmede, sözlü bir anlatım sürecinden geçmeyen kişilere göre daha başarısız olmuştur.

Buna göre karşıdakinin özelliklerine dayanan metinsel ve dilsel bilgi, çekiciliğin görsel tanıma mekanizmalarını kullanma kapasitesine müdahale edebilir ya da engel olabilir.

Bu durumun romantik arzunun yapısındaki değişime damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Kanımca bilinçdışının romantik arzuyu belirlemekteki rolü azalmıştır. Kişi eş seçimindeki ölçütleri açıkça belirtme ve rafine etme kapasitesinin görünüşe göre sınırsız olmasıyla oldukça bilinçli bir varlıktır. Seçim yapmak ve karşıdakinden istediği ölçütleri akılcı bir şekilde açıklamak konusunda da son derece bilinçli ve sorumludur. Arzu seçim yapma olgusu tarafından hem akılcı hem de duygusal bir etki türü olarak şekillendirilir. Dahası karşıdakinin idealize edilmesi gibi aşk deneyimi açısından önemli bir süreç, giderek zorlaşmıştır. Bunun nedeni kişinin başkalarının yaradılışlarını ayrıntılarıyla incelemesini teşvik eden ve karşıdakinin bütünsel değerlendirmesini engelleyerek belirli özelliklere ayrıştırmaya iten bir şekilde varoluşsallaştırılmasıdır. Son olarak bir zamanlar aşk duygusunun tipik özelliği olan karşıdaki kişinin tek ve benzersiz olduğu yönündeki güçlü duygu değişmiştir, bölüm başında Barthes'tan yaptığımız alıntıda öne sürüldüğü üzere, partner adayı sayısının çokluğunda boğulmuştur.

Ototelik Arzu

Arzu, hayal gücü ve gerçeğin birbiriyle bağlantı kurmasının güçleşmesinin iki nedeni olduğu kanısındayım. Birincisi hayal gücü giderek biçimlendirilmiştir ve kurgusal duyguları harekete geçiren, özdeşleşmeyi teşvik eden, yazılı ve görsel formülleri öngören edebi türlere ve teknolojilere dayanır hâle gelmiştir. İkincisi günlük hayatın, romantik deneyimleri ve ilişkileri bütünsel bir şekilde düzenlemeyi güçleştiren kültürel ve bilişsel kategorileri kullanmasıyla ilgilidir. Bunun sonucu olarak fantezi ve hayal gücü, giderek nesnelerinden bağımsız hâle gelmiştir. İleri sürmek istediğim bir diğer nokta da şudur: Fantezi ve hayal gücü sadece kişiler tarafından

yaratılmakla kalmamış, ayrıca ototelik, yani haz veren birer hedef ve amaç hâline gelmiştir. Örnek olarak 50 yaşında boşanmış bir adam olan Robert'ı verebiliriz:

Görüşmeci: Yaşlandıkça fanteziye daha bağımlı hâle geldiğinizi söylemiştiniz. Ne demek istediğinizi anlatır mısınız? Fanteziyle demek istediğiniz nedir? Gerçekten yaşanmayan bir aşktan mı bahsediyorsunuz?

Robert: Evet. Yaşlandıkça gerçekten yaşanmayan aşklardan daha çok hoşlandığımı düşünüyorum.

Görüşmeci: Bu çok ilginç. Neden olduğunu söyleyebilir misiniz?

Robert: Bundan büyük zevk alıyorum.

Görüşmeci: Neden?

Robert: Duygusal ve zihinsel ilişki arasındaki ortaklığın varoluşsal sorununu çözüyor. Kişiyi cinsel olarak değil, ruhsal olarak doyurduğunda tatmin edici oluyor. Tatmin edici tarafı, tatmin etmiyor olması, aşkın gerçekleşmemesi. Sözün yerine gelmemesi herhangi bir önemsiz hareketi, tebessümü, sallanan bir eli anlamlı kılıyor, sabahleyin içinde "Günaydın!" yazan bir kısa mesaj fazlasıyla anlam yüklü hâle geliyor. [...]

Görüşmeci: Elde edemeyeceğiniz kadınlara âşık olduğunuz oldu mu?

Robert: Tabii, mutlaka.

Görüşmeci: Bunu daha mı çekici buluyorsunuz?

Robert: Bunu söylemek zor; çünkü âşık olduğumda her zaman o kişi hayatımın aşkı gibi görünüyor. Ama evet, genel olarak, evet derdim. Çünkü onlar hakkında daha fazla hayal kurabiliyorum.

Burada arzulama ve hayal kurma aynı şeydir; çünkü aşkın gerçekleşmemesi etrafında birleşirler. Hayal gücü, arzuyu

yaşamak için bir yol ve vektör hâline gelir ve arzu hayal gücünde daha yoğun yaşanır. Arzulama ve hayal kurma sadece iç içe geçmekle kalmamış; ototelik, diğer bir deyişle haz veren aktivitelere dönüşmüşlerdir. Üçüncü ve dördüncü bölümde alıntıladığımız Daniel'e bakalım:

> Tek gecelik ilişkilerden nefret ediyorum. Anlamsız geliyor. Hayal kurmamı sağlayacak paketin tümüne ihtiyacım var. Hayal kurmam gerek. [...] Aşk yoksa iş hayatımda hiç ilham kaynağı olmuyor; o benim ilacım. Yalnız olamam. Demek istediğim, kafamda yalnız olamam. Fiziksel olarak değil. Dört duvar arasındaki yakınlıkla ilgilenmiyorum. Aile hayatı konusuyla işim bitti. Ama hayal kurmakla değil.

Açıkça görüldüğü gibi burada fantezi hem cinsel ilişkilere (tek gecelik ilişkiler) hem de aile hayatına zıttır; çünkü kanımca ikisinin de ortak yönü öyküsel/estetik bir biçim tarafından kolaylaştırılan hayal gücünün kullanılmasına ve harekete geçirilmesine imkân vermemeleridir. 44 yaşında bir Fransız olan Marianne, Amerika'da yaşayan bir erkekle uzak mesafeden yaşadığı ilişkisini şöyle anlatır: "Onun uzakta olması benim için çok daha iyi; ilişkimizin daima güzel kalacağını hissediyorum; çünkü ilişkinin büyük bölümü kafamızın içinde yaşanıyor." Bu erkek ve kadınların ortaya koyduğu şey, aşırı-modern hayal gücünün kalbinde arzulama isteğinin yattığıdır, kişi sürekli bir arzulama hâlindedir, arzusunu ayakta tutmak ve arzulanan nesnenin güzelliğini korumak için tatmin olmayı ertelemeyi seçer. Bir diğer nokta da fantezinin duygusal yoğunlukla iç içe geçmiş olmasıdır: Yani hayal kurma kapasitesi, güçlü bir şekilde hissedilen duygular yaratır. Daniel'in aile hayatı istememesinin altında yatan neden, duyguların hayali senaryolar aracılığıyla yaşanma kapasitesini tehdit etmesidir. Ayrıca bu açıklamalarda fantezi, nesnesine sahip olmayı değil; sadece nesneyi, yani sağladığı hayali hazları hedef alı-

yor gibi görünmektedir. John Updike'ın ifade ettiği gibi, "Hayali bir öpüşme gerçek öpüşmeye kıyasla daha kolay kontrol edilebilir, daha fazla zevk verir ve daha az karışıklığa neden olur."[1] Bu görüş 47 yaşında bir kadının evlilik dışı ilişkisi hakkında söylediklerinde şöyle karşımıza çıkar:

> *Verionica*: Yani en zevkli kısmı belki de birbirimize evden gönderdiğimiz e-postalar, ikimizin de eşlerinin ilişkimizi bilmemesi, onu göreceğim anı beklemenin tatlı acısı, geceleri, uyandığımda ve işteyken durmadan hayalini kurmaktı. Birbirinizle istediğinizde konuşamadığınız ve görüşemediğiniz bir durumda olmak gerçekten de ona özlem duymanızı sağlıyor. Hatta bazen onu hayalimde gerçek hayattakinden daha çok sevip sevmediğimi düşünürdüm; çünkü fantezi çok daha yoğun hissediliyor.
>
> *Görüşmeci*: Neden?
>
> *Veronica*: Vay, ne soru ama, bunu söylemek çok zor. [*uzun bir süre duraklar*] Sanırım bunun nedeni her şeyi çok daha düzgün bir şekilde kontrol edebiliyor olmanız. Her şey görünmesini istediğiniz gibi görünüyor; yazdığınız zaman görünmek istediğiniz gibi yazıyorsunuz, hiç yanlış yapmıyorsunuz, size cevap vermediğinde acı çekebilirsiniz elbette, ama sanki kendi senaryonuzu kendiniz yazıyorsunuz gibi oluyor. Oysa onu gördüğünüzde her şey çok daha karmaşık hâle geliyor, daha kaygılı ve hassas oluyorsunuz; onunla birlikte olmak, kaçıp gitmek istiyorsunuz, ondan hoşlanıyorsunuz, ondan hoşlanmıyorsunuz; ama her nedense yazıda tüm hisler olmaları gerektiği gibi oluyor.

1 Updike burada tecrübeye dayanan bir hayal gücünden bahsetmektedir: Yani kişinin gerçekten görüştüğü biri. J. Updike, "Libido Lite", *New York Review of Books*, 18 Kasım 2004, s. 30–1'den (s. 31) alıntılanmıştır.

Fantezi ve hayal gücü; hayal gücünün uzun kültürel tarihinde düşünüldüğü gibi düzensizlikle değil; kontrolle, kişinin düşüncelerine egemen olma ve şekillendirme kapasitesiyle, deneyime sabit ve estetik bir biçim vermekle ilişkilidir. Dahası bu kadınların ve erkeklerin fantezileri ototeliktir, kendileri için yaşanırlar ve acı kaynağı olarak değil, haz kaynağı olarak görülürler.

Bir başka örnek NGO'da sekreter olarak görev yapan 38 yaşındaki Orit'tir. Görüşmemizden üç yıl önce internette tanıştığı bir erkeğe nasıl âşık olduğunu şöyle anlatır:

Uzun zaman yazıştık ve onu çok iyi tanıdığımı düşünmeye başladım.

Görüşmeci: Hiç görüştünüz mü?

Orit: Hayır. Bir keresinde, sanırım iki yıl önceydi, görüşmeye karar verdik; ama görüşmeyi son anda iptal etti.

Görüşmeci: Ve onu o zamandan beri görmediniz?

Orit: Hayır. Neden iptal ettiğini gerçekten bilmiyorum. Sanırım son anda bu fikirden soğudu.

Görüşmeci: Bu, ona olan hislerinizi değiştirdi mi?

Orit: Hayır, hem de hiç. Onu aynı şekilde sevmeye devam ettim. Bunca yıldır sanırım tek aşkım oydu. Kendimi ona çok yakın hissediyorum, artık yazışmıyor olsak bile. Onu çok iyi tanıdığımı düşünüyorum ve onu anladığımı.

Görüşmeci: Ona yakın hissediyorsunuz.

Orit: Evet.

Görüşmeci: Ama onunla hiç görüşmediyseniz nasıl böyle hissediyorsunuz?

Orit: Yani birincisi, bana kendisi hakkında çok şey anlattı. Birbirimize bir sürü e-posta gönderdik. Bildiğiniz gibi bu yeni teknolojiler sayesinde birini çok iyi tanıyabiliyorsunuz. Facebook'ta arkadaşlarını görebi-

liyorum, neler yaptığını, tatile nerelere gittiğini, fotoğraflarını; çoğunlukla sanki benimle aynı odadaymış gibi geliyor. Ne zaman Gmail'de olduğunu, ne zaman oturum açtığını görebiliyorum. Skype'de ne zaman meşgul olduğunu, hangi müziği indirdiğini ve dinlediğini görebiliyorum. Sanki sürekli yanımda, odamda gibi. Neler yaptığını, ne dinlediğini, hangi konsere gittiğini biliyorum; bu yüzden kendimi ona gerçekten yakın hissediyorum.

Orit'in birlikte olduğu karakterin ne kadarının gerçek, ne kadarının hayali olduğu net değildir. Orit'in duyguları, kanımca, epistemolojik açıdan *arada* bir statüye sahiptir: Adamla hiç görüşmemiş olduğu ve duygularının gerçek ya da hatta sanal bir ilişki tarafından değil, büyük ölçüde kendisi tarafından yaratıldığı düşünüldüğünde kurgusaldırlar. Ancak gerçek teknolojik araçlarla ilişki kurduğu düşünüldüğünde (Gmail, Facebook'taki fotoğraflar vs.) sanal kişiyi nesneleştiren ve var eden teknolojilere dayanan bir tür etkileşimsel kurgusal duygu olduğunu söyleyebiliriz. Burada teknolojinin "yok olanı var ederek" kurgusal duygular yarattığını söyleyebiliriz. İnternet, ilişkileri tamamen hayali bir varlık yaratarak devam ettiriyor gibi görünmektedir. Hayali bir uzuv kesilmiştir, ancak nörolojik varlığı yine de özne tarafından hissedilmektedir. Benzer şekilde internet teknolojisi de gerçek hayattaki uyarana dayalı duygular gibi yaşanan, ancak gerçek nesnesi olmayan ya da hiç var olmamış hayali duygular yaratır. Bu, varlığı taklit eden teknolojik aygıtlar sayesinde mümkün olur. Romanlar ve filmler güçlü özdeşleşme mekanizmaları aracılığıyla duygu yaratmışken, yeni teknolojiler mesafeyi ortadan kaldırarak, varlığı taklit ederek ve duygulara nesnel dayanaklar sağlayarak duygu yaratır. İnternet ototelik hâle gelen, kendilerini besleyen ve ayakta tutan duygular yaratmak için, az miktarda duyusal ilişkiye dayanan bir hayal gücünü diğer kültürel teknolojilerden daha çok mümkün hâle getirir. Eğer hayal gücü

yok olanı var yapma kapasitesiyse, internet varlık ve yokluk arasındaki ilişkiyi yönetmek için tamamen yeni bir yol sunar. Aslına bakılırsa hayal gücünün değişim gösterdiğinin ve bir geçmişe sahip olduğunun söylenebileceği başlıca boyutlarından biri, varlık ve yokluğun yönetilme şekli ve hayal gücünün kendisini ayakta tutması konusundaki farklılıklar ve değişikliklerdir. Ototelik hayal gücü, gerçek hayattaki etkileşimlere kapalı hâle gelir; kurgusal malzemeler ve teknolojik yapılar tarafından düzenlenir.

Sonuç

Bu bölümde, aşkın olağan bilişsel ve duygusal bir aktivitesi olan hayal kurmanın giderek daha sistemli hâle gelmesi ve daha çok harekete geçirilmesi; hayal gücünden günlük hayata geçişi zorlaştıran hayal kırıklığıyla günlük hayat ve yakınlık arasındaki ilişki ve bunun hayal kırıklığına neden olması; hayal gücü ve arzunun bilgiden yana zayıf teknolojilerle akılcılaştırılması, son olarak arzu ve hayal gücünün giderek bağımsız bir yapıya bürünmesi, yani belirli bir hedefleri ya da nesneleri olmadan, kendilerinin bir hedef hâline gelmeleri gibi süreçlere değindik. Hayal gücü, kültürel bir uygulama olarak hem oldukça kurumsallaşmış hem de hayal güçleri belirli ve gerçek nesnelerden yoksun olan ya da en azından tek bir nesneye bağlanmakta sorun yaşayan bireylerin bir özelliği hâline gelerek bireyselleşmiştir. Dolayısıyla somut ilişkiler giderek yöntemsel kurallarla anlamlandırılır ve düzenlenirken hayal gücü de buna paralel olarak, giderek bir tür ototelik arzuya, yani kendi kendisini besleyen ve fanteziden günlük hayata geçişi yönetme kapasitesi düşük bir arzuya yönlendirilmiştir. Bu değişimler arzunun hayali nesneler ve gerçek arasındaki gerilimi, birinden diğerine geçişi yöneten özünü ve kişinin isteklerine dayanan, bir nesneye yönelik olan geleneksel yapısını bozar.

SONSÖZ

Bir kalbin kırılmasına engel olabilirsem şayet
O zaman boşuna yaşamamış olurum
Bir yürek ağrısını dindirebilirsem şayet
Ya da bir acıyı hafifletebilirsem

Ya da baygın bir kuşun
Yuvasına gitmesine yardım edebilirsem
İşte o zaman boşuna yaşamamış olurum.

Emily Dickinson, "No.982"[1]

Eğer bu kitabın bilimsel olmayan bir amacı olduğu söylenebilirse bu amaç "aşk acısını" toplumsal temellerinin anlaşılmasıyla "hafifletmektir". Bizim çağımızda bu iş, ancak sağlıklı ve acısız hayatlar, aşklar yaşanması gibi acımasız bir zorunlulukla zaten taşıyabileceğinden fazlasını yüklenmiş olan bireylere yönergeler ve emirler vermeye son verirsek başlayabilir. Birçok aşk tecrübesinin doğasında olan kaygıların ve hayal kırıklıklarının, "âşık olma korkusunun" ya da "çok âşık olmanın" nedenlerinin cinselliğin, romantik seçimin, romantik ilişkilerin ve arzunun doğasında olan onaylanma biçimlerinin toplumsal olarak yeniden düzenlenmesinde yattığını göstermiş olduğumu umuyorum.

Ancak bu değişimleri özetlemeden önce bu kitabın farkında olmadan yol açmış olabileceği birkaç olası yanlış anlaşılmayı düzeltmek isterim.

1 E. Dickinson, *The Poems of Emily Dickinson*, (yay.) R. W. Franklin, ön baskı (Cambridge, MA: The Belknap Press, 1999), s. 411. Emily Dickinson'ın şiirlerinden oluşturulan Türkçe bir seçki için: Emily Dickinson, *Seçme Şiirler*, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Bu kitap hiçbir şekilde modern aşkın her zaman mutsuz ettiği ya da Viktoryen aşkın bizimkine kıyasla daha iyi ya da tercih edilebilir bir seçenek olduğu iddiasında değildir. Geçmişin geleneksel tarzını yansıtan mektup ve romanlar, modern çağdaki durumun tipik sosyolojik özelliklerini vurgulamak için analitik araçlar olarak kullanılmıştır, normatif kıstaslar olarak değil. Dahası unutmamalıyız ki, geçmişte kadınlar, ilahlaştırılmış bile olsalar, bağımlılık ve kimi zaman da üzüntü duyulamayan bir umutsuzluk içindeydi. Modern çağda birçok mutlu aşk örneği olmasına rağmen bu aşklar mutluluklarında da en az çıkmazlarında oldukları kadar moderndirler. Onlar hakkında yazmadım; çünkü mutsuzluk araştırmacının ilgisini daha çok çeker. Eşitlik, özgürlük, cinsel tatmin arayışı, sevgi ve özerkliğin cinsiyetten bağımsız olarak sergilenmesi, bütünüyle modern aşkın ve yakınlığın vaatlerinin yerine getirilmesinin dışavurumlarıdır. Erkekler ve kadınlar heteroseksüel ya da homoseksüel ilişkilerde bu vaatleri yerine getirdiklerinde, mutlu ilişkiler yaşamalarının nedeninin sadece modernitenin normatif koşullarına uyum sağlamaları değil, aynı zamanda geçmiştekine göre normatif olarak üstün olan idealleri sahneye koymaları olduğuna inanıyorum.

Bu kitap kadın bakış açısını kullanmasına ve büyük ölçüde onların çıkmazlarını anlatmasına rağmen kesinlikle erkeklerin aşkta mücadele vermediği iddiasında değildir. Kadınlara odaklanma nedenim bunun benim için daha tanıdık bir alan olması; psikolojik anlamda kendini şekillendirme endüstrisinin sürekli hedefinin kadınlar olması, kadınların ruhlarının sözüm ona "kusurlu" yönlerini sürekli ve dikkatli bir şekilde incelemeye acilen son vermeleri gerekmesi ve başka birçok kişinin de düşündüğü gibi, kanımca duygusal acının karmaşık yollarla da olsa ekonomik politik gücün düzenlenmesiyle ilişkili olmasıdır. Bu kitabın aydınlatmaya çalıştığı temel bir karışıklık ya da sorun varsa o da, gerekli, faydalı ve henüz sona ermemiş olan feminist devrimin, erkeklerin ve kadınların aşk ve tutkuya duyduğu derin özlemi gidermediğidir. Özgürlük ve eşitlik aşkla ilgili normatif ideallerimizin odak

noktasında olmaya devam etmelidir; ancak bu politik ideallerin tutku ve bağlanmayı düzenleyip düzenlemediği ve bunu nasıl yaptığı bu kitabın açıklık getirmeye çalıştığı bir kültürel merak konusudur. Dolayısıyla orta sınıftan heteroseksüel kadınlar tarih boyunca bedenleri ve duyguları açısından hiçbir zaman pek de bağımsız olmamak, hatta erkekler tarafından yeni ve benzeri görülmemiş yollarla duygusal olarak erkeklerin hâkimiyetinde olmak gibi tuhaf bir durumun içindedir.

Bu bölümün gidermek istediği üçüncü bir olası yanlış anlama, mutsuz aşkın moderniteyle ilişkili yeni bir olgu olduğu, hatta insanların günümüzde âşıkken geçmişe göre daha fazla acı çektiğidir. Dünya edebiyatında aşk acısının sancıları aşkın kendisinin tasvirleri kadar eski bir mecazdır ve geçmiş de aşk acısı örnekleriyle doludur. Ne var ki modern çağda kişinin kendisine verdiği acının ortaçağdaki kendini kırbaçlama ritüellerinden farklı olmasıyla benzer olarak modern romantik acı, yeni toplumsal ve kültürel deneyimler içerir. Elbette ki bu deneyimlerden bazılarının değişime direnen unsurlar taşımadığını söylemeye çalışmıyorum; ancak eğer tüm araştırmalar bir olgunun belirli yönlerine odaklanmak ve diğerlerini görmezden gelmek gibi kasıtlı bir karar içeriyorsa, bu kitap da aynı şekilde romantik aşkta neyin yeni olduğuna kasıtlı olarak odaklanmıştır. Dolayısıyla romantik aşkın çelişkili bir süreç hâline geldiğini öne sürer. Modern bireyler tekrarlanan terk edilme, ayrılık ya da ihanet gibi deneyimlerin üstesinden gelmek için kayıtsızlık, özerklik, hedonizm, sinizm ve ironiyle geçmişte hiç olmadığı kadar iyi donatılmıştır. Aslında genç yaşlardan itibaren birçok insan romantik aşka giden yolun oldukça engebeli olacağı beklentisine sahiptir. Ancak bu kitapta öne sürdüğüm üzere ilişkilerin kırılganlığı ve yerlerine başka bir ilişkinin konabilmesiyle baş etmek için birçok strateji geliştirdiğimizden, çağdaş kültür birçok açıdan bireyi hem tutkuyu sonuna kadar yaşama ve birine âşık olma kapasitesinden hem de bağlanma sürecine eşlik eden kuşkulara ve belirsizliklere direnme yeteneğinden yoksun bırakır. Aşk şekil değiştirmiştir; çünkü bireyi acıtma ve incitme yolları değişmiştir.

Son olarak bu kitap erkeklerin bağlanmaktan kaçmasının ve güçlü duygusal ilişkiler kurmakta yaşadığı zorlukların etraflı bir açıklamasını sunmaya çalışmakla birlikte, ne "Bütün iyi erkekler nereye gitti?" gibi kültürel yakınmaya bir cevap, ne de cinsel özgürlüğe yönelik bir suçlamadır. Daha ziyade erkeklerin duygusal bağlanmadan kaçmasını ve cinsel özgürlüğün sonuçlarını şekillendiren toplumsal etkileri, erkeklerin doğaları gereği eksik veya yetersiz yaratıklar olduğunu ya da özgürlüğün uygulamalarımız için nihai bir değer olması gerektiğini farz etmeden anlamak için bir girişimdir. Eğer birçoklarının hemfikir olduğu üzere ekonomik alandaki özgürlük kültünün, örneğin belirsizlik ve büyük gelir eşitsizlikleri üretmek gibi kimi zaman yıkıcı sonuçları olabilirse ve oluyorsa, o hâlde benzer şekilde özgürlüğün kişisel, duygusal ve cinsel alanlardaki sonuçlarını da sorgulamamız gerekir. Özgürlüğün bir alandaki eleştirel incelemesi diğer alanlarda da aynı şekilde yapılmalıdır. Radikal bir akıl, kişinin en derin, en çok el üstünde tutulan normlarını ve inançlarını -burada özgürlük- incelemekten ve sorgulamaktan geri durmamalıdır. Özgürlüğün ekonomik alanda eşitsizlikler yarattığı ve onları görünmez yaptığı gibi, cinsellik alanındaki özgürlük de erkeklerin kadınlar üzerinde duygusal hâkimiyet kurmasına imkân veren toplumsal koşulların üstünü örtmüştür. Bu kitabın öne sürdüğü temel noktalardan biri oldukça basittir: Modernite koşullarında erkekler kadınlara kıyasla çok daha fazla cinsel ve duygusal seçeneğe sahiptir ve kadınlar üzerindeki duygusal hâkimiyeti yaratan da işte bu eşitsizliktir. Dolayısıyla bu kitabın amacı sosyolojiyi psikolojinin geleneksel olarak hüküm sürdüğü yere getirmek ve kültür sosyologlarının en iyi yaptıkları şeyi yapmaya çalışmaktır: Yani öznelliğimizin en derin ve gizli yönlerinin cinsel seçimin ekolojisindeki ve mimarisindeki değişim gibi "büyük" oluşumlar tarafından şekillendirildiğini göstermektir. Olağan duygusal acı deneyimleri -sevilmediğini ya da terk edildiğini hissetmek, başkalarının kayıtsızlıklarıyla mücadele etmek-- modernitenin temel kurumları ve değerleri tarafından oluşturulmuştur. Dolayısıyla

bu kitabın birincil amacı, Marx'ın metalara yaptığını duygulara, en azından romantik aşka yapmaktır: Duyguların toplumsal ilişkiler tarafından şekillendirildiklerini, kısıtlamalardan uzak, özgür ve serbest olmadıklarını, büyülerinin toplumsal olduğunu ve modernitenin kurumlarını içerdiklerini, pekiştirdiklerini göstermektir.

Elbette ki modern ve pre-modern arasındaki farkı abartmamak gerekir; sonuçta pre-modern erkekler ve kadınlar da birbirleriyle belli bir özgürlükle evlenirdi; âşık olurdu, ayrılırdı ve göreceli bir seçim duygusuyla hareket ederdi. Ancak gösterdiğimi umduğum üzere sosyoloji, kültürün gidişatını ve genel eğilimlerini anlamaya çalışır. Dolayısıyla belli insanların öznelliğinin ötesine geçerek, bu özgürlükle ilgili önemli bir değişim olduğunu, yani özgürlüğün modern kültürel bir kategori olan seçim olgusu içinde, kurumsallaştırılma biçiminin değiştiğini öne sürer. Bu kurumsallaşmanın da erkekle kadın arasındaki duygusal pazarlığın ve alışverişin koşullarını değiştirdiğini savunur. Kadınların ve erkeklerin aşkla ilgili yaşadıkları mutsuzluklar, modern özgürlüğün çıkmazlarını ve seçim yapma kapasitesini içerir, sahneler ve ortaya koyar. Bu çıkmazlar aşağıda belirtilen kilit süreçler etrafında karmaşık bir şekilde düzenlenmiştir:

Seçim ekolojisinin ve mimarisinin değişimi. Normatif (cinsel devrim), toplumsal (sınıf, ırk, etnik endogaminin gücünü yitirmesi) ve teknolojik nedenlere (internet teknolojilerinin ve flört sitelerinin ortaya çıkması) bağlı olarak partner arayışı ve seçimi köklü bir değişim geçirmiştir. "Aşkın büyük değişimi" görüşü, pre-modern ve modern seçimlerin yapıldığı toplumsal düzenlerin farklarını anlamak için analitik bir araçtır. Yaygın inanışın aksine, modernitede bilişselleşmiş ve düşünsel bir kategori olan seçim yapmanın, aşk nesnesi arama ve bulma sürecinde çok daha çarpıcı hâle geldiği görüşündeyim. Bu çarpıcılık birkaç unsurla betimlenebilecek seçim ekolojisindeki değişimlerin sonucudur: Kişinin seçim yapabileceği örneklemin son derece genişlemesi ve bunun sonucu olarak

kişinin olasılıklar algısının açık uçlu bir hâle gelmesi, bir seçenekte karar kılma sürecinin daha uzun ve karmaşık olması, beğenilerin cinsellik, fiziksel ve kültürel gibi çeşitli alanlarda giderek daha çok harekete geçirilmesi ve rafineleşmesi, karşıdakini değerlendirme sürecinin daha bilişsel ve bireysel olması ve kişinin daha iyi seçeneklere sahip olabileceği yönündeki algısının ilişkilerin yapısal bir parçası hâline gelmesi. Tüm bunlar arayış sürecini bilişselleştirerek, hem akılcı hem de duygusal yaparak ve beğenilere daha sıkıca bağımlı hâle getirerek değişime uğratmıştır. Dolayısıyla modern aşkın odak noktasında yeni bir değerlendirme süreci vardır: Kişi varoluşsallaştırılmış hislere, diğer bir deyişle davranışın işareti oldukları varsayılan bilinebilir ve sabit duygulara dayanır. Bu durum, kişiler hakkında birden fazla ölçekte karmaşık ve detaylı değerlendirilmeler yapılmasına neden olur. Bu değişimler arzu ve iradenin doğasının, yani insanların söz vermeleri, gelecekle ilgili beklenti ve öngörüleri, karar vermek için geçmişlerini kullanma, riskleri göz önünde bulundurma ve değerlendirme biçimleri; daha da önemlisi birine âşık olduklarında hissettikleri ve arzuladıklarıyla ilgili değişimlerin koşullarını oluşturur.

Cinsel alanların ortaya çıkışı. Cinsel alanlar, cinselliğin çift olmak için başlı başına bağımsız bir boyut hâline geldiği, toplumsal hayatın son derece metalaşmış toplumsal alanlarıdır. Cinsel alanlar, katılımcıları olan aktörlerin başkaları hakkında sürekli bir değerlendirme yaptığı, başka birçok kişiyle rekabet hâlinde olduklarını bildikleri ve onları bu rekabet içinde değerlendirdikleri anlamına gelir. Cinsel bir alanda aktörler a) cinsel olarak en çekici partnerler için, b) partner biriktirmek için, c) kendi cinsel çekiciliklerini ve cinsel becerilerini sergilemek için birbiriyle rekabet hâlindedir. Evlilik piyasaları çift olmakla ilgili rekabet boyutlarını içermekle birlikte sosyo-ekonomik statü, kişilik yapısı ve kültürel yeterlik gibi başka boyutları da kapsarlar. Evlilik piyasasında seçim, ekonomik statü, fiziksel çekicilik, eğitim, maddi gelir ve kişilik yapısı, "seksilik" ya da "alımlılık" gibi daha az somut özellikler dikkate alınarak yapılır.

Evliliğin piyasa hâline gelmesi doğal değil, tarihsel bir olgudur ve romantik seçimin ekolojisindeki değişimlerden kaynaklanır. Tarihte farklı sosyal sınıflardan, dinlerden, ırklardan erkekler ve kadınlar daha önce güzellik, seksilik, sosyal sınıf gibi özelliklerin akılcı ve araçsal olarak değerlendirildiği ve değiş-tokuş edildiği serbest, kontrolsüz bir piyasa ortamında hiç karşı karşıya gelmemiştir. Evlilik piyasaları daima cinsel alanlarla bir arada bulunur; ne var ki cinsel alanlar çoğunlukla evlilik piyasasından daha önce gelirler ve dolayısıyla evlilik piyasasına müdahale ederler; örneğin erkekler ve kadınlar bu alanlarda oyalanırlar ya da onları evlilik piyasalarına tercih ederler. Cinsel alan, esasında erkeklerin hâkimiyetindedir; çünkü erkekler bu alanda daha uzun süre kalabilirler ve arasından seçim yapabilecekleri kadın örnekleminin daha geniş olduğu söylenebilir. Seçeneklerin çok fazla olması erkeklerin, özellikle de üst-orta sınıfa mensup erkeklerin cinsel alana hâkim olmasına neden olmuştur. Bu hâkimiyet erkeklerin uzun süreli ilişkiler kurmakta daha isteksiz olmasına yol açar. Cinsel alanların bu dinamiği, seçimin yeni ekolojisi ve mimarisi, kadınlara erkekler tarafından duygusal anlamda hükmedilmesinin koşullarını yaratır ve erkeklere üç temel nedenden dolayı avantaj sağlamıştır: Birincisi erkeklerin sosyal statüsü artık aile ve çocuk sahibi olmaktan çok ekonomik başarılarına bağlıdır. İkincisi erkekler biyolojik ve kültürel olarak üremeyle tanımlanmaz ve sınırlanmaz; dolayısıyla da arayışları kadınlarınkine göre çok daha uzun sürebilir. Son olarak erkekler cinselliği statü olarak gördüklerinden, seksilik normları gençliğe büyük önem verdiğinden ve yaşa dayalı ayrımcılık erkeklere avantaj sağladığından, erkeklerin arasından seçim yapabileceği potansiyel partner örneklemi kadınlarınkinden daha geniştir. Dolayısıyla orta sınıfa mensup heteroseksüel erkek ve kadınların cinsel alana yaklaşımları farklıdır. Erkekler ekonomik olarak hayatta kalmak için piyasaya evlilikten çok daha doğrudan bağımlı olduğundan, romantik onaylanma mecburiyeti tarafından kısıtlanmadığından ya da daha az kısıtlandığından, cinsellikte ve günlük hayatta özerklik sergilediğinden, kümülatif ve duygu-

sallıktan kopuk bir cinsellik yaşama eğilimindedir. Kadınlar ise aksine birbiriyle çatışan bağlanma ve kayıtsızlık stratejilerinin ağına düşmüştür. Dolayısıyla erkeklerin duygusal kayıtsızlığı ve bağlanma fobisi, seçimin yeni ekolojisi tarafından yaratılan cinsel alanlardaki konumlarının bir dışavurumudur.

Yeni onaylanma türleri. Bu yeni doğadan kaynaklanan eşitsizlikler, bütünüyle yeni onaylanma türleriyle ilgilidir. Tüm toplumsal alanlarda olduğu gibi başarı, statünün ve özdeğerin artmasını sağlar. Çekicilik ve cinsel sermaye artık toplumsal değer göstergesi ve malzemesi olarak kullanılır; dolayısıyla onaylanma süreci için çok önemli hâle gelmişlerdir. Diğer yandan bu alanlarda başarılı olamamak, kişinin değer duygusunu ve kimliğini tehdit edebilir. Dolayısıyla aşk, ahlaki eşitsizlikler dinamiğinin, yani kişinin özdeğer duygusundaki eşitsizliklerin bir yönü hâline gelir. Bu eşitsizlikler erkekleri ve kadınları ikiye böler; erkekler alana hükmeder durumdadır. Bu eşitsizlikler ayrıca daha başarılı ve daha az başarılı kadınlarla erkekler arasında da bir ayrım yapar. Diğer bir deyişle eşitsizlik hem cinsiyetler arasında hem de kişinin kendi cinsiyet grubu içindedir. Dahası moderniteye hem kadınların kimliğini şekillendiren hem de bu kimliğin toplumsal değerlerle olan bağlantısını koparan özel alanın oluşturulması damgasını vurduğundan, aşk toplumsal özdeğer duygusu için çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla serbest piyasa koşullarında kadınlar hem kendilerini onaylamak için daha fazla sevilmeye ihtiyaç duyar hem de daha yoğun ve daha erken bağlanmayı ister. Aşkla toplumsal değer arasındaki ilişki, seçimin ekolojisindeki ve mimarisindeki değişimler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artık toplumsal yerine duygusal eşitsizlikler etrafında sahneye konduğunu gösterir. Mars ve Venüs hakkındaki yaygın literatür aslında sosyolojik olan bir süreci, diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet farklılıklarının kadınlar için değer, erkekler için ise cinsel sermaye kaynağı olan aşk etrafında yeniden düzenlenmesini psikolojik bir dille anlama çabasından başka bir şey değildir.

Arzunun etkisinin azalması ve iradenin zayıflığı. İroni, bağlanma fobisi, kararsızlık, hayal kırıklığı gibi duyguların hepsi de bu kitabın temel konuları ve aşk deneyiminin temel özellikleridir. Öte yandan yoğun ve güçlü bağlar inşa etmekten soğukkanlı bir bireysellik inşa etmeye kaymış olan irade ve arzunun yeniden yapılanması adını verdiğim durumun dört ana unsurlarıdır. Bu dört ögenin ortak yönü, kişinin bir başkasını arzulaması için bütünlüğünü harekete geçirmesindeki zorluğu, özerk benliğin öznelliğin en derin ve gizli yerlerinde doğrulanması ve daha genel anlamda da tutkunun etkisini kaybetmesini ortaya koyuyor olmalarıdır. Aslına bakılırsa arzuyu harekete geçirme, aşk nesnesinde karar kılma, aşk kültürünü benimseme kapasitesi değişmiştir. Arzunun yoğunluğu ve kişi tarafından ortaya konma yollarında değişme olmuştur. Birincisi daha fazla sayıda seçenekle karşı karşıya kalan arzu, son derece bilişsel bir içgözlem ve kendini incelemeye dayanır. İkinci olarak, olası farklı tercihler arasında karşılaştırma yapmak güçlü duyguları köreltir. Üçüncüsü arzu artık yöntemselliğin, diğer bir deyişle başkalarıyla ilişkileri ve kişinin kendi duygusal hayatını düzenleyen, yöneten resmi kuralların hâkim olduğu kültürel bir çevrede bulunmaktadır. Dördüncüsü pre-modern dönemde arzu kıtlık ekonomisi tarafından yönetilirken artık hem cinsel normatif özgürlüğün hem de seksin metalaşmasının neden olduğu bolluk ekonomisi tarafından yönetilir. Son olarak arzu hayal gücü alanına taşındığından, arzuyu gerçek ilişkilerde ayakta tutma olasılığı tehdit altındadır. Bu anlamda arzu hem daha zayıf hem de daha güçlü hâle gelir: Daha zayıftır; çünkü irade tarafından desteklenmez. Seçim iradeyi güçlendirmekten çok zayıflatma eğilimindedir, bununla birlikte arzu, sanal ilişkilerin dolaylı dünyasına geçtiğinde daha güçlü hâle gelir.

Dolayısıyla bu kitap modern aşka yöneltilen bir suçlama gibi görünebilir. Ancak erkeklerin ilişki kurmak için psikolojik ve biyolojik olarak doğuştan yeteneksiz oldukları, kadınlarınsa aşkı bulmak ve elde tutmak için ruhsal yapılarını değiştirmekte daha iyi oldukları yönündeki hâkim görüşe karşı

çıkma çabası olarak görülmesi daha faydalı olacaktır. Aslına bakılırsa biyoloji ve psikoloji, romantik ilişkilerdeki zorlukların açıklanma ve meşrulaştırılma yöntemleri olarak, cevabın değil, sorunun bir parçasıdır. Eğer erkeklerin ve kadınların duygusal açıdan eşitsizliği biyolojiye, evrime ya da yetersiz ruhsal gelişime dayanıyorsa, bu farklılıklar kültür ve modernitenin kurumları tarafından son derece güçlendirilmiş ve bir ölçüde mazur gösterilmiştir. Bunun en belirgin nedenleri de, ekonomik olarak hayatta kalma modellerindeki değişimler, seksin metalaşması, erkekler ve kadınlar arasındaki normatif özgürlük ve eşitliktir. Dolayısıyla cinsiyetler arasındaki farklılıkları açıklamak ve yumuşatmak için kullandığımız Mars ve Venüs terminolojisi belli ki işe yaramayacaktır; aslına bakılırsa sadece erkekler ve kadınlar arasındaki kültürel olarak işlenmiş farklılıkları daha da normalleştirmeye hizmet eder. Bu terminoloji erkeklerin ve kadınların temelden farklı olduğunu, erkeklerin sorun çözmekten hoşlanırken kadınların onaylanmaktan hoşlandığını, çözümün erkeklerin kadınları dinlemesi ve onaylaması, kadınların da erkeklerin özerklik ihtiyacına saygı göstermesinden geçtiğini öne sürer. Bu görüş, yönünü şaşırmış erkek ve kadınlara toplumsal cinsiyetin açık denizinde ilerlemek için işe yarar bir yol sunuyor gibi görünebilir; ancak birçok yönden sadece erkeklerin duygusal olarak beceriksiz olduğu, kadınlarınsa duygusal yapılarını onarmaya ihtiyacı olduğu görüşünü pekiştirir.

Elbette ki burada erkeklerin ve kadınların davranışlarından kişisel olarak sorumlu tutulmamaları gerektiğini söylemeye çalışmıyorum. Bu kitap kişisel sorumluluk ve kişilerarası ilişkilerdeki sorumluluklar kavramını hiçbir şekilde küçümsemez ya da göz ardı etmez. Aksine erkekler ve kadınlar üzerinde var olan daha büyük bir dizi gücü anlamanın, aşırı sorumluluk yüklenmenin ağır yükünü ortadan kaldırmaya, kişisel ve etik sorumluluğun odak noktasını daha iyi belirlemeye yardımcı olabileceğini öne sürer. Elbette ki eleştirel okuyucu, bu kitabın çoğu okuyucusunun şüphesiz olacağı gibi, politik tavsiyelerimin neler olduğunu bilmek isteyecektir.

Bu çalışmanın arkasındaki temel normatif varsayımlardan biri, tutku ve duygusal yoğunluğun eksikliğinin önemli bir kültürel kayıp olduğu, duyguların önemini kaybetmesinin bizi başkalarına karşı daha savunmasız yapabileceği ve başkalarına tutkulu bir şekilde bağlanmayı zorlaştıracağıdır. Burada Christina Nehring ya da Jonathan Franzen'in tutkulu aşkın acı anlamına geldiği, ama bu acının bize azap çektirmemesi gerektiği görüşüyle hemfikir olduğumu yeniden söyleyebilirim. Franzen'in güzel bir şekilde ifade ettiği gibi: "Acı yaralar; ama öldürmez. Alternatifi düşündüğünüzde -teknoloji tarafından kışkırtılan, insanı uyuşturan kendine yeterli olma rüyası- acı, dirençli ve hiçbir şeyden etkilenmeyen bir dünyada yaşamanın doğal bir göstergesi ve sonucu olarak karşımıza çıkar. Hayatı acı çekmeden yaşamak, hiç yaşamamış olmak demektir."[1]

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin amacı eşit kayıtsızlık değil, güçlü ve tutkulu duygular yaşama kapasitesinin eşit olmasıdır. Peki neden böyledir? Ne de olsa her şeyde ve özellikle de tutkularda ölçülü olmayı öğütleyen felsefî ya da etik modellerin varlığı inkâr edilemez. Bu çalışma ilişkilerin kurumsallaşmasının onların düzenlenmesi için tek uygun ve olası çerçeve olduğu düşüncesini bütünüyle reddetmesine rağmen, âşık olma kapasitesini, kişinin bütünlüğünü başkalarıyla ilişki kurmak ve ilerletmek için gerekli bir potansiyel olarak harekete geçiren önemli bir insani ve kültürel kaynak olarak görür. İlişkilerden ve duygulardan anlam çıkarma kapasitesi, bana göre, başka birine kendini düşünmeyen bir şekilde odaklanmayı sağlayarak (ideal ebeveynlik ya da arkadaşlık örneklerindeki gibi) kişiyi tamamen içine alan ilişkilerde daha çok mümkündür. Kaldı ki tutkulu aşk, birçok ilişkide var olan belirsizlik ve güvensizliği giderir; bu anlamda neye önem verdiğimizi anlamak ve göstermek için çok önemli bir kaynak sağlar.[2] Bu

1 J. Franzen, "Liking is for Cowards. Go for What Hurts", *New York Times*, 28 Mayıs 2011, *http://www.nytimes.com/2011/05/29/opinion/29franzen.html?pagewanted=all*, 20 Ekim 2011.

2 H. Frankfurt, *The Reasons of Love* (Princeton: Princeton University Press, 2004).

tür bir aşk, kişinin özünden yayılır, iradeyi harekete geçirir ve kişinin çok çeşitli arzularını sentezler. Harry Frankfurt'un ifade ettiği gibi, âşık olmak bizi ne düşüneceğimizi ve eklemek isterim ki, ne hissedeceğimizi bilmemekten kaynaklanan kısıtlama ve güçlüklerden kurtarır. Tutkulu aşk bu kararsızlık hâlini sona erdirir ve bizi "kararsızlığın ablukasından"[1] kurtarır. Bu tür aşk karakter inşa eder ve nihayetinde kişinin hayatına kılavuzluk edecek pusulayı sağlayacak tek şeydir. Seçeneklerin çok olmasının, kişinin duygularını kendini inceleyerek bilme güçlüğünün ve özerklik idelinin yol açtığı neyi sevdiğimiz hakkındaki kararsızlık, tutkulu bağlanmaya engel olur ve sonunda kendimiz ve dünya için kim olduğumuzun anlaşılmasını güçleştirir. Bu nedenlerden dolayı, Batı ülkelerinin kültürünü istila etmiş olan cinsel deneyim kültünü göründüğü ve olduğu şekliyle sorgulamadan kabul edemeyeceğim; çünkü bu son derece metalaştırılmış cinsel özgürlük türünün erkeklerin ve kadınların, kişiye ne tür insanlardan hoşlandığı hakkında bilgi sağlayan yoğun ve kapsamlı anlamlı ilişkiler kurma kapasitesine engel olduğuna inanıyorum.

Radikal ve liberal feminizm geldiğimiz noktaya hem analitik hem de normatif cevaplar vermelidir: Kadınların henüz romantik aşkla hesabını kapamaya istekli olmadığı ve erkeklerle açık bir cinsel alanda karşılaştıkları göz önüne alındığında, cinsel sermaye biriktirmek, duygusal eşitsizliklerle başa çıkmak, kadınların daha geniş toplumsal ve ahlaki hedeflerini yerine getirmek için yeni stratejiler bulmak amacıyla tartışılmalı ve sorgulanmalıdır. Cinsel sermaye birikiminin kültürel modelini hem feminist hem de Kantçı etik bakış açısından sorgulamak gerekir. Eğer ikinci dalga feminizm cinsel kısıtlama ve baskıların önündeki engelleri kaldırdıysa, artık duyguların, cinsel özgürlüğün ve ekonominin birbiriyle ilişkisi ve kesişmesiyle ortaya çıkan uzaklaşma ve yabancılaşma durumunu yeniden incelemenin zamanıdır. Ekonomik kurumlar ve heteroseksüel aileler çerçevesindeki biyolojik

1 *a. g. e.*, s. 65.

üreme kavramı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kurumsallaştırdığı sürece cinsel özgürlük kadınlar için külfet olacaktır. O hâlde tartışılması gereken, cinselliğin nasıl hem özgürlük hem de etik tarafından düzenlenen bir davranış alanı hâline getirilebileceği sorusudur. Tabuları bir kenara koyma ve eşitliğe ulaşma heyecanı duyan cinsel devrim, etiği cinsel ilişki alanının tamamen dışında bırakmıştır. Sonuç olarak bu kitap kişinin kendisini cinsellik aracılığıyla ifade etmesi projesinin, başkalarına ve onların duygularına karşı görevlerimiz olduğu konusundan ayrı tutulamayacağını ileri sürer. Dolayısıyla erkek ruhunu zayıf ya da sevgisiz olarak görmeye son vermekle kalmayıp aynı zamanda modern maskülenlik tarafından teşvik edilen ve kadınlar tarafından fazlasıyla hevesli bir şekilde onaylanan, örnek alınan cinsel birikim modelini tartışmaya açmamız gereklidir. Erkeklere duygusal olarak yetersiz olduklarını dayatmak yerine cinsel sermayaye dayanmayan duygusal maskülenlik modellerini yürürlüğe koymalıyız. Bu kültürel talep, bizi feminizmin kadınların toplumsal deneyimleriyle uyum içinde olan etik ve duygusal modeller inşa etme hedefine yaklaştırabilir. Çünkü cinsellik, etikle ilişkisini koparmakla son otuz yıldır bildiğimiz üzere birçok erkeği ve özellikle de kadınları mutsuz eden, yorgun düşüren kontrolsüz bir mücadele alanı hâline gelmiştir.

O hâlde ortada bu kitabın açıklamaya çalıştığı bir çelişki söz konusudur: Duygusallık, aşk ve romantizm etkisini kaybetmektedir. Tutku, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl aşk mektuplarında kullanılan dil karşısında alay ya da belli belirsiz bir tiksintiyle irkilen birçok erkek ve kadına saçma ve anlamsız gelebilir. Ancak göstermeye çalıştığım gibi, aşk özdeğerin belirlenmesi için hiç olmadığı kadar önemlidir. Kültürümüzün büyük ölçüde suçlu ya da sorumlu olarak ruhlarımızı gösterdiği düşünüldüğünde bir aşk hikâyesi başarılı olamadığında yeterince yetkin olmadığımız varsayılır; bu nedenle aşk hayatındaki başarısızlıklar kişinin temel yapısını tehdit eder; dolayısıyla modern aşk psikoterapi, bitmek tükenmek bilmeyen arkadaş konuşmaları, danışmalar ve teselli gerektirir.

Aşk kültürel bir idealden fazlasıdır, kişi için sosyal bir temel yapıdır. Ne var ki aşkı kişi için belirleyici ve temel bir olgu yapan kültürel kaynaklar kurutulmuştur. Tam da bu nedenle etik, cinsel ve duygusal ilişkilere acilen geri çağrılmaktadır; çünkü bu ilişkiler günümüzde özdeğer ve özsaygı oluşturmak için çok önemlidir.

Dolayısıyla bu kitap, modernitenin aşk aracılığıyla akılcı bir şekilde desteklenmesidir. Özgürlük, mantık, eşitlik ve özerklik gibi değerlerin gerekliliğinin farkındadır ve bu değerleri kabul eder, bununla birlikte modernitenin kültürel temelinin neden olduğu büyük güçlükleri enine boyuna değerlendirmeye mecburdur. Modernitenin akılcı bir şekilde desteklenmesi, çok içki içtikten sonra uyandığımızdaki gibi ütopyaların ya da suçlamaların coşkusuna sahip değildir. Ancak içinde bulunduğumuz çağda açık olmakla ve kendimizi anlayarak daha iyi hayatlar yaşayabileceğimiz ve hatta yeni tutku türlerini yeniden keşfedebileceğimiz yönünde gösterişsiz bir umut sunar.

DİZİN

A

Adorno, Theodor 317,318,320,331
Akıl ve Tutku 49,53,58,61,66,233,234
Alexander, Jeffrey 89,200,294,307,318,319
Anderson, Benedict 344
Anna Karenina 315,334
Arendt, Hannah 251,252
Atkinson, Ti-Grace 19
Austen, Jane 45,46,49,50,53,54,56,61,62,63,64,65,66,68,89,92, 171,198,233,234,235,241,326

B

Balzac, Honoré de 236,237,258,260
Barnes, Julian 253
Barrett, Elizabeth 76,194,195,297
Barthes, Roland 300,301,317,367
Bartscherer, Thomas 307,311,314
Bartsch, Shadi 306,307,311,314
Bataille, Georges 303,304
Baudrillard, Jean 320,330
Beauvoir, Simone de 18,297
Becker, Gary 90,91,120
Beck, Ulrich 25,200
Beethoven, Ludwig van 259
Belk, Russell 147
Bellah, Robert 25,72,106,107,169,171,219
Berman, Marshall 59,254,274,342,343
Bir Yaz Gecesi Rüyası 266,267,320,321,322,323
Blackburn, Simon 186,187
Blackwood, Evelyn 129
Boltanski, Luc 189,282
Bonaparte, Napoléon 259

Boruah, Bijoy 333,334
Bourdieu, Pierre 95,177,293,366
Breslaw, Anna 336
Bridget Jones'un Günlüğü 133,146,147,241
Browning, Robert 76,194,195,297
Brownmiller, Susan 129
Bruckner, Pascal 105
Bumpass, Larry 161
Burke, Edmund 254,255
Burton, Robert 214
Bushnell, Candace 225,261,343
Buss, David 85,121,133
Butler, Judith 216,217
Byron, Lord 195,212

C

Campbell, Colin 331
Camp, William 83
Cancian, Francesca 29,107,122
Carlyle, Thomas 64
Carter, Christian 114
Casanova 127
Cass, Dave 276
Cherlin, Andrew 119
Chodorow, Nancy 122,129
Christina, Greta 98,99,213,385
Cinselliğin Diyalektiği: Kadın Özgürlüğü Davası
13,19,122,139,275
Clairmont, Jane 195
Clemens, Samuel 54,67,68,194
Coetzee, John Maxwell 253,277,278
Collins, Randall 129,174,200,201
Cott, Nancy 109,110
Coxe, Harriet 193

D

Dank, Barry 276,277
Delumeau, Jean 344

d'Emilio, John 77
Derrida, Jacques 170,295
Descartes, René 184,185
Dhar, Ravi 161
Dickinson, Emily 183,297,375
Diderot, Denis 297
Doctor Thorne 68
Dolce, Lodovico 286,287
Don Quijote 312,324,328,329
Dostoyevski, Fyodor Mihailoviç 23,39
Douglas, Ann 29,30
Dowd, Maureen 103,174,261,309
Dumas, Alexandre 237
Dumont, Louis 63,299,300
Durkheim, Émile 22,200

E

Eliot, George 326
Emerson, Ralph Waldo 213
Emma 46,53,63
Engels, Friedrich 242
Espeland, Wendy 292
Evans, Dylan 271

F

Ferrand, Jacques 214
Fielding, Helen 133,147,241
Fields, Marguerite 138,175,179
Firestone, Shulamith 13,19,122,139,275
Fisher, Helen 269,270
Flaubert, Gustave 14,327
Frankfurt, Harry 21,153,154,386
Frank, Robert 62
Franzen, Jonathan 209,385
Fraser, Laura 202
Freedman, Estelle 77
Freud, Sigmund 16,17,165,187,232,322,323,337,363,364,366
Frevert, Ute 9,28

Fukuyama, Francis 126,127
Fuller, Margaret 213
Fuzûlî 211

G

Genç Werther'in Acıları 186
Gernsheim, Elizabeth Beck 25,200
Giddens, Anthony 25,29,30,56,104,171,200,284
Gies, Frances ve Joseph 287,288
Gilbert, Daniel 157
Glamour 209
Goethe, Johann Wolfgang von 186
Goffman, Erving 199,200
Gogh, Van 207,208
Goldscheider, Frances 119,120
Goncourt Kardeşler 212,385
Gornick, Vivian 315,316
Gottlieb, Lori 354
Gould, Eric 135
Greene, Robert 306
Guillaume de Lorris 258
Gurur ve Önyargı 49

H

Hakim, Catherine 99,100
Halperin, David 314
Harris, Barbara J. 288
Hawthorne, Nathaniel 112
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 216,217,251
Heidegger, Martin 131,320
Hertz, Rosanna 130,175
Hobbes, Thomas 319,330
Honneth, Axel 9,103,199,200,203,206,241
Horkheimer, Max 320
Hsien-Hen Lu 161
Hume, David 65,186
Hunter, James 48

I

Independent 36,131,208,227,306

İ

İkna 49,54,61,63
İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar 184

J

James, William 31,32,308,309
Jefferson, Thomas 325
Jones, James 347
Jong, Erica 180,181

K

Kadın Çok Severse 228,229
Kahneman, Daniel 346
Kamelyalı Kadın 237
Kaplan, Dana 10,86,99
Kaplan, Marion 64
Kaufman, Gayle 119,120
Kaufmann, Jean-Claude 350
Keats, John 317
Kenslea, Timothy 61,112,193,195
Kierkegaard, Sören 48,76,114,172,173,313
Killmer-Purcell, Josh 98,99
Klein, Gary 159,292
Kleist, Heinrich von 184
Kojève, Alexander 216
Koselleck, Reinhart 341
Kurallar 148,149,246

L

Lacan, Jacques Marie Émile 185
Lamont, Michèle 65,87
Latour, Bruno 124
Lespinasse, Julie de 267,268
Lewis, S. K. 135,136
Leylâ ve Mecnûn 211

Loren, Sophia 84
Lystra, Karen 113,265

M

MacDonald, Michael 28,55,63,214,215
MacFarlane 54,155
Madame Bovary 13,14,327,328,329
Marion, Jean-Luc 167,185,203,304
Mars&Venüs Flört Ediyor 189,190
Marx, Karl 21,22,242,255,312,379
Masumiyet Çağı 69
McEwan, Ian 56
Merton, Robert 166
Mill, John Stuart 297
Mitchell, Stephen 348
"Modern Love" 36,137,164,175,179,210,240,336,353,357,361
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat 109
Morelli, Giovanni di Pagolo 286
Motzkin, Gabriel 28,29

N

Napier, Richard 215
National Geographic 270
Nehring, Cristina 213,297,306,308,385
Neiman, Susan 9,235
New York Times 36,103,137,164,170,175,202,209,210,240,241,
261,336,353,354,357,360,361,362,385
Nietzsche, Friedrich 103,187
Northanger Manastırı 66,235,326
Norwood, Robin 228,229

O

Oatley, Keith 337
Ofir, Chezy 160

Ö

Özgünlüğün Politikası 59,274,343

P

Pamela 109,110
Paserman, Daniele 135
Person, Ethel Spector 191
Phaidrus 186
Pippin, Robert 311
Platon 76,186,314,315
Playboy 81
Poe, Edgar Allan 133
Polanyi, Karl 74
Pugmire, David 165
Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç 325,326

Q

Qian, Zhenchao 136

R

Reynolds, Lisa Rene 227
Richardson, Samuel 109,110,325
Ricoeur, Paul 35
Rieff, Philip 304
Romeo ve Juliet 259
Rossi, Alice 39,58,110,111,130,193,270

S

Sahilde 56
Sanford, Mollie Dorsey 53,70
Sartre, Jean-Paul 53,70,198,297,319,330
Satchel, Claudia 276
Scarry, Elaine 319
Schegel, Karl Wilhelm Friedrich 313
Schlosberg, Suzanne 240
Schoen, Robert 106,117,135,162
Schooler, Jonathan 160,161
Schopenhauer, Arthur 35
Schwartz, Barry 105,150,162,163,294
Schwarz, Ori 10,217,218
Sedgwick, Frances 193

Sedgwick, Harry 112,195
Sen, Amartya 72,167
"Sex and the City" 100,179,261
Sex and the City 225,343
Shakespeare, William 31,259,267,319,320,321,322,323,340
Shalit, Wendy 223
Shapin, Steve 66
Shapiro, Susan 196,197
Shusterman, Richard 301,302
Sibley, Persis 193
Simmel, George 22,147
Simon, Herbert 162
Simonson, Itamar 160,173
Slater, Lauren 270
Smelser, Neil 291,294
Soğuk Yakınlıklar 285,290,291,362
Spechler, Diane 164
Stepp, Laura Sessions 178,179
Stevens, Mitchell 292
Stone, Lawrence 29,74,113,200,285,289
Stowe, Harriet Beecher 29,351,352
Swidler, Ann 20,25,32,72,106,107,219

Ş

Şölen 76,314,315

T

Taylor, Harriet 297
The Atlantic Magazine 354
"The Bachelor" 100
Thévenot, Laurent 65,189,282
Tosh, John 125
Townsend, Catherine 131,179,208,209,227,270,271,305,306,312,313,339,341,357
Trollope, Anthony 68
Twain, Mark (Samuel Clemens) 54,55,68,194

U

Uçuş Korkusu 180,181

Uğultulu Tepeler 13
Updike, John 370

V

Volland, Sophie 297

W

Wahrman, Dror 52,64
Walton, Kendall 335
Weber, Max 22,23,104,256,257,258,262,272,273,291,292,294, 302,303,317
Weigert, Andrew 166
Weinick, Robin 106,135
Wharton, Edith 67,69,268
Williams, Raymond 312
Wilson, Timothy 157,158,160,161
Wood, James 53
Wordsworth, William 265

Y

Yankelovich, Daniel 106
Yaz Bitince 67
Yevgeni Onegin 325,326

Z

Zetterberg, Hans 86,87,96

"Günümüzde sadece az sayıda insan, yakın ilişkilerin neden olduğu şiddetli acıdan kaçabilmiştir. Bu acılar çok çeşitlidir: Prens/prenses bulma yolunda öpülen çok sayıda kurbağa; internet üzerinden, işe yaramayan çok sayıda arayış, barlardan, partilerden ya da tanışma randevularından yalnız dönmek gibi. Acı, bir ilişki kurulduğunda da yok olmaz, çünkü kişi ilişki yaşarken de can sıkıntısı, kaygı ya da öfke hissedebilir; acı verici tartışmalar ve çatışmalar yaşayabilir ya da sonunda kafa karışıklığı, kişinin kendisiyle ilgili şüpheleri ve ayrılıklar ya da boşanmalar nedeniyle depresyon söz konusu olabilir.

Bunlar, aşk arayan çok az sayıda kadın ve erkeğin kaçabildiği acı verici zor deneyimlerden sadece bazılarıdır: Eğer sosyologlar aşkı arayan kadın ve erkeğin seslerini duyabilselerdi, uzun süreli ve yüksek sesli inleme ve sızlanma ayinleri işitirlerdi."

Çağımızın önemli düşünürlerinden Eva Illouz, işte bu inlemeleri ve sızlanmaları, bilimsel ama kolay anlaşılır bir dile tercüme ediyor.

Aşkın veya ona dair kavramların değişken anlamlarını incelerken sadece edebiyattan değil, çöpçatan siteleri ve ikili görüşmeler gibi güncel kaynaklardan da yararlanıyor: İnternet, mesafelere ve hayal gücüne neler yapar; günümüz ilişkilerinde bağlanma, onaylanma, evlilik, birliktelik ve cinsellik hangi anlamlara gelir, kadınların ve erkeklerin rolleri nelerdir, romantik seçimlerin yeni mimarileri nasıldır, toplumsal değişimler tüm bunlarla ne ölçüde ilgilidir, bazen aşkı takip eden duygu niye acıdır ve aşk neden acıtır?

"Artık hiç kimse, bu kitaba atıf yapmadan aşkı konuşamayacak."
Die Zeit

"Aşkın ve evliliğin değişen biçimleri hakkındaki araştırmalarda bir milat..."
Axel Honneth

"Illouz, pekâlâ yirmi birinci yüzyılın sıradaki büyük entelektüeli olabilir."
Guernica

Kapak David Drummond JAGUAR